

*DE LANGGEWENSTE EN VAST AANSTAANDE
BEKERING VAN HET VOLK DER JODEN*

*STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2016*

DE
LANGH GEWENSCHTE
En vast
AENSTAENDE BEKERING
Van het
VOLK der JOODEN,

*Nevens de maniere van dien, de aenleidende middelen daer toe,
ende de weg, die God in deezen met dat Volk houden zal;
geijk ook de wyze van de vereniging der Stammen, de her-
bouwing van hun Stad, en wederkering in hun land; tot
overtuiging, vriendelyke uitlokking, en vertroosting
van het verstroyde Israël, in 't breede vertoond, in
eene kortbondige verklaring van die zoo nadruk-
kelyke, en wydluftige Godspreek*

VAN
JEREMIAS XXXI.

*Verrykt met verscheide aenmerkingen, en Nooten ter
zelve materie dienende*

DOOR
JOACHIMUS MOBACHIUS.
Predikant tot s'HERTOGENBOSCH.

PUTRECHT

By JACOB van POOLSUM, Boekverkooper 1746

verscheide Tijden / na dat zijn Zoon de Messias, volgens zijne geboorte Belofte / of nog eerst als toekomstende verwacht werd / of alreets zoude gekomen zijn: Na die verscheidene Tyden is aen de Kerk verscheiden geluk, en zegen, met verscheidene gaven, ende goederen toegesagt.

Indien het Gode behaegd hadde / zoo zoude Hy den Messias terstond na den Val, hebben kunnen zenden in de wereld / om daar de sondaren aen zijne gerechtigheid te beïdoen; en daer uit zoude dan gevolgd zijn / dat God maer eenerley Huishoudinge zoude hebben kunnen houden in zijn Kerk; namelijk die Huishoudinge, welcke hem betaemde / na dat de Messias al door lijden volmaekt, ende in zijne Heerlykheid ingegaen was. Dog 't heeft den Heere niet goed gedacht / den Beloofden Messias eerst na den Val, * of spoet daer aen te zenden / maer eerst na verloop van ontfrent 4000 Jaren te laten geboren worden; En daer uit is voorgesprent / dat God zijn Kerk door verscheidene Huishoudingen heeft geschieden te bestieren / en te regeren / en zijn Genade-Verbond verscheidentijl te beeteren.

De Gelovige van alle tyden zijn al te zamen wel Erfgenen van Gods Eeuwige Testament, en in den Hemel deelagtig de zelve zaligheid, en alle door Christus, en het gelove in Hem / zalig geworden op een en de zelve wijze; maer die zelve genade Gods / word na de verscheidene gelegentheden van tijd / ook verscheidentijl beëind / en beëind / ende daer van zijn hier op Aerd aen Gods Kerk verscheidene Goederen, Gaven, en Weldaden geschonken / en zulke in een minder of meerder

ppp 3. naet.

* De reden waerom Jehovah God niet beliefd heeft sijn na de val het beloofde Vrouwen-zaad, Gen. 3. 15. in de wereld te zenden, is behalven sijn vrymagtig welbehaegen, en andere ons nog verborgene redenen, besonder deeze, dat hy dus eerst de onmaat van 't gansche Aaronsche Priesterdom, en van alle Schepzelen opentlik wilde ten toon stellen, en doen blyken, dat geen Schepzel in Hemel, of op Aerde magtig, en bequaem was een enige ziel uit het verdert te verlossen, en Gode het vercylte rantrou te geven, Ps. 49: 8, 9. Voorts opdat hy door middel van zoo veel Schaduwen, en voorbeelden van Moses Wet, de Messias in alle zijne heerlyke graverfelen eerst genoegzaam als in prent, en selthet mogt vermaent, en op het levendigste voor aller oog en afgeschilderd hebben, ten einde de Gelovige Erfsmagteren een betaemelik begrip alvorens van sijn Persoon, en gansche Zoen-werk mogten erlangen, en met te meer hoopagtig voor, en begeerte na hem, en sijn komste mogten aengedaen zyn. En eendelick, opdat hy dus alvorens hun liefde en verlangen, gelik ook hun gelove en hope jegens den zelve, genoegzaam mogt geoeffend hebben.

Vers 31. Ziet de dagen komen, spreekt de HEERE: dat ik met den Huize Israels, en met den Huize Juda een Nieuw Verbond zal maken.

Nationaal Verbond

Inleydinge tot v. 31.

Het heeft den Heere God behaegd / om sijn verbondtge wijsheid te betonen / sijn Kerk op deze wereld te stellen in meer als eenerley maet, en dat in opzichte van

wereld

maet. *Wanneer die handen alle zoo groot / zoo veelvoudig en overvloedig niet zijn / door de verschijning van Christus in de Weereld, als wel / na dat Hy in den Vleesche gependbaert / en als den Oversten Leydsman der zaligheid / door Lyden volmaekt was. Het konde niet wezen / dat er geen heerlyker goederen en uitnemender voorregten zouden geschonken worden aan de Kerk, na dat Christus gekomen / gestorven / en verheerlijkt was / als door dien tyd: Daer is nu een groote overvloed van genade, van gaven, van goederen, en weldaden; meer troost, en blydschap na dat Christus gekomen / de Beloften vervuld / en zijn werk verrigt heeft / als wanneer Hy nog verwacht wierd.*

Dit is dan de reden / dat God in het Bestier van zijn Kerk, hier op Aerden een anderen voet gehouden heeft door Christus komste, en een ander na zijn komst; En na die verscheidentheid van tyd zijn Kerke, ook na haren uiterlyken staet, en bedieninge verscheidentlyk geregeerd / en daer in een verscheiden manier van Huishoudinge gebruikt heeft.

*Ondertusschen zijn alle de hoornaemste / en opmerckelykste veranderingen gebeurd / door het inboeren van de Bedieningen, zoo van het O. als van het N. T. zijnde geschild niet zonder opschuddinge, of beweginge * van de geheele Wereld, beyde van Hemel en Aerde. Wat was dat een groote veranderinge, doe God de Volkeren van een scheyde / en de Heidenen den Scheidsbrief gevende / Israel alleen aennam door zijn Volk, die Hy uit Egyptenland uitgeleid hebende / in de woestyne bragt / en aan den Berg Sinai zijne Wet gaf / in donkerheden, in duisternis en onweder, met het geklank der Bazuine, en de stemme der woorden, wel-*

ben; daerom heeft hy dan niet eerder zijn Soen willen in 't vleesch zenden, als na dat nu alle Profeten lang genoeg van hem gesongen, alle schaduwen genoegzaam op hem gezinspeeld, alle Vaders op hem gehoopt, en alle gelovige als een enig Man na hem gerechtigd hadden.

** Daer zag men strax al een bewys van in Pharao, en al zijn Volk, welke eene opschudding, en verlagenheid zulx in zijn Ryk maekte, toen Jehovah God slegts een begin maekte, om het Volk Israels uit Egypten te doen uitgaen, tot zijn besonder Volk aen te nemen, en te brengen onder de band des verbonds, en welke een geweldige Neerlaege sulks verder onder zijn gansch heyr verwekte, als het zelve nu daedelik uitging uit dat land. Voorts waeren alle omleggende Volkeren daer op strax als in rep en roer, en zulx sleepte niet anders als Oorlog, op Oorlog, en Neerlaege, op Neerlaege onder de Heidenen na zig; ja! een gehele verwisseling, of verwoesting van verscheidene Landen, Steden, en Ryken.*

*welke alle die ze hoorden verschriftte / Heb. 12: 16. dat Gods en Christi stemme toen de Aerde beweegde? Maar geen inder verandering maect 'er geschieden / wanneer de Bedieninge van het O. T. afgeschafft / en de staet van de Kerk des N. T. opgericht / en ingesteld wierde: dat hadde de Profet Haggai Cap. 2: 7, 8. hoortzien en hoortzegt: Alzoó zegt de Heere der Heyrscharen, nog eens een weinig (tijds) zal 't zyn, en ik zal de Hemelen, ende de Aerde, ende de Zee, en het drooge doen beven. Ja! ik zal alle de Heidenen doen beven, ende zy zullen komen tot den wensch aller Heidenen. De Apostel Paulus deze woorden aenmerkende / die op haren tyd brengen / en op hare zaak toepassende / heeft daer over deze aenmerkinge / Heb. 12: 27. als hy zegt / Dit (woord) nog eenmael, wyft aen de veranderinge der beweeglyke dingen, als welke gemaakt waren, op dat blyven zouden de dingen, die niet beweeglyk en zyn. En verstaet door de beweeglyke dingen, die aerdsche en verganlyke dingen, die eerstijds waren onder de Bedieninge des O. T. als / de Stoel van Moyses, die om verre geloozen / en die genaemde Goden, die daer op gezeten waren / welke afgedankt moesten worden / die Aerdsche Tempel en Wercklyk Heiligdom, met al dien uiterlyken toefel / welke vernomen moesten worden. Alle deze dingen, zegt Paulus / waren beweeglyk, * en daer toe alleen gemaakt, op dat blyven zouden de dingen, die niet beweeglyk zyn; name-lyk de Geestelyke Goederen, die gebonden worden in den staet, en onder de Bedieninge van de Kerk des N. T. Die alle onvergankelyk en eeuwigdurende zijn; waerom de Apostel Paulus daer ook op besluit: vs. 28. dat wy een onbeweeglyk Koninkryk ontfangen hebben.*

Van deze zaak, en wonderlyke veranderinge in den Staet van de Kerke Gods / handelt de Profet Jeremias, vs. 31, 32, 33, en 34 van dit Capittel, daer in (na onze gedachten) sprekende van 't geen den Jooden in 't laetste der dagen stont te

Toepas-
sing op
vs. 31, 32,
33, 34.

** Want toe men ook moet brengen, 't gansche Aaronsche Priesterschap, met alle die zelfs schaduwagtigen omflag; zynde dat Priesterschap een verganlyk, of verganlyk Priesterschap, dat van de eene overging tot de andere, en waar in yder Priester door de dood verhindert wierde langer te zyn, daer 't Priesterschap van de Messias gansch onverganklyk, en onverganklyk van den eenen tot den anderen zoude zyn, na dien hy door de dood niet zouw verhindert worden, Priester te zyn, als de welke Priester in de eeuwigheid zouw zyn, en daerom na een andere ordeninge, v. van Moyses. Heb. 7, Ps. 110.*

te wederbaren / aenwijzende by onderstelling de verandering van de vorige dagen, en forme van Regeering, en de Invoering van het N. T. met des zelfs Heerlyke Goederen, en uitnemende Voorregten. Want dus zegt de Profeet / of liever God by den Profeet.

Vs. 31. „Ziet de dagen komen, spreekt de HEERE, dat ik met den Huize Israels, en met den Huize Juda een nieuw Verbond zal maken.

Vs. 32. „Niet na 't Verbond, dat ik met hare Vaderen gemaakt heb, ten dage als ik hare hand aangreep, om haer uit Egypten-land uit te voeren: welk myn Verbond zy vernietigd hebben; hoewel ik ze getrouwt hadde, spreekt de HEERE.

Vs. 33. „Maer dit is 't Verbond, dat ik na die dagen met den Huize Israels maken zal spreekt de HEERE; ik zal myn wet in haer binnenste geven, en zal die in haer herte schryven; en ik zal hen tot een God zyn, en zy zullen my tot een Volk zyn, enz.

Zamenhang van dit en de volgende versen met de voorgaende.

De Zamenhang der zelfver met de voorgaende / valt niet zwaer na te sporen / die we sigtelijk dus kunnen opmaken / dat van vs. 27. tot vs. 31. beloofd waren zekere lighaemelyke weldaden, die de Heere in 't laatste der dagen aan het Huiz Israels en Juda te gelijk schenken zoude / nevens het gedrag der Jooden omtrent de zelfver; maar nu aangevaren wordt / welke geestelyke goederen de zelfver dan erlangen zullen.

Ofte deeze woorden hangen nader met de twee naest voorgaende versen dus te zaamen / dat nu eben te voren getoond was / dat een Soon niet zal dragen de ongerechtigheid van zijn Vader, als hy in de zelfver sonde niet volhard, maar dat die zelfver ziele, die sondigd, zal sterven, en dus / dat de Jooden als dan zonden overtuigd worden / dat alle rampen hen overgekomen in, en na de verwoesting van Jeruzalem, hen geenzints alleen om de sonden hunner Vaderen, maar ook om haer eige sonden zijn overgekomen; waer van de Heere nu reden geeft / wijs hy nog eens een Nieuw Verbond met hunne kinderen zoude ingaan.

Voorstel.

Deeze woorden zijn wy te rade gekomen / om wat uitvoeriger te verhandelen / op dat wy wel bezijpen / en te recht verstaen mogten de Heerlykheid van het Nieuw Testament, en Verbond, boven het Oude Testament, en Verbond: En wat uitnemende Goederen, en Weldaden de Heere

Heere bevestiget Verbonds-God aan de Gelovige van het N. T. geschenken / ende mede gedeelt heeft: En op dat een weder wy te recht nemende / zig daer in niet dankzegginge verpligten soude. Te meer / om dat wy eens aangeboden hebben in het 1ste Deel van ons Werkje tegen de Eerwaerde Heer Swarte, ons wel by occasie over de Twee Verbonden, en wel bepaeldelijkt in een Verhandeling over Jerem. 31: 31—33. nader te willen uiteen.

Verwijl egter alles / wat 'er wel over te zeggen valt / niet wel van gezegd worden in de verklaring van dit 31ste vers alleen / zoo verzoeken wy den geenen / de welke begeerig is een grondtelijkt Bericht van die Twee Verbonden te hebben / (welker rechte kennis een groot ligt aan de gansche Godvolksheld hezet) om de verklaring van de twee volgende versen, als een Aenhangzel 'er by te overwegen; en dus het een met het ander samen te voegen.

In deze tegenwoordige woorden staen ons dan onderscheidentelijkt te bezien:

I. De zaak zelfver / door God beloofd.

II. De Personen waer aan de Belofte geschied.

III. De Tyd, wanneer zulks gebeuren zoude.

Verreende het 1ste, wy horen hier van spreken van tweederley Verbonden, die hier / vergeleken met vs. 32. van mallanderen onderscheiden worden / t. w. een Oud Verbond, en een Nieuw Verbond, het welk na het Eerste noude opgericht worden.

Waarom moeten wy weten / dat hier door het Eerste Verbond niet verstaen wordt het Verbond der Werken: 't welke daer uit blijkt / omdat het Verbond der Werken niet Adam opgericht is in 't Paradys; en van dit Oude Verbond zegt God / dat hy het gemaakt heeft met de Vaders van Israel, ten dage als hy haar uit Egypten uitleide. En nu het Nieuwe Verbond, dat God hier beloofd te zullen oprichten met zijn Kerk, moet ook niet verstaen worden het Verbond der Genade; want van dit Nieuwe Verbond kent hier de Heere / dat hy het met den Huize Israels maken zal na die dagen: Maar nu het Verbond der Genade is niet eerst opgericht na de dagen van de Wet, of na de dagen van den Profeet Jeremias. Hier worden dan Twee onderscheidentelijkt verstaen / welke van de twee onderscheiden zijn: 't welk ook hier uit onoverwinnelijkt blijkt / omdat Paulus ons verzekert / dat in deze plaats van het N. T. en des zelfs Erfgenamen, in te

Afdeling der Hooftzaken, die in dit 31 vers voorkomen, in 3 Deelen.

Verklaring van het eerste Deel.

genstellinge van 't O. T. en des zelfs Bedieninge gesproken word / Heb. 8: 6. — daer hy den Hoge priester des N. T. verheben / ende verheerlijkt hebbende houen de Priesters van het O. T. zegt: Ende nu heeft hy zoo veel uitnemender bedieninge gekregen, als hy ook eenes beteren verbonds Middelaer is, 't welk in betere beloftenissen bevestigd is. Want indien dat eerste (Verbond) onberispelyk ware geweest, zoo en zoude voor het tweede geen plaetse gezocht geweest zyn. Want haer berispende, zegt hy tot haar: ziet de dagen komen, sprekende de Heere, en ik zal over het Huis Israels, en over het Huis Juda een nieuw verbond oprigten. En vervolgens verhaelt hebbende de woorden van onzen Text, besluit aldus met te zeggen: Een Nieuw Verbond, zoo heeft hy het eerste oud gemaakt, dat nu oud gemaakt is, en veroudet, is na by de verdwyninge, vs. 13.

Mit die woorden blijkt ook klaarlijk / dat door het Eerste Verbond niet verstaen word het Verbond der Werken; want Paulus zegt van dat Verbond, dat het niet onberispelyk is geweest / als niet behelsende die betere beloftenissen, en dat het daerom door het Nieuwe is oud gemaakt / ende veroudet: zoo dat het ten tijde / als Paulus dat schreef / na by de verdwyninge was / en niet de verwoesting van Stad en Tempel geheel verdueren is. Immers kan dat alles onmogelyk van het Verbond der Werken verstaen worden / als het welcke in zig zelve geenints zwak en berispelyk was / en zekerlijk had de belofte van het eeuwige leven, onder beding van een volmaekte genoorzaemheid, en 't welcke niet eerst is oud gemaakt en veroudet, en na by de verdwyninge gelowden door de gelovige nu in de dagen des N. T. ten tijde van Paulus, maar zelfs al aenstaende na de zonde, door de oprigting van het Genade-verbond in de Messias.

Ook kan dat niet verstaen worden van het wezentlijke en eigentlijke Genade-verbond, (gelijkt sommige willen /) zoo als het bekleed was met verscheidene Cerimonieele plegtigheden, en op een Cerimonieele wyze uitgehoerd werd: Immers het Genade-verbond, hoe outtijds ook beoerbt / had Jesus wel ter deeg tot een Middelaer, daer Paulus hem alleen Middelaer van 't Nieuwe Verbond noemt. Heb. 8: 6. Ook kan het Genade-verbond geenints zwak en berispelyk genaemd worden / nog gezegd worden te verouderen, en te verdwynen; maar zekerlijk behelst 't de Belofte van het Eeuwig Leven. Behalven dat (naulkenig gesproken) geen gelovig Bondgenoot het Genade-verbond

kan

kan vernietigen, soo als van dit oude Verbond, vs. 31. Geschied word / dat gansch Israël gedaen heeft. En zoo Jeremias hier ook al sprak van het Verbond der Werken, of het Verbond der Genade in 't gemeen / zoo zoude Paulus uit deze woorden niet recht argumenteren, tegen de wet der Cerimonien: want het Verbond der genade sluit eigentlijk in 't gemeen niet uit / de Offerhanden, en de andere werken der wet, gelijk als blijken kan uit de Huishoudinge des O. T. toen het verbond der genade al plaets had / en daer mede de Offerhanden, en gansche Schaduw-dienst egter onafscheidelijk gepaerd gingen / en dus zeer wel verstaen konden. * Ook zoude het blyken 't oogmerk van Paulus zijn / te spreken van het Verbond der Werken, omdat hy daer alleen handelt van de afschaffinge en vernietinge van de Wet der Schaduwen, en het Levitisch Priesterdom.

't Blijkt dan zoo klaar als de dag / dat in onzen Text geenints gesproken word van het Genade Testament, en Verbond in 't gemeen / maar van het Nieuwe in tegenstellinge van het Oude in 't bezonder. Jesus noemt het zelfs een Nieuw Testament, en Verbond, en hy stelt het dus tegen het Oude, dat van Sinai was / Math 26: 28. Zoo verstaen ook onze Kanttekeners deze woorden van het N. T. in tegenstellinge van het O. In hare aantekeninge op onzen Text, schijnen zy te twijffelen / maar in haere aantekeninge op Heb. 8. stellen zy hare meninge klaarlier door: welck dat men in dezen deele niet moet steunen op de Auctoriteit van Menschen, die seilbaer zijn / maar op de kracht der waarheid.

Wag nader ter zake! Hier word dan gesproken van Twee Testamenten en Verbonden, die onderscheiden zijn van het Verbond der Werken, en van het Verbond der Genade in 't gemeen: Het zijn zulke Twee Verbonden, door welke het Genade-verbond, door en na Christus komste, verscheidentlyk is beoerbt / en beoerbt gelowden.

¶ ¶ ¶ 2

Maer

* Hierom wierde aen Israel zelfs meer Gods genadig voornemen, en bereiding met hen als in schildery verbeeld, dan in 't slagten van zoo veel Heidenen, en der zelve voorbeeldige opoffering: want daer uit zagen zy, hoe sy wel waardig waeren, om even zoo door 't wraekswaerd van Gods Soon te worden gedood, enz: maar tevens hoe God uit louere genade op ongeschuldene menschen-liefde sijn eigen Soon hen als Borg, en Verloofte vermaand had, die eens als het waere Lam Gods zouw geopferd worden, om de sonden der wereld weg te nemen, en dus dat zy noch als wyse genade moesten behouden worden.

Oorspron-
gelyke be-
tekenis
van het
woord,
hier Ver-
bond ver-
taeld.

Maer omdat men door het regt verstand der woorden, hoornamentlijk van die Talen, in welke God sijne gedachte verborgentheden aan de Menschen geopenbaerd heeft / geraekt tot een regte kennis van zaken, zoo zal het nodig zijn / dat wy dan ook in de eerste plaetse / de kragt en betekenis van het Hebreewsch woord. dat hier Verbond vertaeld is / gaen aenwijzen. (Ee weten / het woord ברית (Berith) dat Jeremias hier gebuikt / heeft sijn oorspronk* van het woord בָּרָה (Barah) 't welk verkiezen betekent:

Want in een Verbond is een verkiezinge van Personen, tusschen welke, van zaken over de welke, en van conditien, of voorwaerden op welke, een verdrag en Verbond gemaakt word.

Schoon dit woord nu dikmael in de betekenis van een Verbond genomen / en zoo vertaeld word / zoo beduidt het nogtans zoo wel een Testament, als een Verbond. Dus zeggen onze Kanttekenaers op Heb. 9: 15. over de woorden. Daarom is hy de Middelaer des Nieuwen Testaments: „het „Berit. woord berith, dat Jeremias gebuikt Cap. 31 bete- „kend in het gemeen allerley verbond, ofte contract, het „zu 't selve tusschen twee partyen gemaakt word / ofte van „een partye alleen / gelijk de Testamenten plegen. „ An- „mers dat dit woord niet minder een Testament, als een „Verbond betekend / blijkt uit Heb. 9: 20 daer Paulus de „woorden van Moses uit Exod 24: 8. aenhaelt / alwaer „Moses zegt: Dit is het bloed des verbonds, 't welke de Hee- „re met u lieden gemaakt heeft, welke woorden van Paulus „daer ter plaetse dus vertaeld worden: Dit is het bloed des „Testaments, 't welk God aen u lieden heeft geboden. Althoo „het blijkt / dat Paulus daer het woord Berith overzet door „het woord Testament, 't welke niet zoude mogen geschie- „den / indien dat woord eigentlijk en alleen een Verbond, „en

* Sommige trekken het selve af van בָּרָה dat *scheppen* en alsoo *veror- dneren* betekend. Anderé van בָּרָה dat in zekere *buiging*, naer den aerd der Hebreewsche taal *Pihel* genaemd, *snyden* en *verdeelen* betekend, dewyl eertyds hy het maeken der *verbonden*, tot bevestiging der zelve, zekere *Breften* aen *stukken* wierden *gesneden*, om redenen, die we in 't ver- volg zien zullen. Nog zyn 'er enige, die het van בָּרָה afhaelen, dat ook *eeten*, of *maeltijd houden* beduid, omdat ouwlings by het maeken der *verbonden*, beyde *verbondene partyen* met elkander pleegden te *eeten*, en een *maeltijd* onderling te houden, als af te nemen is uit Gen. 26: 28, 29, 30. Gen. 31: 44. Exod. 24: 9-11. welke plaetzen waerdig zyn om *maghen*, en hier mede vergeleken te worden.

en ook niet een Testament betekende: zoo Paulus van de woorden van Moses wel overgezet heeft / dat niemand zal ontkennen / zoo volgd daer uit / dat het woord Berith van ook een Testament beduidt.

Het betekend dan beyde / t. w. en een Verbond, en een Testament; waerom dat het somtijds door een Testament, en somtijds door een Verbond moet overgezet worden; by es. 24: 5. beschuldigd God den Jooden, dat zy het eeuwige verbond hebben vernietigd. Daer zoude men het niet wel kunnen overzetten; zy hebben het eeuwige Testament vernietigd: Want eigentlijk kan de eeuwige Raad en 't Testament Gods van den Mensch niet vernietigd worden / om dat het met Eede bevestigd / en in den dood des Midde- lers vast is: zels een Menschen Testament, dat bevestigd is / en doet niemand te niere, Gal. 3: 15. maer den eisch in het Verbond beloften kan worden overtreden, en de loof van de eede en kenteken hebben / waer aen men kan meer dit woord Berith en Diatheke door een Ver- bond, en waermeer dat door een Testament moet vertaeld wor- den: zier / dat het beduidt het een Testament, als het betekend een- of aenbrenginge van goederen, zonder onder- handelingen, ofte enige Eysch, en beding. Maer als het betekend een onderling verdrag en onderhandeling, een ti- polatie, een soling, en toelemminge, dan heeft het de be- duidenis van een Verbond. En dat dit woord / 't welk dus zoo wel een Testament als Verbond beduidt / gebuikt word / om daer hooft te betekenen het Verbond Gods, is geen wonder / om dat de Verbonden Gods, hebben de natuur en gedaente van een Testament, vernits zy blaegen / en hoornamenten uit Gods vree wille, om enige Erfenis te ge- ven / en om dat daer in / even als in een Testament, ze- lve goederen belouft worden. Zoo hebben ook aen de andere zijde de Testamenten God mede eenigzints de Na- tur van een Verbond, omdat God in het openen van sij- n Testament aen de Menschen voorslechte enige Conditien, welke hy van haer bedingt, en afschijl / en die de Mensch moet volhouden, en hy zoo sijn Testamenten niet an- ders als Verbonden wyze lust uitbreiden. Nogtans / bewijst op alle van de absolute wille afhangen / zoo hebben zy meest een Testament; want het Verbond Gods eigent- lijk van een Testamental-Verbond met den Mensch, steunende op

het Testament Gods, het welske de oorzaak is van het Verbond, 't geen over dat Testament gemaakt wordt.

Zoo beduidt het Griekische woord *διαθήκη*, (*Diatheke*) * dat Paulus Hebr. 8. gebruikt / om dit woord *Berith* over te zetten / niet alleen een Verbond, maar ook een Testament; gelijk hy Lucas, Cap. 22: 20. de Drinkbeker des Avondmaels genaemd wordt / het Nieuwe Testament: en dus mede Hebr. 9: 16, 17. Waer een Testament is, daer is het noodzakelyk, dat de dood des Testamentmakers (tusschen) kome. Want een Testament is vast in de dooden; dewyl het nog geen kragt en heeft, wanneer de Testamentmaker leeft. Daer wordt dat zelve woord gebruikt / waer mede Paulus het woord *Berith*, dat Jeremias hier gebruikt / overzet. Ook kan het in die plaats niet wel Verbond overgezet worden: want het is eigentlijk niet waer / dat tot de makinge van een Verbond onder de Menschen, de dood van de Verbond-maker moet tusschen beiden komen / maar in Testamentaire Dispositien is het zeker. Ja! hoewel het Griekische woord *διαθήκη* zomtjds ook wel wordt genomen voor een Verbond, zo wordt het ook niet alleen dijnact genomen voor een Testament, gelijk uit die aangehaelde plaatsen blijkt / maar dat is ook de eigen en natuurlyke betekenis van dit woord, zoo dat het eigentlijk een Testament, en niet als oneigentlijk een Verbond beduidt / Gal. 3: 15, 17. want uit de afkomst en oorspronk van een woord moet men oordeelen van de betekenis des zels: nu dat woord *διαθήκη* komd van het woord *διατίθεσθαι*, 't welsk eigentlijk beteekend / hy Testament disponeren, een Testament maken: In die betekenis gebruikt het de Heere Christus, Luc. 22: 29. Ik verordineere u het Koninkryk, gelyk myn Vader my dat verordineerd heeft. Daer het woord verordineeren beteekend /

* Het word van de Geleerde aangemerkt, dat de Grieken eigentlik gebruiken twee woorden, om een Verbond te noemen, t. w. *διαθήκη* *Diatheke*, als de Verbonds-*Articulen* van de een partye alleen gesteld worden, dat gemeenlik geschied, als een meerder met een minder een Verbond maakt, en *συνθήκη* *Syntheke*, als de Verbonds-*Articulen* van beyde Partyen gesteld worden, dat doorgaensch geschied, als twee Gelyke een Verbond maken. In de plaetse van *διαθήκη* is in 't Hebreuws altyd *ברית* *Berith*, en in de plaetse van *συνθήκη* somtyds *ברית* somtyds *אמנה* *Ameneh*. Wanneer nu God een Verbond met den Mensch maakt, soo moet dat *ברית* en *διαθήκη* zyn; vermits God als Schepper en Wetgever alleen de Verbonds-*Articulen* voorschryft, en geene wetten van 't Schepzel kan ontfangen.

heid / by Testament maken, en het moet dus vertaald worden: Ik maak u by Testament, of Testamenteere u, het Koninkryk, gelyk myn Vader my dat by Testament gemaakt heet. En dat het in die plaats zoo moet verstaen worden / blijkt / om dat daer gesproken wordt alleen van een Dispositie aan de zyde van Christus, en niet van een Verbonds-onderhandeling.

Zoo moet hier door het woord *Berith*, dat Verbond overgezet wordt / meer een Testament, als een Verbond verstaen worden; niet alleen / omdat het Paulus door een woord vertaald / dat eigentlijk een Testament beduidt / gelijk hy nu getoond hebben; maar het blijkt ook uit den inhoud van de Profetie zels: omdat de dingen / die vs. 33. beloofd worden / niet anders zijn / als een Vrywillige Gifte en Belofte van Gods zyde; vloeyende uit een eeuwig en onveranderlyk voornemen Gods / dat als een vast Testament is. En daarom als hy die Beloften, en beloofde goederen zelszigen / die tenen ons het vaste, en onveranderlyk voornemen Gods / het welsk hy zekerlyk zoude uitvoeren. Maar wy zullen eeter het woord Verbond hier ook behouden / en de betekenissen beyde van Testament, en Verbond, in onze verdere verklaringe / uithalen en aendzigen. Want op sijn Testament en vrywillige Belofte, en als, maakt God een Verbond met de Menschen, als hy den be zelve conditioneel voorgesteld / en afschijft gelove en volgoezamenheid, en als de Menschen aan hunne zyde die conditione toestemmen / en aennemen te volbringen / zoo heeft Gods Testament van Verbonds-wyze voorgesteld / en het Verbond aan beyde zyden voltrokken.

En nu hadden wy nodig geant / om in 't gemeen aendzende de betekenis der woorden voorsz te zeggen / omdat ontrent uit confuse gedagten van de woorden / ook een confus begrip van de zaken ontstaet: Maar als men de woorden wel verstaet / zoo zal men ook klare en onderscheidene gedagten en denkbeelden van de zaken maken. En daerom / nu voorsz getoond zijnde / zoo laet ons nu tot de zaak zelsz overgaen.

De Profet spreekt dan van een Nieuw Testament, en Verbond, dat hy seide tegen een ander Testament en Verbond. In de Schriftuur wordt van verscheidene Testamenten en Verbonden gesproken; daer in wordt gewag gemaakt van een Ewig Testament, van een Oud, en van een Nieuw Testament, en van een Oud, en Nieuw Verbond.

Opdat nu een yder daer van een klaer begrip mag hebben /
zoo zullen wy spreken:

Eerst van 't Verbond Gods in 't gemeen, en van het Verbond der Werken, en van het Verbond der Genade in 't byzonder:

En dan van het Eeuwige Testament der Genade, op welke het Verbond der Genade steunt:

En eindelyk, zullen wy na een nauwkeurige betoginge van deze zaken / gaen onderzoeken de Natuur van het O. en N. T. en Verbond.

Want zoo doende zal men zig van het Een, en van het Ander een klare bevatting kunnen maken / en die zaken van malkanderen wel leeren te onderscheiden.

Het Duitsch woord Verbond koomt af van het woord verbinden. Zulks dat dan eigenlijk een Verbond is / (Zelfs na de kragt, en oorsprong van ons Duitsche woord) eene verbintenis / waer in zig verscheidene met malkanderen verbinden, en waer in een onderlinge verbintenis is van onderhandelende Partyen:

Wat eigentlyk een verbond is.

Een Verbond onder de Menschen in 't gemeen / is eigentlyk een Onderhandelinge, en verdrag tusschen Twee, of meer Personen, om vrede te houden / daer ze is / of te maken / daer ze niet en is / en zonderlinge vriendschap te oefenen / en te onderhouden / onder zekere voorwaarden, en Condities, by de Onderhandelaers verkoren / en vastgesteld / met wederzijdse beloften, of bedreigingen over de Partye, die de bedongene Voorwaarden niet na en koomt / maer overtreed: 't welk zy dan ook plegtiglyk bevestigen, 't zy door Eedzweeringen, 't zy door Handtekeninge, ofte enige uiterlyke tekenen en plegtigheden.

Zodanige Onderhandelinge heeft wel eigentlyk plaats tusschen de zulkie / die of malkanderen gelyk zyn van Staet en Conditie, of immers die malkanderen eenige nuttigheid kunnen toebrengen / en als andere vry zijnde / zig kunnen en mogen verbinden. Zoo is 'er een Trouw-Verbond, en den Eed des Huwelyks * tusschen Man en Vrouw, waer in zy beide aen malkanderen door een verdrag van standvastige liefde, gezelschap / en sozge verbonden zyn. Mal 2: 14.

Zy

* Dit merken wy hier vooraf te meer aen, wyl het Verbond Gods met den uitverkorenen Sondaer ook de gedaente van een Egt- en Trouw-Verbond heeft, waer in God als de Man van de Gelooige, en zy als zijn Bruid, en Wyf doorgaens voorkomen, zoo als wy op het slot van vers 32. alwaer staet, hoewel ik ze getrouwd hadde, nader zullen toonen.

Zy is dog uwe gezellinne, en de Huisvrouw uwes Verbonds. Zoo is 'er een Verbond van vrede, * van vriendschap, en onbetwiste hulpe en verdediging, tusschen Volkeren en Volkeren, en der zelver Opper-hoofden: of ook wel tusschen byzondere Personen, als David en Jonathan, 1 Sam. 18: 3. Jonathan en David maekten een Verbond; namentlyk om door malkanderz welzyn sozge te dragen. Het geschied ook somtijden wel tusschen Personen van ongelijken staet, en conditie, als van een Overwinnaer met sijne overwonnenen Lyf-eigenen; 't geen dan van den Meerder wel geschied uit enkele goedwilligheid; dog eens zijnde aengegaan / zoo is / en wordt de verbintenis wederzyds. En zult een onderling Verbond wordt dan bevestigd en vastgesteld / wanneer de Condities, en de Beloften van het zelve voorgesteld / en wederzyds aengenomen / en toegestemd worden; waer in de eigentlijke Natuur van een Verbond bestraet.

Maer is dusdanigen onderhandelinge tusschen die geene, die malkanderen ongelijk zyn / iets wonderz / en zeltzaems / ongelijk groter en wonderlijker is het / dat 'er zelfs is / en zyn kan een Verbond van vrede, van liefde, en onderlinge vriendschap, en gemeenschap, tusschen God den Schepper, en Opper-Heer van dit Geheel-Al, en tusschen sijne Schepzelen; Na! tusschen Hem dien zaligen en Heiligen God, en het nietig en zondig Schepzel, en daerom overtuwerdig onze ernstige overdenkinge.

Het Verbond Gods met den Mensch in 't gemeen, is eene Onderhandelinge tusschen God, en den Mensch, aengaende de wyze, om het Hoogste Goed te verkrijgen / waer in God van sijne kant voorgesteld zekere Beloften, en Dreigementen, en afeijcht de volbrenginge van zekere Condities, om het beloofde goed te verkrijgen; welke de Mensch toelennende, en getrouwelijkt nakomende, zoo heeft hy regt om de Goederen des Verbonds te verwagten.

Om de Natuur van de Verbonden Gods wel te verstaen / zoo moet men agt geben:

I r r

I. Op

Beschryving van 't verbond Gods met den mensch.

* Waerom ook het Verbond Gods met den uitverkorenen Sondaer wel duidelyk in de Schrift een Vrede-Verbond, of het Verbond van Jehovahs Vrede. Jes. 54: 10. genaemd word, als hebbende volkomen de gedaente van een Vrede-Verbond; gemerkt God daer in als de hoge beleedigde Partij, om vrye gunste een zalig Vrede-verdrag op de heuchelikeste Condities voorttestellen, en met de zulke, die sijne vyanden waeren, in vrede en vriendschap beloofd te zullen leven.

1. Op de onderhandelende Partyen, en hoedanigheden van haren staet, en de betrekkinge, die zij hebben tot malkanderen.
2. Op de Beloften van het goede, en Bedreigingen van 't quade.
3. Op de Voorwaarden, tusschen de Onderhandelende Personen gemaakt.

In alle Verbonden Gods zijn vier Deelen begrepen / Twee aen de zyde Gods, en Twee aen de kant van de Mensch, en wel

- a. Aen de zyde Gods (1.) een zekere Conditie, die hij eischt / en bedingt van den Mensch, en op welker volbringing God aen den Mensch zijn eenzijdige gemeenschap aenbiedt / en belooft / met een ingebroegde bedreiginge van straffe, zoo hij de geëischte Voorwaarden niet na en komt. (2.) Een Belofte: want God eischt van zijn kant gehoorzaamheid, en belooft vergeldinge aen den gehoorzamer.
- b. Aen de zyde van den Mensch zijn ook 2 Deelen. (1.) Een toestemming, of aenneming van de voorgestelde Conditie. (2.) Een weder-eisch, namentlijk / als in die bedongene Voorwaarden met 'er daer volbragt hebben / God om de beloofde goederen van het Verbond aensprekt / en hem die in een goede Conscientie afzwaert / uit kraagt van zijn Verbond.

Onder-
scheid tusschen 't
verbond
Gods, en
eenes
menschen
verbond.

Het Verbond Gods met den Mensch is niet van de zelfde / maer van een geheel ander Aert en Natuur, als de Verbonden onder de Menschen: want de Menschen maken Verbonden met malkanderen tot haer profijt, en voordeel / om dat zij malkanderen wederzijds van noden hebben; maer God heooft hier in niet eenig goed voor hem zelven: God heeft den Mensch niet van doen; de Mensch kan Gode niet profijtelyk zyn: De Heere is Aigenoegzaam / en op de allerholmaekste wijze genuttig in hem zelven: De Mensch kan daarom Gode, met dit Verbond, en zijne gehoorzaamheid, geen nuttigheid toebrengen / maer het strekt enkelij tot des Menschen eigen welzyn. Daer benevens zoo maken de Menschen met malkanderen een Verdrag, over onderlinge en wederzijdsche weldaden: Daer God maer alleen over zijn eigen goed een Verbond maakt. Zoo dat het meer moet genoemd worden een Verbond Gods, als een Verbond des Menschen. Eindeelij / dewijl het Verbond Gods, zulk een Verbond is / dat de meerder met

met de mindere, dat die Allerhoogste met zijne geringe behoeften maekt / zoo is 't / dat de Beloften, de Voorwaarden, en Bedreigingen van Gods kant alleen komen: daer in de Verbonden, die de Menschen met malkanderen maken / de twee Party, zoo wel als de Andere, zekere Wetten, Beloften, en Bedreigingen voorstellen: En gelijkt elk Party wylheid heeft om dat Verbond aen te nemen / of te verwerpen / als 't hem niet aen en staet / daer is het hier ontrent ook anders gelegen in het Verbond, dat God maekt: want 't staet den Mensch niet vry Gods Verbond te verwerpen, maer is verplicht / dat aen te nemen.

Aen de verschiede Manier / en Wijze nu / om Gods beloften, en Gemeenschap te verkrijgen / en te genieten / zijn ook de Verbonden verschieden: daerom wordt 'er in de Schrift gesproken van een tweederley Verbond, of der Werken, dat God met Adam gemaakt heeft in den staet der Rechtheid voor den Val, en het Verbond der Genade, dat God gemaakt heeft met den gevallen Mensch na de zonde. Dit tweederley Verbond beuizen alle de plaetzen / daer werken en genade tegen malkanderen gesteld worden / als onder anderen in het briede blijkt uit Paulus Brief aan de Romeinen.

Zulk dat het Verbond der Werken is / een Onderhandelinge en verdrag van God, met den Eersten Regtschapen Mensch, waer in God hem van zijne kant beloofde het Eeuwige Leven, onder Conditie van een volmaekte gehoorzaamheid, met bedreiging van de dood, zoo hij quame te overgeden. Die onderlinge betrekking en verbintenis tusschen God den Schepper, en den Regten Mensch, van God / en tot God geschapen / neemt aen de gedaente van een Verbond; vermits God van zijne zyde den Mensch onmiddelij door zijne Conscientie, en door het voorstellen van een zeker Proefstaet, afworde een volstandige Liefde, en een volmaekte gehoorzaamheid, in allen deelen conform zijne Wet, en daer by behoudde voor altoost het leven, en zijne nadere gemeenschap, in de hoogste trap van volkomenheit / ter verzadiging van alle zijne begeertens, of anders bedreigde, hi al hi afweek, zijn vloek en toorn.

Onderhandelende Personen dan in het Werk-Verbond God, en den Regten Mensch, God aengemerkt als Schepper, en Onderhouder, Heer, en Wetgever, die magt heeft om den Mensch voor te schrijven / dat hem betame-

Beschry-
ving van 't
verbond
der Wer-
ken.

lyk is: En ook als het Hoogste goed van den Mensch, die zig zelven wil mede deelen den die hem gehoorzaam zijn: maar ook als een regtveerdige Rigter, zullende straffen, die sijn Wet overtreden.

De Mensch quam daer in voor / als na Gods Beeld, in Regtheid, met kennis en liefde der waarheid geschapen / en over zulks met genoegzame krachten voorzien / om God volmaaktelijk te gehoorzamen, om vrede, en vriendschap met hem te onderhouden. Den Eisch van dat Werk-Verbond was / een beding van een volmaakte en standvastige liefde tot God, en den Naesten; welsie Wet Adam in sijn herte was ingeschreven. De belofte was / de Mensch, die deze dingen doet zal door de zelve leven. De bedreiginge was / vervloekt is hy die niet en blijft in alles, dat geschreven is in 't Boek des Wets, om dat te doen.

Dit Verbond nu / dat God met Adam, en sijn Wyf heeft opgericht / was niet haer niet ingegaen als byzondere Personen voor haer zelven alleen / maar als Hoofden, en Ouders van het ganse Menschelyke geslacht, dat uit haer zoude geboren worden / zoo dat zy levende, zy alle in haer zonden leven, maar zy vallende, zy in hem zonden sterven. Dit Verbond was nu niet slegts genaemt het Verbond der Werken, omdat het steunde op des Menschen eigen werken, of omdat God daer in van Adam verzekerde het werk van een volkomen gehoorzaamheid, en volstandigheid in 't goed te doen / als de voorwaerde, en het middel om de gerechtigheid voor God / en dat volmaakte leven in God / door zig zelven te verkrijgen; maar 't was ook genaemt het Verbond der Natuur, om dat het met de Instelling van des Menschen Natuur sijn begin gehad heeft / en omdat / zoo het Beding, als de Belofte vloende uit de Natuur zelfs / en uit kragt van Gods natuurlyke gerechtigheid, waarheid, en trouwe: zoo dat zulks de Conscientie, en het gemoed van een regelyk blykt en toestemt. Eindelyk een Verbond der Natuur, omdat het uit / en door de kragt van sijn Natuur onderhouden werd.

Dat nu Adam onder zulks een Verbond der Werken gesteld is gewoorden voor den Val. beschijft ons Mozes wel niet klaer / als die maar voorhadde het Genade-Verbond, en des zelfs Bedieninge voor / en na de Zuntvloed te vertonen: Maar de Schriftuur verklaert ons dat in an-

dere

dere plaatsen. Hof. 6: 7. * word wel uitdrukkelijk gezegd: Zy hebben het Verbond overgetreden, als Adam. Waar ons die onderlinge betrekkinge / en verbintenisse tusschen God, en den Mensch, onder die uitgedrukte benaminge voorkomt; en waar uit van klaer blykt / dat 'er tusschen God en Adam, voor sijnne overtredinge een Verbond was / en dat Verbond moet een Verbond der Werken geweest zijn; om dat het zeker is / dat Adam door eigen gerechtigheid ten uit sijnne werken moeste leven. Immers al wat in een Verbond kan herescht worden / word hier gebonden. (1.) een beding, begrepen in de Wet der Natuur, dien Adam in sijn herte geschreven had / en behielden die Wet, die uit Gods Wezen vloende / hadde God ook aan Adam gegeven een byzonder Proef-gebod, dat van sijn wyf welbehagen afhing / om sijn gehoorzaamheid te toetzen / zeggende: van den Boom der kennis des goeds en quaeds en zult gy niet eeten. (2.) De Belofte, het Eeuwig Leven, wierd aan hem vertoond door den Boom des Levens, als een pand daer van: Ook was zy ingesloten in de bedreiginge; ten dage als gy daer van eet, zoo zult gy den dood sterven. Dat dan volgens de wet der tegenstellinge met zig zegt; zoo hy niet at / dat hy dan niet sterven, maar leven zoude. En dat onze Voorouders dien Eisch Gods toegestemt en aangenomen hebben / blykt / omdat zy Regt-geschapen zijn de / de zelve niet en konden weigeren: want dat was een natuurlyke verbintenis, dat zy moesten gehoorzamen. Ook blykt dat / uit 't geene Eva beleeden heeft tegen de Slange, zeggende / dat 't haer niet bystond van die vrugt te eeten: tot een blykt / dat onze Eerste Voorouders dien Eisch, en het Beding Gods hebben toegestemt. Zulks dat hier alle de Deelen en Leden van een Verbond gebonden worden. Hier is een Eisch Gods / hier was een Belofte, mitsgaders een Bedreiginge. En aan de zyde van Adam en Eva, de Toestemminge van dien Eisch Gods: zulks dat die Staet van

Art 3

vriend-

* Sommige vertaelen deeze woorden wel dus: Zy hebben het verbond overtreeden als een menschen verbond; dat is, soo weinig werk 'er van gemaakt, om myn verbond te overtreden, als of zy eens menschen verbond overtraden; edog wy oordeelen, dat zulks wat verre gefogt is, en dat het oogmerk Gods is, om te tonen hoe de Nakomelingen het niet beter hebben gemaakt, als hunnen eersten Stamvader Adam; te meer, omdat veel nog wel sorgvuldig; ja veel sorgvuldiger zyn in 't overtreden van eens menschen verbond, als van 't verbond Gods; sodat die gelykenis hier dan van weinig kragt, en gepastheid zoude schynen te zyn, als men hier zoo moest oppatten.

viendſchap met God, in welke Adam nog Regt zijnde met God geleef heeft / was een verbintenis, en wel een Verbond der Werken, om dat die vriendſchap ſteunde op het volbrengen van zekere Conditien.

Maer nadeligſt was de Eerſte Menſch in juist een Verbond met God ſijn Schepper getreden, of hy is gevallen, en heeft Gods Beeld, en Verbond geſchonden / en ſijn Wet overtreden; en zoo is die band van vriendſchap, gemaekt tuiſſchen God en den Menſch / jammerlijk verbroken; En zoo is dan dat Verbond der Werken vernietigd geworden; namentlijk in dien opzichte / dat de Wet en het Verbond is krachteeloos geworden om te Regtveerdigen. Zoo dat nu na Paulus zeggen / geen vleesch meer kan geregtveerdigt worden uit de werken der wet. Oefwel de Eifch, en Bedreiging van de Wet, en het Verbond der Werken onveranderlijk is / als zijnde in Gods Natuur en Regt gezondet. Des Adam na de Schiftuur alle hoop van zaligheid, door die weg, die God hem voorgelchreven had / is afgeſneden: kunnende niet anders van het Eerſte Verbond verwagten / dan de gedreigde vloek, en dood.

Overgang
ter be-
ſchou-
wing van
t genade-
verbond.

Het Verbond der Werken van door de zonde verbroken zijnde / zoo zout de Menſch in eenzijdigheid zijn verloren gegaen; En ware God / oneindig goed en barmhertig zijnde / den Sondaer een anderen weg had aengelweſen / en getoond / waer door hy weder met God hande verzoend, en vereenigt worden: En die weg is een Nieuw Verbond der Genade, dat die Heilige God met den onheiligen Sondaer, nadat het Verbond der Werken verbroken was / heeft aengegaen / en opgericht: want God wilde niet / dat de Menſch zoude verloren gaen / nog blijven in dien ſtaet der Elende. Ja! nu was gelegenheid geboren / om ſijne Goddelijke algenoegezamenheid, en den rykdom ſijner barmhertigheid op een doozlugtige wijze aan de ganſche wereld te hertonen: Daerom heeft hy dan na den onwaſpewerlijken rykdom van ſijne wyſheid, een andere en nieuwe Onderhandeling, en een Verbond der Genade met den Sondaer gemaekt / om hem te behouden. En dat moet ons in een heilige verwondering doen opgetogen zijn / over Gods Algenoegezamenheid en wyſheid, die na het verbreken van het Verbond der Werken, den Sondaer nog heeft weten te brengen door een ander Verbond, tot ſijne gemeenſchap, en dat tot ſijne meerdere Heerlykheid.

En dat Genade-Verbond, in zig ſelven afzonderlijk van het

het O. en N. Verbond aengemerkt / is een genadige onderhandeling van den Drie-eenigen God, en den Uitverkoren Sondaer: waer in God van ſijne zyde, uit een barmhertige genade, zelfs kragt ſchenkende / om de Borgtocht, of voldoening van ſijn Zoon den Middelaer, aan den Sondaer beloofte te ſchenken de vergevinge der ſonden, het regt tot de zaligheid, en de Heiligmakinge des Geestes; met een woord / alle de Goederen van het Eeuwig Testament; onder beding en afeſchinge van t ware Geloof in den Middelaer Christus / werkzaam door de liefde: En waer in de Sondaer van ſijne zyde, die voorwaerden aanneemt en toefteemt door de werkinge van Gods Geest, en alſoo regt ontfangt / om in een goede Conſcientie den Bond-God na de beloofde Goederen te vragen, en die zekerlijk te verwagten.

De Onderhandelende Partyen, of Perſonen, in het Genade-Verbond, zijn wel de ſelbe / als tuiſſchen welke het Verbond der Werken was opgericht; namentlijk God en den Menſch. Dog moeten hier geheel anders / als in het Verbond der Werken worden aengemerkt / te weten / God niet als Schepper, Onderhouder, en Wetgever, gelijk hy in t Verbond der Werken doozquam; maer (1.) als Algenoegezamen, om de God van een Sondaer te kunnen zijn / en den Sondaer te kunnen verlossen, en zaligmaken. (2.) als barmhertig, lankmoedig, genadig, ende groot van weldadigheid, ende waarheid: Die de ongerechtigheid, en de zonde, en de overtredinge vergeeft: En die (den ſchuldigen) geensints onſchuldig en houdt. Gelijk zig Jehovah door Moſes aan Iſrael zoo bekend maakt / Exod. 34: 6, 7. als een God, die een wil en voornemen heeft / om den armen Sondaer te verlossen, en te regtveerdigen in en door Christus. (3.) Ook als een Regtveerdige God, die met den Sondaer geen vriendſchap kan aengaen / als behoudens de Eere van ſijn Heiligheid en Regtveerdigheid. En (4.) ook als een Alwyze God, die zoo een gepast / en gezegend Middel heeft kunnen vinden / om den Sondaer op reue hem betamelijke wyze, ſonder krenking van ſijn Deugden te behouden, tot prys der Heerlykheid ſijner genade.

De Andere Partye, namentlijk de Menſch, komt in het Genade-Verbond door / niet als vercleerd met Gods Beeld, en bequaam om de Wet Gods in allen delen te onderhouden, en om de beſeſſche Conditien van dit Verbond uit en door hem ſelven te kunnen volbrengen / gelijk hy in het Verbond der Werken zoo werd aengemerkt. Maer hy komt hier

Hoe de
onderhande-
delende
Partyen in
t genade-
verbond
aenge-
merkt
moeten
worden.

hier was als door God verdoemelyk, en geheel magtelooz, in zig zelve dood in zonden, en misdaden; dog echter als Uitverkoren in Christus door de grondlegginge der wereld/ en tot God geroepen door zijn Woord.

Welke de voorwaerden van 't genade-verbond zyn.

De Conditien, en de Eisch van dit Genade-Verbond, die God van des Sondaers zyde afvoerd/ en onder welke hy zoo grote Goederen aanbiedt/ is geen ander/ dan alleen het Geloove, werkzaam door de liefde, dat de Verbondmaker zelfs wil werken in zijne Bondgenoten door zijn Geest: want God heeft den Sondaer geen andere Wet voorgeschreven/ om behouden te worden/ als het Geloove, waer onder de Beking begrepen word; 't is immers: bekeert u, en geloof den Evangelium. Marc. 1: 15. daarom word die genoemd de wet des Geloofs. Rom. 3: 27. waer is dan de roem? Hy is uitgesloten. Door wat wet? der werken? Neen, maer door de wet des Geloofs. Welker inhoud is: Die in den Soon gelooft, die heeft het eeuwige leven. Ook word deze Eisch genaemd het gebod Gods. 1 Joh. 3: 23. Dit is zijn gebod, dat wy gelooven in den Name sijnes Soons Jesu Christi, en malkanderen liefhebben, gelyk hy ons een gebod gegeven heeft. Dat is de Voorwaerde, den welken hy van ons voerd/ als het enige middel, om tot die goederen te geraken.

Welke de beloften des zelfs zyn, en welke de bedreigingen.

De Belofte, waer door die Eisch Gods aengeraden/ en minlijc gemaakt word/ om te gehoorzamen, is de Weldaet van Regtveerdigmakinge, Heiligmakinge, en Heerlykmakinge. En de bedreiging, die aen de veragters van dit Verbond gebaen word/ is/ Die niet en gelooft is alrede veroordeeld: En/ die den Soon ongehoorzaem is, die en zal het leven niet zien, maer de toorn Gods blyft op hem. Joh. 3: 36.

Welke deelen hier aan 's menschen zyde zyn aen te merken.

Aen de zyde van den Mensch zijn hier ook Twee Deelen aen te merken: als (1.) de Toestemminge, aenneming en gehoorzaamheid van dien voorgestelden Eisch en Conditie des Genaden-Verbands, en die word genoemd de gehoorzaamheid des geloofs, Rom. 16: 26. Wanneer namentlijc de Doetbaerige Sondaer, den Zaligmaker Jesus omhelst en aenneemt door den gelove, zoo dat hy zed: Ik gelove Heere, komt myne ongelovigheid te hulpe: Welke aenveerdige des Verbonds zeer kragtich beschrijven/ en genoemd word/ de onderwerpinge van onze belydenis onder het Evangelium Christi. 2 Cor. 9: 13. Als een Sondaer die Conditie des Genaden-Verbands hartelijc toelent, en zig door

een oprecht gelove, en ongebringe bekeringe aen God in Christus overgeeft/ dan gaet hy over in het verbond met God, en word aengemerkt als een verbondeling Gods.

't Is op deze toestemminge van de Conditien des verbonds, dat de gelovige Sondaer als dan daer uit ontfangt (2.) het Regt, en de vryheid, om de beloofde goederen des Genaden-verbonds van God af te eischen/ en te verwagten: want dewijl hy door zijne gelovige toestemminge in het verbond met God getreden is; zoo is God aen zijn zyde verplicht/ om zijne belofte te volbringen/ en de Sondaer gelovende, krijgt regt/ om God daer over aen te spreken; dat noemd Petrus 1 Brief Cap. 3: 21. De vrage van een goede Conscientie tot God, door de opstandinge Jesu Christi uit den doden.

In deze dingen bestaat van de Natuur van het Genaden-verbond, en dat verbond Gods met den Sondaer word met regt genaemd het Genade-verbond, omdat het zijn oorsprong heeft/ en vloeyt uit/ en zijn grondslag heeft in enkele genade; en om dat de goederen, die hier in beloofd worden/ zijn enkele genade-giften, welke niet gegeven worden na schuld, en verdiensten, maer uit loutere genade, die uit kragt van Gods eeuwig genade-verordineeringe verhoeden/ aengeboden/ en ook toegebragt worden aen den Sondaer, door dewelke hy / niet anders als door de genade kan geregtveerdigt, en zalig worden. Eph. 2: 8. Uit genade zyt gy zalig geworden door het gelove, enz. Daer en boven ook/ om dat het geen daer in word afgevorderd van den Mensch, als zijn plicht, niet volbragt word door eigene kragten, maer in den Sondaer gelovagt word door de genade Gods: Hy eischt en bedingt het wel van een Sondaer, dog zoo/ dat hy dat ook zelfs werkt in hem; en zoo is dat mede zijn genade-gifte.

Dit Verbond der Genade nu is de enige weg waer door de Mensch kan komen tot de zaligheid, en het eeuwig leven, zoo dat/ die in dit verbond niet en is/ ook geene zaligheid te verwagten heeft/ maer wederom Alle, die in dat verbond der genade getreden hebben/ de eeuwig zaligheid zekerlijc kunnen verwagten. Zoo dat de ware zaligmakende kennis bestaat in een rechte kennis van het Genaden-verbond. Al! de gansche Godgeleerdheid is niet anders/ als een kennis van de Verbonden Gods, en de verscheidene bedeling der zelf. Dit verbond is nu in substantie in alle tyden het zelve: hier door zijn de Vaders onder de belofte

Waerom dit verbond word genaemd een genade-verbond.

geluozden Bondgenoten en vrienden Gods: Ja! ook dit verbond is aen Israel onder de Wet voorgesteld geweest.

Hoe dit genade-verbond in onderscheiding van dat der werken, steunt op 't Testament der genade.

Dit Genade-verbond steunt op het Testament der genade, en dat is de oorzaak van het Genade-verbond. Het verbond der Werken was in Gods natuurljke Heilichheid, en in zijn Regt gegrond / en vloeyde daer uit noodzakelijck voort; maer het hadde zijn begin en oorspronk niet in / en uit een voorgaende Testament. Want God had in 't oprigten van 't zelve geen voorneemen, om door het zelve niemand de zaligheid te geven / gelijck ook niemand uit dat verbond het leven verkregen heeft: En nogtans moesten sommige uit dat verbond geleest hebben / zoo dat Verbond gegrond was geweest in een Testament, dat is / een vaste en onveranderlyke wille Gods / om door dat verbond aen sommige het leven, en de gelukzaligheid deelagtig te maken. Maer het Genade-verbond steld een Genade-Testament voor af / waer in het gegrond is / dat is / een Eeuwige en Onveranderlijcke Genade-besluit des Drie-eenigen Gods, om sommige uit de Menschen kinderen Erfgenen der zaligheid te maken. Welk besluit Paulus noemt het Eeuwige Testament, Hebr. 13: 20. En daer uit heeft het verbond der genade zijn oorspronk, als 't welcke over dat Genade Testament gemaakt en opgericht wordt.

Welk onderscheid 'er nogtans is tusschen 't verbond, en Testament der genade.

Dog om in bezen een onderscheiden begrip van zaken te hebben / zoo moet men het Testament Gods, en verbond Gods van malkanderen wel onderscheiden / gelijck de zaken en woorden, ook / en in zig zelve en in onze behattinge onderscheiden zijn / en tot het Goddelyke overgebragt / ook onderscheiden worden. Een Testament verschilt in zijn eigentlijck concept van een Verbond: want een Testament is onder ons Menschen / een vrye, een uiterste / en onveranderlijcke wille, en voorschikkinge ontrent sijne tydelijke goederen; waer door niemand over de zelve disponeert, en over de Personen, die hy wil / dat de zelve na zijn dood beërven zullen; welker Namen hy die swegen ook uitspreekelijck laet aentekenen / en haer dus steld tot sijne Erfgenen: en tot bekrachtiginge van zodanigen Testament is het van noden / dat de dood des Testament makers tusschen beide come: want het heeft geen kracht, zoo lang als de Testateur nog leest / omdat zoo lange hy leest / hy in sijne wille nog verandering kan maken. Maer een Verbond is een onderhandelinghe tusschen twee, of meer Partyen, tot bevestiginge van het welcke de dood van de Verbond-maker niet verreescht wordt. Een Testa-

ment

ment is eigenwillig, buiten eenige onderhandelinge, en islijst afhange van den wille des Testament makers, die van Niemand kan veranderd / of te niete gedaen worden. Maer een verbond is wederzijds; daer in is een onderlinge verbintenisse tot zekere Conditien, en beloften, het welcke vastgemaakt wordt door onderlinge beloften, en verbintenissen, en door het nakomen van het beloofde. Dog een Testament is maer van eene zijde. Zoo is mede het Testament en Verbond Gods onderscheiden van malkanderen. Het Testament is eigentlijck zijn Eeuwige / Vrye / Onveranderlijcke / en genaden-rijke wille, en bywillige dispositie, ofte voorschikkinge / waer door hy by hem zelve vastgesteld heeft aen sommige / met namen by hem bekende / en opgeschreevene Menschen / als sijne Erfgenen te schenken tot een Erfenisse, sijne altoos durende goederen; ja! hem zelve / met al 't sijne / met al 't geene daer toe nodig is / de vergevinge der zonden, de gerechtigheid, sijne Heilichheid, tot gelukzaligheid, en Heerlykmakinge.

De Reden nu waerom het Gods Geest bejaegt heeft / dien eeuwigen en Genaden-rijken wille Gods / en zijn Raed besluit, om eenige Menschen / in de gemeenschap Christi / Erfgenen der zaligheid te maken / een Testament te noemen: is; omdat het in desen delen de gelykheid heeft met de uiterlijcke Testamentaire wille van een Mensch. En wel (a.) omdat de wille Gods / niet minder als de uiterste wille van een Testament-maker, die gestorven is / onveranderlijck / vast / en onherroepelyk is. Hebr. 6: 17. God wilende den Erfgenen der beloftenisse overvloedelyker bewyzen de onveranderlykheid sijnes Raeds, is met eenen Eed daer tusschen gekomen. Jes. 54: 10. want Bergen zullen wyken, en Heuvelen wankelen, maer myne goedertierentheid zal van u niet wyken. en het verbond mynes vredes en zal niet wankelen, zeld de Heere uwe ontfermer. En gelijck in een Menschen Testament niemand disponeert over sijne goederen, en de Personen die hy wil / dat de zelve beërven, zullen / welker Namen hy die swegen ook uitspreekelijck laet aentekenen, zoo wordt (b.) die Eeuwige wille Gods een Testament genaemt: om uit te sprekken / dat God door sijne Eeuwige en onveranderlijcke wille, zijner Menschen uit het gebaliden Menschelijck Geslacht tot Erfgenen der zaligheid gesteld / bepaeldelijck gedefigniert / en voorgeliend heeft / welker Namen hy die swegen by hem onuitspreekelijck heeft opgeschreeven in het Boek des Levens. Waer op Christus ziende / tot sijne Di-

Waerom Gods eeuwig voorneemen der genade, waer op het verbond der genade rust, een Testament genaemt word.

Sif 2

scrip-

schipelen zende / Luc. 10: 20. Dog en verblyd u daer niet in, dat de Geesten u onderworpen zyn: maer verblyd u veel meer, dat uwe Namen geschreven zyn in de Hemelen. Paulus getuigt daerom van Clemens, en andere sijne Medearbeiders, dat haere Namen zyn in het Boek des Levens. Phil. 4: 3. Wie daerom genaemd worden Erfgenamen Gods, Rom. 8: 17. Indien wy kinderen zyn, zoo zyn wy ook Erfgenamen, Erfgenamen Gods, en mede Erfgenamen Christi, en Gal. 4: 7. Zoo dan, gy en zyt niet meer een Dienstknecht, maer een Soon, ende indien gy een Soon zyt, zoo zyt gy ook een Erfgenaem Gods door Christus.

En gelijk een Testament onder de Menschen is een vrye en onveranderlyke wille, en booschikkinge ontreunt nemand's tijdelijke goederen, waerdoo niemand over de zelfe dispo-neert; zoo was 't een Testament genaemd / omdat boos derze sijne wille God bestellinge doet van sijne Eeu-wige goederen, dewelke zekerlijk op haer tijd aen de Erfgenamen zullen geschonken worden. Heb. 1: 14. Zyn ze niet alle gedienslige Geesten, die tot dienst uitgezonden worden om der gener wille, die de zaligheid beërven zullen?

En gelijck de Goederen , die nemand by Testament ge-
maekt worden / zijn Erfgoederen , en 't regt tot de zelfe
is by wege van Donatie , en Gefchenk : zoo word van daer-
om ook die wille Gods / waarvoor Hy gedisponeert heeft
over sijne goederen , een Testament genaemt ; om aen te wy-
zen / dat die verordineerde goederen en zegeningen de Erf-
genamen toekomen / niet uit kragt van eenige weerdigheid
en verdienstelykheid , maar enkel als een genade - gifte , en
Erffenis , te horen haer bereid als een Erfgoed , dat onver-
vremdelyk is : zoo zal Christus ten laetsten dage zeggen tot
sijne Schapen : Mat. 25: 34. Komt gy gezegende mynes
Vaders , beërft dat Koninkryk , 't welke u bereid is van de
grondlegginge der wereld. Zoo noemt Petrus daerom ook
de zaligheid , die uit kragt van dat Eeuwigh Testament en ge-
nade-besluit geschonken word / een onverderflike , en onbe-
velekkelyke , en onverwelkelyke Erffenis , die voor ons in de
Hemelen bewaerd word. 1 Brief, Cap. 1. vs. 4.

En gelijkt tot Bekragtiging van een Testament des Menschen van noden is / dat des Testamentmakers dood tusschen beide kome; want het heeft geen kragt, zoo lange den Testateur nog leeft, zeld Paulus, omdat Hy zoo lang hy leeft / in zijnen wille, en dispositie nog verandering kan maken; zoo wordt 't daarom ook een Testament genaemd / omdat de dood des Testa-

Telkenzooft haer noodzakelyk moeste tusschen komen / om
namentlyk het Regt tot het Eeuwig Erfdeel te verkrijgen/
Heb. 9: 17. Daerom is by de Middelaer des N. T. op dat de dood
(haer tusschen) gekomen zynde, tot verzoeninge der over-
treddingen, die onder het Eerste Testament waren, de gene die
geroepen zyn, de beloftenisse der eeuwige Erve ontfangen zou-
den. Om welke reden ook het Boek des Levens, waar in
de Erfgenamen als opgetekend staen / genaemd word het
Boek des Levens des Lams, dat geslagt is van de grondleg-
glinge der wereld. Openb. 13: 8. aangezien niemand als dood
tusschen komen van Christus dood, een Erfgenaem des Eeu-
wigen Levens kan worden.

Dit Eeuwige Testament nu is oorzaak van het Verbond
 der Genade: En over dat Genade-Testament maakt God
 een Verbond met den Sondaer, wanneer God dit Eeuwige
 Testament opent / en den Sondaer boozstelt / en die Erfgoe-
 deren bekend maakt / en aanbiedt / aanblijvende welcke de Mid-
 delen zijn / om die Goederen deelagtig te worden / en die aan-
 blijvende / en toezeggende / onder voorwaarde van een op-
 rragt Geloove, werkzaam booz de Liefde: zoo woord God
 aangemerkt / als die nu in onderhandeling treedt met den
 Sondaer, en over die goederen met den zelven een Verbond
 maakt / en dan woord dat Testament Verbonds-gewyze booz-
 stelt: wanneer God deze sijne eeuwige wille verklaert
 en bekend maakt met byvoeging van de Condiën, die nu
 sul volbragt hebben / om tot die Erfgoederen te geroepen
 van krijgt dat Eeuwige Testament de gedaente van een Ver-
 bond: en als de Sondaer op dat voorstel, die geëischte
 Condiën toefteemt / en aanneemt / dan woord God ge-
 wyd met de Mensch op te richten het Genade-verbond.

Dus nu zoo in't gemeen verklaard hebbende wat het
 'T' Testament Gods zij / en welcke het Genade-Verbond, over
 dat Testament gemaakt / zoo moeten wy nu zien / hoe en
 in wat zin / dat 'er nog gewaent wordt van een Eerste en
 Tweede, van een Oud en Nieuw Testament, en Verbond.
 Welken / „ Dat Eeuwig Testament, dat is / de onverander-
 „ lijke en Eendige wille, en voornemen Gods, om aen de uit-
 „ verkoren te geven de Erfenis des eeuwigen levens in Chri-
 „ ste, en door het Gelove in den Middelaer te zaligen alle sijne
 „ Verkeurde kintgenamen, is een Algemeen Testament, waar
 „ byn het Gelovige van alle tyden tot de zelve Erfenis geroc-
 „ ken worden / namentlijk / de Heerlykheid des Hemels.

Overgang
 ter be-
 schouwing
 van het
 eerste en
 tweede
 Testa-
 ment, en
 van 't Oud
 en Nieu-
 we ver-
 bond.

Overgang
ter be-
schouwing
van het
eerste en
tweede
Testa-
ment, en
van 't Ou-
de en Nie-
we ver-
bond.

Deze Erfgenamen zijn alle Uitverkorene in alle de Bedelingen der Tyden; 't zijn voor de wet, 't zijn onder de wet, en na de komste van Christus onder het Evangelium der vervulling, welke alle om de Borgtocht en voldoening van Christus in Heerlykheid worden ingeleid.

Dus bestaat ook het Genade-verbond, 't welk over dat Genade Testament gemaakt is / dat / in zig zelve aengemerkt altoos in substantie een en het zelve geweest is in alle Be-deelingen der Tyden, betreffende alle Uitverkorene, in wat tyden, en onder wat Huishoudinge Gods in zijn Kerk zijn ook geleefd hebben / aanbiedende de zelve genade, en zaligheid in Christus, onder een en de zelve voorwaarden, het Geloove door de Liefde werkende; zoo dat zij alle op gelijke wijze zalig worden.

Maer 't heeft God behaagd / om in verscheidene Tyden, door en na Christus komste, de Goederen van dat Eeuwige Testament op verscheidene wijze hier op Aerden te be-deelen. Daer van daen is het nu / dat de Schriftuur be-halven dat Algemeene Testament der Genade, of Doopne-men Gods / om eenige Menschen in Christus te schenken de eeuwige Erffenis, en behalven het Genade-Verbond daer over opgericht / nog spreekt van Twee bijzondere Testa-menten en Verbonden, welke alle Gelovige niet gemeen hebben met malikanderen / hoewel die beide nogtans die-nen tot uitvoeringe van dat Eeuwige Testament. Het Eene wordt het Eerste, en 't Oude genaemd; het Ander het Twee-de, en Nieuwe Testament en Verbond.

Het Eerste, dat is aen Sinai gemaakt met Israel, en door het bloed van Bokken en Stieren ingewijdt. Het Ander is met de Uitverkorene, die leven na Christus komt en verheerlykinge gemaakt en opgericht. Welke Twee Te-stamenten en Verbonden moeten onderscheiden worden / zoo van het Eeuwige Testament der Genade, als van het Verbond der Genade, daer over opgericht: want vele zijn Erfgenamen geworden van het Genade-Testament, en zijn in het Verbond der Genade aengenomen / de welke egter nou / of tot de Erfgoederen van het Oude, of van het Nieuwe Testament geroepen zijn; gelijk Adam, en Eva, mitsgaders alle die Gelovige Vaders, die van Adam tot Mo-ses toe geleefd hebben / welke alle wel Bondgenoten van het Genade-Verbond geweest zijn; dog Niemand van die alle is een Bondgenoot van het Oude en Nieuw Verbond ge-weest /

weest / zoo als ook vele zijn Erfgenamen geweest van het Oude Testament, en egter niet van het Nieuwe Testament der Genade.

De Apostel Paulus daerom van die Twee Verbonden gelwag makende / Gal. 4: 22. — wil / dat Hagar en Sarah, beide uit Abraham varende / betekenden die Twee Testamenten en Verbonden: welke beide God te veren aen Abraham heeft be-kend gemaakt; namentlijk / God heeft aen Abraham onder-scheidtlyk verclaerd de wille te hebben (1.) om zijn zaed het Land Canaan tot een Erffenis te geven / als een toegift, boven de wezendlyke Goederen van het Eeuwige Testament, en tot een onderpand van de Geestelyke Verlossinge / zullende in dat Land door de Messias te wege gebracht worden / en niet langer als tot dien tijd toe. En (2.) daer benevens heeft de Heere ook aen Abraham bekend gemaakt / dat van eindelyk door dat Beloofde zaed de Verlossinge te wege gebracht zijnde / alle Geslagten der Aerde zouden gezegend worden.

Het Eerste en Oude Testament van / afzonderlyk van alle andere Testamenten Gods aengemerkt zijnde / is de onver-anderlyke wille, en voornemen Gods / om door een be-paelden Tijd het vleeschlyk zaed van Abraham van alle Volkeren af te sonderen / en aen te nemen tot zijn Volk, en haer te geven / als een toegift boven het wezendlyke, het Land Canaan tot een Erfelyke Bezittinge, mitsgaders alle die uitwendige voorregten van Israel, als onderpanden van Geestelyke en Hemelsche goederen.

De Erfgenamen van dat Oude Testament zijn dan alleen 't zaed Abrahams na den vleesche, de Natuurlyke Nakome-lingen van Abraham, Isaac, en Jacob, met uitsluitinge van de Heidenen.

Het Erfgoed van dat O. T. was wel een groot goed, maer egter zodanig / dat de verandering en verdwyning on-derwoopen was / en aen Israel boven de Erfgoederen, die uit het Genade Testament vloeyen / gegeven is; te weten het Land Canaan, met alle de bygeborgde Voorregten der Israeliten, als een onderpand van de Hemelsche en Geeste-lyke Erffenis, des N. T. Dat Land moeste Israel van aen-merken als een Pand van die boven Hemelsche Stad, en Erffenis, die de Heere de sijne bereid heeft: Dat moesten zij beminnen / als Gods liefelyke wooninge, als het Land van den Imanuel, die daer in dat Land zoude hancen be-zoeken,

zoeken, en de verlossinge te wege brengen / en uit dien hoofde deelagtig maken de volle zegeningen, en de Geestelyke Erffenis der Wereld. Gelijkt God uit dien hoofde haer in dat Land ook gaf het Aerdse Jeruzalem / en daer in zijnen Tempel, en Heiligdom, en alle die Schaduwen, ziende op den Messias, op zijn Bloedstorting, en Verlossinge. En delijkt haer een lang en gezegend leven in dat Land beloofd wierd / tot een onderpand van het eeuwige leven in het Hemelsche Canaan, zoo is daer uit een vreeze des doods * in haer ontstaen: gelijkt Paulus zegt van die van het O. T. Heb. 2: 15. want delijkt zij dat onderpand, dat God haer als een Erffenis gegeven hadde / om de Instellinge Gods / in waerde moesten houden / zoo quam haer de dood op een ander wijze hoor / als ons in het N. T. die geen lang leven in eenig byzonder Land hebben / tot een Pand van het eeuwige leven. Haer waer en ontydige dood liep aen tegen een byzondere Belofte. En daarom waeren zij al haer leven bevangen met de vreeze van een ontydige dood; dewijl haer dat Pand waerlijkt moeste dierbaer zijn: Te meer / wijl haer dat Pand waerlijkt moesten vergeyven / daarom delijkt zij haer zoo lichtelijkt handten vergeyven / daarom moesten zij geburig met vreeze en bekommering aengebaen zijn / om dog de Wet van Moses nauwkeurig waer te nemen / en om niet te eeniger tijd / ter gelegenheid van eenige overtredinge van de Wet Gods / door de dood van dat Pand van een lang leven berooft te wezen / 't welcke God haer als een straffe gezeijgt hadde / en haer anders ook nader bragte aen de Tyd van 's Messias komste, waer na zij dag en nacht verlangden: waer uit dan een moeyelijke bekommering in haer ontstaen is; namentlijkt / dat zij de dood vreesden / als een zware kastydinge en berovinge van het Pand des Eeuwigen Levens, en egter de dood wel wenschen zouden / om van al die zwaren last ontslagen te zijn. Dit Testament moed genaemd het Eerste Testament, Heb. 9: 18. waerom ook het Eerste (Testament) niet zonder bloed is ingewyd, omdat deze wille Gods / om aen Israel het Land Canaan te geven tot een Erffenis, in opzigt van de Tyd /

* Zy waren nogtans daer en boven ook met vrees des doods steeds bevangen, omdat zy soo ligt eenig Ceremonieel gebod konden overtreden, op welkers overtreding de dood gesteld was; waerom Paulus die vrees des doods vast maakt aen hunne dienstbaerheid; t. w. onder de Wet der schaduwen, Heb. 2: 15. in welken opzigt ook die zelve Apostel die oude Huisbonden noemd, eene bedieninge des doods, 2 Cor. 3: 7.

Tyd / eerst moeste uitgehoerd worden / en in ordre van Tyd het andere moeste hoorgaen.

Ook moed het gemeenlijkt genaemd het Oude Testament, omdat het verouderen en verdwynen moeste hoor het N. T. dat in des zelfs plaetse moeste komen.

Dit O. T. heeft God uitgehoerd ontrent des zelfs Erfgenamen hoor 't Oude Verbond, waer mede dat van ook een Oud Verbond gehoorzen is / wanneer de Heere de Belofte van dat Land, en het gerust bezit des zelfs / aen Israel heeft hoorgeleid en beloofd / onder voorwaerde en beding van zekere schaduwtijge Geboden, Inzettingen / en Ordnantien / opzigtig op dat Land, te onderhouden / om het zelve / als een onderpand van het toekomende, waerbig te gebuiken / met bygehoegde beloften van alle Lighamelyke zegeningen, zoo zij deze sijne Inzettingen onderhielden / of anders met bedreiging, van Vloek, en uitwerpinge uit dat Land. Die zoo is God hoe in onderhandelinge getreden met de Erfgenamen des O. T. wanneer ook toen dat O. T. Verbonds-wyze is hoorgeleid / en gekregen heeft de Forme en gedaente van een Verbond, gelijkt het daarom niet alleen het Oude Testament, maar ook een Oud Verbond genaemd moed.

En dat Oude Verbond is dan / die Onderhandelinge van God met Abrahams zaed, waer in hy van sijne zyde aen het zelfs beloofde de Erffenis van het Land Canaan, met des zelfs volheid, en met alle die Voorregten, en Privilegien, welcke hy haer had torgeleid / onder afschijng van dat Israel, behalven het Gelove, en Bekeeringe, als de Conditie van 't Genade-Verbond, ook nog de onderhoude van de Wet des vleeschelyken gebods, en de onderwerpinge onder den Stoel van Mozes, stipt zouw nakomen, en met bedreiging van zware straffen over den Ongehoorzamen; als daer zijn allerley lighamelyke plagen, de verstoting buiten hun Land, enz. Welke Conditie van Israel toegestemd, en aengenomen zijnde / om volgens dien eysch Gods in Canaan te leven, zoo is over dat Oude Testament een Verbond opgericht / hoor 't welcke dat Testament, ontrent de Erfgenamen des zelfs / is uitgehoerd gehoorzen.

Inboegen / dat de Conditie, die God afschijte in het Oude Verbond, was / behalven het Geloof, en de Bekeering (dat oeral in 't Genade-Verbond bereijcht moed in alle de Bedelingen der Tyden) de nauwkeurige onderhoude van de Wet der Ceremonien, met een gehoorzame onderwerping

onder het gezag van den Stool van Mozes, als zoo veel Voogden, en Verforgers, waer door zy van recht hadden tot de gemelde Erffenis des O. T. De Gelovige Israeliten van / van de welcke God boven den Eysch van 't Genade-Verbond, ook de onderhouding van die bezondere geboden heeft afgehoorverd / het zelve nakomende / werden geregtigd tot beide de Goederen, zoo geestelyke als lighamelyke, en waren alzoo te gelyk Erffgenamen van 't Genade-Testament in 't gemeen / en Bondgenoten van het Verbond der Genade, en ook Erffgenamen des O. T. en Verbondelingen des Ouden Verbonds; Doch 't vleeschelyk Israel, niet in den gelove betragtende den Eysch van 't Genade-Verbond, maar enkelst die uiterlyke geboden, ende Kerkpleggheden onderhoudende / wierd uit dien hoofde maar alleen geregtigd / om segts uiterlyk alleen in 't midden van Israel mede deel te hebben aen die uitwendige / en lighamelyke Voorregten.

Maer uit blykt / * dat Niemand outjds wel kon overgegaen zijn tot de onderhouding van 't Oude Verbond, en daer toe behoren / maar nogtans blyben buiten 't Verbond der Genade, en versteken van des zelfs Heil-goederen zijn / terwyl egter alle / die tot het Genade-Verbond in die tijd behoorden / ook de Condities van het Oude Verbond, bestaende in de onderhouding der Ceremonieele Wetten, enz; moesten nakomen. Zulks dat de Aart des O. T. daer in bestond / dat God aen Abrahams Nakomingschap in veelte agter een volgende Geslagten tot de komste van de Messias, 't Land Canaan met des zelfs bette lijkkomsten, als een heerlyke Erffenis heeft ingeruimd / en uitgedeeild / en dat de Erffgenamen des O. T. niet waren de Uitverkorene in 't gemeen / maar alleen 't Natuurlyk zaad Abrahams: waerom ook God / doe de uitdeling van de Erffenis van Canaan op handen was / haer uit Egypten heeft uitgeleid / ende aen Sinai ghegagt / om daer met hen alleen

* Hier uit blykt ook, hoe en in wat opzigt de *Israeliten*, schoon veele van hen onbekeerd waren, en bleven, de *Sacramenten* van 't Oude Verbond konden en moesten gebruiken, t. w. omdat de zelve teffens iets *schaduwagtigs* in zig behelsden, ziende op *Christus*, en omdat de onderhouding van de *Schaduw-wet*, de *Conditie* was van het O. T. gelyk wy gezien hebben, behalven dat het eerste *Teken-zeel* des O. T. hen onderscheide van alle andere *Volkeren*, en hen een *schuldnaer* dier *Wer* maakte, gelyk wederom 't 2de *Sacrament* hen teffens eene *voorledene woldaed* te binnen bragt, 't gene omtrent de *Sacramenten* des N. T. geen plaats heeft; waerom die nu alleen voor de ware *gelovige* zyn verordent.

leen te handelen ober de uitdeling van deze Erffenis, latende hoopst alle Andere Volkeren wandelen in hunne wegen; gelyk van ook in dien Tjd de Erffgenamen van 't eeuwige Testament, ook Erffgenamen van 't O. T. moesten zijn / en die Erffenis als een toemaet, en byvoegzel, gelyk ook als een Onderpand van hunne Hemelsche Erffenis ontfangen / welke zy daer en boven na dit leven zekerstlyk te waarten hadden / of schoon niet uit bragt van 't O. T. maar van 't Eeuwige Testament der Genade.

Dat dus Jehovah God met Israel meer dan Een Verbond heeft opgericht / en in die tijd / behalven het Genade-Verbond, ook nog plaats hadt zulk een ander Verbond, genaemd het Oude Verbond, zijnde teffens zoo veel als een uitwendig Nationaal, of Volk Verbond, blykt niet alleen duidelelyk slaer / uit de zoo eben van ons ingezagte plaats van Paulus, Gal. 4: 24. daer hy spreekt van twee Verbonden, en in 't byzonder handelt van een Verbond aen Sinai gemaakt / tot dienlbachheid bereyde, maar ook uit zulke plaatsen / daer Paulus den Jooden in dien tyd aenmerkt / als Deelgenoten van de Verbonden der belofte, in 't veelvoudig getal, Eph. 2: 12. Rom. 9: 4. Indien nu het Oude Verbond in wezen het zelve was geweest met het Verbond der Genade, als zijnde het zelve segts maar met een schaduwagtig kleed omhangen / zoo als zonnige eragten / zoo kon Paulus hen geen Verbonden in dien tyd toerigenen in het veelal. En 't helpt niet / dat men hier excipieert / dat men daer door moet verstaen de Beloften des Verbonds: want de Verbonden met Israel in dien tyd opgericht / worden daer in die beide ingezagte plaatsen wel duidelelyk van de Beloften onderscheiden / terwyl in de eerste plaats gelwaag gemaakt word van Verbonden der Belofte, en in de tweede plaats Rom. 9: 4. hy de Verbonden aenstonts de Beloften nog afzonderlyk werden geboegd. Ook is het niet holdoeneende / zoo iemand hier op deze uitblugt mogte maken / dat aen Israel Verbonden worden toegeefgend / niet omdat de Gelovige in dien tyd stonden met God in zoo een wederley Verbond, maar om dat zy de Belofte hadden van ook eens deel te zullen hebben aen het Nieuwe Verbond, en des zelfs Goederen onder 't N. T. Want Rom. 9: 4. worden de Wetgeving en Verbonden zamengehoegd / tot een betuig / dat die Twee Verbonden, t. w. 't Genade, en 't Oud Verbond, ten tijde der Wetgeving al te gelyk hebben plaats gehad; behalven dat Paulus daer de Beloftenissen onderscheidt van de Verbonden,

en dus van Verbonden niet kan zeggen / om dat ze de Belofte hadden van eens aen 't Nieuwe Verbond deel te zullen hebben. * Trouwen! dan kan Paulus Gal. 4: 24. niet zoo duidelyk / en bepaeldelyk gewagen van twee Verbonden. Waer hy komt / dat Paulus, Heb. 8. 13. duidelyk het Eerste Verbond een Oud Verbond noemt / of een Verbond, dat de Heere oud gemaakt heeft / en in sijn tyd na by de verdwyning was: En terwyl hy dat zonder eenige bepaling van dat gansche Verbond getuigt / zoo kan zulks in wezen het Genade-verbond niet geweest zyn / als 't geen nog plaats heeft / en noit verweenen is: waer hy komt / dat de Apostel daer vs. 6. getuigt / dat de Soone Gods van dat Eerste Verbond geen Middelaer + geweest is / maer wel van het Tweede Verbond, dat hy daerom zoo veel beter, als het Eerste aanmerkt / om mi niet te spreken / dat hy van het Tweede Verbond, dat onder 't N. T. nu plaats heeft / getuigt / dat het zelve in betere beloftenissen bevestigd is: want zoo de Beloftenissen van 't Oude Verbond niet waren de Erffenisse van Canaan, zoo kan ik niet zien / hoe Paulus de Beloftenissen van 't Nieuwe Verbond zoo veel beter kan noemen; te meer daer hy niet spreekt van overloediger, of ruimer beloften, 't geen men nog niet eenige schyn op de ruimere Bedeling van 't N. T. zoude kunnen toepassen / maer van in wezen betere beloften, 't geen hy straks nog nader verklaerd / als hy getuigt / dat het Eerste Verbond berispelyk is geweest, vs. 7. En wyl hy zulks daer wederom van dat gansche Verbond zegt / zoo volgd / dat men hier die Uitvlugt niet kan maken / die men anders zoude kunnen maken / dat het berispelyk was / om dat het met een schaduwtig kleed was omhangen / welk kleed oud gemaakt moest worden / en verdwynen, en om dat het dus in zoo verre mede tot dienstbaerheid was barende.

Dit Oude Verbond wel eer met de gansche Natie van Israel opgericht / in onderscheiding van het Genade-Verbond, kan

* Ziet myn Werkje tegen de Heer Swarte over de Verbonden, en over de Personen, die gerechtigd zyn tot het Avondmaal, 1ste Deel, pag. 170. 146.
† Zie de vermaerde Heer Prof. Hulsius over de Hebreë, p. 521. Die zegt „Veel min verstaen wy 'er door het Verbond der Genade, dat zoo plegtig vernieuwd is met Abraham, enz. En gevende daer van tot een reden, „omdat 't Verbond der Genade alleen voor de Gelovige is, daer dit „met gansch Israel is opgericht, en omdat het zelve onverbaterlyk, en onberispelyk is, daer van dit Verbond 't regendeel getuigt word, als mede „omdat Christus daer van nog Berge, nog Middelaer was, maer in tegendeel „deel Mosesi.

kan men anders ook beluizen met alle die redenen / waer mede men gewoon is staende te houden / dat God met gansch Israel outtyds een uitterlyk Nationaal, of Volk-Verbond heeft opgericht / als namentlyk / dat hy zig zoo dikwerf uit kragt van dien noemd de God van die gansche Natie, en wel zonder onderscheid van Bekeerde, en Onbekeerde, en dus ook ter andere zyde de zelve sijn Volk noemt: Durkan Jehovah God zig geenzints in volle kragt / en nadruk noemen de God van de Onbekeerde onder Israel, en dus haer Regtveerdigmaker, Heiligmaker, Verlosser, en Heerlykmaker, hoedanig hy alleen was de God van de Gelovige onder Israel, zoo veel met hem in 't Genade-Verbond stonden; maer zulks moet met betrekking op de Onbekeerde onder hem alleen in een flauwere zin / en in opzigt van een zekere bezondere betrekking, welke hy tot hem / en zy tot hem hadden / uit kragt van dat Oude Verbond, verstaen worden / zie Jes. 58: 1. Cap. 1: 2, 3. Jerem. 2: 13. En wat ik daer uit in 't byzede bekeerd heb tegens den Eerwaerden Heer Swarte noemens zoo een uitterlyk Volk-Verbond, in voorgeen gemelte Werkje pag. 94 — 108.

Gyndelyk behoort daer ook toe / dat God sprekende van Israels Ondertrouw met hem in de Woestyne, even als hier vs. 32. wel duidelyk toont / hoe die gansche Natie daer met hem ondertrouwd is / en hy daer met die gansche Natie in een Verbond getreden is / 't geen egter ten aanzien van die gansche Natie niet kan verstaen worden / ten opzigt van het Genade-Verbond, maer wel van het Oude Verbond, bestaende in de belofte van Canaans Erffenis, onder voorwaarde van de onderhouding van Moses Wet, wyl tot het Genade-Verbond alleen de Uitverkorene, Gelovige behoren / zie Jerem. 2: 2. Ezech. 6: 8. * en 't volgende 32. vers van dit ong.

Text-Cap: nevens 't geen wy verder daer oerzeggen zullen.

¶ 3

Onder

* In die beyde plaetzen legd zelfs nog een ander bewys voor zoo een Tweederley Verbond, 't welk outtyds plaats gehad heeft, t. w. 't Oude Verbond, en 't Genade-Verbond, terwyl Jerem. 2: 2. eigentlyk in 't veelal staet, Ondertrouwen, Ondertrouwingen, ten blyke dat Israel op meer dan een wyze, en dus uit kragt van zoo een Tweederley Verbond met den Heere ondertrouwd is. Waerom ook Ezech. 16: 8. eigentlyk in het Hebr. staet, om tyt was de tyd der Minnen, in 't veelal. Ook is 't klaar, dat de Heere by Esauwel daer bedoeld dien tyd, toen hy in de Woestyne onderdeelt op Sinai, en dat gansche Volk bracht onder de Hand der wet, 't geen wederom niet eenig, en alleen van 't Genade-verbond kan verstaen worden: want dog, hoe kon de Heere naer waarheid zeggen, dat hy met dat gansche Volk quam in een verbond, en dat zy de

Ondertuffchen zeggen wy / dat het O. T. en Verbond eene allernaastste betrekking had tot het Testament en Verbond der Genade, en als een Codicil en Aenhangzel van 't zelve moet aengezien worden; wijs Canaan hen herbeelde 't zelve Erfgoed van het Eeuwig Testament der Genade: Mozes, de waere Middelaer Christus: Hunne bezigheid ontrent de Ceremoniele wet, de werkzaamheid des geloofs, als de Conditie van 't Genade-verbond.

Maer zult gy zeggen / hebben van de Voorstanders van het contrarie gevoelen, d. i. De welke door dat Oude Verbond verstaen het Genade-Verbond, omhangen met een Ceremonieel, en Wettisch kleed, geen bewyzen door hun stuk? Wy zeggen Ja! maer wy erkennen geene van zoo grooten kragt te vinden / als alleen 't geene zy ontleenen uit Heb. 9: 15. daer staet / dat de dood van Christus daer tusschen gekomen is / ter verzoening der overtredingen die onder het Eerste Testament waren / enz. Waer uit men ons tegenwerpt / dat dan volgen zoude / dat de zonden der Vaders onder de Belofte door de dood Christi niet verzoend zouden zijn / zoo men daer door het Eerste Testament verstaet de Erffenisse van Canaan, enz. en zoo het Eerste Testament alleen zijn begin genomen heeft aan Sinai: welk Argument als aan poosten schijn ten hummen voordeel zijnde / wy niet hebben willen door ty gaen / om den dat recht te doen / van hun voornaemste bewys, wat nader te overtuigen. * Dog hier geldt die bekende / en aengenomen Stok-regel by de Geleerden: positio unius non est exclusio alterius, d. i. de stelling van een zaak is geene uitsluiting van eene andere: Men zoude zulk uit meer plaetzen kunnen aentonen; en als zulk doorging / gedurige ongerijmheden aentreffen: dog om geen andere plaetzen by te brengen / waer in wel meer een weldaet bepaeld wordt tot zekere Personen, of ook tot Jooden, of tot Heidenen alleen / welke nogtans allen eigen is: zoo willen wy thans maer by Paulus en Jeremias blijven / en zeggen / dat

zijne wierden, alzo dat gansche volk niet maerlyk en werkelyk in 't Genade-verbond is overgegaen, en dus dadelyk de zijne geworden; te meer, daer dat Volk daer na als *afvallig* word aangemerkt; zie *vs. 12, 22, 30*. Ook gewaegd de Heere *vs. 9*. daer op aenstonts niet duister van de *Wettische Reinheid*, als waer toe zy straks by de overgang in 't Oude Verbond geroepen wierden, even als ook *Exod. 20: 24*. en *Cap. 21*, het Volk aan Sinai straks daer toe verbonden werd, toen het met God in 't Verbond trad.

* Vide H. Witz. de Oepon. Foed. p. 214.

dat ludien zulk een Reden van gevolgtrekking doorging / daer uit ook zoude maeren volgen / dat de zonden van de Gelovige onder 't N. T. niet verzoend zijn door de dood van Christus, omdat Paulus Heb. 9: 15. die verzoening alleen bepaelt tot die des O. T. 't geene de ongerijmheden zelfs is. Ook bepaelt Paulus dat Eerste Testament wel duidelyk tot Sinai, daer 't door 't Bloed van Beesten is ingewyd, als blijkt uit de volgende versen, geliyk ook Gal. 4: 24. ten blyke / dat het zelve daer eerst zijn begin genomen heeft / en onderscheiden is van 't Genade-Verbond, 't geene of straks na de Val een aenvang nam: waer uit dan ook duidelyk blijkt / dat wy immer door de zonden onder 't Eerste Verbond begaen / daer ter plaetse eigentlijk een ander Tydperk in 't oog heeft / en bedoelt de overtredingen, welke zedert de oprigting van dat Oude Verbond aen 't maal begaen waren / of schoon wy het ander als een waerheid onberispel / maer zulk zijn oogmerk thans niet meer bragt / om van de verzoening der vorige zonden / of van de zonden in 't gemeen / te sprekken. *

Dus word ook by Jeremias hier eigentlijk getwaegd van dat Nieuwe Verbond, dat de Heere in 't laatste der dagen met Israel, en niet met andere Volkeren zal maken / geliyk duidelyk uit het oogmerk, de gansche samenhang, en de Naem van Israel en Juda blijkt / en wy voorgeen on-berispelighet betoogd hebben; echter mag men daer op niet tegenwerpen / dat als zulk doorging / daer uit zoude moeten volgen / dat de Heidenen aen dat Nieuwe Verbond geen deel hebben gehad / en verder / dat / terwijl het

* Dus moet men altyd wel gade slaen 't oogmerk, dat de Apostelen hebben in 't spreken van een zekere *waerheid*, en 't bewyzen van een zeker *terstuk*. Nu is 't oogmerk van Paulus in die plaats Heb. 9: 15: niet om te spreken van 't onderscheid tusschen den Staat der Gelovige onder de Belofte, en onder 't N. T. maer onder de Wet, en 't Evangelium, oft de uitsluiting van Levi's Priesterschap; en dus ook niet om te betogen de verzoening der zonden in 't gemeen, door alle de Tyden heenen, maer de zonden begaen onder 't Eerste Testament, en Verbond, zooals hetzelfde van Mozes, en wel om aen te tonen het onderscheid dat'er is, tusschen de overgang der zonden onder het O. T. en onder 't N. T. van welk onderscheid, en hoe op te vatten, wy over *vs. 14*. ons eigentlijk zullen verklaren; en dat wel (om wy tekenen) in alle gematigheid, en tot beider genoegen. Wy zeggen wy alleen maer, dat aen des O. T. door alle die Ofschanden, als een *terstuk* moesten tekenen, dat hunne zonden door de dood van Christus, nog niet dadelyk verzoend, en weggenomen waren, en dat daer in nog een zekere *wedergedagtenis* overbleef 't geene onder 't N. T. zoude ophouden, zie *Heb. 8: 12, 13*. vergel. *Cap. 9: 15*.

egter klaer is / dat ook de Heidenen in dat Nieuwe Verbond zijn begrepen / bygehoort Jeremias Cap. 31: 31, 32, 33. moet bedoelen de Bekeering van Jooden en Heidenen te gelijkt. Zoo nu zult een Bedeneertrant hoopding / zonde men ook kunnen zeggen / dat Paulus Hebr. 8: 8—12. deze plaatsen uit Jeremias aenhalende / de vervulling steld / als plaats gehad te hebben in het begin van 't N. T. en zult niet buister op Jooden en Heidenen beide toepast. Dag hier op diend / dat men onderscheid moet maken / of de Apostelen iets uit een Profetie by brengen / om een zekere waarheid in 't gemeen te bewijzen / waarvan het Hebr. 8. moet genomen worden / dan of zy bezig zijn / om het juiste Tydstip der eigentlijke vervulling van zoo eene Profetie aen te duiden. Nu is 't een waarheid in 't gemeen / dat dit N. T. en Verbond toen al plaats had / en ook behoorde tot de Heidenen, en men mag 'er dus van zeggen: subordinata non repugnant. d. i. Dingen, die ondergeschikt worden, en kunnen worden / hebben geene tegenstrydigheid. * Deele Jooden, en Heidenen zijn reeds in dien eersten Tijd al gebragt onder de Verbonds-band; en zoo is toen het Nieuwe Verbond, met afschaffing van 't Oude, met eenen ingevoerd / of schoon met betrekking op de Jooden, zult nog byzonder zal plaats hebben in 't laatste der dagen.

Dus nu getoond hebbende / wat eigentlijk het O. T. is / en het Verbond daer over gemaakt / zoo moeten wy nu ook eens zien / wat dat Ander het 1 weede en N. T. en Verbond

* Zoo al yemand 'er mogte op staen, dat by onzen *Jeremias* vs. 31-34. zoo wel als by *Paulus*, in de eerste opslag eigenlyk bedoeld word de de *Eerste Tyd* des N. T. wanneer eigentlyk dat O. T. is afgeschafft, en 't N. T. in des zelfs plaats gekomen, en wanneer de *Messias* de *ongerechtigheden* dadelijk verzoend heeft door zijn *Lyden* en *Dood*, zoo zoude zulks egter niet stryden tegens onze voorheen geleegde gronden; dat namentlyk in dit 31 *Cap.* van *Jeremias* de *Bekeering* der *Jooden* in 't laatste der dagen bedoeld word; nog tegens den *zamenhang* van die *verlen* met de *voorige* en *volgende*: wyl dan de *Profeet* rusten beiden die *Belofte* van 's *Heeren* wege hier inlascht, zoo als zulks een byzonder middel zal zyn, om de *Jooden*, zoo zeer gekleefd aen die *Oude Schaduw-dienst*, in 't laatste der dagen overtuigelyk te doen zien, dat de zelve al lang uitgediend heeft, en dat 'er straks met de *komste* van *Christus* een ander *Huishouding*, ander *Testament*, en *Verbond* zouden ingevoerd worden, met afschaffing van de *Wet* des vleeschelyken *Gebods*, en het *Levitiesch Priefterschap*, en dus ook, dat zy om die reden, wegens 't langwylig gemis van *Canaan* zig niet te bekommeren hadden, alzoo het zelve een *Erfgoed* van 't O. T. was, 't geen nu uitgediend hadde.

bond is / 't welke de Heere hier beloofd / na dat Eerste te zullen uitvoeren en oprigten.

Ditmaal word in de *S.* Schriftuur gewag gemaakt van het N. T. zoo zeyd *Christus* van zijn *Bloed*, dat vergoten is / *Matth.* 26: 28. Dat is myn *Bloed*, (het bloed) des N. T. het welk voor velen vergoten word tot vergeving der zonden. Omdat het door zijn *Bloed* bevestigd / en geratificeert is. Zoo noemt *Paulus* de *Apostelen* *Dienaren* des N. T. *2 Cor.* 3: 6. Die ons ook bequaem gemaakt heeft (om te zijn) *Dienars* des N. T., niet der *Letter*, maer des *Geestes*. En *Jesus* noemt hy den *Middelaer* des N. T. (t. w. in tegenstelling van *Moses*, welke was de *Middelaer* des O. T. soo als hy duidelyst genaemd word / *Gal.* 3: 19.) onder anderen *Heb.* 12: 24. zeggende / dat wy gekomen zijn tot den *Middelaer* des N. T. *Jesus*, ende het *Bloed* der besprenginge; dat betere dingen spreekt, dan *Abel*.

Het N. T. nu / is die wyze / onveranderlijke / en genadige wille Gods / waer door wy beflaten heeft / om de *Erfgenamen* van het *Genade-Testament*, die na *Christus* *Lyden* en *Heerlykheid* leven zouden hier op aerden / behalven de *Goederen* des *Genaden-Verbonds*, die aen alle *Gelovige* van alle tijden gemeen zijn / een *Nieuwe Erfenis* van heerlijker en volmaakter *Goederen* genadiglyk te schenken / en rijkeijker toe te brengen / als onder het *Eerste Testament*, uit kracht van de aangebragte gerechtigheid van *Christus* / die hunnen staet zoude vernieuwen, en die zy genieten zouden zonder het voozgaende jok der dienstbaerheid, in volle vryheid, zonder die ooit te willen veranderen, tot aen het einde van de *Wereld*; als mede om zijn *Kerke* te schenken de *Erfenis* van de *Wereld*, en te gelijkt aen de *Gelovige* des N. T. uit te deelen de zalige *goederen*, in meerder uitbreiding van 't getal der *Bondgenoten*, en zult altes op een klaarder, wyzer / en zachter wyze, als outtyds.

Daadat het *Nieuwe Erfgoed* van dit N. T. zijn alle die betere *Beloften*, en heerlijker *weldaden*, die vloeyen uit de aangebragte gerechtigheid van *Christus* / waer door de staet van de *Kerke* des N. T. uitnemender is / als die was onder het O. T. Zultie *goederen*, die te voren uit kracht van het O. T. niet geschenken waren / en die in plaats van die *Oude* en veranderde *Erfgoederen* van het O. T. aen de *Kerke*, nadat *Christus* door *Lyden* volmaakt is / in dit uen worden uitgedield / en die nu / gelijkt de *Goederen* des O. T. zullen verouderen en verdwijnen / maar altoos even

eben versch en nieuw blijven / waer door ook de Gelovige in een Nieuwen staet, en betere gedaente gezien worden. Maer van die Goederen zelfs zullen wy aenschouwen nader handelen.

Dog behalven alle die uitnemende Voorregten, zoo is ook een byzonder Erfgoed des N. T. (gelijkt wy zoo euen reets in 't voorgaen aenmerkten) de Erfenis der Heidenen, die volgens de Belofte aen Abraham gedaen / aen Christus en de Kerke geschonken word; zoodat niet alleen de Jooden, maer alle Geslagten der Aerde, in het zaed Abrahams zouden gezegend worden. Jerem. 3: 19. Hoe zal ik u onder de kinderen zetten? ende u geven het gewenschte Land, de gherlyke Erfenis, der Heyfcharen der Heidenen, en Ps. 16: 6. zegd Christus: De inoeren zyn my in lieflyke plaetgevallen; ja! een schoone Erfenis is my geworden. Dat dunkt Paulus uit door de Erfenis der wereld, Rom. 4: 13. daer hy zegd / dat die belofte aen Abraham geschied is, dat hy een Erfgenaem der wereld zoude zyn. Zoodat de Erfgenamen van dit N. T. niet zyn alleen de Jooden maer met haer de Uitverkorene uit de Heidenen.

Dit word nu het N. T. genaemt / omdat het volgd / en komt in de plaets van dat Eerste en O. T. en aen de Erfgenamen des zelfs nieuwe en betere goederen heeft aengelykt / en den uiterlijken staet van de Kerk veranderd en vernieuwt, met vernietiging van al dat Oude: want de Messias nu al gekomen / en de verzoening dadelijk geschied zijnde / zoo volgd van zelfs / dat dat O. T. met al dat schaduwtige, als verouderd, en uitgediend / moeste verdwynen, en plaetse maken door het N. T. waer by men kan waagen / dat het ook te recht een N. T. kan genaemt worden van wegens een Nieuwe Tydperk, daer het sijn begin maekte moeste nemen.

Dit N. T. moet men onderscheiden van het Eeuwige Testament: want dat zegd dien Eeuwiggen Wille Gods, aen alle Uitverkorene te schenken de Hemelsche Erfenis. Maer het N. T. geeft niet aen alle Uitverkorene in 't gemeen, maer alleen aen de Gelovige, die leven onder het Evangelium der vervulling, byzondere goederen en voorregten, en is als een middel tot uitvoeringe van het Eeuwige Testament.

Over dat Nieuwe Testament nu word een Nieuw Verbond opgericht / wanneer God deze sijne Eeuwige en genadige wille openbaerd / en bekent maekt / met aanbiedinge van de Erfgoederen des zelfs / onder beding en afschijninge van Gelove, en Beking; van word dat N. T. Verbonds-wyze

voorgesteld / en als die bereyichte en beboegene Voorwaarden worden aangenomen / en nagekomen / dan word het Nieuwe Verbond dadelijk met ons opgericht / en van onze zijde bevestigd / en zoo sprekt hier de Heere van een Nieuw Verbond. *

Het Beding, of de Voorwaarde des Nieuwen Verbonds, onder welke de Erfgoederen des N. T. opgedragen / en aangeboden worden / is geen ander, dan het Gelove in Jesus Christus, zonder dat de besnydenis nu meer geëischt word / of de onderhoudinge van Moïse Wet, om de Erfgenamen des N. T. recht te geven tot de Goederen van het zelve, maer alleen het Gelove in Jesus Christus, werkzaam in de Liefde, zonder die oude pligtplegingen, onder het Eerste Verbond gebodderd. Ja! Paulus betuigt / zoo yemand na Christus komt nog lichte besneden worden / of leven na de inzettingen van Moïse wet, dat hy van de genade, en de Erfgoederen des N. T. vervald / Gal. III. zoodat 'er een groot onderscheid is tusschen het Beding, 'tgeene van de Erfgenamen des O. T. in de oprigting van het Oude Verbond aen Sinai geëischt en aangebodderd is / en tusschen die Voorwaarden, onder welke die betere Goederen des N. T. worden aangeboden.

En schoon het waare Geloof de Eisch van God in 't gemeen is in het oprigten van het Genade-verbond, en God altijd opziet / zoo wel in 't maken van het Verbond der Genade, als in 't oprigten van het Nieuwe Verbond, het Gelove werkende door de Liefde; zoo is hier egter eenig onderscheid: want het Gelove, dat nu geëischt word / zeld niet alleen blotslyk sijn toevlugt te nemen tot Christus, en op hem sijn vertrouwen te stellen / maer het zeld ook te geloven in den Messias, die nu alrede gekomen is / en niet langer verwacht wierde; te geloven dat Jesus van Nazareth, uit Maria geboren / is de ware Verlosser, die beloofd was; te geloven, dat hy nu al door sijn Dolk gestorven, opgewekt en ten Hemel gebaren is; te geloven in Christus, als den

Wilt 2

Eenigen

* De Joden verklaren dit Nieuwe verbond door eene bevestiging, en bevestiging van de Wet, als of 'er stond, ik zal een nieuw verbond maken, dat ik zal maken dat myne oude wet nu behoorlik, en sijn onderhouden worde. Maer dit is ten enemaal gedrongen, en sryd tegen de dandelyke letter van een nieuw verbond, waerdoor een gansch ander verbond verstaan word, dat te voren geen plaets gehad had, te meer omdat 'er op volgd; niet na 't verbond dat ik gemaekt heb, enz.

Eenigen Heer van zijn Kerk, met berisping van de stoel van Mozes; eertijds onder Israel aangericht.

Hier uit zien wy wederom / welk een nauw verband het N. T. insgelijks heeft met het Eeuwig Testament der Genade, zoo als wy zulks te horen ook van het O. T. zagen / en dus hoe beide het O. en N. T. als een Codicil, en Aenhangzel daer van is.

De wyze der oprigting van dat Nieuwe Verbond, wordt door maken uitgebruikt. Hoe dat woord מִיָּד eigenlijk snyden beduidt / en hoe daer door gezien werd op een oude gewoonte, volgens welke men in die tyden, ter gelegentheid van het ingaan van een Verbond, zekere Beesten slagte / en van een sneed, * opdat zoo de verbondene Partyen door de verdeelde stukken mochten doorgaan / nevens de Reden van dien / daer van zullen wy in de verklaring over vs. 33. nog wel nader spreken / opdat dus de verklaring van dit vers niet al te verre uitdijne.

Wat de Personen aangaet / met welke de Heere de Grote Verbonds-God dit Nieuwe Verbond maken zoude / wie worden hier bestempeld met de Naem van het Huis Israels en Juda, waer van wy nu reets te horen / en wel van onder afzonderlijkt gehandelt hebben / des wy daer over niet hebben op te merken / als alleen dit / dat daer te horen Israel, en Juda, onder afzonderlijkt gemeld / en een ieder in 't byzonder zekere byzondere beloften gedaen worden / en hier nu beide zamengevoegd worden / 't geen ons tot geen gering twijfel is / dat Israel geen vooruitdeel haden Juda in 't laatste der dagen zal erlangen / en waer uit ook blijkt / dat Israels Bekeering juist niet zal hooren van die van Juda, zoo als sommigen uit dit Hoofdstuk, en die onderscheidene melding / eerst van Israel, en daer na van Juda, willen afnemen: want hier worden zy nu duidelijkt samen genomen / en de weldaet aen welke zy beide zouden deel hebben / wordt aen een en de zelfde dagen en tyd vastgemaakt; terwyl nu zoo ras de Jooden zullen bekeerd worden / en op dat zelfde oogenblik van nieuus zullen gebragt worden onder de band des verbonds, zoobal het eene gedeelte niet eerder, (gelijkt daer uit schijnt te volgen) en het ander zoo veel.

* Nisi forte inde potius phrasis orta est primo, quod verba foederum lapideibus, vel similibus materiis incisa sint, sicut & ipse Deus verba legis suae tabulis lapideis digito suo inscripsit, ad quod ideo etiam alludit vers. 32.

veel later zal toegebragt worden / hoewel wy hier egter gerne zoo vaste bepaling ontrent durven maken / alzoa van horen die dingen ons nog eenigzints duister zijn / 't geen best by de uitkomst blyken zal: waerom wy Andere ook gaern byzheid van gebagten laten. Nog als hier Israel en Juda t'zamen gevoegd worden / zoo blijft daer uit ook klaer de vereeniging der 12 Stammen, die in 't laatste der dagen zal plaats hebben / zoo als die Ezech. 38: 16—22. afgebeeld was door de vereeniging van twee houten, en: en mede behoofd was / Jerem. 3: 18. * daer zelfs Juda voorgegesteld wordt / zoo als die zig eerst tot Israel bevoegen zoude / en dus beide als vereenigde Broeders zullen leven; zie ook Cap. 50: 4, 5. daer zy wederom beide t'zamen gevoegd worden / en geleerd wordt / hoe dat ze in de zelfde dagen, en ter zelfder tyd zullen toegebragt worden. |

De Tyd, wanneer de Heere dat Nieuwe Verbond met den Huijze Israels en Juda zoude oprigten / wordt dus uitgebruikt; ziet de dagen komen. Door welke dagen + men niet alleen na Paulus eigen uitlegging, Heb. 8. de dagen des N. T. in 't gemeen moet verstaen / maar hier ter plaatze in 't byzonder de laatste dagen des zelfs / als blijkt uit vs. 1. vergeleken met Cap. 30: 23, 24 zoo als ons over dat vers in den beginne ten allerduidelijktsten is gebleken / om thans zoo vele andere redenen door wy te gaen / waer mede wy reets te horen hebben behoort / dat in dit Capittel geprofeteerd wordt van de Bekeering der Jooden in **Wub 3.** 't laatste.

* Dat Jerem. 3: 18. geprofeteerd word van de wederkering der Jooden, met uit Babel, maer in 't laatste der dagen, waer van de Eerste een Voorbeeld was, en waar op daerom daer ter plaatze slechts maer alleen een fluwe zinspelinge gemaakt word, blykt uit vs. 16. alwaer geleerd word, dat in die tyd de Arke des Heeren niet meer zal opkomen in 't harte, enz. en uit vs. 17. daer getuigd word, dat dan alle Heidenen tot Jeruzalem konden vergadert worden, als ook uit vs. 19.

+ Dat Jerem. 50: 4, 5. de Bekeering der Jooden in 't laatste der dagen bedoeld word, hebben wy. zoo wy meenen, met bondige Redenen in ons Eerste Deel van de Staat van een Uitverkorene, enz. pag. 76. en vervolgens, betoogt, zodat hier geen uitvlugt kan gemaakt worden, als of in die plaats alleen bedoeld wierde, de wederkering der Jooden uit Babel in Canaan, die wy egter wel als een Prente van hunne geestelyke wederkering daer ter plaatze willen aenmerken, maer niet verder.

+ Dat door die dagen, die komen zouden, betekend worden de dagen van de Messias, bekenen ook zelfs de Jooden; waerom ook Sanctius 2. 177. die anders de inhoud van dit Hoofdst. doorgaenich brengt tot de da-

't laetste der dagen, en de weldaden welfte God, dan aan Den schenken zal.

Dat nu waren waerlijst blyde en heuchelyke dagen, dagen van troost en vrolykheid, welfte na zekere vorige andere dagen / t. w. dagen van droefheid, en druk den Jooden beschijnen zouden; zie vs. 13. Maar uit dan tefens licht / dat als de Heere hier spreekt van een Nieuw Verbond, 't welfte Hy na die dagen met het huis Israels maken zoude. Hy geen sinte beoogd eene herstelling van de Oude Verbondmaking aen Sinai, als Grotius wil / dat door Nehemias zoude verbuult zijn na de Babylonische gevangenis, Nehem. 9:5. want behalven / dat dit Nieuw Verbond, in tegenstellinge van 't Verbond aen Sinai hier voorkomt / zoo streeft het tegen die dagen, en tegen vs. 2, 3, en vs. 34. Immer 'er staet duide- lijk in 't verbaag / dat dit Nieuwe Verbond niet zou zijn nae het verbond, dat hy met hunne Vaders gemaakt had.

Deze dagen nu zouden komen, dat is / ter bestemdertyd, gelykt dog alles heeft sinen bestemden tyd, en God des schoons maakt in synen tyd / Ook wil het zeggen / dat zij zekere / en gewis zouden komen, en geen sinte agter blijven; waerom 'er dan ook staet zy komen, en niet / zy zullen komen, en dus de gelofte zekerheid van dien te meer aen te wijzen; gelyk zoo de Profeten tot dat einde doorgaanslyk duide van toekomstige dingen spreken / als of zij alrede op handen; ja! zelfs al verbuult waren.

Daerom word 'er ook ter nader bevestiging ingedaen: spreekt de HEERE. Dan wat draagt nu zulke is / hebben wy ober vs. 1. en op meer andere plaetzen van dit Hoofdst: reet getoond / 't geen hier ook kan plaets grijpen.

Eindelikt gaet door de gansche Belofte het uerozbeken ziet voora / om zoo een pegelijst tot aendagt, opm rking, en verwondering aen te sporen / en te leeren / hoe Israel tot dat einde wel moest agt geben op de Tekenen der Tyden, en het onderscheid der verscheide huishoudingen met Gods Kerke, ende weten / dat 'er eens grote verandering in de zelve / en beweging ontrent de schaduwtige en zienlyke dingen zoude plaets hebben. zie 1 lebr. 12: 26—28.

Hier

gen en tyden der Babylonische gevangenis, en van Israels verlossinge uit de zelve, zulks hier ter plaetse niet heeft durven doen, maer meend dat ter gelegenheid van de *schadums* der Kerke en des *Evangeliums*, in 't voorgaende geseld, nu de Heere tot hogere dingen opklind.

Hier uit zien wy nu het grote voorregt van de Gelovige des N. T. boven die des O. T. als welfte nu vryge- maakt zijn van dat onde Jok der dienstbaerheid, om God / die een zuivere Geest is / enkel in Geest en waerheid te dienen, zijnde wel de Wet door Moses gegeven, maer de genade, en waerheid door Christus geworden. Maar tefens zien wy hier uit ook de oneindige goedheid en genade Gods / dat hy met de zulke / die ontrouwe Bondbrekers zijn / wederom in een Nieuw Verbond wil treden / hun dat zelve Verbond zelfs eerst laet aanbieden / en bekend maken / en nodigen om daer in ober te gaen / zoo als het in alles wel geordineerd en bepaerd is. Dog hier uit zien wy einde- lijk ook / hoe een yder daer in al zijn lust, en heyl diende te stellen / en zig wel te onderzoeken / of hy in 't Verbond met God al zij overgegaen, en den Heere de Grote Verbonds-God de hand des verbonds gegeven hebben; ja! hoe men God moest bidden / dat hy ons dog wil brengen onder de band des verbonds, en tot dat einde onder de roede doen doorgaen, opdat wy de sijne worden.

Korte stellingen van 't gebruik, uit dit verhandelde te trekken.

Vers 32. *Niet na 't Verbond, datik met haere Vaders gemaakt hebbe, ten dage als ik haere hand aangreep, om haer uit Egyptenland uit te voeren: welk myn Verbond zy vernietigd hebben; hoewel ik ze getrouwd hadde, spreekt de HEERE.*

Het was niet sonder Gods besondere befluit, en dus ook niet sonder groote verborgenheid, dat de Patriarch Abraham niet alleen inging tot de vrye Sarah, maer ook tot de dienstbaere Hagar, en hem daer uit twee soonen geboren wierden / t. w. eene uit de dienstbaere, en eene uit de vrye, zoo als wy in 't bzeede kunnen zien Gal 4: 21—25.

Wat daer door in 't bezonder verbeeld / en voorgebuid is / behooven wy niet met veel moeyte te onderzoeken / gemerkt Paulus zelve / die groote Onlekker der verborgenheden Gods / ons in de soa euen gemelte plaets de sleutel ter penning van dit geheim-cabinet in de hand geeft / als hy ons niet alleen versekerd dat dit dingen zijn; die een andere be- duidenis

Toelichting op de vs. 32.

't laetste der dagen, en de weldaden welke God, dan aan Men schenken zal.

Dat nu waeren waerlijst blyde en heuchelyke dagen, dat gen van troost en vrolykheid, welke na zekere vorige andere dagen / t. w. dagen van droefheid, en druk den Jooden beschynen zonden; zie vs. 13. Waer uit dan tussens blykt / dat als de Heere hier spreekt van een Nieuw Verbond, 't welk hy na die dagen met het huis Israels maken zoude, hy geen sintz beoogd eene herstelling van de Oude Verbondmaking aen Sinai, als Grotius wil / dat daer Nehemias zoude herbouwd zijn na de Babylonische gevangenis, Nehem. 9:5. want behalven / dat dit Nieuw Verbond, in tegenstellinge van 't Verbond aen Sinai hier voorloopt / zoo sijn hier tegegen die dagen, en tegen vs. 2, 23, en vs. 34. Immer 'er staet duidelijc in 't verhoel / dat dit Nieuwe Verbond niet zou zijn nae het verbond, dat hy met hunne Vaders gemaakt had.

Deze dagen nu zouden komen, dat is / ter bestemdertyd, gelijst dog alles heeft sinen bestemden tyd, en God des schoons maect in sinen tyd: Ook wil het zeggen / dat zo zekere / en gelijst zouden komen, en geensints agter blyben; waerom 'er aan ook staet zy komen, en niet / zy zullen komen, om ons de gelijst zekere van dien te meer aen te wijzen; gelijst zoo de Profeten tot dat einde doorgaenslyc dugsdanig van toekomstige dingen spreken / als of zy alrede op handen; ja! zelfs al verbouwd waren.

Daerom word 'er ook ter nader bevestiging ingedaen: spreekt de HEERE. Van wat draegt nu zulke is / hebben wy over vs. 1, en op meer andere plaetzen van dit Hoofdst: reets getoond / 't geen hier ook kan plaats grijpen.

Eindelijst gaet daer de gansche Belofte het waagbeken ziet voer / om zoo een verelijst tot aendagt, opm rking, en verwondering aen te sporen / en te leeren / hoe Israel tot dat einde wel moest agt geben op de Tekenen der Tyden, en het onderscheid der beschreivene Huishoudingen met Gods Kerke, ende weten / dat 'er eens grote verandering in de zelve / en beweging ontrent de schaduwagige en zienlyke dingen zoude plaats hebben. zie Hebr. 12: 26—28.

Hier

gen en tyden der Babylonische gevangenis, en van Israels verlossinge uit de zelve, zulks hier ter plaetze niet heeft durven doen, maer meend dat ter gelegenheid van de schaduwagige der Kerke en des Evangeliums, in 't voorgaende gesteld, nu de Heere tot hogere dingen opklind.

Hier uit zien wy nu het grote voorregt van de Gelovigen des N. T. boven die des O. T. als welke nu vrygemackt zijn van dat onde jok der dienstbaerheid, om God / die een zuivere Geest is / enkel in Geest en waerheid te dienen, zijnde wel de Wet door Mozes gegeven, maer de genade, en waerheid door Christus geworden. Waer tussens zien wy hier uit ook de oneindige goedheid en genade Gods / dat hy met de zulke / die ontrouwe Bondbrekers zijn / waerom in een Nieuw Verbond wil treden / hun dat zelve Verbond zelfs eerst laet aanbieden / en bekend maken / en nodigen om daer in over te gaen / zoo als het in alles wel geordineerd en bevaerd is. Dog hier uit zien wy eindelijk ook / hoe een yder daer in al sijn lust, en heyl diende te stellen / en zig wel te onderzoeken / of hy in 't Verbond met God al zij overgegaen, en den Heere de Grote Verbonds-God de hand des verbonds gegeven hebben; ja! hoe men God moest hiden / dat hy ons dog wil brengen onder de band des verbonds, en tot dat einde onder de roede doen doorgaen, opdat wy de sijne worden.

Korte stellingen van 't gebruik, uit dit verhandelde te trekken.

Vers 32. *Niet na 't Verbond, datik met haere Vaders gemaekt hebbe, ten dage als ik haere hand aangreep, om haer uit Egyptenland uit te voeren: welk myn Verbond zy vernietigd hebben; hoewel ik ze getrouwd hadde, spreekt de HEERE.*

Het was niet sonder Gods besondere bestuir, en dus ook niet sonder groote verborgenheid, dat de Patriarch Abraham niet alleen inging tot de vrye Sarah, maer ook tot de dienstbaere Hagar, en hem daer uit twee Soonen geboren wierden / t. w. eene uit de dienstbaere, en eene uit de vrye, zoo als we in 't vzerde konnen zien Gal. 4: 21—25.

Wat daer daer in 't bezonder verbreed / en waagboud 31 / behoeben wy niet met veel moeite te ondersaken / gemerkt Paulus zelve / die groote Onlekker der verborgenheden Gods / ons in de soe eben gemeste plaats de sleutel ter penning van dit geheim-cabinet in de hand geeft / als hy ons niet alleen versekerd dat dit dingen zyn; die een andere be-

Toelichting tot vs. 32.

duideliks

duldenis hebben, maer ook / dat deeze zyn de twee Verbonden het eene van den Berg Sinaï, tot dienstbaerheid baerende, het welke is Agar, enz.

De Apostel daer dan sprekende van de twee Verbonden, schijnt niet duister te ogen op 't geen Jeremias daer van af in zijn tijd geprofeceerd had / Cap: 31: 31, 32, 33. daer hy buitenside van twee zulke onderscheidene Verbonden getuig maakt / en eben als Paulus, ook zoo het eene afleid van Sinaï, vs. 32 soo als de Heere dat Volk uit Egypten uitgeboerd hebbende / aldaer dat Verbond met Israels Vadersen gemaakt heeft. Waer uit we in 't voorgaende zien / welke dieptens van verborgenheden 'er in 't Woord Gods / en zelfs in de wegen, die God outtijds met de Aardsvadersen gehouden heeft / opgeschwaeteld leggen: want dog / zoo Paulus ons niet in deezen soo duidelick voorgeligt / en voorgaen had / zoo zoude immer niemand zulx ooft gehaelt hebben uit het ingaen van Abraham tot de dienstbaere Hagar, en het gewinnen van Ismael uit de zelve / en gedagt hebben / dat daerdoor verbeeld is het Sinaitisch Verbond, zoo als God 't zelve aen Sinaï, een Berg in 't steenagtig Arabien, met de gansche Natie van Israel had opgericht / en zulx tot dienstbaerheid baerde; of immers die zulx buiten Paulus had durben onderstaen / zoude als een groot Allegorist niet sonder enige reden zijn aangemerkt; waerom het ook opmerkelick is / dat den Apostel 'er van getuigt / dat het zelve dingen zyn die een ander beduidenisse hebben, en om te doen zien / dat alle Allegorien niet af te keuren zijn / zoo zegt hy / *αὐτὰ ἐστὶν ἀλληγορούμενα*, hatina estin allegoroumena, en zoo verstaet hy door *ἀλληγορία* allegoria het zelve / dat de Jooden in hunne Schriften Middraeh, dat is / een dieper, en inwendiger zin der Schrift noemen / en welke een ngelick / die de woorden der Schrift lees / terstond niet in den zin schiet.

Toe-eigening op vs. 32.

Die nu hegerig is / nopens die twee Verbonden nader onderrigt te zijn / overloope wat Jeremias daer van getuigt in dit 32. vers, aangemerkt in des zelfs verband met het voorgaende / en volgende / als de Profet te horen gesegd hebbende: Ziet de dagen komen, spreekt de HEERE, dat ik met den Huise Israels, en den Huise Juda een nieuw Verbond zal maeken; daer op nu laet volgen / vs 32 Niet na het Verbond dat ik met haere Vadersen gemaakt hebbe, ten dage als ik haere hand aengreep, om haer uit Egyptenland uit te voeren: welk myn verbond zy vernietigd hebben; hoewel

hoewel ik ze getrouwd had, spreekt de HEERE. en dan wijders by tegenstelling daer op laet volgen / vs. 33 Maer dit is het Verbond, dat ik na die dagen met den Huise Israels maeken zal, spreekt de HEERE: Ik zal myne wet in haer binnenste geven, enz.

In dit 32. vers staet ons dan nader te beschouwen:

I. De tyd, wanneer God rigentlick / dat oude Verbond, waer van wy reets ober vs. 31. breedvoerig gesproken hebben / als we daer het Nieuwe, en Oude Verbond beschouwd / en het onderscheid tusschen die beide hebben aengewesen / heeft opgericht / gelijk ook de Personen, met welke.

Voornae- me In- houd van dit vers, nevens de samenhang van 't zelve met 't vorige en volgende;

II. Het schandelick gedrag van de verbondene Partyen omtrent het zelve / als die / dat vernietigd hebben.

III. De grootheid hunner misdaed; als 'er ten slot word bygebaen; hoewel ik ze getrouwd hadde, spreekt de HEERE. En zoo blykt daer uit reffens hoe gepast dit vers zamenhangt met het vorige: want nadat de Heere eben te horen beloofd had een Nieuw Verbond te zullen maken, soo onderscheid hy het zelve nu duidelick van 't Oude, en legt ons de Natuur des zelfs nader uit; en dat wel (I.) in dit vers ontkennender, en dan vs. 33 (II.) vaststellender wyze.

A. Wijst ons dan wijders de Profet nader aen / de tyd, wanneer de Heere dat Oude Verbond met Israels Voorzaeten heeft opgericht / in deeze voorsgaende woorden: Niet na 't verbond dat ik met haere Vadersen gemaakt hebbe, ten dage als ik haere hand aengreep, om haer uit Egyptenland uit te voeren.

Overwe- ging van de tyd, in welke Jehovah dat oude Verbond met Israel had opgericht,

De hebben te horen ober vs. 31. van het Oude, en Nieuwe Testament en Verbond, op zig zelve aangemerkt / reets in 't breedte gehandeld / en het onderscheid tusschen beiden aengewezen: dit onderscheid vertoont ons de Heere nu nog een keurig nader / als hy zegt / dat dat Nieuwe Verbond, eben te horen beloofd / niet zijn zoude na * het verbond, d. i. niet gelyk de gedaente van dat Oude Verbond was / of niet in overeenkomste met de aerd, en natuur van dat Verbond, dat hy met Israels Vadersen gemaakt hadde by hunne uitleiding uit Egypten, en welke uitvoering uit Egypten, om dat zy geschied is door een sterke hand, en magtige arm van

¶ x x

God /

* כְּכֹרֶחַ Sicut fadus, eodem sensu verti potest secundus fadum Nostrum: Cap. verrunt Hinc Hebr. XII. כָּאֶרֶץ הַיָּמִינִים

God / hy daerom dus uitzuist / ten dage als ik haere hand aen-
 er ep, om haer uit Egypten uit te voeren; zijnde een uitzuist-
 king / waerdoor God niet alleen zijn besondere gunste in
 die tijd aen dat Volk bewezen / maer teffens haere gena-
 dige en kragtdadige verlossing uit het naere en slaefze Dienst-
 huis van Egypten, daer ze als in het water lagen / ja! zig
 als in een vurigen oven verboden / en voorts de magtige be-
 scherming, en sonderlinge bewaring, geleiding, en bestie-
 ring ontrent dat Volk bewezen / word te verstaen gege-
 ven; wijs de hand aen want te even niet alleen een teken
 is van cere, en gunste, maer ook van hem te willen hel-
 pen, uitredden, beschermen, en geleiden, zie Jes 41: 13. Ps.
 73: 23, 24, vergelijkt 'er mede Hos. 11: 2, 3, en Deutr. 32:
 11, 12.

Ge weten / dit Onde Verbond, daer we reets ober vs.
 31. van gehandelt hebben / was te horen wel aen Abra-
 ham bekend gemaakt / dien de Heere dit zijn voornemen
 openbaerde / om aen zijn zaed 't land Canaan te geven tot
 een erfelyke bezitting, als waer in 't Erfgoed van dat O. T.
 bestond / onder voorwaerde van de onderhouding van de
 Wet des vleeschelyken gebods, maer ober de dadelyke uit-
 deling van dat land was tot nog toe nout met Abrahams
 nakroos gehandelt / als ten tijde van Mozes, na Israels
 uittocht uit Egypten, en dat wel aen Sinai; waerom Paulus
 zegt Gal. 4, dat het zelve van Sinai is, barende tot dienst-
 baerheid, omdat het eigentlijk aldaer plegtig met gansch
 Israel is opgericht / en ook statelik ingewyd door 't hoor-
 derdige bloed van Beelten, en zoo toen eerst in kragt zijn aen-
 vang heeft genomen / zie Hebr. 9: 8-21. vergeleken met
 Exod. 19. en Cap. 20. als ook Cap. 24: 8, 9. Van haer heeft het
 wijders dus ook eerst het begin van sijne uitvoering ont-
 fangen: want nademaal wy gesien hebben / dat het O. T.
 is het voornemen Gods om aen Israel het land Canaan te
 geven tot eene Erfenis. zoo blijkt het klaer / dat het
 eerst in dien tijd kan gesegd worden uitgevoerd te zijn /
 wanneer de Heere Israel uit den Diensthuise uitboerde / en
 bezig was hen na Canaan heenen te leiden; welck O. T.
 hy daer op wijders dadelik heeft uitgeboerd / als hy dat
 Volk door Josua, de Soone Nun met des daad eindelik in
 Canaan inbragt.

Hier uit blijkt ook / dat die woorden / ten dage als ik
 haere hand aengreep, om haer uit Egyptenland uit te voe-
 ren,

ren, niet soo bestiptelik aenduiden de juiste dag, en tyd,
 in welke Israel eerst uit Egypten verlost wierd: want het
 was eerst in de derde maend, na hunne uittocht uit Egypten,
 wanneer de Heere dat Verbond aen Sinai met hen op-
 rigtede / Exod. 16: 1. Ook weten wy / dat de Heere
 Israel niet alleen aengreep, hy hunne uittocht uit Egypten,
 maer ook vervolgens dat Volk by de hand hield / daerdoor
 omleide in de woestyne en door die zelve hand bewaerde,
 en eindelik in bragt in Canaan, Deutr. 32: 11, 12. Hos.
 11: 2, 3. gelijk ook ps. niet alleen zegt de hand of iets eerst
 aengrypen maer ook het aengrepenen nog bozder teffens
 vasthouden. Trouwens! het is bekend / dat ook zelfs een
 dag niet altijd bestiptelik door den tyd van 24 uren, maer
 ook dikwerf wel door een ruimere omtrek van tyd werd gena-
 men in de H. Bladeren: zoo hoomb in dien zin een da. zelfs
 door in dit Cap. vs. 6. Want daer zal een dag zyn, in welke
 de Hoeders op Iphraims gebergte zullen roepen enz: welck
 roepen immer niet op een afsonderlinge dag alleen zoude
 plaats hebben; zie wat we daerhan verder in de verklaring
 ober vers 6. gelegd hebben: zoo wederom Pred. 12: 3. In
 den dage wanneer de Wagters des Huises zullen beven, enz:
 't geene daer wederom onmogelik door een bepaelde dag
 kan genomen worden / alsoo Salomon daer bezig is / om
 de gebreken der Ouderdoms te beschrijven / welke nog op
 eenen dag komen / nog veel minder segt eenen dag, maer
 een geruimen tyd; ja! somtijt laeren dueren. Dit wel in agt
 genomen zijnde / zoo zal ligtelik verduynen de twarigheid,
 by Sanctius ober dese plaats gemaakt / hoe de Wet kan ge-
 segd worden gegeven te zijn op de zelve dag van Israels uit-
 tocht uit Egypten?

Hy zult mogelik zeggen / dat hier egter die dag nader be-
 paeld word tot die tyd, in welke Jehovah de hand van Israel
 aengreep / om hen uit Egypten uit te voeren; dog wy moe-
 ten weten / dat zelfs de volgende handeling met / en ei-
 ndig Gods van zijn Volk in de Woestyne als een aanhang-
 sel was van des zelfs uitleidin uit Egypten: dat ook de voo-
 rige leidinge, en handeling Gods van en met dat Volk ze-
 bert hunne uittocht uit Egypten, tot dat ze aen Sinai qua-
 men / niet anders als zoo veel voor- en toeberei zelen wa-
 ren tot dat Verbond, 't geene hy met hen aen Sinai stont
 op te richten / en dat die uitleidin uit Egypten dit ten door-
 nemen oogmerk hadde / om hen daer aen Sinai te brengen
 En 2 on-

onder de band des verbonds, en zoo verber daer op in Canaan in te voeren.

Ook was zelfs ten beſtipten dage / als de Heere dat Volk by de hand greep, en uit Egypten uithoeren wilde / ſchoon meer ingewikkeld / dat Verbond reets begonnen opgerigt te worden met Iſrael, 't geen daer op aen Sinai nader en ſtateliſt gemaakt / vernieuwd, en bevestigd is: als blijkt uit Exod. 12: 24—28, 50, 51. daer God reets het 2de Sacrament van 't O. T. heeft ingeſteld / en zy by hunne uittocht uit Egypten reets dat Sacrament des O. T. hebben genomen / en Cap: 13. alwaer zy alrede gebzagt worden onder de band van dat Oude Verbond, beſtaende in de onderhouding der Ceremonieele Wetten, welke daer aen hen beſloten worden. Zelfs toen Iſrael nog in Egypten was / en de Heere nu gereed ſtond het zelfde daer uit te verlossen, had de Heere hen dat Verbond, dat hy met hen wilde oprigten / al bekend gemaakt / * zoo als het beſtond in de Erfeniſſe van Canaan; zie Exod. 6: 3—7. Verwijl het zelfde egter by en na hunne uittocht uit Egypten, en wel beſonder aen Sinai plegtig met Iſraels Vadersen is opgerigt / en nader bevestigd / zoo word het hier te regt aen die tijd baſt gemaakt / eben als ook Hag. 2: 6. Jerem. 11: 3, 4, 5. en op meer andere plaatzen.

Wengaende dat Oude Verbond Gods zegd nu de Heere / dat Iſraels Vadersen het zelfde vernietigd hebben. Als 'er ſtaet:

* Wy mogen zelfs wel toeſtaen, dat men zegd, dat reets in een zeker opzigt de Heere dat O. T. en Verbond aen Abraham, Iſaak en Jacob niet alleen had bekend gemaakt, maar ook met hen opgerigt: zie Nehem. 9: 7, 8. want gelyk wy gezien hebben, dat het zelfde beſtond in de Erfeniſſe van Canaan, onder voorwaarde van de onderhouding van de Ceremonieele Wetten, zoo leezen wy duidelik. Gen. 15: 18 *Te dien zelven dage maakte de Heere een verbond met Abram, ſeggende, uren zaede heb ik als land gegeven.* Waerom hy hem ook verpligtde tot de beſnydenis, en dus tot de onderhouding van zoo een voornaem Doel der Ceremonieele Wetten, Cap: 17: 10. ſeggende: *Dit is myn verbond, dat gy lieuen bonden zult tusſchen my en tusſchen u, ende tusſchen uren zaede na u, dat al wat manlik is, u beſneden worde.* Zie ook vs. 14. her geene de Heere dan daer na ook plegtig met Abrahams zaed aen Sinai vernieuwd, en bevestigd heeft. Egter zyn 'er voornaeme Mannen, welke uit die plaatzen wel toeſtaen, dat de Heere aen Abraham dat O. T. en Verbond al heeft bekend gemaakt, maar ſtaande houden, dat de Heere toen nog niet verbonds-wyze daedelik over dat Oude Teſtament in onderhandeling met hem getreden is: en als men de gemelte plaatzen nader inziert, zoo heeft dit groote ſchyn! want Gen. 15: 18. koomd wel voor de bekendmaking van dat Verbond aen Abraham.

ſtaet: Welk myn Verbond, zy vernietigd hebben. Nu noemd het zelfde hier niet te vergeeſſen ſijn Verbond; geſicht meer maken / zie Pl. 50: 5. en vl. 16. want zoo is dat Verbond, zoo wel als het Verbond der Genade, in dat opzigt een eenzydig Verbond, zoo ſoo bezre het God alleen van ſijn kant heeft uitgedagt / en hoogeſteld / en ook alleen de lyne Uitdeeler is van de Goederen daer in beloofd; waerom ook het Gelove als de Conditie van 't Genade-Verbond, zoo als 't zelfde ook behoort tot de regte onderhouding der Ceremonieele Wetten, als de Conditie van dat Oude Verbond, eer aennemen in de Schrift genaemd word / omdat den Sondaer hier niets te zeggen heeft / om enige voorbedingen, of andere ſchikking nopens de Conditien, of goederen des zelfs te maken / maar het zelfde maer gelovig heeft aen te nemen, op die wyze als hy het bind / en zoo als God het hem van ſijne kant aanbied.

Dat Verbond Gods nu hadden zy egter vernietigd; ofte te niere gedaen / of verbroken / als die door hunne ſonden Afgodery, en ongelooſ, de Conditie des zelfs niet hadden nageloomen / en zy ook de goederen des zelfs onwaerdig gemaakt hadden. Paulus drukt het uit Hebr. 8: 9. door in dat Verbond niet gebleven te zyn, 't geen op een uitkoomd: want als de verbondene Party niet blijft baſt honden aen de Conditie des Verbonds, ſoo verbreekt hy aen ſijn kant het Verbond, en vernietigd het zelfde. Meermaken klaegd de Heere / dat Iſrael ſijn Verbond aen Sinai door hunne ſonden, en Afgodery verbroken heeft / zie Jer. 11: 10. Ezech 16: 59. De eerſte Verbonds-breuke nu is gemeeſt /

Het wane gedrag van Iſrael omtrent dat Verbond, als die het ſelve vernietigd hadden, ver-tooad.

xxx 3

de

ham nopens ſijn zaed, maar daer leſen wy niet, dat de Heere van Abraham iets alvorderde. En Gen. 17: 7. kan men het van 't Genade-verbond verſtaen, in onderscheiding van het geene vs. 8. beloofd werd; daer het O. T. en Verbond beſchreven en beloofd word, en daer wy zien dat zulks alleen aen Abrahams zaed beloofd word; dog alwaer dat O. T. en Verbond nopens de Erfenis van Canaan nograns tellens ook als een Codicil en aenhangzel van 't Verbond der Genade, (waer van vs. 7.) voorkoomd, zoo als wy het te voren over vs. 31. hebben aangemerkt, En dewyl 'er ſtraf bygedaen word, en ik zal hen tot een God zyn, zoo blykt daer uit, dat ook uit kragt van dat Oude Verbond de Heere, ſchoon in een ſlauwere zin, de God van ganſch Iſrael wierd. Beide die Verbonden worden egter daer zeer nauwe met den anderen zamengevoegd, en als onder een vermengd, omdat wy te voren over vs. 31. hebben aangemerkt, welke een nauwe betrekking zy tot elkanderen hebben, alſoo wel Moſes de Middelaar van dat O. Verbond was, dog zoo, dat hy Chriſtus daer in verbeelde, en ook de Erfenis van Canaan een onderpand was van het Erfgoed van het N. T. en Verbond der Genade.

de goudachtigste Afgodery van Israel met het gulle Kalf. Het
garn juist op die zelfde tijd / als de Heere bezig was hen
aan Sinai te hengen onder de band des Verbonds. Exod. 32:
4. 1. 106: 19. 20. en om deze reden heb ik ook als
de Middelaer van dat Verbond, de afsluiten des Verbonds,
't geene niet sonder God. Als b. floor geschied is / en niet son-
der deze geheim-beduidenisse was / dat Israel eben zoo dat
Verbond verboden / en vernietigd had. Zie Exod. 32: 19.
Gal. 3: 10. Doozt heeft maer dat Verbond vernietigd,
dooz haer gebedig manureeren, en dooz haere oneloof
in de Woetyn; alwaerom het zelve / (enige weinige uit-
gezonderd) in de Woetyn is ter neergelagen, sonder de
Ervenisse, en het beloofde goed van dat O. T. en Verbond;
t. lu. 't land Canaan, beragtig te worden / het geen anders
aan dat Volk niet had kunnen geweigerd worden / indien
het de Conditie des Verbonds trouw was nagekomen. *
1 Cor. 10: 8. 9. 10. Doozt hebben andere dat Verbond
vernietigd dooz hunne Afgoderyen in Canaan, en hunne af-
hoeringen met vreemde Volkeren; Ezech. 10: 6. — 31.
waer dooz ze dus van God haeren wettigen Man schande-
lik arhooreiden, in enen anderen God begriffden. Eze. 6:
20: 18, 29. 30. waerom God hen ook uit dat gewenschte
Erfland verboden heeft / en hen veroofd van dat heerlik
Erfgood van 't O. T. tot dat haer onbetreden herte gebozen
werd / en zy den de straffe hanner on eregtigheid en wel-
gefallen hadden / wanneer ze van nictus wederom zijn
gebragt onder de band des verbonds, en in Canaan hersteld
zijn / Ezech. 20: 37.

Daer na / wannert dat Volk zig van nictus aen allerley
sonden, en onwelen in dat Land had in den hoogsten top
schuldig gemaakt / en de maete hunner onge egtigheden ver-
bult had / heeft hy het eindeik geheel en al veroofd van
't genot van die goederen des . . . als hy dooz . . . tus Ve-
spasianus het zelve geheel en al uit Canaan verboden / en
zoo die Aardse Aerde met de van geslagen heeft; hebbende
toen aen dat Volk soo veel als een openbaere scheidsbrief
gegeven / opdat het sijn Wyf niet meer zijn mogte / nog
hy haer Man, en zy in plaets van dat / de schandelyke
naem

* Hier op steund een oude overlevering, die de Joden in hanner Tal-
mud hebben, als ze zeggen: „Daer zyn van 600000 Mannen, die uit Egp-
ten uitgingen, maer twee in Canaan ingegaen: Rabbi zeld, zoo zal het
ook zyn in de dagen van de Messias, „Sanhedr. fol. 111. 1. opud. Ligf. in
Luc. 12. 23.

naem van Lo-ammi, d. i. niet myn Volk, en Lo-ruchama, d. i.
niet ontfemd zouden draegen.

Dit nu dat zy dat sijn verbond dus vernietigd hadden /
was waerlik een groote misdaed in de Vaders van Israel:
Immer dus waeren zy trouwloze Verbond-brekers, als de
welke bywillig de Conditie van dat Verbond hadden toe-
gehemd, en zoo overgegaen waeren in het zelve; zeggende
de amen op de eyschen des zelfs / en betuigende / al wat
de Heere gebiedt, zullen wy doen; maer nog te grooter
was in deezzen hunne misdaed, omdat het geen bloot men-
schen Verbond was / opgericht van de eene mensch met den
anderen maer een Goddelik Verbond, van de Heere zelf
opgericht / en van geen mensche; waerom hy het met na-
madzikt sijn Verbond noemt: is het nu dat zelfs eens men-
schen Verbond niet te niete gedaen word / ten zy de over-
trede des zelfs zig aen de uiterste trouwloosheid, en in in-
eeldigheid schuldig maekte / en dat de Verbonden van ouds /
gelijk als nog / heylig plegen genaemd te worden / die
van ook heiliglik moeten nagekomen worden; zoo kan
hier uit een yder ligt opmaken / welcke eene byn grooter
misdad het zy / een Godlik Verbond, of het Verbond Gods
renkelooslik te vernietigen. Daarom staet 'er tot berzwa-
ring van Israels misdaed aengetekend / Hof. 6. 3. Zy heb-
ben 't Verbond overtreden als Adam, 't geene men ook ver-
talen kan / even als 't Verbond van een sterlik mensch, 3te
ook Psalm 78: 10.

Deze misdaed van Israel in 't vernietigen van dat Ver-
bond van Jehovah was nog al te grooter, alsoo het zoo Deere
heel was / als de verbreking van een Egt- en Trouw-ver-
bond, uit kragt van welcke de Heere tot dat Volk de be-
trekking als van een wettige Man tot sijn Vrouw, en zy
tot hem als van een wettig Wyf tot haeren Man ge-
heeren hadden: daarom word 'er bygedaen; hoewel ik zi-
gen getrouwd hadde, spreek de Heere; ofte haerlieder Man
of Heer over hen was, of my als haeren Man, of Heer ge-
dragen had, na de kragt der grondwoorden.

Te weten / het Verbond Gods met sijn Volk Israel aen
Sinai, komd meermaelen dooz onder de beuamling, of on-
der het sinnebeeld van een Houwelik, of ondertrouw, en
dus van een Egt- en Trouw-verbond; en niet allern het
Genade-verbond, maer zelfs het Oude Verbond, zoo als wy
dat te horen in onderscheiding van 't Genade-verbond in
't byende beschreuen hebben / ziet Jer. 2: 2. Cap. 3: 14.
Ezech.

Ezech. 16: 8. † Cap: 20: 17. alwaer men dooz de band des Verbonds de Huiweliks band moet verstaen / waerdooz twee tot een en op 't nauste verbonden wierden als dooz een zekeren band. * Haemel het in een zekert opzigt een Trouwenwaag / als van een Baal, dat is van een harden Heere, † die sijn Huisvrouwe niet veel agt / en haer niet gestrengigheit behandeld / en hardelik, als of zy een dienstbaere waag / bejegent / Hebr. 8: 9. Welst Trouwen van het dienstbaere Israel daerom oock verbeeld is / dooz het ingaen van Abraham tot de dienstbaere Hagar, als welcke Sarah hem ter Vrouwe gaf / Gal. 4.

¶ Immerz / omdat dat Verbond op Sinai, een ondertrouw, of Trouw-verbond was / daerom noemde zig de Heere oock in 't boozstellen van het Verbond, Exod. 20: 5. een jalours God;

† Dat Ezechiel 16: 8. oock gedoeld word op het verbond Gods met Israel aen Sinai gemaekt, en zelfs mede op het oude verbond, en dat het zelve daer als een Egt- of Trouw-verbond word aangemerkt, blykt, omdat vs. 6, 7. de aenwas, maer teffens de naere toestand Israels in Egypten was beschreven, en daer op vs. 8. hoe God by de uitleiding van dat Volk met het zelve aen Sinai in een Trouw verbond trad; waer op vs. 9. de wettige reinheid word vertoond, waer toe Israel, nadat het aen Sinai onder de band des verbonds gebragt was, strax wierd geroepen, en verplicht, volgens Exod. 20. en Cap: 21. Trouwens! dat dit verbond een Trouw-verbond was, blykt nader, omdat 'er staet: ik breide myn vleugel over u uit; of gelyk de Latynen hebben, *amictum meum*, myn kleed: immer t grondwoord *vleugel* vertaald, word by overbrenging oock gebruikt van de Soomen van een kleed, 1 Sam. 24: 4. Jer. 2: 34. des daer ter plaatze op de gewoonten onder de Jooden gezindeld word, daer deeze spreekwyze van gekomen is: want als onder hen outryds een Dogter trouw-belosie gaf, en, gelyk enige zeggen, de zelve volbragt, spreide de Minnaer een slip van sijn kleed over haer, tot een teken dat hy haer tot sijn Vrouw, en als Man en Voogd onder sijn bescherminge nam; hoedanig een teken daerom oock Ruth versogt aen Boaz, welke zeide: spreid u vleugel, dat is, kleed, over uwe Dienstvaegde: want gy zyt de Loffer, Ruth 3: 9. Hier van daen oock 't verbod van sijns Vaders stippe te ontdekken. Deutr. 22: 30. Cap. 27: 20.

* Dat zulk een allernauwte vereniging door 't Houwelik wierd uitgewrogt, wilden de Oude te kennen geven, als zy de Bruid met een band, of riem bonden, die van Schapen wol gemaekt was, en op de wyze van een Hercules knoop, gelyk ze dien noemden, waer in men begin nog inde zag gebonden: Daer van daen, dat oock het Houwelik by haer genaemd wierd *vinculum jugale*, een Tockband. vide Virg. Aeneid 4. & Horat. Od. 13. Bill. locut. Graec. form fol. m. 418. & Brisson de ritu Nupr. fol. 499, 500. Daer van daen oock zenden de Jooden elkanderen trouw gordels toe, volgens Buxtorf.

† Hammond. Praef. in N. T. Fedus, de quo Jer. 31: 31. 32. 33. Quod Deus Sancivit cum Judaeis, non fuit Testamentum, sed tanquam genus quoddam *Pacti nuptialis*, quod inter Sponsam, & Sponsam.

God; 't welk op een Houwelik, en op een Huisvrouwe sijn opzigt heeft: want jaloursheid is de grimmigheit eens mans, volgens de zinspreuk van Salomon / Spreuk. 6: 34.

En waerelst / als men den handel Gods met Israel, en die van Israel omtrent God aen Sinai, aendagtig beschouwd / zoo zal men daer in vele overeenkomsten vinden tusschen dat en een Trouw-verbond: Immerz

I. De Bruidegom was die geene / die op Sinai gesproken heeft / t. w. de Engel des Verbonds; de Soone Gods, de Bruidegom van sijn Kerke, volgens aentwijzing van Stephanus. Hand. 7. en de Bruid was het Volk Israels, en insonderheid de Uitverkorene uit de zelve.

II. Eer een ondertrouw, of Houwelik geschied / heeft een Man zig alvorens een Vrouwe uitgesien / en verhoeren / om ze tot sijn Bruid te begeren en te nemen. Zoo heeft oock God het Volk Israels uitverkoren uit alle geslachten der Aerde, om sijn Bruid, en een Volk des eigendoms te zyn.

III. Eer de ondertrouw geschied / verkeerdt een Bruidegom alvorens met sijn Bruid: hy geest haer sijn liefde en genegentheid te kennen; hy zoekt haer aen dooz schoone beloften: hy stelt haer bekoerelst dooz de voordeelen van dat Houwelik, opdat zy hem / by de plegtige ondertrouw, haere toefleming niet weigere. Zoo heeft God waerelst oock gedaen met Israel: hoe heeft hy dat Volk niet aen zig verplicht, dooz haer te zegenen, en te bewaeren in Egypten, en dooz een wonderbaere kragt daer uit te leiden? hoe heeft hy haer niet de voordeelen van Canaan doozgesteld / als het Houweliks goed van dat oude verbond, zoo zy wilden hem volgen, en zig aen sijn Wetten onderwerpen?

IV. Als de ondertrouw, of het Houwelik zal gesolemniseerd worden / zoo word de Bruid alvorens herend / en toegestuut, opdat ze den Bruidegom behaegelst doozschoone / geijstelyk dat zien in 't exempel van Esther, en andere Jongvrouwen, Esth. 2: 9, 12. Maer dus beval oock de Heere / dat Israel zift alvorens zonde berelden, eer hy op Sinai wederquam / om met hun in een verbond te treden / dooz 't wassen, en reinigen van hunne lighaemen, en klederen, Exod. 19: 10, 11, 14, 15.

V. Daer pleegde oock wel een Tusschen-boode, of Makelaer des Houweliks, of anders een Paranymp, en Speel-genood, of

zonts wel meer dan een te zijn / die de Houweliks voorwaerden van 's Brudegoms wege aen de Bruid draagen; als ook die de Bruid den Brudegom te gemaet leiden / en ze hem toebrengen. Zodanig erne was Mozes, Exod. 19: 17. die als de Makelaer, en Middelaer van dat Houwelik was. Zodanig was ook Aaron, en de overige Oudsten Israels: hoe wel nognamelikt Mozes, Exod. 24: 1, 2.

VI. De Ondertrouw, of het Trouw-verbond bestaat in een wederzijds onderhandellinge, waer in A. de Brudegom den Bruid verklaert tot sijn Eigendom, en zig zelfs als het Eigendom van haar / onder zekere Voorwaerden, of Condities, en beloften, en waer in B. de Bruid die toestemt, waer op zy dan elkananderen de hand geven / en de Bruid ook ontfangt zekere onderpanden van 's Brudegoms Trouwe, en Liefde, en dan is het Houwelik gesloten. Dit alles nu is ook haer gehallen tusschen God, en Israel, als hy haar uit Egypten had uitgehoord: want A. De Engel des Verbonds quam daer neer op Sinai uit de hoge plaetse sijner woning, als een Brudegom uit sijne binnekamer, en streide zig op Aerden in die plaetse, daer sijne Bruid te dier tijd was: (want de ondertrouw pleeg gemeenlik in 't Huis van de Bruid te geschieden.) Hy verklaerde zig rondestik en opentlik als de Heere, de Man en 't Eigendom van Israel; seggende: Ik ben Jehovah uwe Verbonds-God, die u uit Egyptenland uit den Diensthuse hebbe uitgeleid; en soo erinnerde hy haar teffens / wat hy om harent wille / en aen haar gedaen hadde. En om te tonen dat dit een Trouw-verbond was / het geene hy aen haar opdroeg / waer in hy geene Medevryers, nog Deelgenoten dulden kon / eyschte hy aenstonts: Gy zult geene andere Goden bruidschatten, volgens de Taal van David / Ps 16: 4. En zoo ze hier in mochten overtreden / zoo betuigde hy / dat hy 'er / als haar wettige Man, en teggenoot zeer jalours en yverzugtig oder zijn zal; waer hy beloofd teffens ook hem / en de hunne heele weldadigheid te zullen beluizen / indien ze hem niet een onverdeeld harte bleven lief hebben / Exod. 20: 5, 6. Zie hoe zulr alles zeer kragtig word uitgebreid / Exod. 19: 4—6. B. Daer op ging de Middelaer en Makelaer van derze ondertrouwe, t. w. Mozes tot de Bruid, en draegde haar af / wat zy op deeze voorstellingen van Jehovahs zyde, had te antwoorden? en hy kreeg een algemeene blotharende toestemming, en alsoo het Ja-woord, als 'er staet: Doe antwoorde al het Volk met eene stemme, ende zy riepen:

Alle

Alle deeze woorden die de Heere gesproken heeft, zullen wy doen. Exod. 24: 3.

VII. Als een Houwelik door het Ja-woord is toegestemt / zoo word 'er veeltijds een Geschrift gemaekt / besonder omtrent voornaeme Houwelyken, dat den naem heeft van een Houweliks-contract, waer in de wederzijds Condities en beloften worden beschreven / tot meerder zekerheid, en bevestiging. Dat geschrift word dan daer op nog eens haer gelezen / en met herhaelde toestemming bekrachtigd; het word daer op ook ondertekend, en zelfs worden daer aen tot meer bevestiging wel zegelen gehangen. Dus is het ook toegegaen in Gods handel met Israel: nadat de Heere gesproken, en Israel had toegestemd, zoo beschreef Mozes alle de woorden des Heeren in een boek, en nam het Boek des Verbonds, en las het nogmaels voor de ooren des Volks: Derze bleven hy haere toestemminge, en geven Ja-woord, seggende wederom: Al wat de Heere gesproken heeft zullen wy doen en gehoorzaemen, Zie Exod. 24: 4—8. en vs. 12.

VIII. Op den Ondertrouw-dag houd men ook wel Maelyden, die Bruilofts-maelyden genaemd worden / op welke men rijkelijk eet, en drinkt. En zoo ging het hier ook. De spyze Gods waeren de Offerhanden, die hem te dier tijd wierden opgedragen; en van het Volk word aengeteekend / dat zy aeten, en dronken, nadat zy God gesien hadden, vs. 11.

IX. Een Brudegom, ondertrouwd zijnde / draegde soze / dat hy sijne Bruid beschenke / en verciere / met kostelijke Juweelen en Klederen; ziet iers dergelijks vermeld Ezech. 16: 10—14.

Ziet om deeze / en nog meer andere redenen mag het Verbond Gods met Israel aen Sinai ingegaen / als een Houweliks verbond te regt aengemerkt worden / en de Heere uit dien hoofde hier zeggen / dat hy dat Volk getrouwd had.

Zoo wie nu deeze vertaling behouden mogten / zoo zontu daer uit genoegzaam sichten / hoe veel te grooter de misdaed van Israels Voorvaderen geweest is / dat zy dat Verbond egter vernietigd hadden / daer de Heere nit hoofde van dien / (gelijk wy nu eeben gezien hebben) zoo vele sonderlinge weldaden, en gunstbewyzingen aen dat Volk bewezen / en zoo eene nauwe betrekking tot het selve / en zy tot hem gekregen hadden / al het welke zy egter niet

Ang 2

geest,

geagt, maar met de uiterste ondankbaerheid, en trouwloosheid heandwoord hadden / hebbende dus niet alleen zig aen trouwloose verbonds-breking, en meinedigheid schuldig gemaakt / maar dat hoger gaet / zelfs gefondigd tegens den Eed en de pligten van 't Egt-verbond, en zoo schandelijk van God hunnen loettigen Man afgehoereerd: al het welk zie zig dan volgens den samenhang hier zeer wel laet blygen / en een zeer goede zin uitleverd. Nadrukkelik is ten deezen opzichte de plaes Ezech. 16: 32. daer de Heere Israel dus aanspreekt / wegens die zelve sonden: & gy overspeelige Vrouwel zy noemt in plaats van haeren Man de vreemde aen: zie ook vs. 35.

Overwe-
ging van
Heb. 8: 9.
daer Paulus de
woorden
by onsen
Jeremias
geheel an-
ders ver-
taeld.

Enog / als we Paulus aenshaling noemens deezze plaats / Hebr. 8: 9. hier mede vergelijken / zoo blijkt het / dat dien Apostel deezze woorden (hoewel ik ze getrouwd hadde) geheel anders vertaelt / als we in des zelfs plaetse daer leezzen deezze woorden: ende ik hebbe op haer niet geagt; 't welk waerelikh in den eersten opslag zeer veel van onse Oversetting by Jeremias verschilt / en zelfs in den eersten opslag ook een gansch andere / en regt strijdlige zin uitleverd; wijs het Trouwen van nuant een bewijs is van sijn besondere agting, liefde, gunste, en genadige handelingen met soe eene / daer het niet agten op nuant / te kennen geeft / zeker ongenoegen, met welke men omtrent soe eenen is aengedaen / en een blyst van kleinagting, en verlmading is / hoedanige dingen veel eer plaets hebben / als men een Vrouwe van zig verstoet, eben als omtrent Hagar gebeurde / en als men aen de zelve een scheydbrief geeft; in welke geval / zoo deezze vertaling van Paulus hier kan streek houden / die laatste woorden veel eer hoorkomen als een rechtbaerdige straffe, welke Israel is overgekomen van den Heere / die een jalours en yverig God is / en dat wegens haere bondsbreuke, omdat zy dat verbond vernietigd hadden / en zoo schandelijk van hem haeren vorigen Man hadden afgehoereerd.

't Is waer by onsen Jeremias zetten sommige / gelijk ook onse geleerde Rant-tekenaers, de woorden כַּעֲלִי בַּמִּיָּד bagnalti bam miyad / want ik had ze getrouwd; maar daer zijn andere zelfs oude Duitche Bybels, die ze met den Apostel oversetten: ik agte ze niet: * want het Hebreuschsche woord Bahal be-

* Verbum 'bny' bagnalti quidam vertunt ex Arabismo, fastidivi eos. Ita Kimchius Pater, Pocokius, & alii. Alii vertunt in conjugio manifestum, me-

duid in 't gemeen een ding als Heer in besitting te hebben / en zoo kan het te minsten zoo wel in een quaeden, en straffen, als in een goeden en lieflyken zin genomen worden. In een goeden zin kan het dus wel beduiden / die liefelyke regering van een Man over sijn Vrouw, die aen haer eigendom heeft; gelijk zoo daerom de Hebreen de Man noemden / Bahal Ischa, en 'er zoo staet Johan. 3. 29. Die de Bruid heeft is de Bruidegom: en in dien zin zouw het niet wel met Pauli woorden kunnen veressend worden / ten waere men de woorden haegstwyze by Jeremias dus vertaelt: zouw ik ze getrouwd hebben? gelijk Junius de woorden dus vraagswyze neemt / als of 'er stond: en zoude ik dan haeren Man, en haer versorger gebleven zyn? of zoude ik aen hun in Houwelik verenigd gebleven zyn? zie F. Junius, gelykluidende Texten, 2 Deel pag. 169. Wanneer het andwoord zouw zijn / neen ik, dat zy verre! als of de Heere wilde zeggen / het is 'er zoo verre van daen / dat ik haer veel eer als een afhoerende Vrouw behandeld hebbe / met haer een scheydbrief te geven / haer veragtelik wegens haere trouwloosheid te behandelen / en my harder als niet te bekommeren.

Maer behalven dit / kan men ook een zaake hebben als een Heer en Gebieder; ja! als een streng Heer, en zoo ook een Vrouw zeer hardelik, en op een straffe wyze met kleinagting behandelen / en hebben onder sijn heerschappy als een tugtmeester. En in die zin van zoo een Heer woerd het zelfs genomen / en tegengesteld tegen een Man, Hof. 2: 15. alwaer God onder 't N. T. niet wil genaemd zijn myn Baal, hoedanig hy te voren genaemd was van Israel; maar myn Man, als 'er staet: Ende het zal te dien dage geschieden, spreekt de Heere, dat gy my noemen zult myn Man, en my niet meer noemen zult myn Baal; d. i. mijn strengen Heer, gelijk ook zoo de Heidenen haere Afgoden noemden.

In dien zin van kunnen de woorden met Paulus vertaling zeer wel veressend worden: want zoo zet hy ze te regt over / ik hebbe op haer niet geagt, met nader uit te drukken de meening by Jeremias, als 't welk dus wil zeggen / ik heb haer

Am 3

straf

et maritum declaraveram: hanc expositionem contra priorem defendit Abarbanel h. 1. Chaldeus non bene; & mihi complacuit in illis. Vulgatus in significatione dominandi, dominatus sum illis. Postremum praeterimus sed hoc sensu, ideo dominatus sum illis: nam copula Per est consequentia inferens quid necessario secutum sit.

straf, en heerschen als een Heer en Heerscher behandelde: wanneer de woorden by Jeremias dus zeer wel kunnen vertaald worden: daarom heb ik over haer geheerscht, t. in met hardigheid, en gestrengheid, dat van het zelfde is / als Paulus leerd. En op die wijze zetten het de 70 over Jer. 3: 14. door overheerzen, en zoo zetten in het hier ter plaatse / wisselende den zin van Jeremias uitdrukken / over / door ik heb haer niet geagt, welke vertaling de Apostel dan eigenlijk gevolgd heeft / en de zelfde daerdoor toestemd / en aenmeemd / als komende zeer wel met de eigentlijke meninge des Geestes over een.

Zoo worden dan eigenlijk twee dingen daer door betekend.

1. Een regering van God over het meeste gros van die Natie, als van een Heer over sijne Knechten, welke niet al tijd in zijn Huis blijven / en dienstbaar zijn tot zekeren tijd.
2. Een aenzien zelfs van de gelovigen, en uitverkorenen onder haer / eene soort van hardere regering, welke geenzints overeen quam met die liefdelijke regering, die onder 't N. T. en by de oprigting van het Nieuwe Verbond zoude plaats hebben.

Wat het eerste aengaet / God noemt zig meermalen een Heere met het woord van נָגַל bagnaal in de Hebreuwsche, en van δεινός in de Griexsche Tael. in opzigt van sodanige wederhorige Knechten, welke door veel uiterlyke banden aen hem verbonden zijnde / egter wederspanning tegens hem bevonden worden. Ook had de Heere bedreigd hen met hardigheid te zullen regeren / Ezech. 20: 33. Zoo waeragtig als ik leeven, spreekt de Heere, zoo ik niet met een sterke hand, en uitgestrekte arm, en met eene uitgegotene grimmigheid over u regeren zal. En wat het tweede betreft / zoo regeerde God outstijnde de Vrome zelfs onder Israel, schoon in een ander opzigt Kinderen, en Erfgenaemen zijnde / in een zeker opzigt als Dienstknechten, gelijk Paulus duidelikt leerd / Gal. 4: 1, 2. seggende: Soo lange de Erfgenaem een kind is, verschild hy niet van een Dienstknecht; hoewel hy een Heere is over alles, maar hy is onder Voogden, en Versorgers: hergeleijst Joh. 15: 15. waarom het Oude Verbond aen Sinai gemaekt / van die zelfde Apostel in dat zelfde Hoofdstuk gesegd wordt / tot Dienstvaerheid te baeren. Het gerne daerom ook door de Dienstvaere Hagar was afgebeeld / zie Gal. 4: 22—24.

Ziet hier uit / hoe wel de woorden by Jeremias, met

de vertaling van Paulus konnen met den anderen overeenstemmen worden. *

Ondertusschen zeggen andere / כְּעָלִי is daer zoo veel als כְּעָלִי Jer. 14: 19. of als כְּחִלְלִי Zach. 11: 8. en dat het zoo zelfs namen enige Aardse Meesters: Ik heb een afkeer, en walge van haer gehad. Wanneer de vertaling der 70 welke lezen / καὶ ἐμίσησα αὐτὰς, en van Paulus, die de zelfde gevolgd heeft / ik hebbe op haer niet geagt, nog nader met den Hebreuwschen Text by onsen Jeremias overeenstemt.

Dat nu waerlijk Jehovah dat Volk, nadat zy op gescheide wijze zijn Verbond vernietigd hadden / ook op eene strafte wijze als een harden Heer, en als haer Baal behandeld heeft / dat hy dus getoond heeft een afkeer, en walge van haer / als van een overspeelige Vrouw, te hebben / en op haer niet geagt heeft, heeft van tijd tot tijd ten allerduideliksten gebleken. Hy zoude dat Volk strax verteerd hebben / ten waere Moles niet door 't zelfde in de bresse had gestaan / Exod. 32: 9. &c. | Deze veragting is ook gebleken in de verwerping der Eerstgeborene, en 't verkiezen van de Stamme Levi in der zelfde plaats / Exod. 32: 28, 29. Num. 3: 40, 41. en in zoo een groote menigte van haer in de Woestijne te straffen / en ter neer te vellen / zodat ze in Canaan niet ingevoerd zijn / en dus die Eertrijffe des O. T. door een zeer groot gedeelte niet bekomen heeft.

* Op diergelijke wijze willen wy dan veel liever de *schryfsyde* verstaen, als dat we met andere zouden meynen, dat dit een *Schryffont* is, in den Bybel ingesloopen, en dat in den *Text* zoude gestaan hebben een *ander* woord, maar een *letter* verschillende (*Nagmal*) het welk betekend *niet* agten, *veragten*, en dat de *Apostel* in zijne *Griekse vertaling* gesien heeft op het waere *grandwoord*, gelyk ook de 70 *Oversetters*: immer her is wat gevaerelikt tot dusdanige *schryffenten* soo ligt zijn toeulugt te nemen, de *Schryft* word 'er te veel door op *losse schroeven* geset, en men opend een deur voor andere, om op meer plaatsen sodanige *schryffenten* te zoeken, zoo ras maer de 70 *Oversetters*, ofte de *Schryvers* des N. T. in hunne *vertaling* van den Hebreuwschen *Text* schynen af te wyken, en het is meer de *knoop* door te hakken, (dat ligter vald) als recht te *ontknoopen*.

† Sommige brengen daer toe besonder de *inschrijvinge* van de *Wet* des *moedscheyken gebods*, waerdoor Israel als onder een *Trinmeester* onder *Voogden*, en *Versorgers*, en dus als onder *rede* en *plak* gebracht is geworden, ter oorsaeke van de sonde begaen met het *Gulde Kalf*, 't geen men onder anderen meend af te nemen uit *Ezech. 20: 25*. *Daerom gaf ik hen ook besluitingen, die niet goed en waren, en regten daer by zy niet leeven zonden*. En uit *Gal. 3: 19*. *Waer toe is dan de Wet? zy is om der overtreddingen wille daer by geset, enz.* zie ook *Ps. 21, 23, 24, 25*. *Cap. 4: 1—3*. Wy staen wel toe, dat na de begaene sonde van Israel met het *gulde Kalf* de *staat* der *Kerke* zeer veranderd is, en dat de geene, welke God te voren als *kinderen* ge-

hebben / zie Ezech. 20: 13, 15. 't Is waer / de Heere heeft op Moyses voorbede, de Tafelen der Wet, en des Verbonds wel hersteld / Exod. 34: 1. &c. vergelyk Ezech. 20: 17. en Israel heeft nu en dan 't Verbond wel vernieuwd, Deutr. 26: 17. Jos. 24: 15. 2 Chron. 15: 12. &c. maer met gelijke ontrouwe; daarom heeft de Heere getoond / dat hy haer niet agtede, en dat hy zig niet ontzag haer veragtelik en straffelik te behandelen / door het uithuerpen van Silo, Ps. 78: 60. door de gevangelyke wegzending eerst der 10 Stammen, 2 Kon. 17. en daer na door de gevangelyke wegvoering van de 2 Stammen, of van Juda na Babel, 2 Chron. 36. En of schoon / wanneer Juda met enige uit Israel uit Babel, en de landen hunner verstroyng wederkeerde / zy het Verbond wel al wederom vernieuwd hebben / Neh. 9: 38. soo mag het egter ook al wederom in geluone ontrouwe; waarom eindelik in de verwoesting van Juda door de Romeinen een aenhoudend onweder over haer gekomen is / Jer. 30: 23, 24. als die zebert die tyd geheel en al uit dat schone Erfand van Canaan zijn gedreben / en versterken gebleven van 't Erfgoed des O. T. ja! als Balingen verstroyd zijn over de Aerde, als een Volk, dat de Heere door langen tyd een scheidbrief gegeven heeft / en gebandmerkt staet met de veragtelijke naam van overspelige kinderen, kinderen der hoererye, een overspelige Vrouwe,

handeld had, hy daer na ook als knechten harder, en strenger heeft behandeld, en dat Moyses, het Verbond Gods vernieuwd zynde, nadat hy de twee de Tafelen ontfangen hadde, eindelik dat geheele jok der Ceremonien dat Volk heeft opgelegd, waarvan te voren maer enige weinige plaats hadden, en dus, dat men daer toe brengen kan de hygebragte plaetzen van Ex. 20: 25. en Gal. 3: 19. Dog we zyn nog niet overreed, dat men dus in 't bysonder de Ceremoniele Wet, soo als die na de sonde met het gulde Kalf is ingekomen, zoude mogen aenzien als een juiste straffe, om die sonde hen overgekomen, wyl immer de zelve een schaduw was van toekomstige goederen, en zy daer in, als in een schilderye, nopens de Messias, en 't keyl, dat door hem te wege zouw gebragt worden, onderwezen wierden, en David voor die instellingen den Heere zoo niet zouw geloofd hebben, zie Ps. 41: 4. 147: 19, 20. Het geene nu zulk eene heerlyke figure, en voorbeeld was van Christus, sijn Lyden, Dood, enz. kan niet wel voornamelyk een straffe genaemd worden. Ook waeren reets voor de sonde met het gulde Kalf veel geboden en Ceremonien ingeseld, en alle die verhaeld worden van Exod. 20. af tot Cap. 32. tot. Het geen dan geschied is na die sonde met het gulde Kalf, is juist in 't bysonder niet geschied om die sonde, maer om andere redenen: want het Volk beging meer sonden, zelfs al voor die tyd, Exod. 17: 7. Deutr. 9: 22. en zoo brengen wy dan liever tot die harde, en straffe behandeling van dat Volk, om de vernieting van Gods Verbond, die dingen, welke wy hierboven pag. 543. en 544. tot een staeltje hebben opgegeven, waer uit genoegzaam blykt, dat God ons niet geagt heeft.

we, en met een woord Lo-ammi, niet myn Volk, en Lo-ruchama, niet ontfemid, en zoo zijn ze als nog niet geagt: waer uit blykt / dat het breeken des Verbonds, 't geen met God is aengegaen / warelik een schrikkelik en strafweerdig quaad is / Jer. 34: 18. Spreuk. 5: 4. Exod. 16: 59. in welke laatste plaets de Heere daarom zulk bedzeigd / seggende: Ik zal u ook doen als gy my gedaen hebt, die den Eed veragt hebt, brekende het Verbond. Gelijkt zy dan de Verbonds-eed veragt hadden, zoo wilde God haer ook veragtelik behandelen / eben als Paulus het zoo verklaerd; seggende / en ik hebbe op hen niet geagt.

Uit dit Verhandelde zien wy nu Gods genadige handelwyze van ons met Israel gehanden / door dat Volk te lijen onder de hand des Verbonds, en sijne weldadigheden groot aen 't zelve te maaken / en tessen de alleruoodste ontrouwheid en ondankbaarheid, waer aen des niet tegenstaende zig die Natie heeft schuldig gemaakt / door 't Verbond te overtreden als Adam, waer mede de zelve getoond heeft rechte kinderen Adams en ontrouwe verbondbrekers te zijn / die zig aen de grootste meedigheid en bedriegelyk te sweeren hebben schuldig gemaakt.

Edag als wy de staet van ons genaemde Christendom eens beschouwen / soo zullen wy vinden dat veel en de meeste onder ons het niet beter maaken als het Oude Israel; terwyl wel de Heere ter eener zijde aen ons en onse Voorvaders besondere en warelik zeer grote weldaden betuosen heeft / als die de zelve niet alleen ook met een sterke hand, en magtige arm uit het Diensthuis van 't Egypten des Heidendoms, en daer nae van 't Afgodisch Pausdom getrokken en verlost heeft / en sijne tekenen en wonderen veel aen ons gemaakt heeft / maer ook tessen laten hoortellen de Conditien van 't Genade- en Nieuwe Verbond, en laten lokken en nodigen; ja! bidden en smecken om in 't zelve door een gelovige toestemming over te gaen / en daer hy aen de zelve te schenken 't genot van de Panden, Tekenen en Zegelen des zels / in en door middel van Doop en Avondmael, met betuiging dat hy lange dien weg ons tot een God wil zijn / en sijne ganse algenoegezamenheid besteden tot onse gelukzaliging; terwyl nochtan soo veel onder ons wel de mynen maaken / zig aenstellen en hoortgeven / als of zy in dat Verbond wilden overgaen, dan als zy Belydenis doen van hun Gelove, als ze zig laten aennemen, en Dopen, en soo dikwerf als zy de Panden

Korte
aenmer-
kingen by
wege van
gebruik
uit het
verhan-
delde te
trekken.

van Gods Liefde in 't gebruik van 't Heilig Avondmael genieten / en sig daer aenstellen of ze warelijk gesind waren om het verbond met den Heere te maken, of te vernieuwen op de Offerhande van Gods Soon, de grote Verbonds-Middelaer, daer ze nogtans bedriegelijk sweren, en dat Verbond door moetwillige sonden vernietigen / als die al haest wederkeren met de hond tot sijn uitbraeckzel, en met de gewaffene zeuge tot de omwenteling des slyks, terwyl ze nogtans door Verbondelingen willen aengesien en gehouden wesen / en 't wel zeer qualijk zouden nemen / so men hen aanzag door als nog Vriendelingen van de Verbonden der belofte / daer nogtans op haer past / 't geen 'er staet Psalm 50: 16, 17. Maer tot den godlosen zegd God, wat hebt gy myne insettingen te vertellen, ende neemd myn verbond in uwen monde; dewyle gy de kastydingen haetet, ende myne woorden agter u henen werpt.

Maer uit dit Verhandelde sijt teffens tot troost van des Heeren Gunst- en Bondgenoten, de voortreffelijkheid van dat Nieuwe Verbond, boven het Oude, als uit welke zy nouw konnen wederom uitvallen, of het zelve geheel vernietigen, als zijnde een eeuwig onveranderlijk Zout-verbond, dat in alles wel geordineerd en bewaerd is, 2 Sam. 23. dermaete / dat of schoon zy al aen haer kant ontrouw zijn / de Heere egter getrouw sijt / als die zig zelve niet kan verloochenen, en sijn Verbond niet wil ontheiligen, of vernietigen, zodat of schoon zelfs Bergen mogten wyken, en Heuvelen wankelen, het Verbond sijns vredes egter van haer niet wyken zal in der eeuwigheid.

Vers 33. Maer dit is 't Verbond, dat ik na die dagen met den Huise Israels maken zal, spreekt de HEERE; Ik zal myne wet in haer binnenste geven, ende zal die in hare herte schryven: Ende ik zal hen tot een God zyn, en zy zullen my tot een Volk zyn.

Inle-
dings-
grond uit
Heb. 11:
39, 40.

Het zijn opmerkelijke / en zeer nadrukkelijke woorden / die wy lezen Heb. 11: 39, 40. Deze alle hebben door 't Gelove getuigenisse gehad, en hebben de Belofte niet verkregen:

kregen: alzoo God wat beters over ons voorzien hadde, op dat zy zonder ons niet en zouden volmaekt worden. In die woorden word gesproken van een Belofte, en daardoor verstaet de Apostel de beloofde zaak, of de zaak zelve / die hen beloofd was / en die zegd hi hebben de Vaderen niet verkregen. Dit en kan niet zijn de Belofte des Eeuwigen Levens: want die hebben de Gelovige Vaderen immer verkregen, gelijk in Enoch, en Andere van de Apostel in dat Capittel bezeugen word: En gelijk zy op aerden gehad hebben de belofte van het Eeuwige Leven, zoo hebben zy dat ook na hare dood, volgens de Belofte Gods verkregen / en zijn Alle in de Heerlykheid ingeleid geworden.

Maer door de Belofte, welke zy niet verkregen hebben / word verstaen de vervulling der Belofte, niet die van het Eeuwige Leven, maar van de oorzaak des Eeuwigen Levens / dat is / de gerechtigheid van Christus, door en om welke aen de Gelovige het Eeuwige Leven geschenkt word: zy hebben den Zaligmaker C. J., die haer beloofd was / niet verkregen; zy hebben hem verwagt, maar niet gezien in den vleesche geopenbaerd / zy hebben den tijd niet beleefd / dat hy gestorven is door hunne zonden, en opgewekt tot hunner Regtveerdigmakinge; zy hebben de oorzaak van haere zaligheid, niet daer gesteld nog in wezen gebracht gezien, en niet gehoord het Evangelium der vervulling: want zy zijn alle gestorven, en begraven, en hare Lighamen hebben de verrottinge, en verdervinge gezien / en wel al lang te voren / eer dat Christus in den vleesche is geopenbaerd geworden; zy hebben niet verkregen de gerechtigheid * dadelyk aangebragt / den Geest des Soonschaps in kragt / en nadruk: zie Gal. 4: 1, 6. en Rom. 8: 15. zy hebben ook niet verkregen de vervulling van de Belofte der Goederen des N. T.

Deze Belofte hebben de Gelovige in het N. T. verkregen / en hebben en genieten nu daer in wat beters, als de Gelovige in het O. T. gehad hebben: daerom zeyd de Apostel / dat zy niet

233 2

zon-

* Hadden zy die gerechtigheid als dadelyk reets aangebragt verkregen, dan had de Messias niet eens behoeven te komen; dan kon de Heere by Daniel sulks niet bepalen tot den tyd van 70 weken, die eerst verlopen moesten, eer die gerechtigheid zouw aangebragt worden, Cap. 9. egter zyn zy geregtveerdigd, en met God verjoend uit kragt van de nog aen te brengene gerechtigheid, en verjoening van de Messias; waerom hy zelve Job 33. zegd; verlost hem, dat hy in 't verderf niet nederdale, ik heb verjoening gevonden. N. B. hy zeyd niet, ik heb de verzoening aangebragt; maer gevonden, t. w. in de schatten myner algemeenschapheid, om die eens te konnen en te zullen aenbrengen.

zonder ons, maer wy te gelijkt met haer volmaekt zyn. *Hy schijft aen de Kerke des N. T. toe de volmaking, niet als of de Gelovige in dit leven tot een volmaekte Heilichheid en Heerlykheid kunnen geraken / maer daer in / dat zy ontslagen zijnde van iets te doen / als tot verzoening der zonden, en voer al daer in / dat zy Christus gezien hebben in den vleesche groopenbaerd / geleden, opgewekt, ende verheerlykt, en voer hem de verlossing dadelijkt aengebragt; ja! dat zy nu op dat Fundament van de volbragte oorzaak der zaligheid, in een volkomene vryheid, zonder eenige dienstbaerheid des Wets, of Handschrift der zonde, konnen toegaen tot den Throon der Genade, en in de verlossing voer J. C. en het verkrygen van de Goederen des N. T. roemen.*

*Deze volmaking hebben de Gelovige in 't O. T. niet gehad hier op aerden. Hebr. 9: 9. en 10: 1, 2. bewijst zy de vervulling van de Belofte niet verkregen hebben; zy bleven in de verwagting van den beloofden Messias, onder het Jok der Dienstbaerheid; oost bleven hare zonden onverzoend tot de Offerhande van Christus, Hebr. 7: 19. (voer zoo ver 'er nog niet dadelijkt voer volbragt was) * want de wet en hadde geen ding volmaekt, maer de ontslidinge van een betere hoop, door welke wy tot God genaken. Zoo lange dan Christus de Overste Leidsman der zaligheid voer lyden nog niet volmaekt was / zoo lange waren sulst oost niet de Gelovige in Christus; zodat zy in dien tijd haer staet niet konden aenmerken / als die alreede in Christus volmaekt waren / ten aenzien van de dadelyke aenbrenge van de oorzaak der gerechtigheid. Edog hoewel haer dat gelijkt niet gebeurde in haer leven, zoo en zijn zy nochtans van de zaligheid niet verstreken gelworden na haer dood, maer hare zielen zijn in den Hemel hier hoven volmaekt gelworden / gelijkt ten aenzien van de Heilichheid, en vryheid van de Dienstbaerheid der zonde, zoo oost ten aenzien van haeren staet der Heerlykheid. Maer hoewel de Vaderen in dezen zin in de Hemelen volmaekt waren / zoo en zijn zy nochtans in een zekeren opzigt niet volmaekt gelworden; namentlijkt ten aenzien van de oorzaak der zaligheid. Hoewel zy uit fragt van de toekomende offerhande van Christus in de Heerlykheid zijn ingeleid / zoo zijn zy nochtans ten dezen aenzien eerst*

* Zie wat wy hier boven in de Noten soo even daarvan reets gesegd hebben.

erst volmaekt gelworden / wanneer de Overste Leidsman harer zaligheid J. C. voer lyden is volmaekt gelworden / en zy hem na zijn lyden in Heerlykheid ontfangen hebben / ende hem konden toejuichen: Gy zyt geslagt, en hebt ons Gode gekogt met uwen bloede. Voer zijn zy eerst in Christus hun Hoofd, als sijne Leden met 'er daer volmaekt gelworden / en daer in zijn zy niet eerder volmaekt gelworden / voer dat de Kerke des N. T. met haer te gelijkt is volmaekt gelworden. Heb. 10: 14. Met eene Offerhande heeft Hy in eeuwigheid volmaekt de geene, die geheilgt worden.

Zoodat de Gelovige van het N. T. zijn volmaekt gelworden met de Gelovige van het O. T. die na hare dood ter Heerlykheid waren ingeleid, omdat zy in een en de zelve Overste Leidsman der zaligheid, als die nu voer lyden volmaekt was / en ten Hemel opgebaren / hebben kunnen roemen, en in de vervulling van de Belofte zig verheugen / deze in den Hemel, en zy op der Aerde. Ten tweeden / omdat de Heilige in 't N. T. op der Aerden ontfangen en volmakinge, die de Gelovige in het O. T. eerst verkregen in den Hemel. In den Hemel wierden zy ontslagen van het offeren, van de Wet der Dienstbaerheid, en het schryven van een Handschrift; deze volmaking heeft de Kerke des N. T. nu zoo wel op der Aerden, als die daer boven zijn. En dat is geen klein voorregt van 't N. T. waer van de Antichrist de Kerke tragt te heroven / voer het inboeren van een Nieuwe Wet der Dienstbaerheid, en Zoen-offer voer de zonden. 't Is daerom oost ten opzigt van dit voorregt, dat de Gelovige des N. T. gezegd worden tot een vergadert te zyn met die gene, die in den Hemel zyn. Eph. 1: 10.

Daer in hebben dan nu de Gelovige wat beters, als de Gelovige in het O. T. genoten hebben: want zegt Paulus, God hadde wat beters over ons voorzien, dat is / verordineerd, om namentlijkt na de volmaking van Christus voer lyden de Gelovige van het N. T. te maken Erfgenen van betere Goederen, en overvloediger zegeningen, als die van 't O. T. gehad hebben / welke uit de aengebragte Gerechtigheid van Christus vloeyen / en waer in de Staet van de Kerke onder het Evangelium der vervulling nimmermeer is / als onder de Wet. Die Betere dingen worden genoemd toekomende Goederen, Heb. 10: 1. De Wet hebbende een schaduwe der toekomende Goederen, en niet het Beeld zelve der zaken. En dezen opzigt zegt Christus / dat de minste in het

Koninkryk der Hemelen meerder is, als Johannes de Doper, Matt. 11: 11. d. i. dat de minste Erfgenaem van 't N. T. meerder goederen deelagtig word / dan Johannes, als de welke door Christus dood, en de oprigting van het Nieuwe Verbond gedaad is.

Toe-eigening op vs. 33.

Het zijn die betere goederen, en uitnemender beloftenissen, die God over ons voorzien heeft onder het N. T. de welke ons by den Propheet Jeremias hier vs. 33. worden beschreven en voorgesteld: want daer in zegt God: Maer dit is het Verbond, dat ik na die dagen met den Huize Israels maken zal, spreekt de HEERE, ik zal myne Wet in haer binnenste geven, en zal die in haer herte schryven: en ik zal hen tot een God zyn, ende zy zullen my tot een Volk zyn.

Zamenhang van dit Vers met het voorgaende.

Dit Vers hangt op het nauste en allergeuyft te zamen met het voorgaende: want na dat nu eben te horen ontkennender wyze het Nieuwe Verbond beschreven was / soo als het niet zoude zyn na het Oude, dat de Heere met hunne Vadersen gemaakt had / zoo word het zelve nu valstellers wyze beschreven / en nader getoond waer in het zelve eigentlijk / en wel in onderscheiding van het Oude bestaan zal. *

Tot een verstandige bevattinge van deze hoogdierbare Belofte en zoo aenmerkings waerdig en heerlyke stofte als stigtelyk in Waerheden en zaken hoog een weet- en wysheid begeerige Lezer / zal niet ondienstig zyn / daer in onderscheiding hebben te hebben aengemerkt:

Voornaemste Hoofzaakken, die in dit vers voorkomen.

- I. De hepaelbe Tyds-aentekening van deze vernieuwde Verbonds oprigting, hier uitdrukkelek tot zekere dagen bepaeld.
- II. De getacaractizeerde Personen, met welke dit Verbond zoude ingegaen worden / betitelt als het Huis Israels.
- III. De Natuurlyke Aart van dit Verbond, in aenwyzinge van het onderscheid des voorgemelten Verbonds.
- IV. De aller hoogstreffelykste Goederen, en beloofde Weldaden, aen dat Verbond verknogt / en aengehegt.

De

* Interim res eodem redit, quando particulam " cum nonnullis adverbative vertimus, sed, aut cum nonnullis causaliter, nam, quia, quibus praevit Paulus Hebr. xii. Reconciliatio enim non difficilis est, cum sensum utrumque contineat: nam & ratio redditur cur *factus novum* non sicut *factus sit*, & ratio ex natura oppositorum desumpta est, juxta quam natura *factus novi* adverbatur *vetis* *federis*.

De Tyd, wanneer Jehovah dat Nieuwe en betere Verbond voornemens was op te rigten / en in te voeren / word uitgedrukt door deze woorden; Na die dagen, dat is / in 't lozt na de dagen van de Wet; na de dagen van dat Oude Verbond, daer eben van te horen van gesproken is: ook na de dagen van de hittigheid van Gods Torm over de Jooden, waer van Cap. 30: 24. gepropheteerd was: en ingeslyst na de dagen der wederkering van de Jooden tot den Heere, waer van te horen in dit Cap. was vermeld. De zin is / na deeze dagen van het O. T. zullen 'er andere dagen komen / in welke ik van tyd tot tyd een ander Verbond zal oprigten.

Deryd, wanneer God dat Nieuwe Verbond zouw oprigten, t. w. na die dagen, nader overwogen.

Dit N. T. heeft sijn aenvang genomen / wanneer dat Eerste en Oude Testament is afgeschast geworden. De hepaelbe Tyd, wanneer dat Oude Verbond met Israel gemaakt is / heeft ons de Profeet in 't voorgaende vs. aengewezen / als hy zegt / dat dat Oude Verbond met hare Vadersen gemaakt is / ten dage, als de Heere hare hand aengreep, en haer uit Egyptenland quam uit te voeren. zulks dat het O. T. van niet begonnen is / al van Adam af: want hier word de Tyd van het begin des zelfs nauweluewig bepaeld / en uitdrukkelek gezegd / dat dat O. T. is begonnen uitgeboert te worden / en dat dat Oude Verbond gemaakt is op dien Tyd, als de Heere het Volk Israels uit Egypten boerde. Het was te horen wel aen Abraham bekent gemaakt / als dien de Heere dit sijn Voornemen, om aen sijn vleeschelyk zaed dat Land te geven / verklaart hadde: Maer over de uitdeeling van Canaan, met sijn volheid, was noit Verbonds-wyze gehandelt / als eerst ten tyde van Moses met Israel aen Sinai. Daerom zegt ook Paulus van het O. T. en Verbond, dat het van Sinai is barend tot dienstbaerheid, Gal. 4: 24 om dat het aldaer is ingeloid / en sijn aenvang genomen heeft. Van daer heeft het Eerst het Begin van sijnne uitvoeringe ontfangen: want nademaer het O. T. is het voornemen Gods / om aen Israel, met uitsluiting van de Heidenen, het Land Canaan tot een Erfenis te geven; zoo sijkt van blaeflyk / dat het zelve eerst in die tyd kan gezegd worden uitgevoerd te zyn / wanneer de Heere Israel uit den Diensthuize van Egypten uitgeleid / en na Canaan henen geleid heeft. En beluift de Heere het Volk Israel door Josua uit de woestyne in dat Land met 'er daed heeft ingebragt, zoo is hy de Uitvoerder van dat O. T. geweest.

Daer

Daer nu dat O. T. eindigt daer heeft het N. T. zijn aenhang: Het O. T. nu afgeschafft zijnde door de Dood van Christus, en zijn Offerhande, zoo is doe het zelve vernietigt, ten aenzien van het Regt, maer het heeft egter nog eenige jaren geduurt: daerom schreef Paulus in seinen tijd / Heb. 8: 13. Als hy zegd een Nieuw (Verbond) zoo heeft hy het eerste oud gemaakt: Dat nu oud gemaakt is, en veroudet, is naby de verdwyning. Maer met ter daed is het afgeschafft na Christus Hemelvaerd, en de Prediking van het Evangelium door de Apostelen, die na Christus hebel alle Volkieren onderwezen en gedoopt hebben. Maer geheel is 't verdweenen ten tyde van Titus Vespasianus, met de verwoesting van Stad en Tempel, en bewijst Paulus dat eüengemelde schreef / door de verwoesting van Jeruzalem, zoo konde hy zeggen / dat het toen naby de verdwyninge was.

Gelyk nu het O. T. hy trappen is veroudert; zoo is ook het N. T. hy trappen opgericht / en ingevord. De Eerste Trap ter uitvoeringe van het N. T. kan men stellen in de Geboorte van Christus: want doe is terstond dat N. T. verkondigd en bekent gemaakt: want op de zelve tijd / als Christus geboren was / is van een Engel uitgeraepen: Ik verkondige U groote blydchap, die allen Volke wezen zal. * Maer het is eerst in den Dood van Christus geratificeerd en bevestigd: gelyk dat zoo met alle Testamenten

* Daerom word ook die Tyd van Christus Geboorte wel duidelyk van Paulus Gal. 4: 4 genaemd de volheid des tyds, d. i. die tyd, in welke de Oude Godspraken, Schaduwen, en Voorbeelden nopens de Messias nu aenvanglyk hunne vervulling begonden te krygen, en in welke uit sijne volheid een volheid, en groter mate van Genade, als onder den Ouden dag, zoade medegedeeld worden aen de Gelovige Erfwagters van zijn komst. Egter wyl het blykt, dat Jesus zelve (om redenen thans niet te melden) toen nog geboren is onder de Wet des uleschelyken gebods, en het Schaduwagtige Teken-zegel der Befnydenis heeft willen ondergaen, als eene der Conditien van het Oude Verbond, zoo blykt 't dat de Dag van 't N. T. toen nog niet anders, als slechts maer in opzigt van des zelfs eerste schemerlicht, was aengeligt, in welke nog niet alle Schaduwen van de Nagt des O. T. waren gewoloden, en dat slechts eerst in die tyd de vroege Morgenschemeringe des zelfs toen gezien wierd, waer uit men kon opmaken, dat die heuchelyke dag, of een groter en aengenamer Dag-licht des zelfs voorhanden was; zynde toen de vroege Morgenstond van dat N. T. waer op de Gelovige Erfwagters zoo lang gewagt hadden, wel gekomen, maer het egter in een ander opzigt, en ten aenzien van de schaduw-dienst, welke nog overbleef, mog Nagt. Gelyk nu het Licht des daegs by trappen toecneemt, en na die

mate

menten gelegen is / dat zy eerst vast zyn in den dood van den Testamentmaker. Heb. 9: 17. Daer een Testament is, daer is het noodzake, dat de dood des Testamentmakers tuschen kome: want een Testament is vast in de doden: dewyl het nog geen kragt en heeft, wanneer de Testamentmaker leeft. Hierom is ook het Eerste en Oude Testament zelve niet zonder bloed ingelwyd / gelyk Paulus in die zelve plaats zegd. En gelyk / dat Eerste Testament schaduwagtig / en voorbeeldich was / zoo ook het bloed, waer mede het ingelwyd wierde / namentlyk het Bloed en de dood van geofferde beesten. En gelyk toen het O. T. zijn begin gehad heeft / te weten ten aenzien van de bevestiging, wanneer het Bloed van Beesten was uitgestort / zoo ook het N. T. wanneer het Bloed van Christus vergoten is: Hierom noemt Christus zijn Bloed, het Bloed des N. T. als waer door het zelve verze-geld, en bevestigd is. Gelyk het N. T. van in Christus dood, en bloedstorting vastgemaakt is / zoo is 't uitgevoerd na sijne verheerlykinge, wanneer het Evangelium der vervulling in alle plaetzen door de Apostelen verkondigd wierde / bezonder na de verdelstruering van de Stad en Tempel, en de uitroeping van de Joodsche Politie, en Gods-dienst.

W a a n

De

mate zoo eene Nieuwe dag meer en meer zyne volkomenheid bekoomt, zoo was het hier ook met de zaak gelegen: want dat Licht van den dag des N. T. wies aen met het jaer van de prediking van Christus: alwaer daerom zommige 't begin van 't N. T. zoeken, en stellen, volgens Marc. 1: 1. vergeleken met Luc. 16: 16. Edog of schoon, door middel van die verkondiging des Evangeliums, de Kerk een groter licht opping, en daer in het eynde der schaduwen vertoond, en gezien wierd, zoo dulde de Heere des Huizes niet alleen toen nog, dat de schaduw-dienst nog een weinig in wezen bleef, maer hy belaste zelfs den Gereinigden van sijne Melaatsheid, zig aen den Priester te vertonen, en te Offeren na de Wet van Moses. Mat. 8: 4. Hier uit blykt, dat het O. T. eigentlyk, wat het Regt aengaet, in en met de Dood van Christus is afgeschafft: want daer door bequam men de volkomen vervulling van alle de oude slagt-offerhanden, en van de gansche schaduw-dienst; waerom Jesus aen 't Kruis onmiddelyk voor zijn dood eerst konde zeggen, het is volbragt, en het Koninkryk der Hemelen, of de Staat der Kerke des N. T. te voren niet meer als slechts maer naby gekomen was; gelyk toen Jesus dat N. T. eigentlyk ook eerst heeft ingewyd, en bevestigd door zijn Bloed. Hebr. 9: 17. Hoewel het zelve nog in een groter daglicht gesteld wierd in en na de uitstorting des H. Geests. Hand. 2. wanneer des zelfs Wet uit Zion is uitgegaen, Hebr. 9: 17. En gelyk 't ten opzigt van des zelfs Regt, in de Dood van Christus is afgeschafft, zoo bezonder met 'er daed, en in de volle kragt in, en met de verwoesting van Jeruzalem, waerom Paulus kon zeggen, dat 't toen was na by de verdwyninge. Vide Herm. Witz. de Fœd. p. m. 216, 217.

Wie de
Personen
zyn met
welke de
Heere dat
Nieuwe
Verbond
zouw op-
richten st.
w. 't Huis
Israels.

De Persoonen belangende / met welke God dat Nieuwe Verbond zoude maken / zijn het Huis Israels, * dat is eerst de Gelovige Joodſche Moederkerk: want de zaligheid is uit de Jooden. Joh. 4: 22. De Apostelen zijn eerst tot de Jooden gezonden; aen haer is eerst het Evangelium verkondigd / en de Christen Kerke is eerst uit Jooden vergaderd; waer na tot de Gelovige Jooden uit alle geslachten Israels oock de Heidenen zijn toegebragt / en tot een Lighaem geworpen met de Jooden. Zoodat zommige hier verstaen de Kerke des N. T. hetve uit Jooden en Heidenen vergaderd: Immers dat de Heidenen niet kunnen uitgesloten worden van dat Nieuwe Verbond, maar hier mede onder verstaen worden / blykt / om dat zy Mede-erfgenamen zijn van het N. T. De kint dan de Heidenen, overkomende tot de Eerste Moederkerk, die uit de Jooden was / met de zelve tot een Lighaem zyn vereenigt; zoo is 't / dat 't geene den Joodſchen Kerk behoort word / aen haer oock word toegezegd. Echter zoo worden by Jeremias eigentlijk niet de Heidenen, maar de Jooden bedoeld / of schoon de zaak anders oock waeragtig is van de Heidenen; 't geen blykt uit onze booz heeren geslegde gronden / gelijc oock uit de Naem van Huis Israels, en omdat hier gewaegd word van een Verbond met hunne Vaderen, gemerkt dat den Jooden aengaet.

En opzigt van het Verbond zelve; zoo zegt nu de Heere / dat hy met sijn Kerke uit Jooden en Heidenen een Nieuw Verbond zal maken / 't welc in de Hebreeuſche Grondtext / dat hier Verbond-maken vertaeld is / zegt eigentlijk een Verbond ſnyden. Welc woord zyn oorzpning heeft van het onde gebruik van het slagten en doorsnyden der Beesten tot bevestiging der Verbonden, waer van wy lezen Gen. 15: 9. — daer de Heere sijn Verbond met Abraham bevestigd / tot hem zeggende: Neemt my een driejarige Veerſte, en een driejarige Geyte, en een driejarige Ram, en een Tortel duive, en een jonge duive; en hy bragt hem alle deeze, en hy deeldeze midden door, ende hy leide elk deel tegen het ander over. Zy plagten dan oock tusschen de verdeelde stukken van de doorghesnede Offerhanden door te gaen. En hier van daen komt 't dat de Hebreu in haer tael zeggen in 't meervoudig getal van een

* Waer onder het Huis Juda, van welke onderscheidene benamingen wy te voren gehandelt hebben, mede begrepen is, zoo als oock blykt uit 't vorige of. tenbewys, dat dan de Stammen zullen vereenigt worden, en dat ditte oprigting des N. Verbonds, met Israel, en Juda te gelyc zal zyn.

een Verbond maken, een Verbond ſnyden, of klieven.

Deze gewoonte nu was niet zonder beduidenis: Het doorhouwen van het Beest, en het gaen door de stukken, betekende dat de veragters en verbrekers van het Verbond alzoa door de wrake Gods zouden als in stukken gehouwen en gesneden worden: Hier op ziet 't geene de Heere zegt / Jerem. 34: 18. Ik zal de Mannen overgeven, die myn Verbond hebben overtreden, die niet bevestigd hebben de woorden des Verbonds, dat zy voor myn aengezigt gemaakt hadden (met) het Kalf dat zy in twee hadden gehouwen, en waren tusschen sijne stukken doorgegaen. Zy hielden namentlijk het Beest in stukken, en gingen dan door de verdeelde stukken door / waer mede dan betekend wierde / dat zy oock waerbig waren zoo gehandeld te worden / zoo wanneer zy het Verbond quamen te verbreken.

Maer daerbooz wierde niet alleen betekend de straffe, die de Verbonds-brekers onderwerpen wierden / maar oock / dat God sijn Genade-Verbond wilde maken / en oprigten over de Offerhande van de Messias. Pf. 50: 5. Verzameld my myne Gunstgenoten, die myn Verbond maken met Offerhande, d. i. die myn Verbond, of Verbond met my, maken over de Offerhande, de eenige / ware / en volkomene Zoen-offerhande van de Messias. Door het doorsnyden van de Beesten betekende God / dat Christus ziel en lighaem eens van malkanderen zoude gescheurd worden tot bevestiging van het Genade-Verbond, en dat alle de vastigheid des zelfs in Christus slagtinge en Op-offeringe gegrond is.

Het woord, van Paulus gebezigd in de aenhalinge van onzen Text, Heb. 8: 10. ende daer mede hy dit Hebreeuſch Grondwoord overzet / is van nadruk alzoa het betekend voleindigen, en volmaken, en dus geheel en al voltoeyen, zoodat het werk / dat gedaen word in allen delen volkomen is. Dit zelve woord word in andere plaatsen van het N. T. voleindigen vertaeld; zulc dat door dat woord betekend word de volmaking van de oprigting des N. Verbonds, zoodat aen het zelve niet en ontbrekt / anders als het O. Verbond, dat zwak en berispelyc was.

Wat wonder verhalven / dat 'er van geen gering onderscheid, en ongelykheid, tusschen het Eerste en Tweede Testament gehouden word; dat oock die te kennelyker word uit de bygevoegde verklaring van den Heere zelve / zeggen

de: dat hy een Nieuw Verbond zouw maken, en dat niet na het Verbond, dat hy met de Vaders van Israel gemaakt hadde. Waer uit openbaer is / en wel na inhoud der woorden zelve / dat dit Nieuwe Verbond gesteld word / en moet worden / tegen het Oude Verbond, en daer van afgescheiden, onder een Maere aenwyzinge van het wezenlijk onderscheid in die Twee Verbonden, en betoning / dat die Beide in haer aart en bestaanlykheid niet de zelve zijn / of kunnen zijn / maer van een geheel andere gesteltheit / en dus van massanderen in der daet verscheiden zijn; en zienz / in hoe menigerley opzichten.

I. Het Oude Testament was figuurlyk en schaduwagtig, maer het N. T. heeft geen schaduw en Voorbeelden, maer het leven, het wezen, en het Beeld der zaken zelve.

II. Het Oude Testament hadde een Aardsche Erffenis, en Aardsche beloften, en een aardsch Pand, dat zy herminnen / en in waerde houden moesten als een onderpand van het Hemelsche, maer onder het N. T. worden de Gelovige alleen recht uit tot de Geestelyke en Hemelsche dingen geleid.

III. In het O. T. was de Kerke Gods alleen besloten binnen de enge palen van het Land Canaan, maer in het N. T. is Christus Kerk verspreid en uitgebreid over de geheele Wereld.

IV. Het O. T. sloot de Heidenen uit van de Gemeenschap van Gods Verbond, toen was 'er een Middelmuur des afscheidzels opgericht tusschen Jooden en Heidenen; maer onder 't N. T. is die Middelmuur weggenomen / en aen Christus zijn nu ook de Heidenen gegeven tot sijn Erfdeel.

V. Ook is een ander Persoon de Middelaer geweest van het O. T. en ander de Middelaer van het N. T. Moyses was de Middelaer van het Eerste, Gal. 3: 19. Act. 7: 38. Hebr. 8: 6. maer Christus is de Middelaer van het Tweede Testament, Heb. 9: 15. Daerom is hy Middelaer des N. T. op dat de dood (daer tusschen) gekomen zynde, tot verzoeninge der overtredingen, die onder het Eerste Testament waren, de geene, die groepen zyn, de beloften der Eeuwige Erve ontfangen zouden. En nergens word Christus genaemt de Middelaer des O. T. Al hy word in de aengetogene plaatsen de Middelaer des N. T.

N. T. betiteld / in tegenstellinge van het O. T. Dus kunnen van die beyde niet zijn een en het zelve Testament; want dan moeste Een en de zelve Persoon de Middelaer van die beyden zijn.

VI. Verderz het O. T. is door het bloed der Beesten ingeluid. Heb. 9: 7. waer uit blijkt / dat het Eerste Testament niet zonder bloed is ingeluid; maer het Tweede Testament is bevestigd door het Bloed van Christus Jesus zelve vs. 12.

VII. Het O. T. was tot Dienstbaerheid barend / Gal. 4: 25. Maer in het N. T. is een aengezachte Vryheid.

VIII. Onder het O. T. waren de Jooden onderworpen aen de Eerste Beginselen der Wereld / onder een moeylijst Aot; maer in het N. T. zijn de Gelovige daer van vrygemaakt.

IX. Onder het O. T. moesten zy dagelijks noodwendige Offerhanden offeren / maer onder het N. T. zijn geene niterlijke Offerhanden meer / nu is 'er geen ander Zoen-offer, als die van Christus, en de Geestelyke dank en lof-offerhanden van de Gelovige.

X. Onder het O. T. was een vergeving der zonden; dog niet een zeker handschrift; maer onder het N. T. is 'er volkomene vergeving der zonden zonder handschrift.

XI. Onder het O. T. geschiede dagelijks een wederge- bartenis van de nog onbetaelde, uit, en openstaende schuld; maer onder het N. T. is nu geen wedergedagtenis der zonden meer; die kan nu ook niet meer geschieden / bewijst nu door de zelve dadelijk betaeld is door het Zoen-offer van Gods Zoon.

XII. Ook merke de H. Geest onder het O. T. veel spaerzamer uitgebeeld / als onder het N. T., en de Genade, die de Gelovige des O. T. ontfingen / was in haer ook mede een Geest der Dienstbaerheid tot vreeze, maer nu is hy allen een Geest der aenneminge tot kinderen. Rom. 8.

XIII. Een overloed kan men 'er inhouden / dat de Deelgenoten van het O. T. zoo niterlijki aengemerkt / handen epter verloren gaen; maer die deel heeft aen het N. T. gaen nimmermeer verloren.

XIV. Doe hier by ten besluit / dat het O. T. moeste veranderen, en verdwynen met de Goederen des zels; maer het N. T. blijft altoos / zonder oit afgeschalt te worden.

Al deze dingen meenen wy nu klaerlyk te bliken / dat het

het O. en N. T. niet een en het zelfde, maar twee verscheidene Testamenten zijn / als mede hoe veel uitnemender het Laetste boven het Eerste 31/ en daarom met wat een groot regt Paulus het een beter Verbond mag noemen: want in het N. T. is een ander Erffenis, een ander Middelaer, een ander Bloed en Dood, maar door het bevestigd is / een ander Offerhande, een ander Verzoeninge, en een ander Conditie, die afge-eischt word van de Erffgenamen des N. T. namelijk niet meer de onderhoudinge van die Wet der schaduwen, maar enkel het Gelove, door de Liefde werkende / dat zijn die betere dingen, die God over ons hebben de Vaders des O. T. voorzien heeft.

Niet duister kan ook hier reffens uit besloten worden / dat het N. Testament en Verbond veel beter en volmaakter is / als het Oude, gelijk het ook zoo genaemd word / Heb. 8: 6. Ende nu heeft Hy (namelijk Christus) zoo veel uitnemender bedieninge gekregen, als Hy ook eenes beteren Verbonds Middelaer is, het welke in betere beloftenissen bevestigd is. * 't Is dan een Beter Verbond, omdat het betere beloftenissen, en Goederen heeft / gelijk wy aenstonds zullen aemmerken. Maar dit O. T. was onvolkomen / 't gaf niet de volmaekte Goederen aen de Erffgenamen; het hadde veel gebreke; 't was berispelyk, waarom dat 't ook als een Voorbeeldig Testament verduynen moeste / Hebr. 8: 7. Want indien dat eerste (Verbond) onberispelyk geweest ware, zoo en zoude voor het tweede geen plaetse gezogt geweest zyn. † Want uit kragt van dat Testament wierde alleen maar een aerdsche Erffenis gegeven: De Erffenis der zaligheid wierde niet uit kragt van het O. T. maar uit het Eeuwige Testament geschonken: niemand kon een Erffgenaem des O. T. wezen / schoon Hy geen deel had aen het Verbond der Genade. Als niemand onder het O. T. maar uiterlyk besneden was / en die uitwendige plegtigheden waernam / schoon Hy ondertusschen vleeschlyk was / zoo kon-

* Hier in word niet onduidelyk gezien de vervulling van Gods Belofte, by Exech. dat Hy het beter met sijn Kerk zoude maken, als in hare beginzelen.

† Die bewysreden van de Apostel gaet door, en is klaer en kragtig: want zoo aen dat Eerste Testament niets ontbroken hadde, zoo daer onder de volmaektheid hadde geweest, wat was het dan van noden geweest een ander Testament in te voeren? Maar nu is 'er een Tweede Verbond gekomen in de plaets van het Eerste, derhalven zoo moet dan dat Eerste gebrekkelyk zyn geweest.

honde Hy van de uiterlyke Gemeenschap, en Burgerfchap Israels / en de Erffenis van 't Land Canaan niet geweerd worden. Maar geheel anders is het gelegen met het N. T. en Verbond. Niemand is uit een Erffgenaem van het N. T. of Hy is ook een Erffgenaem van het Genade-Testament. Niemand is een Verbondeling van het Nieuwe Verbond, of Hy is ook met eenen een Bondgenoot van het Genade-Verbond in 't gemen dus aengemerkt: waer uit het besluit niet ongemakkegh op te maken is / dat het Tweede en Nieuwe Testament beter, en volmaakter 31/ dan het Eerste.

Maer gelijk in alle Testamenten aen de Erffgenamen eenige zekere Goederen geschonken worden / zoo ook in 't N. T. en de Goederen des zelfs zijn heerlyker en beter, als die van het O. T. daarom word ook de Tyd van het N. T. genaemd de Tyd der verbeteringe, Heb. 9: 10. omdat alle die verscheidene wasschingen, en Regtveerdigmakingen des vleeschs maar opgelegd waren tot op den Tyd der verbeteringe, dat is / de Tyd des N. T. te regt genaemd de Tyd der verbeteringe, omdat daer in de schaduwen gewelken zijn / en betere Goederen geschonken worden; en niet zonder reden: want de Goederen van het O. T. waren schaduwwagtig, en Voorbeeldich, gelijk als het Land van Canaan, welke derhalven wysen moesten / wanneer het N. T. wierde ingevoerd. Derhalven zoo waren de Goederen van het O. T. Aardsch, en vergankelyk: Niet evenwel / als of de Vaders, die geleefd hebben onder het O. T. niet zouden gehad hebben de beloftenis des Eeuwigen Levens, en van alle die dingen / die nodig zijn om het zelfde te verkrijgen: dat is de Dwaling van de Socinianen: Men zekertlyk zy hebben ook de Geestelyke Goederen en beloften gehad / waer op de Aardsche en Tydelyke Goederen van het O. T. zelfs zagen / en wanneer zy die in den Gelove regt gebruisten / zoo waren die Haer Teken en Ondorpanden van de Geestelyke Goederen: Maar die Geestelyke Goederen, die zy verwregen hebben / en die zy met alle Gelovige gemeen hebben / hoedanige zijn 't Gelove, Regtveerdigmakinge, Heiligmakinge, en Heerlykmakinge na dit Leven, die Geestelyke Goederen zijn haer niet geschonken uit kragt van het O. T. maar uit kragt van het Eeuwige Testament, en uit kragt van het Genade-Verbond, welker beloftenissen nuyt zijn te niere gedaen door de Wet, die daer boven ingekomen is, Gal. 3: 17. want 't is zeker / dat de Gelovige des O. T.

ook alle Erfgenamen geweest zijn van het Genade-Testament in 't gemeen / en Bondgenoten van het Verbond der Genade, uit welkers kragt zy zekerlyk Geestelyke Goederen ontfangen hebben / maer zy zijn daer en boven ook Erfgenamen geweest van 't O. T. en Verbondelingen van dat Oude Verbond, en uit kragt van dien hadden zy Aardsche beloftenissen, en genoten Tydelyke Goederen, als de Bezittinge van het Land Canaan, met des zelfs inkomsten, en een geruiste woning in het zelve / met alle die uitterlyke Voorregten. Dog dat en was het niet al / nog het eenige dat zy hadden / want daer by hadden zy ook nog Geestelyke Goederen, dog niet uit kragt van het O. T. maer uit kragt van het Eeuwige Testament. En dat moet wel onderscheiden worden.

Het onderscheid van tusschen het O. en N. T. wordt niet gesteld in de Zaligheid, maer in de Goederen, welke de Kerk boven de Zaligheid hier op aerde ontfangt: want de Zaligheid is eigentlijk geen Erfgoed van 't N. T. afzonderlyk / en in zig zelfs aengemerkt / nog ook van het O. T. maer van het Algemeen Testament der Genade, welke aan de Gelovige van alle Tyden even gemeen en eigen is.

De wezentlyke Goederen die uit het Genade-Testament vloeijen / en die tot het Verbond der Genade behoren / en aan alle Gelovige eigen zijn / zijn Deze:

a. Dat zy alle om de Borgtocht, en de Voldoeninge van den Middelaer, ontslagen zijn van de verbintenis tot straffe, die de Wet den Sondaer bedreigt hadde.

b. Dat zy in dit Leven alle Erfgenamen der zaligheid geweest zijn.

c. Dat zy alle den Heiligen Geest ontfangen hebben / die haer wedergeboren, en geheiligt, en in haer het Gelove gekragt heeft.

d. Dat zy alle door den Heiligen Geest, en uit de vrugten des Geloofs van de toekomstige Heerlykheid min of meer zijn verzekerd geweest.

e. Dat zy alle in dat rechtvaardig- en zaligmakend Gelove gestorven zijn.

f. Dat hare zielen na de dood des ligchaems in Heerlykheid tot God zijn opgenomen.

Nummers ten opzigt van 't wezen der zake is in die Geestelyke Goederen geen onderscheid.

De

De Goederen nu van het N. T. zijn zulke Goederen, die de Erfgenamen der zelve in dit Leven ontfangen boven die Algemeene Goederen van 't Genade-Verbond: En daer de Goederen van 't O. T. schaduwagtig waren / en verouderden moesten / daer zijn de Goederen des N. T. enkellyk Geestelyke en blyvende Goederen, die welke in plaats van die Oude en verouderde Goederen des O. T. na Christus Lyden en Verheerlykinge, aan de Gelovige in dit Leven op aerden geschenkt worden boven de zaligheid, en die nu / gelyk de Goederen van 't O. T. zullen verouderen, maer altoost even vers en nieuw blyven / en die dus van de wezentlyke Goederen des Genaden-Verbonds, in 't gemeen aengemerkt / moeten onderscheiden worden.

Van deze Goederen des N. T. sprekent de Heilige Schriftuur onder verscheidene Benamingen, en brengtze dan eens tot meerder, en dan tot minder Hoofdstukken. Zy worden van God onder eenen Naem, en kragtige uitdrukkinge van zegeninge, bezeggen. Gen. 22: 18. In uwen zede zullen gezegd worden alle Volkeren der aerde: waer toe ook behoort Gal. 3: 14. Op dat de zegeninge Abrahams tot de Heidenen komen zoude in C. J. en Ephes. 1: 3. Gezegend zy de God en de Vader onzes Heeren J. C. die ons gezegend heeft met alle geestelyke zegeninge in den Hemel in Christus. Zy worden genaemd de gewisse weldadigheden Davids, Jes. 55: 3. Want ik zal een eeuwig Verbond met u maken, en u geven de gewisse weldadigheden Davids. De Apostel Paulus brengtze tot het getal van Drie, Rom. 14: 17. De Gerechtigheid, Vrede, en Blydschap door den H. Geest. De Profeet Daniel stelt er ses onderscheidene Goederen van op / in die vermaerde en doozigtige Voorzegginge, Cap. 9: 24. Seventig weken zyn bestemt over uw Volk, en over uwe Heilige Stad, om de overtredinge te sluiten, en om de zonden te verzegelen, en om de ongerechtigheid te verzoenen, en om een eeuwige Gerechtigheid aan te brengen, ende om het Gezigt en den Profeet te verzegelen, en om de Heilichheid der Heiligheden te zalven. Wy getuigh daer / dat er een Tyd komen zoude (1.) om de overtredinge te sluiten, of te bedwingen / dat is / om de Jooden, die van Haren Koning en de Wet des Geloofs afvielen / niet meer voor sijn Volk te houden en dus te beletten / dat zy niet meer tegen hem als haer God, Heer, en Koning, gelyk wel eer / konden sondigen, wijs zy een scheid-brief ontfangende / die betrekking zoude ophouden. (2.) Om de zonden te verzegelen.

D u h

gele.

gelen, of te eindigen / d. i. de Sondaren uit de Heidenen de bekering ten leuen te geben. (3.) Om de ongerechtigheid te verzoenen, d. i. uit te wischen en te bedekken, en nimmermeer de zelve door de Wet der Offerhanden weder in gedachtenig te brengen: want soo moet men die uitdrukkingen onderscheiden / omdat anders dziemaet agter een de zelve zaak van de volle vergeving der sonden zou geleerd worden. (4.) Om een eenwige Gerechtigheid aen te brengen, dat is het Regt ten eeuwigen Leven met 'er daed te verkrijgen: want Christus is niet alleen de verzoeninge door de zonden van sijn Volk, maar ook de oorzaak der eeuwige zaligheid; hy is de Heere onze Gerechtigheid. (5.) Om het Gezigt en den Profete te verzegelen, d. i. alles wat te horen in de Beloften, en schaduwen en Voorbeelden als van verre gezien was / datelijkt aen te brengen / en alles wat door de Profeeten voorspelt was / te vervullen. (6.) Om de Heilichheid der Heiligheden te zalven, d. i. de Heilige der Heiligheden, of de Gemeente van J. C. welke zijn Huis is / en die nu door de verkreene verzoeninge en Gerechtigheid tot een Hoofd-somme gemaakt is met de Heilige die in den Hemel zijn; welke Gemeente gezalfd is / wanneer de Geest der genade over haer is uitgegoten / om wegens de aengename Gerechtigheid haer te verheugen / ende in vryheid zonder vreeze den Heere te dienen, niet op een uiterlyke en letterlyke, maar op een Geestelyke wyze, Joh. 4:24.

Onze Profeet nu brengt die Goederen van het N. T. tot het getal van Vier; (van welke wy weder in 't bezonder nu nader opening zullen geben) maar eer wy daer toe overgaen / willen wy nog door af met drie woorden aengemerkt hebben / dat de Reden van deze verscheidenheid, t. w. dat die Goederen van een tot een minder, en dan tot een meerder getal gebracht worden / kan zijn. (1.) Omdat alle die weldaden aen een geschakeld, en uit een en de zelfde grond en Fontein voortvloeien. (2.) Ook / omdat zy veele en verscheidene zijn: want uit de volheid van Christus ontfangen wy Genade voor Genade, Joh. 1:16. (3.) Omdat het eene goed het ander insluit / 't geen daerom somtijt uitdrukkelijks vermeld / en somtijt ingewikkeld onder een soortgelyk goed wordt voorgeseld, maar ter zake.

Wat het Eerste Goed, en Voordel van het N. T. stelt onze Profeet Jeremias daer in: dat de Heere sijn Wet in haer binnenste zoude geven, en die in haer herte schryven. Welke weldaet men zoo niet maet opnemen / als of die te ver-

ren in geenberley wijze zoude plaats gehad hebben / en dat zy eerst in 't N. T. zoude gegeven zijn geweest / en alleen aen de Gelovige van het Nieuwe Verbond eigen zijn: want 't is zeker / dat alle Gelovige in alle Bedeeelingen der Tyden, door Gods Geest in haer verstand verligt, in hare wilte geheiligd, en tot de liefde Gods en des Naasten zijn bezwaagd geweest. Daerom moet van deze weldaet hier verstaen worden in een meerdere uitnemenheid, als zy te voren plaats gehad heeft: want zoo is God gewoan / de zelve Genade-giften telkens / als hy ze na de hoedanigheid van de Bedieninge der Genade, in wat hoger trap, en meerder mate aen de Uitverkorene vergunt / door te stellen als nieuwe en versche Genade-giften, en daer van zoo te spreken / als of zy te voren nog geen plaats gehad hadden; als mede verscheidene weldaden zoo toe te schijven aen het N. T. als of die te voren geheel niet geweest waren; en dat daerom / omdat zy doe in die trap, mate, en overvloed niet gegeven zijn; gelijkt wy voorspeld / Joh. 7:39 De Geest was nog niet: dat niet van de Persoon des H. Geestes, maar van sijnne werkinge te verstaen is / en wel aangemerkt in die overvloedige mate, die ten dage des N. T. beloofd was.

Deze waarheid nu wel op te merken / is de Sleutel tot het regte verstand van meenigte van Plaetzen in de Heilige Schriftuur, die zonder dat men dit in agt neemt / in hare volle kracht niet kunnen verstaen worden. Altoost zulken tael voert God hier in deze Profetie ontrent sijn kennis onder het N. T. en ontrent de vergeving der zonden, en ontrent het schryven van sijn Wet in 't herte der Uitverkorene: God spreekt van alle deze dingen zoo / als of de zelve te voren geen plaats gehad hadden / waarom die dus moeten opgevat worden / dat zy van onder het N. T. in tegenstelling van 't O. T. in een groter maet, en by uitnemenheid zouden genoten worden.

Van deze nadig voorspelt uitstap wederkeerende / hebben wy ons nu tot de beschouwinge van de beloofde Verbonds-goederen zelve / waer van (gelijkt gemeld is) de Persone is, dat de Heere sijn Wet * in der Gelovigen binnenste zoude geven, en in haer herte schryven: waer in van de

Bib. 2

Heere

* Paulus in navolginge van de 70 verklaert het door *myne Wetten*, dat is, alle wetten, waerdoor de liefde tot God en den Naasten geoeffend word, die wy onsen Jeremias in 't enkel getal door wet uitgedrukt word, om daer

Heere spreekt van zijn Wet, en zegt/ dat Hy die in haer binnenste zoude geven, enz.

Het is antegengesteldt slaer/ dat hier door de Wet des Heeren moet verstaen worden de Wet des Geloofs, Rom. 3: 27. de welke het Gelove van ons afenicht in Christus, die nu al gekomen/ gestorven/ opgelucht/ en herheerlijkt is/ en dat zonder de werken van de Wet van Moïs. 't Is de Leere van het Evangelium, van het Genade-Verbond, van den Middelaer, en sijne Verlossinge, en van de weldaden, die daer uit voortvloeijen. Jes. 2: 3. Uit Zion zal de Wet uitgaen, en des Heeren woord uit Jeruzalem. Als mede de Wet der Liefde Gods, en des Naestens, in haer wezen met de Wet des geloofs obereenkomende; soo als ook de gansche Wet der zeden in die twee Tafelen, of hoofdzaken verdeelt word/ en aen die twee Hoofd-geboden hangt de gansche wet, en de Profeten, Math. 22. Hier van zegt nu de Heere: ik zal myn Wet in haer binnenste geven, of in 't midden onder haer stellen: dat is/ dat de Wet Gods zoo openbaer zoude zijn voorgesteld/ dat zy aen een ieder in 't gemeen zoude kenbaar zijn: want men moet deze uitdrukking wel onderscheiden van de volgende/ daer getuogt word van die in haer herte te schryven.*

Onder het O. T. was de kennis van de Verborgentheden des Geloofs, en van Christus Koninkryk in meenigte van duistere schaduwen en Ceremoniele Wetten opgehouden/ en bezwaagd. Maer nu hi quam/ dat onder Israel ook de kennis van de Verborgentheden Gods niet algemeen was: want de Lippen der Priesteren bewaerde toen de wetenschap, en haer was de sleutel der kennis genoegzaam alleen toevertrouwt. Mal 2: 7. En het geene daer van toen al geopenbaerd was/ was zeer duister, en in vele omwindzelen van schaduwen opgezwageld: maer door van Israel heet wierd klaer te zien de Verborgentheden van Christus, door die duistere schaduwen, en Raedzelen hen. Doe hier hi/ dat 'er ook be-

mede te kennen te geven, dat ze niet meer met zoo een menigte van wetten bezwaerd zoude worden, als outyds; wyl alles zouw uitloopen op gelove en liefde, 1 Tim. 1: 5.

* Sommige nemen egter deeze en de volgende belofte, als 'er bygedaen word, ik zal die in haer herte schryven, voor een en het zelfde, willende dat hier eene slegts maer eene verklaringe zouzyn van het andere, omdat hier herte in 't midden, of in 't binnenste van den mensch is, gelyk zoo Jesus Ps. 110. gezegd word, te heerschen in 't midden sijner vyanden, dat is, in 't hart van des vyands land; ja! zelfs in hante herten, als hun middenste. zie ook Ps. 40: 9.

te dingen in de Joodsche Gods-dienst waren afgezonderd en verborgen, als in hoortbeeld/ 't geen in 't Heilige der Heiligen was/ zulk was ontoegangbaer door het Volk: De Arke des Verbonds was te dien tyd gesloten met een dekzel, zoo dat de Cherubinen, de Engelen zelfs daer niet konden inzien.

Het wegnemen nu van die Ceremonien, ende het slaer voorstellen van de verborgentheden des Geloofs, door de Predikingen van het Evangelium, is een Nieuwe weldaet, zigen aen het N. T. wanneer Christus de Zonne der Gerechtigheid zelve verschenen is/ in welke alle beloften, schaduwen/ en Voorspellingen verbult zijn; doe is zoo een groot Licht opgegaen in de Gemeenteng/ dat daer door het duistere van Israel niet alleen/ maer ook der Heidenen verdueren is/ en de slaere Dag heeft aengeligt; waerom de Apostel Johannes konde betuigen/ dat in sijnen tyd het ware licht scheen, en de Duisternis was voorby gegaen. 1ste Brief Cap. 2: vs. 8. denijf namentlijk Christus, en sijne aengebragte Gerechtigheid, zonder de schaduwen des Wets verdonkerd wierde. 2 Cor. 3: 18. Wy alle met ongedekten aengezigt de Heerlykheid des Heeren als in een spiegel aenschouwende, worden na het zelve beeld in gedaente veranderd, van heerlykheid tot heerlykheid, als van des Heeren Geest.

Zodat nu de Wet des Heeren, de Leere der Genade in 't midden van allen gesteld is/ en dat zoo klaer en openbaer, als een afgekondigde Wet, in haer volle glans en luster, ontstreeft van alle de vorige schaduwen en duisterteden der Oude Wet. Nu is het fundament der Waerheid, de Leere van Christus, waer uit alle andere Waerheden vloeijen en volgen/ zoo openbaer als een Wet, die niet in 't heimelyke, ende in 't duistere, maer midden in een groote Vergadering afgekondigt is. Maer uit dan tessen af te nemen is/ dat van de Gelovige des N. T. uit fragt van dat Nieuwe Verbond voortaan alleen het Geestelyke, en de betekende zaak van die oude Ceremoniele Wetten zouden betragten/ zonder meer een zodanige uiterlijke Ceremonien, als outyds gebonden te zijn: Dars Godsdienst zoude nu enkel geestelyk zijn. Joh. 4: 24. En nu zoude dat Koninkryk des N. T. niet gelijck wel eer tessen komen met een uitwendig gelaet, maer enkel en alleen binnen in haer zyn.

Voortwaer een grote weldaet door de Kerkel maer wat is 't aemmerlijck/ dat de zelve nog verder vergroot word/

Wub 3.

Wat het zegd, die wet in haer

herte te schryven, en welin onder-scheiding van de vorrige belofte, daer de Heere zegt, ik zal die in haer binnenste geven.

Dat dit een oneigentijche spreekwyze *zu* / is ligt te begrypen / alsoo in de zelve de ziele, ende het Herte worden aengemerkt als een Tafel, in welke Gods Wet moed ingeschreven: *Goedanigen* inschryvinge aen niemand anders kan toegesigent worden / als aen Hem die op de ziele werkt. En wat kan deze spreekwyze veel anders in zig behelzen, dan de verligting des verstands, om te begrypen, en te verstaen de wysheid en de betamelykheid van Gods Wet: de heiliging van de wille, tot onderhouding en betragting van die zelve Wetten? 't Welstimmer beide zoo een *grote* zaak is / dat het van Niemand als van God alleen kan uitgemerkt worden / en alleen aen de ziele der Menschen. 't Geen dan met recht te houden is als een byzondere Privilegie in 's Messias Koninkryk onder 't N. T. waer aen 't hier belooft word / en zoo als de Jooden het naemen / in de dagen van den Koning Messias, aen de welke *zu* geknoan zijn een duidelijker / een klaerder, en onderscheidentlijker onderwyzing van de Wet * des Heeren toe te schryven dan aen Moses,

* Is het waerlyk niet een opletenswaardige zaak, dat de *Joodsche Meesters*, en Hare Onderwezene in de Wet en Propheten, hoe verblind andersints in de geestelyke kennis der geheimen Gods, en hoe verward, ja beuzelagtig dikwils zelfs in hunne verklaringen en toepassingen der Goddelyke Waarheden over de Leere van Moses, en de Propheten, nogtans hebben kunnen aenmerken (buiten twyfel uit kragt van overtuiging van de waarheid derzake zelfs) de verhevenheid van de Leere van de Messias boven die van Moses, en kunnen Evangelizeren in hunne Schriften en Uitleggingen over deze en meer andere Profetien van Gods Woord, en dat wel in verscheidene opzichten, aenmerkende

1. Dat Moses wel onderwees Israel in de Wet, maer dat al wat zy van Hem leerden, in vergetenheid geraakte, daer in de dagen des Konings Messia de Leere Gods in de herten zoude ingeschreven worden, volgens Jer. 31: 31. en 33. na Midrasb in Shirhachirim. Cap. 1. of 2.
2. Dat de Leere van Messias van meerder uitgebreidheid zoude zyn, als die van Moses, alzo daer door alle Volkeren zouden onderwezen worden, en alle Heidenen tot Hem zouden komen, en Hem horen, die wyzer zoude zyn dan Salomon, alzo in sijne dagen het Aerdryk vol zal zyn van de kennis Gods, volgens Jes. 11: 9 Gen. 49: 10. Mich. 4: 12. na het getuigenis van Maimonides in 't Tract. van de Boete. Cap. 1x. 5. 2.
3. Dat, schoon Moses in alle Teken en Wonderwerken uitmuntender is geweest dan alle Profeten; evenwel dat 'er nog na de Voorzeggingen, groter dingen door de Messias zullen geschieden; waer toe zy brengen onder,

Moses, hoe zeer ook van Hen geagt / en boven alle Profeten gewaerdereb.

Ondertusschen is het kennijck / dat door deze spreekwyze gansch klaer word aengelwezen het onderscheid of de tegenstelling, die 'er is tusschen de Wetgeving aen Sinai onder het Oude Verbond, en de Geestelijche Wetgeving aen de Kerk onder het Nieuwe Verbond; en zekerlyk zoo is 't met de zaak gelegen / als slijken zal uit de volgende aanmerkingen.

De Wet des Verbonds waag onder 't O. T. in steene Tafelen geschreven / op welke inschryving hier by tegenstelling gesinspeeld word; zie 2 Cor. 3: 3. gesij ook op alle Moaische geboden, op grote steenen. Deut. 27: 2. Jos. 8: 31, 32. 2 Cor. 3: 11. en zoo had de Heere befaet de zelve in de Arke des Verbonds te bewaren. Deut. 29: 4. De Heere en heeft u niet gegeven een herte, om te verstaen, nog ogen om te zien, nog oren om te horen, tot op dezen dag: Waer uit men besluiten moet / dat de Wet van het meeste gong des Volks niet verstaen mag geliefd wierd. In dat eerste Verbond aen Sinai by de wetgeving, had Israel eige gehoorzaamheid beloofd / Exod. 24: 1. &c. dog *zu* konden zulke niet onderhouden: want *zu* hadden zulken herte niet. Deut. 5: 9. *Zu* hebben 't ook niet van God verzoegt / zoo als *zu* zelve in den Talmud Avada Sara, Cap. 1. bekennen. En bewijst het Woord der belofte, en die Genade Gods in Christus, door welker kennis en Gelove, den Sondaer alleen tot de liefde Gods kan behoven / en behooft worden / door zoo vele omwegen, en onder zulke duistere schaduwen zeer spaersaem wierde voorgesteld; zoo is het uit vergelykinge van dat alles, en met 't geen nu plaats heeft / niet zwaer om te bevatten / hoe de inschryving van Gods Wet in 't Herte, hier

onder anderen in Midras Quobeleth: De Wet die de Mensch in deze Werelt leert, en is niet te vergelyken by de Wet van de Messias. Cap. 1. §. 9. na R. David Kimchi op Jes. 61. Lib. Serashim.

4. Dat hoe heerlyk ook de gegeven Wet, en 't geuinekte Verbond door Moses mogte geweest zyn, nogtans zoude de Leere van de Messias, en sijn Verbond een Nieuw Verbond (עברית חדשה) zyn, en derhalven het Oude in heerlykheid te boven gaen, volgens Jerem. 31: 31, 33. waer uit zy besluiten, dat Israel een Nieuwe Leere door de Messias ontfangen zoude, na het getuigenis van Rabbi Jonathan Ben Uzziel over Jes. 12: 3.

Waerom ook de Samaritaense Prouwe tot Jesus zeide, Ik weet dat de Messias komt, die genaemd word Christus; wanneer die zal gekomen zyn, zoo zal hy ons alle dingen verkondigen. Joh. 4: 22.

hier als een Nieuwe weldaet beloofd word: want immers/ daer eerstjns zoo vele Inzettingen, en uiterlijke Ceremonien, plaets hadden/ welkers wet in haer zelve niet aan worden ingeschreven in de herten der Menschen, om dat ze behelst Lighamelyke oeffeningen en uiterlyke pligtplegingen, met moeylyke bezigheden ontrent uitwendige dingen, die in haer zelve nog goed nog quaed zijn/ en in welke niet bestaan de zuiverheid van Gods Beeld, en die de Conscientie van binnen niet en kunnen reinigen, nog den Mensch Gode, en sijn Beeld gelijksormig maken. Daer zoude God in tegendeel in het N. T. sijn Genade-Verbond zodanig aen de Gelovige laten bedienen/ dat Hy haer allen zodanigen Wet zoude laten herkonbigen/ de welke de ware Leere Gods en Christi in hare herten pzent/ en verwelkt. Daer en boven/ als Christus zoude voorgesteld zijn tot een verzoeninge door 't gelove in sijnen bloede; tot eene betoninge van Gods Regtveerdigheid, en Hy door het Evangelium, zonder de schaduwen, en Voorbeelden, en het herhalen van den Vloek, daedlijck gepredikt worden zoude/ zoo konde het niet anders wezen/ of God moeste den Sondaer in Christus veel beminnelijker hooren/ en Hy moeste door dat Evangelium der vervulling die blyde boodschap van de verkregene verzoening, veel fragtiger aengezet worden om God (die sijne groote Liefde nu niet 'er daer betoond hadde/ niet sijn eigen Soon niet te sparen, maer Hem door alle Gelovige over te geven) weder lief te hebben van ganscher herten, van ganscher ziele; en uit alle kragten; ende de Naesten als zig zelve, waer in de Hoofdsomme van de Wet is. Math. 22.

't Is wel waer/ dat Paulus Rom. 2: 14. van de Heidenen getuigt: dat zy het werk der wet geschreven hadden in hare herten; maer zulks is te verstaen van de Letter der Geboden, en niet van de geestelyke zin der zelve: ze was den zeer onvolmaekt ingeschreven/ zoo dat zy alleen deden sommige dingen van de Wet; waerom zy ook beschuldigende gedagten hadden/ enz. Dog God beloofd hier een klaerder en volmaekter indruk van sijnne Wet in de ziel: zy hadden ook geen kragt, en genade, om de dingen der Wet wel te doen/ 't geen hier eigentlijk beloofd word/ zie Jer. 3: 6. Ezech. 36: 26.

By welke volheerlijke weldaet, hier in de eerste plaets gesteld/ als een voorregt des N. T. van God nog door de Profeet ingehoeft word een nieuwe of tweede weldaet en

Waerom
er byge-
daen
word, ik

en Goed van dit N. T. dat nadrukkelijk beloofd word met deze woorden: Ik zal haer tot een God zyn, en zy zullen my tot een Volk zyn. Daer van hy heerszakig gehandeld hebben over vs. 1. en daerom onnodig te herhalen; allereerst mag 'er dit wel ingedaen worden als een Aenhangzel, te weten/ hoe deze Belofte hier moet opgenomen worden.

De Vrage zoude van billijk deze konnen zijn/ hoe dat deze Belofte, ik zal u tot een God zyn; hier geteld word onder de Goederen van het Nieuwe Verbond? Niemand moet dit opnemen in eene volslagene tegenstellinge, als of Israel te voren geen Volk des Heeren, en Jehovah hare God niet was geweest, dat was immers tegen de waarheid gerebenerd/ en schijdelijk om te denken: want 't is zeker/ dat God al te voren geluoft is de God van Abraham, van Isaac, ende van Jacob. Dus zegt immers de Heere selve tot Moses. Exod. 3: 6. Ik ben de God Abrahams, de God Isaacks, en de God Jacobs. 't Welk ook waar is van hare Nakomelingchap, van alle Gelovige Israeliten, zoo veel als 'er Bondgenoten Gods geweest zijn; en dat zy den Heere door baren God erkend en gehouwen hebben/ door het geloove. Ja! het is ook zeker/ dat Israel Gode ook tot een Volk geweest is. Deut. 26: 17, 18. Heden hebt gy den Heere doen zeggen, dat hy u tot een God zal zyn, en dat gy zult wandelen in sijnne wegen, en houden sijnne Inzettingen, en sijnne geboden, en sijnne Regten, en dat gy sijnne stemme zult gehoorzaem zyn: Ende de Heere heeft u heden doen zeggen, dat gy hem tot een Volk des Eigendoms zult zyn. Nogtans is het ook zeker dat de Heere beloofd aen Israel, dat Hy haer tot een God zal worden/ gelijck hier/ zoo ook Levit. 26: 12. Ende ik zal in 't midden van u wandelen, en zal u tot een God zyn, en gy zult my tot een Volk zyn; d. i. dat de Heere haer eens bezoeken zoude/ en onder haer/ als haren Broeder wandelen; en zoo hy de vervulling sijnner Beloften haer worden tot een God, als hy als God in den vleesche zoude geopenbaerd zyn.

Oewyl dit hier beloofd word als een byzonder Goed van het N. T. of Verbond, zoo moet door tie worden wat meeders en groters verstaen worden/ als onder het O. T. genoten werd/ en plaets gehad heeft. Te weten/ uit fragt van het O. T. en Verbond was God eigentlijk aen allen zonder onderscheid geen God in nadruk/ geen Regtveerdigmaker en Heiligmaker; maar wel uit kragt van het

zal hen tot
een God
zyn, en
wat zulks
zegd.

E t t e

Genade

Genade-Verbond En wyl hier nu een tegenstellinge word gemaakt tusschen het O. en N. T. zoo zoude Hy uit kragt van 't N. T. haer een God van zaligheid zijn. Ook moet men dat verstaen by uitnemmenheid, en in kragt van betekenis/ en zoo moet het opgevat worden van een groter trap, en meerder mate, en van een veel uitnemender wyze, op de welke de Heere als dan zoude wezen de God van zijn Volk.

Ge weten / God hadde zig wel genaemd de God van Israel, niet alleen uit kragt van 't O. Verbond, maar byzonder van 't Genade-Verbond; maar evenwel dat geene, waerom de Heere alleen heilighijl / en Gode betamelijl de God van een Sondaer kan zijn / was nog niet daer gestel. Een gelijl de Heere ook zoo wel getuigd hadde / dat Hy was de Verlosser van zijn Volk: nogtans zoo was toen nog niet betaeld het Losgeld en Rangzoon, uit kragt van 't welcke de Heere de Verlosser van de sijne genaemd word: Daer wierde dan nog vereischt een Verzoeninge van dat geene, uit kragt van 't welcke de Heere alleen kan wezen / gelijl de Verlosser, zoo ook de God van zijn Volk. Daerom zeide Christus na sijne Opstandinge, wanneer Hy nu alles volbragt hadde: Ik vare op tot mynen Vader: en uwen Vader, ende tot mynen God, ende uwen God. Joh. 20: 17.

1. Dus is dit dan een byzonder Goed van 't N. T. in zoo verre de Heere zijn Volk met 'er daed nu tot een God geworpen is / die alle sijne beloften in Christus, Ja! ende Amen, gemaakt heeft, en die zig nu met 'er daed betoond heeft Jehovah te zijn; d. i. de vervuller van sijne beloften: zoodat de Gelovige Hem nu met een nieuw regt / als een met 'er daed verzoend God, dien in sijne Gerechtigheid holdaen is / kunnen noemen Haren God en Vader: nu hebben zy de ware oorzaak, waerom de Heere zig noemt de God van een Sondaer; Hy is nu in Christus met 'er daed nu tot een God geworpen. Het sijlt dan / dat deze Belofte in zijn ruime genomen / sommige dingen in zig behelst / welke ook in de ruimte en herte van de andere Goederen zijn opgesloten / als de dadelyke verzoening van den Sondaer, en het aenbrengen van die eeuwige gerechtigheid, die Hy Daniel beloofd was. En ook word door deze Belofte te kennen gegeven / dat de Gelovige des N. T. zonder weten / dat dit nu reets geschied was / en dat Hy hen nu met 'er daed een verzoend God, en een bevredeigd Vader geworpen was.

2. Of schoon de Heere onder het O. T. den gelovigen Israelliten tot een God en Vader was / uit kragt van het Eeuwige

Eeuwige Testament der Genade, en 't Genade-Verbond, haer over opperigt / zoo hertoonde Hy ryter in alles die vriendelykheid, en gemeenzamen omgang niet aen dat Volk, als welke onder 't N. T. zoude plaats vinden: zy moesten in een zekeren opzigt van verre staen: God hertoonde zig in een ander opzigt als een ontzaglijken Rigger: de Wet die toen plaats hadde / werkte toorn, en hare staet verschafte niet van die der Dienstknechten.

III. Onder het O. T. was de Heere wel een God van de Jooden, maar niet van de Heidenen, die waren (zeggt Paulus, Eph. 2: 12.) zonder God in de wereld, dat is / God was hare God niet / te weten / niet haer Regtveerdigmaker, Heiligmaker, en Heerlykmaker, op haedanigen wijze de Heere de God Israels was: Maar nu onder het N. T. is Hy ook een God der Heidenen geworpen. Rom. 3: 29. Is God een God der Jooden alleen, en is hy het ook niet der Heidenen? ja! ook der Heidenen.

IV. Maar voornamelijl zoo behelst deze Belofte, opgenomen zijnde in onderscheidinge van de andere Goederen van dit N. Verbond, een Belofte van de Vryheid der Kerke onder het N. T. welke Vryheid daer in bestaat / dat zy nu bevoegd is van de noodzakelijlheid / om die Wet der Ceremonien te onderhouden / en derhalven verlost van dat zware en ondragelyk Juk der dienstbaerheid, en dus ook van de onderwerpinge onder Aerdsehe Goden, als Beschermers en verdedigers van die Oude Wet: zoodat de Heere nu alleen de God van zijn Volk is / zonder genaemde Goden meer te vulten / zijnde nu zijn Volk in 't gemeen Niemand / als den Levendigen God alleen onderwerpen; waer over wy genoodzaekt worden iets naderz hier te moeten zeggen.

Ge weten / 't heeft God na sijne wijsheid bejaegd / eertijds in 't midden van Israel, als 't welke Hy / aangezondert van alle Volkeren, als minderjarige kinderen op een vleeschlijke wijze onder de Tugt en de Pedagogie van de Wet des vleeschlijken Gebods, tot op den Messias wilde beheerschen / op te rigten een Stoel van oppermagt, en Goddelyk gezag, om te leeren / te rigten, en te oordelen in de zaken des Gods-dienst. en daer op te ordineren zoodanige, die als Pedagogen, en Tugmeesters den opzigt zonden hebben over de Wetten, en de gehoorzaamheid der zelve af te verklaren, en bepalen / daer na het Volk rigten / en de

overtreders straffen. Welke Stoel, den Stoel van Mozes genaemt word / zelfs van Christus Matt. 23: 2, 3. De Schriftgeleerde en de Phariseen zyn gezeten op den Stoel Mozes, daerom al wat zy u zeggen, dat gy houden zult, houd dat, en doet het. Daer Christus nu dien Stoel van gezag erkend / en syn gebod ook de verplichting van 't Dienstbaer Israel, zoo waren zy uit angst van de Goddelijke Ordonnantie van ook de zelve onderworpen, tot op het Koninkryk van de Messias, die haer daer van verlossen zoude.

Ook is 'er genaegzame Reden van die benaminge van de Stoel van Mozes, zoo een gemeld / te geven; buiten twyfel daerom / bewijst Mozes de Heerle en voornaemste is geweest / den welken God daer toe heeft vermaerdigd / om van sijner wegen Israel die Wetten woort te schrijven / en halgens de zelve te beheerschen en te rigten. Eoog / vermits het niet wel mogelijk was woort Mozes, of eenig Mensch, dat groot Volk te rigten / en in alle twyfelagtige zaken te antwoorden / zoo is 't / dat Hy op den raed van Jethro, syn Schoonvader / sommige Mannen uit de Oudsten Israels tot zig genomen heeft. Exod. 18: 25. 't Welke God woortgeordeneerde / zoo belast Hy namaels / Num. 11. Verzamelt my LXX. Mannen uit de Oudsten Israels, en gy zult ze brengen voor de Tente der zamenkomste, zoo zal ik afkomen, en met u aldaer spreken, en van den Geest die op u is, zal ik op hen leggen, en zy zullen met u den last dezes Volks dragen, opdat gy dien alleen niet en draegd. En deze zijn 't / welke met Mozes, die onder haer de President, of Voorzitter geweest is / uitmaekten het Sanhedrin, den Groten Raed, welke uit LXX, of met den President LXXI. Hoofden bestonden / schoonreik van haer / afzonderlijk buiten die Vergadering aengemerkt / syn eigen bedieninge hadde / eyter wanneer zy 't zamen vergaderd waren / zoo maekten zy dien Grooten Raed uit / by welke het opperste gezag was in het Kerkelyke, en (zoo lang daer geen Koningen waren in Israel) ook in het Wereldlyke.

Zoo was van het Joodische Volk, uit angst van de Goddelijke Ordonnantie, aen dien Stoel, en de geene, die op den zelve gezeten waren / onderworpen; en dat niet alleen gelijc als alle Onderdanen de Magten, over haer gesteld / onderdanig zijn; maer op een byzondere wijze / namentlijk woort zoo veel zy Gods Volk, en de Kerk van dien tyd waren: want God had de Politie van Israel zodanig besteld / dat de Kerk de Republyk zelve was. Die LXX hadden orde om te bezorgen, dat de Wetten van Mozes wter-

den

den onderhouden / en Israel in 't Land Canaan na de zelve geregeerd wierde: zy hadden magt de ongehoorzame tegen deze Wet der Dienstbaerheid te straffen, zelfs met de dood. Deze maecte het Volk vrezen, zoo zy maer ergens van enig gebod afschwaelden / enz.

Deze Heerschers nu worden Goden genaemt / Exod. 22: 28. De Goden en zult gy niet vloeken, en de Overste in uwen Volke en zult gy niet lasteren, en Ps. 82: 6, 7. Ik hebbe wel gezegd, gy zyt Goden, en gy zyt kinderen des Allerhoogsten, nochtans zult gy sterven als een Mensch, en als een van de Vorsten zult gy vallen. 't Welke niet te verstaen is van de Wereldlyke Overheden buiten Israel: want (1.) die worden daer Goden genaemt / in wier midden de Heere komt te twisten, gelijc vers 1. God staet in de Vergaderinge Godes: Hy oordeelt in 't midden der Goden. Nu dit geschied niet omtrent alle Overigheden, maer 't is verbodt / wanneer Christus in den vleesche geopenbaerd zijnde / gekomen is tot die op den Stoel van Mozes zaten / en met haer gedisputeerd heeft over de Wet, haer beschuldigd / en overtuigd heeft van onwetendheid en Tyrannie. (2.) Omdat gezegd word van deze Goden, dat zy zullen sterven, en vallen als een van de Vorsten; daer immers de Goden, en de andere Vorsten dubbelijk onderscheiden worden: want wat zin zou dat wezen / gy Vorsten zult sterven, als een van de Vorsten? maer 't is een hollen zin: En Overheden van Israel, tot die welke hi gezegd heb gy zyt Goden, en die u daerom inbeeld / dat uwe Regeering altoos blijven zal / zult al mede vallen, gelijc andere Koningen en Vorsten uitgeroert zijn; uwe Regeering, die nu over mijn Volk woert / zal alzo wel eens een eynde hebben / gelijc alle de Heerschers der Heidenen. (3.) Omdat Christus Joh. 10: 24. dien Psalm wel dubbelijc past op zulke, tot welke het Woord Gods geschied is. Indien de wet die Goden genoot heeft, tot welke het woord Gods geschied is. Nu dit kan van de Overheden in 't gemeen niet gezegd worden / bewijst noit tot haer als zodanige het Woord Gods geschied is, nog haer daer omtrent enige Goddelijke magt is toeberouwt.

Daer en haben worden deze Overheden van Israel ook Goden genaemt / omdat zy / zoo veel de Wet des vleeschlyken gebods betrefte / van God met een Goddelijk gezag, als Wetgevers berheiden waren / om van sijner wegen syn Volk te rigten, de Wet te verklaren, en naden te bepalen, en tot der zelve onderhoudinge het Volk te dringen. Men

Leet 3.

lezen

lezen Exod. 4: 16. dat de Heere Moses Aaron tot een God gesteld hadde: namentlijk om hem van Gods luege te horen, en te gehoorzamen. En Exod. 7: 1. zeide de Heere tot Moses: ziet ik hebbe u tot eenen God gezet over Pharao; 't welk zoo heel was/ als dat Moses aen Pharao zoude zijn in plaats van God, die hem Gods gebod zoude brengen/ niet anders/ dan of het Pharao uit de mond Gods gehoord hadde: zoo wierden dan ook de Overheden van Israël Goden genoemd/ omdat zy de plaats Gods betraden; omdat zy de magt en bedieninge hadden/ om te gebieden geboden/ welcke Goddelijke Inzettingen waren/ die alleen van den wilke Gods afhingen/ welcke zy uit de name Gods het Volk opleiden/ en zoo na de zelfde oordeelden.

Nog meer/ zy worden ook genoemd Voogden en Verzoorgers, Gal. 4: 1, 2. Zoo lange tyd als de Erfgenaem een kind is, zoo en verschild hy niet van een Dienstknecht, hoewel hy een Heer is van alles: maer hy is onder Voogden en Verzoorgers tot den tyd van de Vader te voren gestelt: alzo wy ook, doe wy kinderen waren, zoo waren wy dienstbaer gemaakt onder de eerste beginzelen der wereld. Alwaer Paulus onderscheid maakt tusschen kinderen onder Voogden, en meerderjarige, vergelykende de Vaderen des O. T. by de Eerlte, en de Gelovige des N. T. by de Tweede. Zy waren dan als minderjarige kinderen onder die Voogden, als die de belofte Erfenis der Heidenen nog verdeen/ en 't Regt, om zonder aardse Priester tot God te gaen, niet mochten gebruiken, en gedwongen waren om te zien na de Vaderen des vleeschelikes, gelijck zy dus ook genoemd worden Heb. 12: 9. Wy hebben de Vaderen onzes vleeschelikes wel tot kastyders gehad, en wy ontzagenze: zullen wy dan niet veel meer den Vader der Geesten onderworpen zyn, en leven. Vaderen des vleeschelikes, d. i. Uitvoerders van de Wet des vleeschelikes gebods, die zulke hebben wy, zegg Paulus/ als een Knecht schryvende tot de Knechten/ wel tot kastyders gehad, en ontzagenze, in tegenstellinge van den tegenwoordigen staet van Gods Volk, welcke nu de zulke niet meer/ maer alleen den Vader der Geesten, den Levendigen God zelve/ alleen in den Geest en redelyke Godsdienst, onderworpen is. Deze worden ook genoemd de Medegenoten van Christus Pl. 4: 8. namentlijk in de heerschinge over sijn Volk, als welken hy de Opper-Heer ten dien einde/ en voore den tyd hadde aengenomen/ en als een kleed aangedaen. Zulk dat van het Volk Gods ten dage des O. T. niet alleen

alleen nog onmiddelyk van God beheerscht wierde/ maer ook stonde onder de Regeering van die genaemde Goden. Maer wat een verandering! wat een omkeering van zaken! die Magt der genaemde Goden, heeft nu niet Christus komt en Heerlykheid een einde genomen/ zoo dat de Kerke nu niet meer aen de zelve, maer alleen aen God en Christus onderworpen is; Christus mocht nu alleen erkend worden voore 't eenige Hoofd, de eenige Hoge-priester, en de eenige Wetgever van sijn Kerk. Was hy wel als voordanig altoos geweest en in 't O. en in 't N. T. Nogtans zoo word hy nu daer voore in uitnemendheid erkent te zijn/ wantmeer de Kerke voore geen ander Priester genaodzaekt word om tot God te gaen/ alzo zy in haren geestelijken toestand niemand anders tot een Meester heeft/ dan Christus, uitgelijst hebbende het Handschrift, dat tegen haer was/ in Inzettingen bestaende/ heeft dat zelve uit het midden weggenomen/ en aen het kruis genagelt: En de Overheden en de Magten uitgetogen hebbende, heeft hy die in 't openbaer ten toon gestelt, en heeft door het zelve over haer getriumpheert. Colos. 2: 14, 15. Voore welcke Overheden en Magten, van welcke Paulus daer spreekt/ moeten verstaen worden de Overheden en genaemde Goden des O. T. 't welk onwederspreekelyk blijkt uit de gansche bediening van de Apostel, welcke daer gaet ontrent de afschaffinge van de Schaduwen, en alles/ wat daer aen vast is: dat inzonderheid slaer blijkt uit het besluit, 't gerne hy in 't volgende 16de vers daer uit trekt; dat u dan niemand en oordeele in spys of drank, ofte in het stuk des Feestdaegs, ofte der Nieuwe Mane, ofte der Sabbathen. Immers kan dat besluit niet bondig zijn/ ten zy men voore die Overheden en Magten, die genaemde Goden verstaet: want haer werck was het/ niemand te oordeelen in 't stuk van spys en drank, enz. Van deze zegg nu de Apostel, dat Christus de zelve aen het kruis heeft uitgetogen. Dat laatste woord (daer op te letten is) betekend in volle kracht yets als een kleed uittrekken, en van zig leggen. Dit zelve Grondwoord komt nog meer eens voore/ en dat in de zelfde Brief Cap 3: 9. alwaer het in dien zin ook gebruikt word: En liegt niet tegen malkanderen, dewyl gy uitgedaen hebt den Ouden Mensch met sijne werken, alwaer de Oude Mensch vergeten word hy een kleed, die zy hadden uitgetogen, en afgelegd. Dit woord geeft dan te kennen/ dat Christus die Overheden en Magten, die hy te voren als een kleed had aangedaen,

om in en door haer te heerschen over 't Volk, weder aan het kruis als een oud versleten kleed heeft uitgetogen. Dat dan immers van den Duivel niet kan verstaen worden / bewijst Christus noit den zelven als een kleed heeft agetrokken; maer alleen van de genaemde Goden des O. T. met welke Christus ontogen was geweest / als met een kleed, ende in welke Hy eertijds heerschte als in een kleed, die heeft Hy wederom als een kleed uitgetogen, en van zig afgelegd, wanneer Hy in sijn dood hare Magt heeft te niete gedaen. Dooz de schenkinge van het Handschrift, om het welke van Israel af te verderen / hare Heerschappye was ingesteld. Zoodat Christus nu niet meer onder het kleed van deeze Overheden en Magten, maer onmiddelfst dooz zig zelven sijn Kerk zoude regeeren / zonder de Medegenoten het Ampt der Regeering meer toe te staen / of die te dulden.

Dit is 't nu / dat wy meenen / dat besonderlijc hier dooz segd en beloofd word (na onze gedagten) met deeze woorden: Ik zal Haer tot een God zyn, om uit te drukken de afschaffinge van die genaemde Goden, die de Heere over sijn Volk gesteld hadde / en dat dooztaen Jehovah alleen haer tot een God zoude wezen / als of hier de Heere (om aen de kragt en nadruk der woorden te voldoen) wilde zeggen „ Ik zal haer tot een God zyn; Ik / en Ik als „ Icen / Ik zelve / zal niet vernietinge van alle genaemde „ Goden, die mijn Volk is onderworpen geweest / haer als „ Icen en onmiddelfst tot een God en Heer zyn. „ Dooz eens haer Paulus dat verklaert: Cor. 8: 5, 6. Want hoewel daer ook zyn, die Goden genaemd worden, 't zy in den Hemel, 't zy op der aerden (gelyk 'er veele Goden en veele Heeren zyn:) want in Paulus tijd was de gedaente van de Republyk van Israel nog niet verdwenen, en de Stoel van Moses nog niet overneemt / en zoo waren 'er toen nog de genaemde Goden: Nogtans (baert Hy doozt) hebben wy (maer) eenen God, den Vader, uit welken alle dingen zyn, ende wy tot Hem, en maer eenen Heere, Jesus Christus, door welken alle dingen zyn, en wy door Hem.

Ook was Israel in een tijd lang als zonder de Verbonden der Belofte geweest / zwerbende jammerlijc buiten God om; zy waren geweest Lo-Ruchama, dat is / niet ontfermd, en Lo-Ammi, dat is / niet myn Volk, maer nu zouden zy genaemd worden Ruchama, ontfermd, en Ammi, myn Volk, als zy nu wederom in 't laetste der dagen zouden aengenomen / en onder de

de band des Verbonds gebragt worden; en zoo zoude de Heere hen dan wederom tot een God zyn. *

Was nu dus God aen het Israel des N. T. tot een God in volle kragt en nadruk geworpen / en zoude Hy zulks ook in 'er daed behouden worden / volgens deze Belofte, daer kon dan ook niet anders uit volgen / als dat zy Hem tot een Volk zouden zyn / en daer dooz erkend worden: maer van wy ook reets over vs. 1. in 't byzede gehandelt hebben / en ons daer aen gedragende / maer alleen deeze korte aenmerkinge daer by zullen voegen. (Te weten /

Een Volk te zyn, zegt te zyn / een menigte van Menschen, die na de zelve Wetten leven / zoodat niet een negelijc doen mag / wat hem gelust / maer alleen 't geen in die Wetten toegelaten / of verboden is. Een Volk van yemant te zyn / is dan die Wetten niet in sijn eigen magt te hebben / zoodat men die zoude kunnen veranderen, ofte afschaffen. na sijn welgevallen, maer die van een Hoger ontfangen te hebben / en onder sijne Heerschappye te staen. Een Volk Gods te zyn, zegt dan / God te hebben tot sijn Heer, Koning, en Gebieder, Hem alleen onderworpen te zyn / en gebragt te zyn tot sijn Koningryk, en tot de gemeenschap van de Goederen, Vryheden, en Voordeelen van sijn Koninkrijk.

Maer in deze Belofte maeten wy nu wederom aenmerken wat uitnemendens / als in 't O. T. gezien is; te weten / God, en Christus was in die tijd ook wel Heer en Koning over sijn Volk, en in sijne Regeering over de herten en Conscientien van Hy geen Medegezellen toelaten. Maer evenwel dit was 'er van de zaak; Hy was (om zoo te spreken) toen alleen geen Koning van sijn Kerk, en Hy had ten aenzien van de uitwendige Regeering toen eenige Medegenoten aengenomen / die Heerschers genoemd worden Jel. 49: 7. alwaer Christus doozkomt als een Knecht der geene die Heerschen. Men deze waren de Gelovige des O. T. onderworpen / zoodat zy in een zekeren zin ook Haer Volk waren / eben als eens de Heere dat Volk, het Volk van Moses noemde / Exod. 32: 7. Maer die vorige Heerschers zyn

D b d

nu

* Invoegen dan dat die belofte, ik zal hen tot een God zyn, hoofdzakelijk hier op uit koomd. (1.) Dat de Heere het Verbond, uit hoofde van welk hy ymants God word, met hen zouw oprigten, en hen daer by zoo veel uitnemendens der goederen schenken, als het N. T. en Verbond voortreffelyker is, dan 't Oude. (2.) Dat hy in hun zoude werken, 't geene zy ter volbrenging van de voerwaardes van dat Verbond nodig hadden. (3.) Dat zy niet meer onder die genaemde Goden zonden staen, maer op een aengenaeime wyze geregeerd worden.

Wat het
zy den
Heere tot
een Volk
zouden
zyn?

nu afgedankt / als de Republyk van Israël vernietigd is / zoodat de Gelovige nu alleen Gods Volk zijn / niemand anders eigen / als alleen des Heeren : En dit is 't / dat deze belofte bevestigt / zy zullen my tot een Volk zyn, namentlyk / dat de Heere haer tot sijn Koningryk vergaderen zoude / en verlossen van de Heerschers der vorige Regeering, en dus haer tot sijn Eigendom en Erfdeel aennemem; Dat dat zy Jehovah alleen erkennen zouden voór den Haren : want dat volgt daer uit / dat hy gezegd wordt : te zullen zyn Haer tot een God ; overzulk / dat Gods Regeering over haer / als sijn Volk, onmisdelijk voór hem zoude zyn / en dat hy ze in vryheid zoude beheerschen, zoodat als dan in nazukte de Heere zoude kunnen roemen / en zeggen / Jes. 33: 22. De Heere is onze Rigter, de Heere is onze Wetgever, de Heere is onze Koning, hy zal ons behouden, en Ps. 97: 1. De Heere regeert, de Aerde verheugt haer, dat vele Eyllanden zig verblyden.

Hier mede meenen wy dan / (alhoos na ons vermogen en beste wetenschap) dus herre aen het oogmerk des H. Geestes, en aen deze doorlugtige Godspreek van den Profeet Jeremias, voór onze verklaringe eenig licht te zullen hebben toegebragt / en aen onse belofte te hebben voldaan / als die ons om redenen te horen gemeld / wat uitwaeriger hebben uitgelaten in onze verklaring, en klare voorstellinge van den regten Aert en Natuur van het O. en N. T. en van die zaken wat onderscheidentlyk gesproken / te meer / omdat wy meenen / dat 't ten hoogsten nodig en nuttig is / dat men een klaer en onderscheiden begrip heeft van de Natuur en Hoedanigheden van de Testamenten en Verbonden Gods, dewyl dat groot licht geeft in het lezen van de Heilige Schriftuur, en het ons te meer doet zien de veelvoudige wysheid van onzen God!

Wat hebben wy nu niet grote Reden / om God te danken / en ons te verblijden over onzen in zoo herre gelukstigen staet / dat wy geboren zyn in die dagen, in welke God dat Nieuwe en betere Testament en Verbond, dat hier beloofd was / nu al met 'er daer heeft aangerigt en gemaakt met sijn Volk / en aen de zelve geschonken die betere Goederen des zels. Dat wy dan recht begripen / ende wel erkennen het Geluk / dat ons gebeurd boven de Vaderen des O. T. Immers elk Gelovige moet altijd hebben een goede kennisse van sijn Staet, en de Voorregten, die hy geniet : hy moet weten / wat grote Weldaden dat hem ge-

heuren /

heuren / niet alleen boven de Onwedergeborene, maer ook boven de Gelovige van het O. T. En hoe zeer hy daer voór verplicht is tot een meerder Dankbaerheid voór die meerdere Weldaden, die nu geschonken worden. 't Is dan nodig / dat elk onzer wel leere verstaen / en steeds bespiegele / die betere Goederen van dat Nieuw Verbond, en de hieraare Beloften des zels / die God ons nu voórstelt / en aanbiedt in het N. T. om voór een heilige overdenkinge, en het liefdelijk genot van die alle ons zelve geburig op te werken tot die schuldige dankbaerheid, ende die met 'er daer te bewijzen.

Zoo veel beter dan als het is / een tegenwoordig Goed te genieten / als het toekomende te vermagten / zoo veel groter is het geluk / zoo veel beter het goed, zoo veel meerder zyn de voordeelen, en zoo veel overvloediger de Weldaden, die de Gelovige genieten onder de Bediening van het N. T. als van het O. T. schoon zy / wat de zake zels aangaet / volgens de Beloften Gods / die niet liegen kan / een welverzekerde Hope hadden / en uit fragt des zels ontwisselbaer zyn zalig geworden : Egter is het niet heuchelijker de zake zels / en de vervulling van de Belofte te hebben en te omhelzen / dan die alleen van herre te genoot te zien? Is het niet veel beter het Tegenbeeld en het Lichaem zels / dan de Schadawen en Voorbeelden te hebben? Is het niet wat uitnemender den Messias te kennen / als nu al geopenbaert in den Vlesche / gestorven voór de zonden van sijn Volk, opgewekt tot hinner Regtveerdigmakinge; te leven in dien tijt / dat de Verlossinge nu al dadelijk is te wege gebracht, de zonden verzoend zyn / en de eeuwige Geretigheid verworven? En zoo Jehovah te kennen / en aen te merken / als nu dadelijk hen tot een God geworden / en te zien de vervulling van sijne toegezeide beloften, en de dadelijke preuen van de grootheid sijner Liefde, en Genade, en zoo te kunnen roemen in den God Amen, en in den God der Waerheid? Is dat niet heuchelijker als nog eerst te verwagten, te hygen, te hongeren, en te dorsten na de Verlossinge en vertroostinghe Israels? Zalig zyn dan onze oogen, dat zy zien, en ooren, dat zy hooren : want vele Koningen, en Regtveerdige hebben begeert te zien, de dingen, die wy zien, ende te hooren de dingen, die wy hooren, maer zy en hebbenze niet gezien, nogtegehoord.

Is het ook niet wat groot / ontslagen te zyn van alle I k. en vleeschelijke Dienstaerheid onder die Wet der Sch-

duwen, met zulke angstvallige bekommernis en vreeze ontrent eenige Uighamelijke onreinigheid, en de straffe daer op gezeygt / nu niet meer aengebaen te zijn / om nu daer van verlost zijnde zonder vreeze, alleen den Lebedigen God te dienen in Geest en waarheid, en niet in de onderhoudinge van zoo veel uiterlijke Inzettingen, maar in de betragting van zodanige Heiligheid, waer door wy waerlijk het Beeld van onzen God en Vader gelijksomig worden / en dus nu / in plaetse van die vorige Dienstbaerheid des Joks, te genieten een heuchtelijke Vryheid van die oude slaverny, en vrolykheid ower de reets aangebragte Gerechtigheid, en vrymakinge, om zonder Priester, en uiterlijke Offerhande regheert tot God te mogen naderen door het bloed Christi? Waerom ook de Gemeente des N. T. genaemt wordt het Vrye Jeruzalem, daer ze onder het O. T. genaemt wiesd het Jeruzalem dat dienstbaer was / Gal. 4: Byzonder ook als wy daer by overdenken / dat God nu uit kragt van het N. T. niet alleen een God der Jooden, maar ook der Heidenen gelovden is. Immers dit is een groote zaak voor ons / die van naturen Sondaers uit Heidenen zijn / en die egter daer aen het grootste belang hebben.

Oh! ons gelukkige dan in soo verre / dat wy niet en leven in de dagen van het O. T. maar onder de Huishoudinge des N. T. want onder het O. T. waren alleen de Jooden met uitsluitinge van de Heidenen, Erfgenamen Gods; gedurende dat Verbond waren de Heidenen van God verworpen, en overgegeven aen de Magt des Satans; God liet haer in die tijden wandelen in hare eigene wegen; God hadde onder dat Oude Verbond een Middelmuur des afscheidzels, tusschen Israel en de Heidenen opgericht / zodat zy in die tijd waren zonder Christus, vervreemd van het Burgerchap Israels, ende Vremdelingen van de Verbonden der Belofte, geen hope hebbende, en zonder God in de wereld.

Wat hebben wy arme Heidenen dan niet groote stoffe / om ons van ganser herten te verblyden? Wat overvloedige Redenen om te juichen / dat God nu dat O. T. en Verbond heeft afgeschafft / en dat N. T. en Verbond in des zelfs plaetse opgericht? Want onder dit N. T. heeft God zig ower de Heidenen ontfermt; die worden nu uit kragt van dit N. V. zoo wel als de Jooden geroepen tot de gemeenschap van de Goederen des N. T. Dat wy dan niet klein agten / maar regt erkennen / en na sijn gelijke en waarde hoogagten het geluk van het N. T. en Goede

danken

danken en verheerlijken / dat wy leven onder de Bedieninge van dat Nieuwe en betere Verbond, onder het welcke wy Sondaren uit de Heidenen, die reetjds geen Volk en waren / nu immer Gods Volk zijn gelovden / of immer daer toe geroepen / en die reetjds niet ontfermt en waren / nu ontfermt zijn gelovden / en nu zelfs kunnen genieten betere Goederen als de Gelovige van het Oude Verbond ontfangen en genoten hebben.

Maer zullen wy waerlijk Erfgenamen wezen van het N. T. zoo laet ons toezien / dat wy ons zelven dien heerlyken Staet, waer in wy door dit N. T. gesteld zijn / weerdig dragen / en zoo als betaemt den Erfgenamen van die heerlijke Goederen; dat wy leven als een Volk, dat zoo uitnemend begenadigd is / en dat wy die meerdere Weldaden, die ons nu de Heere mededeeld / ook beantwoorden met bereichte dankbaerheid, beide met woorden en met werken. Wy zijn nu onder dit Nieuw Verbond tot Vryheid geroepen / maar dat wy ook wel toezien / dat wy die Vryheid niet en misbruiken tot een oorzaak voor het Vleesch, maar tanen / dat wy vrygemaekt zijn van de wet van Moyses, en de dienstbaerheid der zonde, om Gode en de gerechtigheid dienstbaer te zijn / en om mallanderen te dienen door de liefde: dat wy vrygemaekt zijnde van dat Oude Jok, het Jok van Jesus, dat zegt, en sijn last die ligt is / om ons nemen.

Leven wy nu onder het Nieuw Verbond, wel dat wy dan ook wandelen in nieuwigheid des levens, en siddoen den Ouden Mensch, ende aendoen den Nieuwen Mensch, die na God geschapen is in ware Gerechtigheid en Heiligheid: zoo dan indien yemand in Christus is, die moet een Nieuw Schepzel zyn: want het oude dat is voorbygegaen, ziet het is alles Nieuw geworden.

En eindelijk / belooft wy nu onder het Nieuwe Verbond geen Aerdse Erfenis meer hebben / dat wy dan ook de Aerde, en een Aerdse voorspoed niet beminnen / nog zoeken: want wy hebben nu geen Erfdeel hier beneden / nog blyvende Stad ons Erfgoed is enkel daer boven: Het Oude Testament, dat Israel gaf een Aerdse Erfenis van Canaan, is nu afgeschafft / ons Burgerchap is nu louter in den Hemel; daer moet dan ook onze wandel zijn / en derwaerts moeten alle onze genegentheden, wenschingen, en pogingen zig henen strekken.

Dat betragtende / zoo zullen wy ons betonen te zijn rege-

te Erfsenamen van dat N. T. en gerechtigd zijn tot de Heerlyke Goederen van het zelve / namentlijk Gerechtigheid, Vrede. en Blydschap door den Heiligen Geest, en namaels zullen wy van uit kragt van het Eeuwig Testament der Genade verkriggen die onverderflike, en onbevleekelyke en onverwelkelyke Erffenis, die in de Hemelen door de zulkte weggeleid en bewaerd is / en die wy met alle Erfsenamen Gods in dat Hemelsch Vaderland van eeuwig bezitten / en zoudes der einde genieten zullen. Amen! Het zy alsoo!

Vers 34. Ende zy en zullen niet meer, een yegelijk synen Naesten, ende een yegelijk synen Broeder, leeren, zeggende; kennet den HEE-RE: want zy zullen my alle kennen van haren kleynsten af tot haren grootsten toe, spreekt de HEERE: want ik zal hare ongerechtigheid vergeven, en harer zondaen niet meer gedenc-ken.

Inleidin-
ge uit
Spreuk.
4: 18.

Het is een aenmerkens-waerdige Spreuk / die wy le-zen Spreuk. 4: 8. Het pad der Regtveerdigen is gelyk een schynend licht, voortgaende; ende lichtende tot den vollen dach toe. Alwaer Salomon zegd van het Pad der Regtveerdigen, (1.) dat het is een schynend licht; niet als een licht, of keerse, die onder een koorn-maet gesteld, maer op de kandelaer geplaatst word, om schynzel te geven, en ook Andere te verlichten: zoodat zy haer licht laten schynen door de Menschen, dat die hare goede werken ziende, haren Hemelschen Vader mogen verheerlyken. Matt. 5: 15, 16. Hy zegd ook (2.) dat 't is een voortgaende licht, dat is / zoodanigen licht, het welcke niet in de zelve staet blyft / maer aenwaest / en toeneemt: zynde alsoo het pad der Regtveerdigen, niet als het licht van een keerse, dat niet aen en waest, maer als het licht van de Zon, 't welck in de morgenstond minder is / en daer na meerder / en groter word / tot dat het komt tot den middag, wanneer de Zon in sijn volle kragt / en meeste klaarheid schynd: En zoo zeit Salomo, is het Pad der Regtveerdigen, door zoo verre zy met de kennis Gods (waervan het licht hier en elders besonder een zinnebeeld is)

ver-

berlijgt zynde / daer in dagelijks zoeken toe te nemen / en op te wasen: gaende steeds van deugd tot deugd, en van kragt tot kragt, tot dat zy hier namaels de volmaektheid verkriggen / gelyk 'er staet Pl. 84: 8. Zy gaen van kragt tot kragt, een yegelyk (van haer) zal verschynen voor God in Zion. 't Is van in dezen ebeneens met het licht der Regtveerdigen gelegen / als met het licht der Zon, 't welck met / en van 't eerste morgenlicht en van die soete dageraet voortgaet tot het allerlaerste licht, hoedanig 'er is in de middag, als de Hemel helder is. Waarlijc zoo is 't hier mede gesteld: want de Regtveerdige zijn hier niet teffens volmaekt, maer zy moeten al gedurig voortgaen, van kennis tot kennis, van gelove tot gelove, en zoo van minder tot meerdere genade, volgens de bemaeking van Petrus 2 Pet. 3: Was op in de genade, en kennis onzes Heeren, en Zaligmakers Jesu Christi.

Is 't dus nu geschapen met alle, en een yeder Gelovige in 't byzonder, 't gaet even zoo ook met het gehele Lighaem, de Kerke Gods in 't gemeen, welcke de Heere by Trappen doet voortgaen: hoewel zy den hoogsten trap van de uiterste volmaektheid noit zal bereiken in dit leven / maer dien alleen beklinnen / wanneer zy in den Hemel zal overgebragt worden. Christus Hy leidt / en brengtze hier op Aerden van minder tot meerder volmaektheid. God handelt daer in met sijn Kerk, als met meer andere dingen / welcke Hy niet te gelyk / maer by Trappen tot hare volkomenheid brengt. Zoo heeft God de Wereld, dat groot Tonel van sijn Magt, Wysheid, en goedheid, niet in eenen dag volmaekt / maer in ses agter een volgende dagen voltoet / doende het een bequamelijk op het ander volge. Immers de beginzelen daer van waren ruwe, maer 't werk zelve wiert allengskens verschaet / en zoo eindelyc tot de hoogste volmaektheid gebracht / dat in de formeering der Kerke ook oghenschynlyc zigtbaer is: want die heeft Hy ook by graden, en trappen, van haer eerste beginzelen willen opleiden tot hare volmaektheid, verheerlykende met 'er tyd het gebrekkelyke met de voltoyng. En dit is kenneljk: Want gelyc God in de Eerste Scheppinge, als een Voor- en zinnebeeld van de Herscheppinge en vernieuwing van de Kerk, niet terstond het licht geschapen heeft / maer eerst de duisternis gemaekt / om daer uit het licht te doen schynen; zoodat de duisternis het licht is voortgegaen / zoo is dit wel zeheryc niet zonder verborgenheid geschied: want God / wie al sijn Werk al van eeuwigheid bekend was / naderhand even

300

300 ook in de Herscheppinge van uwer Uitverkoren Sondaer, en de vernieuwinge van de Kerk in 't gemeen zoude handelen.

De duisternis der onwetendheid, en godloosheid gaet ook hier in hoop de zaligmakende verlichtinge. Immers de zondaer is eerst duisternis, eer Hy een licht word in den Heere. Doe Maer / en magtig bevestigt zulks niet de Apostel Paulus 2 Cor. 4: 6. Want God die gezegd heeft, dat het licht uit de duisternis zoude schynen, is de gene, die in onze herten geschenen heeft, om (te geven) verlichtinge der kennis der Heerlykheid Gods in 't aengezicht Jesu Christi. Maer ook dat eerst de duisternis gemacht / en daer uit het licht geschapen is / zou konnen een Voorbeeld zijn van dat de duisternis der Schaduwen gaen zoude hoop het heldere licht van het Evangelium; waerom ook de toestand van de Kerk, wanneer zy hoop Schaduwen, en Voorbeelden geleerd wierd / een Nagt genaemt word / en die Tyd, in welke de duistere Schaduwen geluften / en die donkere wolken opgehield zijn / zoodat de Kerke de waarheid aenschoude in volle klaerheid, een Dag genaemt word / Rom. 13: 12. De Nagt is voorbygegaen, en de Dag is naby gekomen. d. i. dat niet alleen de onwetendheid der Heidenen, maer ook de Schaduwen van Moses wet, en Israels nagt van onkunde begon te verdwynen, en de Dag van klaerheid hoop het heldere licht van het Evangelium begon op te gaen / in welke de Kerke groter licht van kennis ontfangen heeft: want doe Christus, als de Zon der Gerechtigheid zoo heerlijk was opgegaen, met genezing onder sijne vleugelen, zoo konden die duistere Schaduwen niet meer plaats hebben / maer moesten hoop Hem het Lighaem wijken / en verdwynen, en sijn Kerke hoop sijne stralen verligt zijnde / groter maect van wysheid, en kennis ontfangen.

En behalven dat / zoo is 'er nog een groter licht hoop de Kerke te verwagten / dat opgaen zal in 't laetste der dagen, wanneer 't licht der Maen zal zyn als het licht der Zon. Jes. 30: 26. dat is / dat 't licht der Kerke, by de Maen verzeelen / zoo groot als dat der Zon zoude zijn: wanneer ook ten tyde des Avonds * het nog licht zal zyn, Zach. 14: 7. bepaeldelijk in de Avond van 't laetste der dagen, met he-

trekking

* Dat dit ziet op de verlichtinge der Jooden in 't laetste der dagen, blykt uit vers 6. daer staet, En het zal te dien dage geschieden, dat 'er niet zal zyn het kostelyk licht, ende de dikke duisternis; waardoor word te verstaen gegeven, dat de Heere den Jooden zullende verlichten, hen zou ontrefsen in een

trekking op de Jooden, die als dan zullen bekeerd worden; en wanneer zoo de glaesvensteren der Kerke Christallyne zullen zijn.

Die Weldaet hoopzegd / en belooft hier de Profet Jeremias aen de Kerk van het N. T. en wel byzonder in 't laetste der dagen. Hy is immers hier bezig met een vermelding van de oprigting van dat Nieuwe, en betere Verbond, het welk de Heere na de dagen van het O. T. bepaeldelyk op die tyd, zoude inboeren. En Hy gaet ons daer in bestipelijc hoopstellen / en vertonen die betere goederen, en uitnemender weldaden, die welke God aen sijn Kerk, boven, en behalven de algemeene weldaden van het Genade Verbond, die aen alle Gelovige van alle tyden gemeen zijn / in die dagen hoopnemens was te schenken; waerdoor de Staet van de Kerke, na Christus volmakinge hoop lyden, onder het Evangelium der vervulling, maer by uitstek in 't laetste der dagen, veel volmaekter, en uitnemender zijn zoude / als de toestand van de Kerk gelveest was onder de Bedieninge van dat O. T. en Verbond.

Om 't welke aen te wyzen / heeft de Profet die betere Goederen van het Nieuwe Verbond begrepen onder 4 Hoofdstukken, van welke wy de 2 Eerste over het vorige vers verhaeld hebben / en die waren; dat God als dan sijn Wet zoude geven in 't binnenste van sijn Volk, die stellen in 't midden van allen / en dat Hy ze hoop sijn Geest zoude schryven in de herten der Uitverkorene, sal dat Hy hen tot een God zoude zijn / met afschaffinge van alle genaemde Goden des O. T. en dat zy hem alle tot een Volk zouden zijn / zonder niemand anders meer / als alleen Jehovah te erkennen hoop haren Rigter, Wetgever, en Koning.

De Twee andere Goederen van dit N. T. en Verbond zullen wy tegenwoordig wat nader overwegen / en naukeurigh verhandelen; die ons ook wederley hoopkomen / en wel (1.) een overvloediger kennis, die 'er als dan zoude gebonden worden in de Gelovige, en (2.) die volmaekter vergeving van zonden, zonder handschrift, of wedergedag-

E e e

tenis

een staet, waer in zy ter eener zyde souden tot dus verre beroofd zyn geweest van het kostelyke, en heldere licht des Evangeliums, als ook des H. Geestes, maer tevens niet even als de blinde Heidenen in een dikke duisternis van geheele onkunde zouden zitten, als die nog behouden hadden het licht van 't O. T. en zoo eenig schemerlicht hadden boven de Heidenen: dat ook nader blykt uit w. 9.

Over-
brenging
op w. 34.

Zamen-
hang van
dit vers
met voors-
gaende.

tenis der zelve, welke hier voorgesteld worden / als het Fundament van alle die voorgaende weldaden. Dus luiden de woorden van de Text: En zy zullen niet meer een yge-lyk zijn Naesten, en een yge-lyk zijnen Broeder leren, enz.

In de welke ons te letten staet:

Voornaem-
e Hoofst-
zaeken,
die in dit
versvoor-
komen:

I. Op de Belofte zels / noemens een groote mate van kennis Gods, die in 't laatste der dagen zal plaetse heb-
ben.

II. Op de grond hier Belofte, als 'er word ingedaen: want ik zal hare ongerechtigheid vergeven, en harer zonden niet meer gedenken.

Beschou-
wing van
het eerste
Deel.

Wat dan aangaet het Eerste, te weten de Belofte zels / daer van word gesproken:

a. Van den Heere te kennen, en 'er word van

b. Getuigd / dat onder het Nieuwe Verbond, een yder zijne Naesten niet meer zulke zal leeren, of daer toe behoeven op te wekken

Wat het
zegd, God
te kennen.

God te kennen is een pligt zoo nodig als heilzaam / waer aen de Heere Jesus daarom het Eeuwige Leven hegt / Joh. 17: 3. Het bestaat niet slechts daer in / dat men in zijn verstand eenige bevatting, en bezes heeft van God, zijne Deugden, wegen, en werken, en wel ook van het werk der Verlossing in Christus: want zoo verre kan een Na-
tuurlyk Mensch ook al komen / zoo niet verder / (zie Heb. 6: 4.) en egter verloren gaen. Dat is een kennis, als 'er niet meer inkomd / die slechts in de hersens, en 't opper-
vlakkige van het verstand, en niet teffens in 't harte ge-
plaetst is / en dus eene blote bespiegelende kennis, die de ziel dor en ledig laet. Maar het is hier een geheiligde ken-
nis, * die geenzints als de vorige / de ziel ledig, en on-
vruchtbaar laet / als welke gepaerd gaet met liefde, verwon-
dering, hoogagting, en gehoorzaamheid omtrent den Heere. Eene kennis, waer door men den Heere wat meer van na-
by, en in zijn eigen ligt heeft leeren kennen (zie Ps. 36: 10.) en geheiligt is in de waarheid, Joh. 17: 17. zodat men de
waarheid, waer in God aen de ziel ontdekt word / dus ver-
staet, dat men door die gekende waarheid badeijst word
vry-

* Dav. Kimch. Cognitionem Domini sumit pro timore Domini, q. d. Omnes timebunt Dominum Eodem contendit Chaldeus, qui vertit: Cognos-
cite ad timendum coram Domino. R. Abarb. dicit, tanta Deum facillimum
miracula tempore Messia, ut de Majestate, & timore nemo dubitaturus, aut
docendus sit. Hoc fatemur timorem in cognitione Dei inclusum esse.

vrygemaakt van de dienstbaerheid der zonde tot de liefde Gods. (En dezen opzigt nu word hier gezegd / dat onder 't N. T. de een den anderen niet meer zoude leeren; zeg-
gende, kennet den HEERE.

Daer zijn zommige / namelijk de Geestdryvers, eenige bedorvene Mystiken, en die 't niet en houden / de welke uit deze woorden: zy zullen niet meer een yge-lyk zijn Naesten leeren, redenken tegen de ordinair Bediening van Gods Woord, verkeerdelijk zijbende / dat zulke nu onder 't N. T. niet van noden is; en zy vergelijken met deze Belofte de plaetzen / in welke de Gelovige van het N. T. toege-eigend word de Zalvinge van den Heiligen, waardoor zy alle dingen weten, en niet van noden hebben, dat yemand haer leere, als 1 Joh. 2: 20. en Jes. 54: 13. daer
voorzeggd is / dat zy alle van den Heere zouden geleerd zyn. Maar dat zulke uit onze Text niet kan besloten worden / blijkt uit de volgende Redenen. Want (1.) zoo de woorden van onzen Profet na de letter moeten opgeno-
men worden / dan zoude in de zelve niet alleen voorzeggd worden de Affchaffing van de openbare Onderwyzing, en uiterlijke Prediking; maar ook van alle particuliere en byzondere Onderwyzingen, en Vermaningen, en by gevolg van alle Gemeenschap der Heiligen: want de Reden van Jeremias is algemeen. Dog dat willen zy zels ook niet. Een anderen / indien deze woorden in zulken zin / als de Geestdryvers willen zonden moeten verstaen worden / dan zouden die regelrecht strijden met andere plaetzen der H. Schriftuur. in welke getoond word / dat het Gods wille is / dat zijne Kerk door den dienst van Menschen zal ge-
leerd, gesticht / en opgetrouwd worden / * gelijk onder an-
deren Eph. 4: 11 — 13. daer getuigd word / dat Christus, opgebaren zijnde in den Hemel / zommige gegeven heeft tot Apostelen, zommige tot Profeten, en zommige tot Evange-
listen

Verkeer-
opvatting
der zoo
genaemde
Geestdry-
vers we-
derlegd.

Eere 2

* Daerom zeide Jesus by zijn vertrek tot zijne Discipelen, Math. 28. Ik ben met u lieden tot aen de voleindiging der wereld, om te tonen dat hy met de Predikdienst van zijne getrouwe Knechten steeds tot aen 't einde der wereld zyn zouw: want wie weet niet, dat zulks geenzints bepaeldelyk van de Apostelen te verslaen is, alsoo die immer niet zonden blyven tot aen de voleindiging der wereld, en hy dus met hen, en thannen dienst geen-
zints zoo lange konde zyn? Waer uit teffens blykt, dat niet alleen de Pre-
dikdienst zou plaats hebben, slechts in de eerste tyden des N. T. zoo als wederom enige bedorvene Mystiken voorgeven, maar zelfs tot aen het
einde der wereld.

tenis der zelve, welke hier hoorgefeld worden / als het Fundament van alle die hoornaende weldaden. Dus luiden de woorden van de Text: En zy zullen niet meer een ygelyk zijn Naesten, en een ygelyk zijnen Broeder leren, enz.

In de welke ons te letten staet:

Voornaem
me Hooft-
zaaken,
die in dit
vers voor-
komen

I. Op de Belofte zels / novens een groote mate van kennis Gods, die in 't laatste der dagen zal plaetse hebben.

II. Op de grond hier Belofte, als 'er wordt ingedaen: want ik zal hare ongerechtigheid vergeven, en harer zonden niet meer gedenken.

Befchou-
wing van
het eerste
Deel.

Wat dan aangaet het Eerste, te weten de Belofte zels / daer van wordt gelwaegd /

a. Van den Heere te kennen, en 'er wordt van

b. Getuigd / dat onder het Nieuwe Verbond, een yder zijne Naesten niet meer zulks zal leeren, of daer toe behoeven op te wekken

Wat het
zegd, God
te kennen.

God te kennen is een pligt zoo nodig als heilzaam / waer aen de Heere Jesus daarom het Eeuwige Leven heeft / Joh. 17: 3. Het bestraet niet slegts daer in / dat men in zijn verstand eenige bevatting, en bezef heeft van God, zijne Deugden, wegen, en werken, en wel ook van het werk der Verlossinge in Christus: want zoo herre kan een Natuurlyk Mensch ook al komen / zoo niet verder / (zie Heb. 6: 4.) en eger verloren gaen. Dat is een kennis, als 'er niet meer bijkomt / die sterft in de herffens, en 't oppervlakkige van het verstand, en niet teffens in 't harte geplaatst is / en dus eene blote bespiegelende kennis, die de ziel dor en ledig laet. Maer het is hier een geheiligde kennis, * die geenzints als de vorige / de ziele ledig, en onvrugthaer laet / als welke gepaerd gaet met liefde, verwondering, hoogagting, en gehoorzaamheid omtrent den Heere. Eene kennis, waer door men den Heere wat meer van nabij, en in zijn eigen licht heeft leeren kennen (zie Ps. 36: 10.) en geheiligt is in de waarheid, Joh. 17: 17. zodat men de waarheid, waer in God aen de ziel onthekt wordt / dus verstaet, dat men door die gekende waarheid dadelijk wordt

vry-

* Dav. Kimb. Cognitionem Domini sumit pro timore Domini, q. d. Omnes timebunt Dominum Eodem contendit Chaldaeus, qui vertit: Cognoscite ad timendum coram Domino. R. Abarb. dicit, tanta Deum facturum miracula tempore Messie, ut de Majestate, & timore nemo dubitaturus, aut docendus sit. Hoc tatemur timorem in cognitione Dei inclusum esse.

vrygemaakt van de dienstbaerheid der zonde tot de liefde Gods. Een dezen opzigt nu wordt hier gezegd / dat onder 't N. T. de een den anderen niet meer zoude leeren; zeggende, kennen den HEERE.

Daer zijn zommige / namelijk de Geestdryvers, eenige bedorvene Mystiken, en die 't met hen houden / de welke uit deze woorden: zy zullen niet meer een yegelyk zijnen Naesten leeren, redenkabelen tegen de ordinair Bediening van Gods Woord, verkeerdelijk zijbende / dat zulks nu onder 't N. T. niet van noden is; en zy vergelijken met deze Belofte de plaetzen / in welke de Gelovige van het N. T. torge-eigend wordt de Zalvinge van den Heiligen, waardoor zy alle dingen weten, en niet van noden hebben, dat yemand haer leere, als 1 Joh. 2: 20. en Jes. 54: 13. daer hoortzeggd is / dat zy alle van den Heere zouden geleerd zyn. Maer dat zulks uit onze Text niet kan besloten worden / blijkt uit deeze volgende Redenen. Want (1.) zoo de woorden van onzen Profet na de letter moeten opgenomen worden / dan zoude in de zelve niet alleen hoortzeggd worden de Affchaffinge van de openbare Onderwyzinge, en uiterlijke Prediking; maer ook van alle particuliere en byzondere Onderwyzingen, en Vermaningen, en by gevolg van alle Gemeenschap der Heiligen: want de Reden van Jeremias is algemeen. Dat dat willen zy zels ook niet. Een anderen / indien deze woorden in zulken zin / als de Geestdryvers willen zouden moeten verstaen worden / dan zouden die regelrecht stryden met andere plaetzen der H. Schriftuur, in welke getoond wordt / dat het Gods wille is / dat zijne Kerk door den dienst van Menschen zal geleerd, gestigt / en opgebouwd worden / * gelijk onder anderen Eph. 4: 11—13. daer getuigd wordt / dat Christus, opgebaren zijnde in den Hemel / zommige gegeven heeft tot Apostelen, zommige tot Profeten, en zommige tot Evange-

Elze 2

Verkeer-
opvatting
der zoo
genaemde
Geestdry-
vers we-
derlegd.

* Daerom zeide Jesus by zijn vertrek tot zijne Discipelen, Math. 28. Ik ben met u lieden tot aen de voleindiging der wereld, om te tonen dat hy met de Predikdienst van zijne getrouwe Knechten steeds tot aen 't einde der wereld zyn zouw: want wie weer niet, dat zulks geenzints bepaeldelyk van de Apostelen te verstaen is, alsoo die immer niet zouden blyven tot aen de voleindiging der wereld, en hy dus met hen, en hunnen dienst geenzints zoo lange konde zyn? Waer uit teffens blykt, dat niet alleen de Predikdienst zou plaats hebben, slegts in de eerste tyden des N. T. zoo als wederom eenige bedorvene Mystyken voorgaven, maer zelfs tot aen het einde der wereld.

lijsten, en zommige tot Herders en Leeraers: tot de volmaking der Heiligen, tot het werk der Bedieninge, tot opbouwinge des Lighaems Christi: tot dat wy alle zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis des Soons Gods, tot éenen volkomen Man, tot de mate der grootte der volheid Christi. **Ook zoude van deze Belofte strijden tegen Gods wijsze Ordonnantie, om het gelove te werken door middel van 't gehoor.** Rom. 10: 14, 15. Hoe zullen zy (in Hem) geloven, van welken zy niet gehoord en hebben? en hoe zullen zy hooren, zonder die haer prediken, en hoe zullen zy prediken, indien zy niet gezonden worden? gelyk geschreven is, hoe lieflyk zyn de voeten der gener die vrede verkondigen, der gener die het goede verkondigen. **En hy besluit vers 17.** zoo is dan het gelove uit het gehoor, ende het gehoor door 't woord Gods. **Zie ook Jes. 61: 5. Ps. 68: 12.**

Door deze woorden wordt van geenzints afgeschast of weggenomen de uiterlijke Bediening van het Woord Gods onder het N. T. want het is Gods wille en Instellinge den dienst van Herders en Leeraers in zijn Kerk te gebuiken / en te onderhouden: zoo vermaend Paulus 2 Tim. 4: 2, 3. Predikt het woord; houdt aen tydelyk, ende ontydelyk, bestraft, vermaent in alle langmoedigheid, ende leere: want daer zal eenen tyd zyn, wanneer zy de gezonde leere niet en zullen verdragen: maer ketelagtig zynde van gehoor, zullen zy haer zelve Leeraers opgaderen na haer eigene begeerlykheden, en 1 Tim. 5: 17. zegt die zelve Apostel / Dat de Ouderlingen, die wel regeren, dubbele eere weerdig geagt zullen worden, voornamentlyk die arbeiden in het woord, en de leere, **maerom hy ook zegt / 1 Tim. 3: 2. Een Opziender moet onberispelyk zyn — bequaem om te leeren. **En wederom Tit. 1: 9.** daer hy hoortellende de vereischte Conditien in een Leeraer van Gods Kerk, onder andere meldt / dat hy moet vasthouden aen het getrouwe woord, dat na de leere is, op dat hy magtig zy, beide om te vermanen door de gezonde leere, en om de tegensprekers te wederleggen, en 1 Cor. 1: 21. getuigt hy: Het heeft Gode behaegd door de dwaesheid der Predikingen zalig te maken die geloven. **Zoo vermaent hy ook Heb. 10: 25.** schoon hy daer deze zelve belofte aentrekt / vs. 16, 17. Laet ons onze onderlinge by-eenkomst niet nalaten, gelyk zommige de gewoonte hebben, maer malkanderen vermanen. **Als mede****

Cap.

Cap. 13: 17. Zyt uwe Voorgangeren gehoorzaam, en zyt ze onderdanig: want zy waken voor uwe zielen, als die rekschap geven zullen: op dat zy dat doen mogen met vreugde, en niet al zugtende: want dat en is u niet nuttig. **Ook ook** Cap. 3: 13. vermaend malkanderen alle dagen, zoo lange als het heden genaemd word, enz. **Ook zien wy van / dat in onze Text niet uitgesloten wordt de uiterlijke Bediening des Woords, nog het Leeraer-Ampt wordt weggenomen door deze woorden / maer wel die hoortgaende maniere van onderwyzinge, welke plaets hadde onder de dagen van het O. T. soo als wy strax nader zien zullen.**

Daer en boven zijn 'er ook Andere, de welke de vervulling van deze Belofte brengen tot het toekomende leven, wanneer de Uitverkorene God zullen zien, gelyk hy is / en Hem kennen, gelyk zy ook gekend zijn; en alwaer de Bedieninge des Woords geen plaets meer zal hebben / met nogtans te bekennen / dat de beginselen van de vervulling dezer Belofte tot dit leven behoren. Van welke Gedagten ook niet breed schijnt getweest te zijn de Oubbader Augustinus, die de zelve toe-eigend aen de zege-pralende Kerk in den Hemel. **Maer dat ook dit de zin, en meening dezer woorden niet zy (gelyk ook onze geleerde Kanteke-naers van een contrary gevoelen zijn) wordt genoegzaam kennelyk / en blijkt klaer uit het voorstel van den Profet Jeremias, hier beschryvende niet de goederen van het Eeuwige, maer van het Nieuwe Testament: want hy spreekt hier niet van de staet en Conditie van de Triumpheerende Kerk in den Hemel: want van zoude ook de vergevinge van zonden tot zoo lange moeten uitgesteld worden / als de welke Jeremias hier teffens inboegd / als zijnde mede een hoornaem Goed van 't zelve Nieuwe Verbond; behalven dat 't hegtverband dezer woorden met de hoortgaende en volgende wel duidelik ons doet zien / hoe hier van de staet der Kerke in het laatste der dagen, wordt geprofeetd / zoo als wy in ons Voorberigt ten allerduideliksten gesien hebben. **Maer hy spreekt behalven van de toestand van Gods Kerk hier op Aerde in de dagen van het N. T. en wel byzonder in het laatste der dagen van het zelve.****

Dit is van van de zaak zelve, namentlyk wy meenen / dat hier te kennen gegeven wordt / dat eens zekere zoorte van Onderwyzinge, de welke onder de Wet plaets hadde / zoude ophouden in 't N. T. 't geen duidelik blijkt uit de

Eere 3

woorden

Hoe eenige dese belofte verkeerdelik brengen tot de staet der Kerke nae dit leven.

Hoe de woorden derhalven eigentlyk konnen opgevat worden.

woorden van Jeremias, want Hy zegt: zy en zullen niet meer * een yeder zijnen Naellen leeren. *Immerg't is klaer / dat door deze woorden niet meer, een merklijk onderscheid gesteld word tusschen het O. en N. T. en daerdoor aengewezen word / dat in het N. T. geen plaats meer zal hebben die doorgaende manier van Onderwyzinge, de welke te voren geweest is. (E weten /*

1. God hadde voortyds, veelmael, en op velerley wyze tot de Vaders gesproken door de Profeten, Heb. 1: 1. Van welke Profeten, Moses de Eerste en voornaemste geweest is / dien de Andere gevolgd zijn / om de zelve Belofte, en Wet, die Moses geleerd had / nader te verklaren, en te bevestigen. Na de Profeten des O. T. is opgestaan Johannes den Doper, de Voorloper van de Zaligmaker, die meerder is geweest / dan alle de Profeten, welke door hem geweest zijn. Matt. 11. omdat Hy konde zeggen / zie daer het Lam Gods, dat de zonde der wereld draegd, en de Menschen wees op Christus, nu al tegenwoordig zijnde / daar de andere Profeten sijne komste in 't toekomende voorspelden / en beloofden. Na hem is Christus zelve gekomen / die Grootste Profeet, die God verwekt heeft uit het midden der Broederen, en dien wy moeten horen. Deut. 18. Van hem zijn ook geroepen Discipelen, en Apostelen: Deze alle nu leerden op een extraordinaire wyze, met eene Goddelyke Auctoriteit, en voorspelden onseilbaerlyk de toekomende dingen. Christus en sijne Apostelen hebben nog daer en boven die dingen gesproken / die te voren nog niet gesproken waren / en welke nochtan moesten gesproken worden tot volmakinge van Gods Kerk: Maer deze Belofte van Jeremias geeft te kennen / dat zulx zoude ophouden / en dat het Gezigt, ende de Profeet zoude verzegeld worden. Dan. 9. soo dat 'er voorts in de Kerk des N. T. geen Profeet meer zoude wezen / met zulken onseilbaren Profetischen Auctoriteyt en gezag.

Niemand werpe my tegen / dat het schijnt een groot Goed,

* *Piscator hic annotat: Non opus erit magno labore aut molestia in docendis electis; sed non satisfacit. licet in P. T. quidem aliquo modo ob minorem cognitionem & obscura Oracula, ac umbras, majore in docendo labore & molestia opus fuerit. Tremellus & Junius subadiant To solum. Non doebunt solum, in h. G. in V. T. Moses & Prophetæ docuerunt tantum literam, in N. T. autem erunt a Deo etiam docti, &c. Sed an non in V. T. etiam a Deo docti fuerunt?*

Goed, en geluk van / en door de Kerk geweest te zijn / zodanige Profeten te hebben. *t Is waer dat het waerlyk een groot Goed is / dat God sijn Kerk vermeerderd heeft zoo aen te spreken / en sijne Profeten tot haer te zenden / om haer te leeren: Maer nochtan zoo lange als 'er die Profeten waren / zoo was het een teken, dat alles nog niet gesproken was / 't geen tot volmaking der Heiligen moeste geleerd, en gesproken worden. Nu is 'er na Christus, en sijne Apostelen niet meer overgebleven / 't welke als iets nieuws moet gesproken en geleerd worden. De Kerk van het N. T. heeft de Profetie nu verzegeld, ja! volmaakt; zoodat 'er nu niemand meer verwacht word / die iets nieuws zoude openbaren, dat nog niet gezegd / en geopenbaerd is / om daerdoor God meerder te doen kennen. Zoodat van de zin van deze woorden in de eerste plaats is / dat 'er onder het Nieuwe Verbond geen Profeten van God meer zullen gezonden worden tot de Kerk, die een woord brengen zullen / dat niet tot alle gekomen / maer haer in 't byzonder geopenbaerd is / en daerdoor zeggen met een onseilbaer Auctoriteit: kennen den Heere, door sijne Profetie, en het Woord, dat ik tot u bringe / en het geen ik als iets byzonders openbare: want alles is nu door Christus, en sijne Apostelen ten volken geopenbaerd, zoodat de Canon van de Heilige Boeken volmaakt is / en 'er nu voorts taen niemand een woord kan brengen buiten het woord, dat nu in het midden gesteld is van allen / het welke noodzakelyk zoude wezen / om God te kennen: Niemand kon nu iets spreken / en leeren / 't welke de Kerk nodig is te weten, en te geloven, 't geen niet in 't Woord Gods geleerd, en bekend gemaekt is.*

Maer 11. behaften het verzegelen der Profetie, zoo word in deze woorden nog een ander weldaet aen de Kerk van 't N. T. beloofd. *E weten / men moet wel aanmerken / dat Jeremias hier onderscheid maekt tusschen een yegelyk, of / gelijk het Hebreuwsche woord den Man, en sijnen Naellen, en tusschen den Man, en sijnen Broeder: want zoo dit niet onderscheiden word / zoo zoude 'er eene Tautologie (een en het zelve zeggen) in de woorden van Jeremias gehonden worden. Immerg zoo de Man, en sijnen Naellen, en de Man, en sijn Broeder hier een en de zelve zijn; zoo zal 'er tweemaal gezegd worden / de een en zal den anderen niet leeren. Daerom moet men die woorden van*

Tweede opvatting en verklaring van deze belofte.

van onderscheidentlijk opnemen: zoo namelijk; dat men door de Man, en zijnen Naesten, verstaet Jood, en Heiden: want de Heidenen waren ook de Naesten van de Jooden, omdat zy te samen uit eenen bloede geschapen/ en Adams kinderen zijn: Egter zoo waren de Heidenen geen Broeders van de Jooden, als vervreemd zijnde van het Burgerschap Israels. En daarom door de Man, en zijn Broeder moet men verstaen Jood, en Jood, als die met malikanderen kinderen waren van het zelfde Huisgezin. Leiden van de zelfde Kerk/ en van de zelfde Stamme afkomstig.

De Profet zegt nu: zy en zullen niet meer een yegelyk, of de Man zijnen Naesten leeren: (Te weten: met de onderwyzinge in de kennis des Heeren was het zodanig gelegen ten dage des O. T., omdat den Jooden de woorden Gods waren toevertrouwd Rom 3: 1, 2. Welke is dan het voordeel der Jooden, of welke is de nuttigheid der besnydenis? veele in alle manieren: want dat is wel het eerste, dat haer de woorden Gods zyn toevertrouwd. God hadde Jacob zijne woorden bekend gemaekt, Israel zijne Inzettingen, en zijne regten, alzoo had hy geen anderen Volke gedaen, en zijne regten die en kenden zy niet, Psalm 147: 19, 20. Hierom was het dan/ dat 'er tot de Heidenen geen ware kennis van God konde komen/ als door de Jooden, dien de woorden Gods waren toevertrouwd; zoodat die geene/ die uit de Heidenen wel eer Joodegenoten wierden/ of andersints Heidenen, die begeerig waren na de regte kennis, moesten tot de Jooden gaen/ en van haer begeeren de onderrigting, in de kennis des Heeren. Als nu hier gezegd word; zy en zullen niet meer een yegelyk zijnen Naesten leeren, zoo word daer mede beloofd/ dat God in 't N. T. zijn Woord ook zenden zoude tot de Heidenen, en haer verligten door zijn Woord en Geest, zoodat ook de Heidenen den Heere zouden kennen.

De andere Woorden; zy en zullen niet meer een yegelyk zijnen Broeder leeren, zien op de maniere van Onderwyzinge, waer door de eene Jood van de andere geleert werd/ en dat die in 't N. T. ook geen plaats meer zoude hebben: te weten/ omdat onder het O. T. alles was opgetoonen in duistere Schaduwen, Figuren, en Voorbeelden, en opgesloten in donkere Raedzelen; zoo moeste de Eene Broeder den Anderen die Raedzelen, en Figuren verklaren/ en over zulke den Een en afhangen van de mond,

en

en onderwyzinge van den Anderen. Toen was de kennis des Heeren op een zonderlinge wijze vastgemaakt aan de Leeraers, en die geene, die gezeten waren op den Stoel van Moses, dien de Sleutel der kennis was toevertrouwd/ om daer mede de verborgenheid der Schaduwen, en der Beloften, die duister in de Profetien voorgestelt waren/ te ontsluiten: want zoo beschijft Christus de Schriftgeleerde, en Pharizeen, by Luc. 11: 52. Wee u gy Wetgeleerde: want gy hebt den Sleutel der kennis weggenomen: gy zelve en zyt niet ingegaen, en die ingingen hebt gy verhindert. Mit welke woorden moet besloten worden/ dat zy dien Sleutel der kennis van gehad hadden. Het Joodsche Volk was genoodzaakt ter kennis van Gods Wet tot deze te gaen/ om die van haer af te halen/ Mal. 2: 7. De lippen des Priesters zullen de wetenschap bewaren, en men zal uit zijn mond de wet zoeken. Zoodat het Volk in alle duisterheden van haere mond moeste afhangen, en tot haer als tot een Godsprack komen/ zoo 'er eenige vrage over de Wet was/ Deut 17. Zy onderwezen het Volk met een Goddelyke Auctoriteit; zy verklaerden Gods Wetten, en het Volk was genoodzaakt de Inzettingen, die zy haer leerden, waer te nemen/ als zy maer niet streiden tegen Gods Wetten; en op deze wijze hebben zy God doen kennen in die dagen.

Maer de Profet voozegt hier nu/ dat in het Nieuwe Verbond de Man zijnen Broeder niet meer zal leeren, namelijk/ op die voornaemde maniere, en wyze: zoodat daer mede wordt beloofd het ophouden van die vorige Leeraers, Pædagogen, en Tugineesters, die het Volk als kleine kinderen hebben geleerd/ en wier Leere was een aenlijzinge op den toekomenden Messias, om hem den Heere te kennen, en dat hij die Stoel van magt, en gezag, in 't midden van Israel opgerigt/ zoude weggenomen worden/ zoodat 'er voortaan zulken Auctoriteit, en Meesterlyk gezag in het leeren in de Kerk des N. T. niet meer wezen zoude/ gelijk 'er in 't O. T. geweest was/ en dat men niet meer zoo van de lippen der Priesteren de wetenschap halen/ en van haeren mond zoude afhangen moeten; niet een woord/ dat men niet zoude hebben vele Meesters, wier woorden men als Gods woorden zoude moeten ontfangen: want dan zoude Gods Woord, en Wet als ontzeelt in 't midden van allen zijn/ soo dat een yegelyk die de zelfde onderzoekt/ uit dat

§ III

Woord

Woord Gods kennis zoude kunnen verhaspigen. Zoo zegt Christus Matt. 23: 8, 9. Gy en zult niet Rabbi genaemt worden: want een is uwe Meester (namelyk) Christus, en gy zyt alle Broeders (even als hier in 't Hebr. De Man synen Broeder) Ende gy zult niemant uwen Vader noemen op der aerden: want een is uwe Vader, (namelyk) die in de Hemelen is. In welke woorden legt de regte verklaring van deze Belofte.

Doe hier by / dat men in 't N. T. niet meer zoude zeggen, kennet den Heere, t. w. niet zulk een magt, als doe de Leeraers in Israël mede aengebaen waren: d. i. niet meer met zulken gebiedenden, en dwingenden gezag: niet meer gelyk of men op een Stool van Mozes zat: niet meer als genacnde Goden, die de sleutel der kennis hebben / en een byzonderen toegang tot de schatkamers van de Goddelijke wysheid, die hoop andere gesloten zoude zijn / zoo als 't was onder het O. T. maer dat zoude nu niet meer plaats hebben onder 't N. T. want die nu leeren, moeten dat doen met betoninge der waarheid uit de Schriften; niet op eenig eigen gezag, maer hoop bewys van redenen, waar-
hoop zy zelve overredet zijn / en in demonstratie der waarheid aen de Conscientien der Menschen.

Ook geest het te verstaen de grootheid, en algemeenheid der kennis, die 'er in 't laetste der dagen zijn zal; derma-
ren / dat het niet nodig zal wezen / dat de Man synen Naesten, en de eene Broeder den anderen zal behoeven aen te sporen / om te staen na de regte kennis van God; wyl 'er in de laetste tyden weinig onbekeerde zullen zijn / en de Bekeerde geenzints zulken kleine mate van kennis meer zullen hebben / als onder 't O. T. gemerkt daer van niet meer zal zijn een zuigeling van weinig dagen, en 't ligt der Maane, d. i. van de Kerk zoo groot zal zyn, als 't ligt der Son: immers dus word het straks nader in dit zelve Vers verklaerd / als 'er ingedaen word / maer zy zullen alle den Heere kennen, enz.

Schoon dan nu deze Belofte wel tot het N. T. in 't gemeen behoort / nogtans zal de zelve eens op de uitnemens-
te wijze vervuld worden in het laetste der dagen, wanneer Christus de Sonne der gerechtigheid den geheelen Wereld zal bestralen: en de volheid der Heidenen zal ingaen, en geheel Israël zalig worden; dan zal de grootste trap van deze Be-
lofte gezien worden / en de geheele Aerde zal dan vol we-
zen

zen van de kennis des Heeren, zoodat zy alle den Heere zul-
len kennen. Menigvuldig en kragtig zijn de plaetzen, in
de welke aen de Kerk beloofd word zulk een groten over-
vloed van wysheid, en kennis in die laetste dagen: zeer heer-
lyk was dat verhoord Jef. 11: 9. als verhuis zal worden /
dat men nergens leet doen, nog verderven zal op den gan-
schen berg van Gods Heiligheid, en de Verdervers der Aerde,
en al haer magt zal geheel vernietigd zijn / dan zal met
zenen de Aerde vol kennis des Heeren zyn, gelyk de wateren
(den bodem) der zee bedekken: En alle Volkeren des We-
relds zullen toegezant worden tot de Kerk, gelyk de Pro-
feet dat daer op laet volgen: zoo word dat ook boozegd
van den staet der Kerke in die laetste dagen Jef. 30: 26.
daer eerst beloofd word vs. 25. daer zullen, niet alleen op
den Berg te Jeruzalem, als eertijds / maer op allen hogen
berg, en op allen verhevenen heuvel. d. i. in alle grote en
kleine Heerschappyen, en in alle Landen / beekskens ende
watervlieten zijn / namentlyk des Heiligen Geestes, en van
de Leere der genade. Het is te zeggen / dat de Heere dan
in alle Landen sijn Geest zal uitstorten als vele Rivieren,
welke sijn Kerk overvloedig zal besproenen. Daer word by
gezegd / in den dag der groote slagtinge, wanneer de torens
vallen zullen, dat is / nadat de dag der slagtinge, of Oor-
logen zal boozhy gegaen zijn / en de grote verdrukkinge
zal ten einde zijn / ende vele Torens van Menschelyk gezag
geballen zullen wezen: zoo toont de Profet / wat dan zal
volgen / zeggende: Ende het licht der Maane zal zyn, als het
licht der Sonne, en het licht der Sonne zal sevenvoudig zyn,
als het licht van seven dagen: ten dage als de Heere de breuke
sijnes Volks zal verbinden, en de wonde, waer mede het gestagen
is, genezen. Welke beloften waerlyk zeer hoogdabende zijn /
en de Kerke Gods wat groots doen verwagten / in die da-
gen, en te kennen geven / ten deele die onuitsprekelyke
blydschap, die daer ontsaen zal / wanneer God sijn Kerk
verlossinge van alle hare Vyanden, die haer bestriden heb-
den / zal verlenen / en ook dat 'er dan grote verligtinge tot
kennis, en wysheid in de Kerk van Christus zal gebonden
worden / ja! dat die gene / die in de Kerk ligten / en
Leeraers zijn / een sevenvoudig licht van kennis, en openba-
ring der verborgenheden van zig zouden geven Zoo ook
Jef. 54: 12, 13. Ik zal uwe glacs-vensters Christallynen maken,
en uwe Poorten van Robynsteenen, en uwe ganfche Land-
pale

pale van aengename steenen. En alle uwe kinderen zullen van den Heere geleerd zyn, en de vrede uwer kinderen zal groot zyn. En wederom Jes. 65: 19, 20. *Woord van de laatste dagen bus gepaseteerd*: In haer en zal niet meer gehoord worden (gelijk te voren) de stemme der weeninge, nog de stemme des geschreeuws, te weten/ wegens eenig onderdrukkend geweld; *Nog daer en zal niet meer zyn een Jongeling, of Zuigeling van weinige dagen, namelijk in de kennis*: want een Jongeling zal slerven honderd jaer oud zynde; *te weten / hebbende zoo veel kennis, en bevinding, als of hy honderd jaren in de genade geleerd had. Welke woorden van beloven zoo een mate van kennis / dat een Jongeling zoo ganten wetenschap zal hebben / als of hy honderd jaren geleerd hadde / en zoo veel kennen, als te voren iemand konde hemmen honderd jaer oud zijnde. Ons staet 'er ook door* Zech. 14: 7. dat het ten tyde des avonds, te weten van 't N. T. ligt zoude zyn, d. i. dat 'er dan een groot licht van kennis zoude vygaen aen de Kerk. En zoo ook Dan. 12: 4. nadat zo danigen benauwtheid de Kerk Christi zal aengegepen hebben / als Haer ooit te voren hadde aengegepen / dan staet 'er (in 't laatste der dagen) zullen vele 't naspeuren, en de wetenschap zal vermenigvuldigd worden *

Alle welke Plaetzen niet slegt als een moeten verstaen worden van de kennisse Gods in de dagen des N. T. in het gemeen / maar van die overvloediger mate der kennis, welke zijn zal in de laatste dagen; zoo als ook uit het verband der zelfver licht te betogen is: Dan zal 'er veel klaerder, en ook veel groter, en meerder kennis wezen; dan zullen veel meer Menschen, als tegenwoordig / God in Christus kennen / en veel meer zaken, als nu / gekend worden; dan zal men de Goddelijke Waerheden in haer volen luisterlyken en heerlijken samenhang aen de Conscientie der Menschen openbaerd / in haer volle klaerheid en zekerheid beschouwen / en begripen. Het Woord Gods is geopenbaerd niet.

* Dat was ook aen de Profeet *Ezechiel* Cap. 47. verbeeld, daer die wateren door welke Hy moest doorgaan, en welke aen hem vertoond wierden, eerst raekten tot aen de knyen, daerna tot aen de lendenen, welke eindelyk veranderden in een gebede beek, daer men niet doorgaan en kon, om aente duiden, hoe het licht der kennisse, dat door 's Heeren Geest en de leere der genade verkregen word, door middel van een overvloediger toedieninge van 't water van Gods Geest by trappen zou aanwassen, en in de hoogste graad in den laatste tyd genoten worden.

niet door de Hemelingen, maar door de Kerk op aerden, tot volmaking der Heiligen: *Welk eynde het niet bereiken zoude / indien het niet van voren tot agteren nog eens zoude verstaen worden / des het niet langer wezen zal als een verzegeld Boek, maar een geopend Boek, ten tijde / als de zevende Engel zal gebazuind hebben: zoodat de Heilige Schriften, en Voorzeggingen der Profeten als dan in de mond van een geestlyk zullen zijn. Door eens wat Zech. 14: 9. *Woord is: De Heere zal tot Koning zyn over de gansche aerde: ten dien dage zal de Heere een zyn, en sijnen Naem een: dat is / dat Hy dan van alle griffelijck in waerheid gekend, aengeropen / en genaemt zal worden: en hoe zal dat anders geschieden / als door vermeerdering van de kennis der waerheid?**

Ons verre deze Belofte verslaerd / en ontkennender wyze getoond zijnde / wat als dan niet meer zal plaats hebben; zoo word nu vaststellender wyze aengewezen / wat dan al zal plaats hebben: want zy zullen my alle kennen (luide het hervolg van de Certe) van haren kleinsten af tot den grootsten toe.

*Door de kleinsten kan men hier verstaen (1.) de Heidenen, en dan door de grootsten de Jooden; waerom eenige willen / dat men ook door die kleine Suster, die nog geen borsten had (in Salomons Hooglied Cap. 8: 8. *vermeid*) de Heidenen verstaen moet / als mislende nog de Borsten der vertroostinge, enz. Nu zouden de Heidenen mede verlicht worden tot kennis, en Deelgenoten worden van dit beloofde voorrecht, maar van de Profeet hier sprekend / te meer / betuift de Heidenen eerst bekeerd zullen worden / en daerom zoo gaen die hier door: maar (2.) door de kleinste verstaen wy ook / de zulke / die klein in kennis, in genade, in gelove, en in kragt zijn. vergel. Zech. 13: 7.*

Om nu verder te beschouwen de Grond van deze bierbare Belofte, behelzende het Vierde Goed, dat hier aen het N. T. word toegezegd / moet aengemerkt worden / dat het selve tweeledig is / en bestaat in 't vergeven der ongerechtigheid, en in 't vergeten der zonden: want zoo zegt de Certe: Ik zal hare ongerechtigheid vergeven, en harer zonden niet meer gedenken.

Schoon nu wel deze naamname weldaet hier voorkomt als de laatste in ordie, nochtan is die het Fundament van alle de vorige: want zy word hier van onze Profeet op

Wat het zegg: zy zullen my alle kennen van haren kleinsten af, enz.

Overweging van 't laatste goed, dat hier aen de Kerk beloofd word; t.w. 't vergeven der ongerechtigheid, zullen enz.

zullen wijze voorgesteld / dat men ze noodzakelijk moet houden door de oorzaak, en grondslag van de drie voorgaende Goederen: want na gedaane Belofte daer van / gaet de Profeet dus voort: Ik zal hare ongerechtigheid vergeven, enz. Waer uit blijkt / dat 'er is een vergeving der zonden, welke een eigen Goed en Voorrecht is van de Kerk des N. T., en die God op zullen wijze aan de Gelovige onder het O. T. niet had medegedeeld: want nu wordt hier gesteld onder de Goederen van het N. T. en aan de Kerk in het toekomende beloofd: En zoo wordt dan daer door gemeend die volkomene, en volmaakte vergaving der zonden, zonder enig Handchrift, of wederge-dagtenis der zelve / hoedanig deze Weldaet te boren niet geweest is / als een Voorrecht zijnde van de Kerk des N. T. vloeyende uit kracht van de dadelyke verzoeninge, door Christus te wege gebragt.

Men merkt wel (gelijk eben te boren gezegd is) dat deze Belofte hier tweeledig wordt voorgesteld: want daer wordt van Twee zaken gesproken / dog waer van de laatste eene nadere verklaring, en bevestiging is van het Eerste: Want (1.) belooft God / dat Hy de ongerechtigheid zal vergeven, en dan (2.) toont Hy / hoe volkomen Hy die weldaet aan zijn Kerk zal schenken / namelijk Hy zal in zullen mate, en zoo een volkomenheid de zonden vergeven, dat Hy die niet meer en zal gedenken, als te boren geschied was.

Om nu een regte bevattinge te maken van deze weldaet, zoo zal het nodig wezen / dat wy

A. Conen / wat dat eigentlijk de vergeving van zonden in 't gemeen zij / en dan

B. Aenwijzen / hoe die vergeving van zonden in nadruk een eigen Goed, en Voorrecht van het N. T. is.

De Profeet gebruikte hier twee woorden om de zonden te beschrijven / en wel het Eerste, hier door ongerechtigheid hertoeid / is van zullen beduidenis / dat het uitdrukt na de kracht des grondwoords / al dat goede / dat onrecht is / ongelijk aan Gods Beeld, afwykende, en verschillende van zijn Wet de volmaakte Regel der Gerechtigheid, en stryden-de tegen 't goede regt, billyk, en betamelyk is / en dus in allen onredelyk.

Het andere woord / dat hier zonde overgezet is / beduidt eigentlijk een afdwalinge, waer door niemand zijn oogmerk, en einde mist, en niet wandelt in den regten weg, omdat

omdat te bekomen: want de oorsprong van dat woord wordt in het Boek der Richten Cap. 20: 16. gebruikt van de Benja-minische Slingeraers, die links waren, en ryter slingerden op een hayr, dat het hen niet en miste. Van dat woord missen komt af dit woord zonde: Dat dan betekend het missen van een doelwit, dat men moest bereiken / en van het rigtsnoer / dat men moest volgen / en door welke men dat wit moest brengen. Het opperste doelwit, en Hoogste einde, waer toe de Mensch met alle zijne gedagten / en werken moet geschikt zijn / is God zijn Hoogste Goed: Het Rigtsnoer, volgens welke wy dit doelwit hemselfen / of de regte Regel, na de welke wy dat bereiken kunnen / ende moeten / is Gods Heilige Wet, die volmaakte linie van ons leven: Door de zonde nu dwalen wy af van God, en wyken af van den Rigtsnoer van zijn Wet, en missen dus den weg, die ons leiden zoude tot sijne Gemeenschap, en bereiken overzulk ons Opperste Einde, en hoogste doelwit niet. Te recht wordt dan de zonde een afdwalinge genaemt: daer door zijn wy alle als dolende Schapen geweest / en zig een vegelyk keerende na sijnen weg. Jes. 53: 6. De zonde nu wordt in de Heilige Schriftuur met vele / en verscheidene benamingen genoemd; alle dienende / om de schandelykheid / en zamenknopinge van quade / dat in de zonde is / uit te drukken: welke wy thans kortheids halven doorbysen / en elders overvloedig te vinden zijn.

Door de zonde, en ongerechtigheid nu wordt de Mensch schuldig door God / censeels aan gequetste Majesteit, dewyl Hy God verhoofden / zijn jok van sijn hals werpt / en zig de rechtverrdige Heerschappy Gods onttrekt / en tegen Hem rebellert: En daarom is Hy als een Misdadige schuldig / en weerdig om gestraft te worden over gequetste Majesteit Gods / en meer andere gruwelen, waer aan Hy zig door de zonde schuldig gemaakt heeft / en dat uit kracht van de wakkende / en straf-oeffenende gerechtigheid Gods. Jerem. 5: 29 zoud ik over die dingen geene bezoeking doen, spreekt de HEERE, zoude myn ziel haer niet wreken aan zulk een Volk, als dit is? Andersdeels wordt de schuld, die de Mensch door de zonde maakt / by een Geld-schuld vergeleken: want Hy onthoudt God / dat Hy Hem schuldig was / te weten liefde, trouwe en gehoorzaamheid. Invoegen de Sondaer door de zonde-schuld staet (a.) als een Misdadige om gestraft te worden over gequetste Majesteit Gods.

Gods / en meer andere hooge stukken / en onbeladen / waer aen Hy zig schuldig gemaakt heeft. (b.) Als eene / die in een zware geld-schuld steekt / verplicht staende / om aen Gods eisch te voldoen door het lyden van straf, die rechtvaardiglyk door de zonde verdiend is / waer hy nog komt de schuld van een volkomene gehoorzaamheid aen Gods heilige wet.

Om nu deze twederley schuld, en van Lyden, en van gehoorzaamheid af te doen / en alzo te voldoen aen Gods gerechtigheid, is de Sonbare onmagtig; zoodat 'er gene zaligheid door Hem te hopen is / ten zy Hem de zonden, en de schulden, door de zonde gemaakt / uit genade vergeven worden. Psalm 130: 3, 4. Zoo gy Heere de ongerechtigheid gade slaet: Heere, wie zal bestaan? maer by u is vergevinge, opdat gy gevreesd word. En dit is de Weldaet, van de welcke hier gesproken wordt.

En daerom / dewijle Christus in de volheid des tyds met 'er daed door sijn Volks zonden door sijn lyden en sterven volbaen / ende betaeld / en de rekening afgedaen heeft / zoo wordt van deze weldaet van vergevinge op een uitnemende wijze genoten in de Kerk van 't N. T. en is van nu een byzonder Goed, en Voorregt.

God heeft wel altoos aen de Gelovige, ook voor de komste van Christus hare zonden vergeven; van Adam tot nu toe heeft God aen de Gelovige, die de Belofte van de Messias aengenamen / en door Hem haren toevlugt tot God genomen hebben / de zonde niet toegerekend tot Harer veroordeling; God heeft Haer verschoond / en bezyld van sijnen toorn, haer ontslagen van de verbintenis tot de straffe, dien zy door de zonde onderworpen waren / haer bezyld van de verdoemenis, en van de Heerschappy der zonden, haer het zaligmakende Gelove geschonken / en haer in dit leven vertroost, en na de dood opgenomen in Heerlykheid, en tot de zaligheid toegelaten: En dat om de zekere, hoe wel nog eerst toekomende genoegdoening des Soons: zoodat van de Gelovige des O. T. mede uit kracht van die toekomende Verzoening des Middelaers, van God aen haer beloofd / en door alle die schaduwen, en Offerhanden verbeeld / en van haer door den gelove aengenomen / de vergeving harer zonden zyn deelagtig geworden / namelijk in die zin / en in zoo verre / dat de zonden haer niet wierden toegerekend tot harer veroordeling, en dat God uit kracht van

Chri.

Christus Borgtogt de zonden in haer niet gestraft, maer haer van de verbintenis tot straffe ontslagen heeft / zoodat zy in eigener Persoon niet moesten voldoen: En dat God harer zonden noit ter verdoemenis gedenken wilde / ja! dat hare zonden haer niet afweerden van Gods gunst, en gemeenschap, van de heiligmakinge des Geestes, en de verkrijging der eeuwige gelukzaligheid. En in deze zin is de vergevinge der zonden geen byzonder Erfgoed van het Nieuwe, maer van het Eeuwige Testament, en aen alle Gelovige gemeen / zoo wel die geleefd hebben voor, als na de komste van Christus, die zoo wel als nu de Gelovige deze vergevinge zyn deelagtig geworden / omdat zy den zelven Borg en Middelaer Christus hebben met ons / en na de dood, de zelve zaligheid verkregen hebben / namentlyk het Eeuwige Leven. Zie dus van de vergevinge der zonden, welke de Vaderen waarlyk gehad hebben / Psalm 32: 1, 2, 5. Psalm 103: 3.

Dag daer is nog een byzondere vergevinge der zonden, die een eigentlyk Goed is van het N. T. dat de Vaderen niet gehad hebben / en dat wordt hier als wat uitnemends aen de Kerk des N. T. beloofd: welke vergevinge nogtans eigentlyk niet in 't wezen, maer in omstandigheden, en uitwendige manier van behandeling verschilt van de vergeving der zonden, die onder het Eerste Verbond plaats had / daer in bestaende / dat de Gelovige des N. T. uit vergeving van zonden hebben uit kracht van de reeds aengebragte Gerechtigheid, en betaling der Borge Christus, daer die des O. T. de zelve alleen hadden uit kracht van des zelfs Borgtogt. Daerom waren zy ook schuldig dit tessen te belijden / en tot erkentenis dezes konde haer van God niet regt nog iets opgelegd / en afgevoerd worden een Handschrift, en als een schuld bekenenis; gelijk de Apostel Paulus getuigt / dat ten dien einde alle die Geboden in Inzettingen bestaende / alle die Offerhanden, Waschingen, en Reinigmakingen des Vleesches, al dat onderscheid van spyzen, haer zyn afgevoerd als een Handschrift der zonde, Col. 2: 14. Dag niemand denke / als of dit Handschrift alleen lag ten laste van de Borge, en niet van de Gelovige: want Paulus haer, en den Borge door een Lichaem houdende / en als een Persoon aenmerkende / zied duidelyk / dat het niet alleen tegen haren Borge, maer ook tegen Haer was: want gelijk het door een Schuldner niet aengenomen is / dat sijn schuld nog niet betaeld is / en dat de zelve hem ge-

CHRI

staadig

stellig herinnerd word/ en al heeft Hy schoon een Borge/ dat Hem egter by alle gelegentheden indagtig gemaakt word/ dat de Borge nog niet betaeld heeft/ zoo kan men dan wel behoeven/ dat de Apostel met recht zegt/ dat dit Handschrift was tegen Haer. Schoon zy dan daerdoor niet gedwongen werden zels te betalen, egter de nog onvoldane schuld, bleef haer onvoldane schuld. en door dat Handschrift beleden zy/ dat door hare sonden door haren Borge nog niet betaeld en was/ en dat zy nog door haren Borge schuldig waren aan sijne Gerechtigheid te volboen. 't Welk een klaer bewijs was/ dat God haer op die volmaakte wijze nog niet had geregtveerdigd bewijst zy nog niet hadden de ware oorzaken Haer. Rertveerdigmakinge.

Dog ondertusschen moet zig hier Niemand zoo een Borgtocht verbeelden/ waerdoor de Schuldnaer zoodanig van sijne schulden ontlapt word/ dat de Borge die geheel overende op zig neemt/ zonder dat de Schuldnaer geen de minste gemeenschap meer heeft met dezelve; 't zy dat die Andere/ die ze overgenomen heeft/ die betaeld, ofte niet/ dat egter de Schuldnaer daer door niet meer aansprakelyk is: want zoo daer zulk een transport, en overdracht van hare schulden op Christus gedaen ware/ buiten hare onderlinge gemeenschap met Hem/ zoodat zy niet meer te doen hadden met die schuld, zoo was Christus geen eigentlike Borge, gelijk Hem nogtans de H. Schriftuur noemt: En ook zoude daer dan geen Handschrift kunnen afge-eischt zijn geworden/ en het zoude noodzakelyk hebben moeten volgen/ of Christus betaeld of niet/ dat zy egter moesten vrygaen, en zalig worden: 't welk regelrecht stryd met Gods wrekende gerechtigheid in 't straffen der zonde, en niet 't zeggen van Paulus 1 Cor. 15: 17. Indien Christus niet opgewekt is, zoo is uw Gelove te vergeefs, zoo zyt gy nog in uwe zonden, zoo zyn dan ook verloren, die in Christo ontslapen zyn. Nu indien Christus de schulden van sijn Volk op zulk een wijze/ als wy gezegd hebben/ had overgenomen/ dan zoude de Apostel dit immers met waarheid niet kunnen zeggen/ namentlyk zoo Christus niet gestorven en opgewekt was, en ingevolgt niet ten volken betaeld hadde/ dat zy dan nog in hune zonden lagen, en dat die in hem ontslapen zyn, zonden moeten verloren gaen: want zoo daer zulk een volkomene overdracht van zonden op Christus geschied ware/ dan zouden het hunne schulden niet meer zijn; zy zouden hen van niet meer raken/ en dit zeggen van Christus zoude

zoude dan onwaeragtig zijn/ namentlyk/ dat wy dan nog in onze zonden zyn, en verloren gaen: want indien de zonden van de Gelovige zoo geheel overgenomen waren/ zoo zoude dat niet op hem/ maer alleen op Christus aenkommen: Nummer dat is de Natuur van zulk een Expromissie (gelijk dus zulkien absoluten overneeming van schulden in de Regten genaemt word) dat de Schuldnaer hy is van de schuld/ en de betaling/ schoon zoo eenen/ die ze dus op zig genomen heeft/ mankeert te betalen/ dog zoo kan het met de zonde niet wezen/ of men moeste stellen/ dat God de zonde zoude hebben moeten vergeven zonder voldoeninge, indien Christus niet betaeld hadde.

Men werpe my niet tegen/ dat Paulus daer rebeneert tegen de Sadduceen, die de Opstanding der doden loochenden: want Paulus niet die woorden meer dan een waarheid leerd; waeragtig is het/ dat zoo Christus niet opgewekt was/ 'er geene zaligheid door de Gestorvene te wachten was; dog Hy voert 'er by: zoo zyt gy nog in uwe zonden. En schoon het een waarheid is/ dat Christus niet konde nalaten sijn Borgtocht uit te voeren/ nogtans zoo is dat de natuur van zulkien volken overdracht, dat de Schuldnaer geheel en al vry is van de schuld, al betaeld de Andere niet. Maar Christus Borgtocht is van zulkien natuur niet: God heeft Christus wel tot een Borg aengenomen/ maer ook te gelijkt onder beding/ dat Hy zoude voldoen, en tot soo lange wilde hy dus nog sijn recht op de zonde behouden: zoodat of Christus moeste betalen/ of anders de Sondaers zelve: gelijk Paulus dat duidelijk leerd in die aengehaelde plaats/ in welke Hy klaerlyk toont/ dat het niet betalen van Christus, en het verloren gaen van de Gelovige aen malkanderen vast is; en dat zy anders nog waren in hunne zonden, zoo Hy niet opgewekt was; als uit welke opwekking, die als de quitantie was/ moest blyken/ dat hy betaeld had/ zou men gerust zyn. Christus had dan de zonden zoo niet overgenomen, maer het bleven hare schulden, gelijk daerom Christus ook gezegd word/ dat Hy voor onze zonden gestorven is. De Gelovige worden Een gerekent met haren Borge; zoo lange dan als de Borge aen Gods Gerechtigheid niet had voldoen, zoo was Hare vrysprekinge maar een loslatinge op Borgtocht, en een niet toerekeninge van zonden tot hare verdemenis.

Onder het O. T. was Christus nog niet geregtveerdigd; Hy was nog schuldig te betalen, en zoo in Hem ook de Gelovige

lovige, en zoo lange als de Borge, van welken als het Hoofd alle zegeningen moesten af dalen op sijne Ledenmaten, door lyden nog niet volmaekt, nog van de schuld geregtvaardigd was / ¹ welk niet eer geschied is / als toen hy dadelijk voldaan had / zoo konden sijne Ledenmaten door dien tijd ook niet gezegd worden volmaekt te zijn / en in hem voldaan te hebben / en volkomenlijkt geregtvaardigd te zijn: want de Gelovige worden een gerekend niet haren Borge, zoobāt gelyke uitspraak over hem / en haer gaet. Daerom word 'er gezegd van de Gelovige door Christus komt, dat zy nog hadden een Conscientie * der zonden, Heb. 10: 2. nameuylt als zultie / door welke nog niet betaeld en was; Hare Conscientien getuigden haer / dat hare zonden nog niet dadelijk verzoend en waren: en wederom leerd die zelve Schrift / dat 'er onder den Ouden dag nog was een wedergedagtenis van de zelve / vs. 3.

Gelyk dan onder de Menschen niemand de schuld niet word toegerekend, die men tot de beraling niet dwingt; die men niet executeerd; die men zitten laet / omdat hy een suffisante Borge heeft / zoo word zy hem evenwel al toegerekend ten opzigt / dat de Obligatie legt tot sijnen last, en dat zomtijds hem dat in gedagten bezigt word: maer als op de volle betaling het Handschrift gescheurd word / dan word zy hem op geenerley wijze toegerekend; ja! zy kan hem dan niet toegerekend worden: en die laatste toerekening hebben de Oude niet gehad: want zoo lang de dadelyke voldoening nog niet geschied was / zoo was de schuld nog niet doorgedaen, het Handschrift nog niet uitgewischt, en God kon derhalven toen ook nog geen verklaring doen aen de Conscientie, dat de schuld voldaan / en aen sijne verzachtworpende gerechtigheid genoeg gebaen was: want Gods oordeel is na waarheid: Zoo lang dan als die betaling nog niet daer was / zoo heeft het God liefst door de Wet Moiss, en door alle de Offerhanden, van de Vaderen als een Hand-

* Het is hier mede eenigzints gelegen, als met ymānt, welke groote schulden gemaakt, en daer voor een genoegzaame Borge bekomen heeft, dat steld hij gewiss wel eenigzints gerust, maer egter heeft hy zulk eenen ruste in zijn gemoed niet, en zulken vrymoedigheid in alle opzigten niet voor zijn Schuld-eyscher, soo lang zijn Borge nog niet voldaan, en het Handschrift, dat tegen hem was, vericheurd heeft, als wel daer nae: en dat mag men daarom wel met recht onder eene van de Hoofredenen ook stellen, waarom de Vaderen des O. T. zoo verlangden na de komst van de Messias, omdat dan hunne schulden dadelijk verzoend zouden worden.

Handschrift te eischen / dat eenigzints tegens haer was, en waer door zy beloden, dat hun schuld nog niet dadelijk betaeld, en verzoend, maer alleen overgedragen was op de schouderen van een suffisante Borge, en dat zy waardig waren eben zoo door het wraekswaerd van Gods toorn geslagt te worden / als de Offerbeesten in hunne plaetse gekeeld werden. Nog de vergevinge, die de Gelovige onder 't N. T. hebben / is die absolute en volmaekte vergevinge, waer door zy om de voldoening van Christus, zoo vry verklaard worden van de schuld, en straffe der zonde, dat zy zelfs in hunnen Borge niet meer te betalen hebben / en dat 'er geen Conscientie, of Handschrift der zonde meer overblijft.

Zoo hebben zy dan niet gehad de vergevinge der zonden, met het uitwissen van het Handschrift, gelyk de gelovige die nu hebben: zoo zegt Paulus Col. 2: 14 dat Christus het Handschrift, dat eenigzints tegens ons was, heeft uitgewischt, en uit 't midden weggenomen, en aen het kruis genagelt: Want nu Christus door de schuld behoort heeft / zoo kunnen de Gelovige om de schuld niet bezigt worden onder zoedanige Wetten, waer door nog wedergedagtenis der zonde geschied: want nu Christus aen het kruis genagelt / en gestorven is tot betalinge door de zonde, zoo is 'er geen schuld * meer / en daerom kan 'er dan ook geen Handschrift meer gezien worden / en geen weder Geboden in Inzettingen bestaende meer opgelegd worden: want als een Schultheer betaelt is / zoo mag hy geen Obligatie meer bordersen / of houden.

Zoobāt 'er waerlijt onderscheid is tusschen Hare en onze vergevinge; toen verklaerde God door de schenking des Geloofs aen haer gemoed, dat 'er was by hem een Borge, die door haer inslond, om te zijner tijd door hare zonden te voldoen / en dat zy derhalven vry waren van in eigener Persoon te moeten betalen. Maer aen de Gelovige des N. T. verklaard de Heere door de schenking des Geloofs, dat de Borge al is gekomen / en door de zonden al heeft voldaan. Daerom komt de Messias onder het O. T. door / als hebbende wel de verzoening gevonden, t. w. in de

GOTT 3

Schatten

* In dat opzigt mag daerom Paulus ook wel vragen Rom. 8. Wie zal besuldiging inbrengen tegen de Uitverkorene Gods? en dit tot een grond leggen, dat Christus gestorven en opgewekt is; om te tonen dat de gelovige des N. T. nu in de dood van Christus, als Borge, de volle en dadelyke betalinge, en in sijne opwekking de volkomene quitantie voor hunne zonden hebben, en dat 'er dus geen vermyd, of eenige besuldiging meer overblyft.

Schatten sijner algenoegezaamheid, maar nog niet aangebragt. Job 33: 24. vergeleken met Dan. 9: 24.

Dit onderscheid willen sommige dat in de H. Schriftuur te kennen gegeven word door deze twee woorden, *παρεσις*, * en *αφεσις*: waer van het eerste woord (parefis) een voorbygang, een oogluikinge betekend / dat van op de Tyd door Christus komt word toegepast. En het ander woord (aphefis) word eigen gemaakt: aen de Tyd des N. T. Nadanijelijch is ten dezen opzichte 't zeggen van Paulus Rom. 3: 25, 26. Welken (namentlijk Christus) God voorgesteld heeft (tot) een verzoeninge door het geloove in sijnen bloede, tot eene betoninge van sijne Regtveerdigheid door de vergeving der + zonden, die te voren geschied zyn (eigentlijk staet 'er in de grondtext / van wegen, of ter oorzaak van de vergeving, of lieber / van 't voorbygaen, of laten voorbygaen van de zonden, die te voren geschied zijn) onder de verdraegzaamheid Gods: tot een betoning van sijne Regtveerdigheid in dezen tegenwoordigen tyd: opdat Hy regtveerdig, en regtveerdigende den geenen, die uit den gelove Jesu is.

Daer ziet men / dat 'er twee Tyden worden onderscheiden, (1.) De Tyd van de verdraegzaamheid Gods, dat is / de Tyd door Christus, in welke Tyd God de zonde verdragen, en voorby gegaen heeft / omdat Hy die nog in de Gelovige, nog in de Middelaer gestraft heeft; zodat het voorby laten gaen van de zonden der Gelovige, van Adam af tot Christus toe (zijnde de Tyd der verdraegzaamheid) geschied zijnde / betekent uit fragt van 't Eeuwige Testament de Erstgenamen te verklaren / dat zy door haer schuld, in haer eigene Personen geene straffe zullen dragen, maar dat God die op zijn tyd in den Borge zal straffen, behoudende nogtans regt, en magt, om haer diefcrigen niet ter schuld bekentenis af te hoorden. En (2.) Deze tegenwoordige Tyd, in de welke God de zonde in den Middelaer gestraft heeft / en des zelfs bloed

* Over die twee woorden *παρεσις*, en *αφεσις* hebben wy in ons eerste Deel over Jes. 61. ons elders in de Noten in het brede uitgelaten, waer toe we verder den Lezer wyzen: waer uit blykt, dat dat onderscheid dier woorden juist altyd wel soo sijt niet voorkoomd, schoon dit egter de zaak zelve niet wegneemd.

+ 't Is al opmerkelyk dat de Apostel daer de vergeving der sonden, die te voren geschied waren, vastbind aen de verlossing door Jesus onder 't N. T. te wege gebragt, ten blyke dat de sonden onder 't O. T. zoo niet vergeven zyn, als wel onder 't N. T. want anders kon onder 't N. T. geen vergeving nog plaats hebben van sonden, die lange te voren geschied waren.

bloed daer door heeft laten storten tot een verzoening der zelve.

En in die Eerste Tyd word Hy gezegd de zonden te hebben voorbygegaen (want dat beduid eigentlijk 't grondwoord, 't geen van onze geleerde Kanttekenaers over deze plaetse op num. 54. niet onwaardig als overzien word aengemerkt / en elders inde Heb. 9. een voorbygang) en word daer door te kennen gegeven / die soort van een voorbygang der zonden, of vergevinge, die de Gelovige in 't O. T. genoten hebben / zonder dat de Regtveerdigheid, of lieber de betoning van de Regtveerdigheid Gods tusschen beiden gekomen is. En nademaal deze betoninge van Gods Gerechtigheid alleen gebonden word in de dood van Christus, zoo is die vergevinge, die voor deze betoning van Gods Regtveerdigheid gaet by veelen een *παρεσις*, voorbygang, en de Tyd des O. T. een Tyd der verdraegzaamheid Gods. Deze Parefis, deze vergevinge marste den dood van Christus noodzakelyk: want God wil de zonde zonder betoning van sijne Regtveerdigheid niet vergeven; terwijl van in die Tyd al veele kinderen in de Heerlykheid waren ingeleid, zoo beaemde het God den Oversten Leidsman harer zaligheid door lyden te Heiligen, Heb. 2: 10. En dat is 't / dat Paulus wil in die woorden, namentlijk dat God / omdat Hy in den Tyd door Christus komt de zonden had voorbygegaen, de zelve daerom nu in dezen tegenwoordigen Tyd, in Christus moeste straffen, opdat bleek / dat God Regtveerdig is / niet alleen in 't vergeven van de zonden in 't N. T. maar ook in 't vergeven van de zonden in het O. T.

Maer de vergeving, die in 't N. T. geschouwen word / word in onderscheiding van 't woord *παρεσις*, dat voorbygang beduid / by uitnemenheit nae de aenmerking van voornaeme Mannen een *αφεσις*, dat is / zoo veel als een vollen aflaet, genaemd / d. i. die vergeving, waer in de Sondaer ontslagen word van alles / wat hem opgelegd was tot een schuld-bekentenis, en tot een Voorbeeldische verzoening: want door Aphes word verstaen een vergeving van zonden zonder Handschrift, en uit fragt van de dadelijke Verlossinge, en Randzoen betalinge van Christus, die 'er niet is / zoo lang 'er nog eigentlijk geziede Offerhanden zijn: want die zijn dat Handschrift. Daerom word dat woord *αφεσις*, dat is die volkomene quytthelding in die fragt gebruikt / dat het zelve zamengewoegd word met de dadelij-

ke verlossinge, en betaling. Eph. 1: 7. In welke wy hebben de verlossing door sijn bloed, of Rantzoeneering door sijn bloed / namelijk / de vergeving (*ἀπολύσις*, die volkomene vergeving) der misdaden, na den rykdom sijnner genade; tonende alsoo / dat die volkomene vergeving in sijn dragt de dadelijke verlossing insluit; zoodat de vergevinge onder 't N. T. dan is de vrugt van het opgeleide Rantzoen, en de dadelijke verzoeninge, door Christus te wege gebracht. Dit woord wordt ook gebruikt by Christus' bloedstorting. Matt. 26: 28. Het is een vergevinge, die alle Offerhanden uitsluit / en waer mede de Offerhanden niet bestaan kunnen. Heb. 10.

Zoodat de vergevinge der zonden in het N. T. beelvolmaakter is; want daer de oorzaak volkomender is / is ook het gewrochte werk volmaakter: Nu de oorzaak van de vergevinge, namentlijk Christus voldoening, is volmaakter in de vervulling, dan de enkele Belofte; gelijk ook het Gelove nu volmaakter is: want 't is nu niet meer / gelijk te horen / ten merendeel Hope op de toekomstige voldoening, maar ten eenemaal Gelove, en een aenneming van het zelve, als alrede volbragt. Gal. 3: 23. Eer het Gelove quam, waren wy onder de wet in bewaring gesteld; maer als het Gelove gekomen is, zoo en zyn wy niet meer onder dien Tugtheester.

Daer en boven / moet ook hier in een onderscheid gesteld worden / tusschen de vergeving onder het O. en N. T. te weten / dat in het Eerste Testament was een vergeving der zonden, die gepaerd was met een gedurige wedergedagtenis der zonden, maer in het N. T. is zulken volkomene vergevinge, die alle wedergedagtenis uitsluit; gelijk God nu eindelyk hier zegt / om te tonen de volmaektheid van de vergevinge der zonden in 't Nieuwe Verbond; Ik zal hare zonden niet meer gedenken, namentlijk in tegenstellinge van 't geene in 't O. T. geschied is. Daer geschiedde dagelyks eene wedergedagtenis der zonde; gelijk Paulus met uitgedrukte woorden zegt Heb. 10: 1-4. De Wet hebbende een schaduw der toekomstige Goederen, en niet het Beeld der zake zelve, en kan met de zelve Offerhande, die zy alle jaren geduriglyk opofferen, nimmermeer heiligen, die geene die daer toegaen: andersints zouden zy opgehouden hebben opgeoffert te worden, omdat die geene, die den dienst pleegden geen Conscientie meer en zouden hebben der zonde, den Mensch geregtveerdigt geweest zynde: maer (nu geschied) in de zelve alle jaren (namentlijk op den groten Verzoendag)

dag) een wedergedagtenis der zonde: want het is onmogelyk, zegt Hy / dat het bloed der Stieren, en Bokken de zonden zoude kunnen wegnemen. Hy toont daer / waerom onder het O. T. een Conscientie der zonde gebleven is / te weten / omdat in de Offerhanden geschiedde een wedergedagtenis der zonde, namentlijk dat de zelve nog onverzoend waren / dat daer toe bereijcht wierde een volmaekte Offerhande, en dat die nog niet opgeoffert was.

Want die Wet der Geboden in Inzettingen bestaende / bestaende niet enkellyk en alleen Schaduwen, en Voorbeelden, der tokomende Goederen, maer is haer ook opgelegd als een jok, en last, en eenigzints tot een Handschrift, en verwyrt der zonde, waerdoor de onverzoende zonde, en de Vloek, die nog niet weggenomen was / klaer ten toon gesteld / en alsoo gedurig gedacht wierde / waerom Paulus zegt Gal. 3: 19. dat de Wet om der overtreding wille is ingekomen, d. i. eenderlyk by voorval, en eenigzints mede (zoo eenige willen) tot een straffe van de overtreding Israels, en anderdeels bezonder ook / dat God die Wet heeft opgelegd / om de zonde te erinneren, en gedagtenis te maken van de nog uitstaende schuld.

God vergaf dan in 't O. T. de zonden, dog zoo dat Hy daer een gedagt, met van de Gelovige af te hoorden de ondertekening van een Handschrift, dog in 't N. T. is 'er niet meer zulke wedergedagtenis der zonde. De Heere zegt hier duidelijk / dat het niet meer gedenken der zonden een Goed, en Voorrecht zal zyn / en is van 't N. T. Waer uit dan tessen de volmaektheid en volkomenheid van de vergeving der zelve onder 't zelve doorstraeld / sodanig dat God gezege wordt de sonden te dempen, uit te wissel als een nevel, en te werpen in een Zee van eenenige vergetelheid, even als of sijn Volk noyt sonde gehad / of gedaen hadde / en als of de zelve alle gerechtigheid volbragt hadde / die Christus door haer volbragt heeft.

Als wy nu deze Belofte, die de Heere hier aan sijn Kerk doet / eens vergelyken met de staet van onse Belyders in den tegenwoordigen tyd / ag! hoe welklyk gelijkt het 'er aan als nog niet nae / dat zy alle den Heere zonden kennen van haren kleinsten af, tot haren grootsten toe, en dat ze niet meer een ygelyk sijnen Naellen, en een ygelyk sijnen Broeder zouden leeren, seggende kennet den Heere; terwijl immer verre de meeste van onse Belyders, zelfs van die geene / die reets Belydenis van hun Geloof hebben gebaen / en daer

D h h

op

Nodig ge-
bruik, uit
dit ver-
handelde
te trek-
ken.

op tot het gebruik der H. Bondzegelen zijn toegelaten / nog ten hoogsten onkundig zijn en lijken nopens God, zijn bestaan, sijne Deugden, wegen, werken en dienit, als of ze nogt diesaengaende onderwelen, en onder 't blinde Heiden dom geboren en opgeboed waren / en dat nog onder so een klaer ligt des Euangeliums, en in een tijd / aen welke beloofd is / dat de Aerde vol kennisse des Heeren zal zijn, gelyk de wateren den bodem der Zee bedekken; terwyl zelfs vele van onse Belyders, in plaats van dagelyks doot neerstig onderzoek der Goddelijke Waerheden aen te wassen / en toe te nemen / in tegendeel dat weinige / dat zy nog al wisten / torn zy tot Lidmaten der Kerke wierden aengenomen / schandelyk vergeten, en alle onderzoek zedert dien tijd agtergelaten hebben. Te vergeessch verschoond men zyt niet doot te geven / of / dat men weinig geheugen heeft om te onthouden, of / dat men weinig tyd heeft / na dien de bekinding leerd / dat men ydele dingen, sondig nieuws, enz: zeer wel weet te onthouden, en in alle sijne omstandigheden na te verhalen / en dat men wel tyd weet te binden om die in Geselschappen, of tot sijn uitpanning en vermaak doot te brengen; daer men niet de minste moeyte aenwendt / om van sijn tyd en belyghheid iets af te knippen, doot den Heere / en zoo de tyd uit te kopen, terwyl de dagen boos zijn.

Ag! dat de zulke eens beseften / hoe onverschonelyk sulst zene diepe onkunde is onder sulst een helder dagligt des Euangeliums, en onder zulke overblaefte middelen der genade, als ons thans worden toegediend; haedat God bedreyt eens met vlammen den vuire te zullen wrake doen, over alle de geene die hem niet en kennen en dat het Volk uitgeroeyd word, omdat het geen kennisse heeft.

Waren 'er ondertusschen ook niet de zulke / welke nog wel eenige letterkennis nopens God, en sijn Dienst hebben / en van de Goddelijke Waerheden al hyn verstandig warden te redeneren / maer op welke past de tael van de Apostel / zy belyden dat zy God kennen, maer verloochen hem met hare werken, als welke hem in dat opzigt kennende, egter als sodanig niet danken, dienen, en verherelyken, maer tegen dat ligt gekweldig aengaen / en soe ligt tot duisternisse stellen, of die zig vergenoegen met soe eene blote uiterlijke letterkennis, sonder daer na te staen om den Heere meer van naby als by sijn eige licht te leeren kennen, en om van hem den Heere zelfs geleerd te worden: met een doot / om

om in die kennisse geheelligd te worden / en de kracht der gekende waerheden allezint na buiten uit te drukken / en te vertonen in eenen heiligen, en Godzaligen wandel.

Schandelyk / waren 'er ook niet de sodanige / welke zig balseghelyk troosten met de vergeving der sonden, en dat God beloofd heeft de zelve niet meer te zullen gedenken, daer ze nogt 'er over met een opregt berouw en droefheid na God sijn aengebden geweest / en daer ze ook niet negen sijn hare Naesten hunne misdaden van herten te vergeven, sonder ook die meer te gedenken, als die op sijn best wel zeggen: ik wil het wel vergeven, maer kan het niet vergeten, 't geene dan tot der zulkter overtuiging moet strekken.

Vers 35. Zoo zeyd de H E E R E, die de Sonne ten ligte geefd, des daegs, de ordeningen der Maene ende der Sterren ten ligte, des nagts: die de zee kloofd, dat haere golven bruysen, H E E R E der Heerscharen is sijn naem.

A ller opmerkenswaardig is het verschynzel van de veelverwige boog, die zig somtijds in de Lugt vertoont / en by ons bekend is onder den naem van den Regenboog, omdat zy dootgarnich een voorteken van Regen is / en in regenagtig Weder gesien word / als bestaende eigentlijk uit wateragtige Wolken. welke van de Son beschenen zijnde / verscheide colouren vertonen; waerom zy ook altyd blaft tegen de Son over staet. Deeze verschillende verven, die zig in dat ontzaglyk Hemels-teken opdoen / sijn Hoofdzaeijst drie of vier in getal / welke onse opmerking en aendagertige bespiegeling bereyken / en niet sonder een besondere geheim-bedeutnisse sijn / als daer is de Geele, de Blauwe, de Groene, en de Roode Colou, welke men daer in onderscheidentlyk ontdekken kan / alle welke ons zeer lewendig kunnen verbeelden de Goddelijke Majesteit en Heerlykheid van sijn Heiligheid en Regtvaerdigheid in 't huten en straffen der sonden van een Volk, gelyk ook van sijn genade en barmhartigheid in 't verlossen van het zelve / wanneer het zig maer in waerheid en opregte boetvaerdigheid tot hem mogt wenden. Immer dus is het / dat

Vooraf-
sprack,
strekken-
tot een In-
leidings-
grond.

I. De Blauwe verv van den Regenboog, als zijnde de couleur van den Hemel, welke hy schoon weder een helder en doorlugtig Blauw vertaand / ons seer rierelikh afschietst de Majesteit en Heiligheid van God, de Koning des Hemels, die in den Hemel sijn Throon heeft / op hoedanigen wijze de 70 Oudsten den Heere eens zagen / Exod. 24: 10. als er staet: En zy zagen den God Israels, ende onder sijne voeten als een werk van Saphyrsteen, ende als de gestaltenisse des Hemels in sijne klaerheid.

II. De Geele verv in de Regenboog, zijnde een vuur-colour, en wel besonder als het selve helder vlamd, en brand, kan ons ten afkeerzel verstreken van Jehovahs besondere yver voor sijn eere, als die geschonden woerd / ende voor de Heiligheid sijns naems, als die ontheiligh is / en dus van 't vuir van sijn toorn, en de hitte sijnner gramschap ontsteken over de sonde, ofte van sijne onkreukbare regtvaardigheid in het oeffenen van wracke en straffe over alle de geene die tegen hem overtreden.

III. De Groene verve, welke men teffens daer in / als in 't verschiet ontdekt / zijnde eene aengenaeme en verquikkelyke colour, en welke het gezigt versterkt / kan ons een bequaem zinnebeeld uitleveren van de Goddelijke genade, barmhertigheid, en goedertierenheid, omtrent een boetvaardig Sondaer, die zig in waerheid tot God in Christus Wendt / en welke hem sonderling verheugd, verquikt, en hart en ziel versterkt.

IV. De Roode verv, welke men insgelijks in de gemelte Booge kan ontdekken / zijnde een bloed-colour, zal ons dan ten laetsten vertonen / het kostelijke en dierbare bloed van Christus, als waer door Gods gerechtigheid, en Heiligheid volbaen word / en sonder welke hy sijne genade, en barmhertigheid, soo eben door de Groene colour verheest / op eene hem betamelijke wijze niet kan oeffenen.

Crauwens! als men deeze vier verschillende kleuren in de Regenboog, welke zeer aerdig onder een gemengd zijn / en zig als in een smelten / tot twee Hoofd-colouren wil brengen / te weten tot Blauw-groen, en Rood-geel, en als men daer mede wil vergelijken het Gezigt van Johannes, Openb. 4: 3, 4. alwaer de Regenboog rondom Gods Throon, word vergeleken met de Smaragdus-steen, die van een aengenaeme Groene colour is / en alwaer hem / die op den Throon zat / word toege-eigend de colour van Jaspis en Sardius, welke van een Roode Vuur-colour is / zoo worden

den daerdoor zeer klaar uitgepust de twee Hoofd-deugden, die God in het gausche Werk der Genade openbaert / en welker bestendige vereeniging hy ook door de aloude Volk- en Vuur-columnne, ende andere Doorzbeelden heeft laten afschilderen; namelijk sijne Heiligheid en Gerechtigheid ter eener / en sijne goedheid, genade, en barmhertigheid ter andere zijde / soo in 't tugtigen en straffen van moetwillige en hardnekkige Sondaeren, die hem door haere sonden aenhoudend tergen, en sijne bedreigingen in de wind slaen / als in 't bewijzen van sijne gunst, heyl, en verlossing aan hun / die sig in waere boetvaardigheid om hulpe tot hem wenden, en als kinderen, die niet liegen souden / van gansch harte hem om sijne genade aenroepen.

En of nuant moog denken / dat dit eenige verre gesogte speculation slegtst zijn / soo moeten wy weten / dat wy tot dit alles nader grond hebben uit Gods allerheiligst Woord selve: want ter gelegentheid van de Sond-vloed, waer in God een sonderling blyk had gegeven van sijne gestrenge regtvaardigheid in 't straffen der eerste Wereld, omdat alle vleesch sijnen weg bedorven had / had hy teffens sijne Booge aan den Hemel gegeven tot een teken van sijne genade, en een bewys, dat hy de Wereld niet meer geheel door het water wilde doen vergaen, maar alstijt in het midden sijn toorns, nog des ontfermens gedagtig zijn.

En om ons by den ingang van dit vers niet langer op te houden / deeze vlekkelose Heiligheid Gods in 't haten / en sijne onkreukbare Regtvaardigheid in 't straffen der sonden, welk teffens sijn genade, en barmhertigheid in sig over boetvaardige Sondaeren te ontfermen, en alle menschen kinderen niet te verdoen / of een gausch Volk voor eeuwig te verwerpen, heeft de Heere op eene besondere wijze willen vertonen in sijne handelwyze omtrent sijn aloude Volk, de Jooden; deeze heeft hy de allerduidelijste blyken van sijnen regtvaardigen toorn gegeven tegen hunne sonden, en ongeloofigheid, in en met de zelve van op deeze / dan op geene wijze de hitte van sijn toorn te doen onverbinden / en eindelij te overstromen door de wateren van een algemeene gramschap, en verwoesting van hun Stad, Tempel, Land, enz. Maar egter is hy nog in het midden sijn toorns des ontfermens gedagtig / als die die Volk niet geheel / of voor eeuwig wil verwerpen, gesonnenende met sijn Verbond met hunne Vaders gemaakt /

Toe-eigening van dese voorafsprak op vl. 35.

't welk hem als de wateren Noachs zal zijn / doen hy zwoer, dat hy de Aerde niet meer door de zelve zou verdelgen, (zie Jof. 54: 8 — 10. Cap. 64: 8 — 10) en zullende aen het zelve dus eens sijn genade en barmhartigheid bewijzen in sijn Soone, de Messias, met dat Volk wederom aen te nemen in 't laatste der dagen, en tot zig met tranen van berouw en oprechte boetvaardigheid in dien gelove te doen wederkeren, zoo als ons zulks hertoond word in dit Vers, aengemerkt in des zelfs verband met het voorgeaende / en volgende.

Zimmer dus had reeds de Heere op 't slot van 't voorgeaende Hoofdst: gewaagd van de nitigheid sijnz toons over die Natie uitgestoot / (zie Cap. 30: vi. 23, 24.) en betuigt / dat zulks zou duiren tot in 't laatste der dagen, waanneer eindelijk de zelve van dat Volk zou afgekeerd worden / en hy zig over 't zelve ontfermen zou / niet het in gema'le weder aen te nemen / en in boetvaardigheid tot hem te doen wederkeren, zoo als hy betuigt in dit ons gansche Text-Cap: Na! derze wederaenneming sou zoo gewis en zeker zijn / dat hy niet alleen sulks met eede beloofd heeft / maar door de allerduidelijkste Tekenen en Zegelen, even als wel eer door sijnne Boge in de Lucht heeft willen bevestigen / betuigende in dit 35 en het volgende vers, dat alsoo vast als de ordeningen van Son, Maen, en Sterren aen den Hemel zijn / en alsoo weinig als daer omtrent verandering zal voorgevallen door 't einde der Wereld, men alsoo vast op sijn belofte in dezen kan staet maken / en dat hy alsoo weinig het gansche zaed Israels zal verwerpen, enz: als hy zegd; Soo zeld de Heere, die de Sonne ten liggeeft des daegs, de ordeningen der Maene, ende der Sterren ten ligte des nagts, enz: en wijders; Indien deze ordeningen van voor myn aengesigte zullen wyken, zoo zal ook het zaed Israels ophouden, enz.

Dit Vers hangt derwijze samen met het voorgeaende / dat daer in 't voorgeaende 't Nieuwe Verbond in 't gemeen mag beschreuen en beloofd / zulks nu nader geschied vaststellender en bevestigender wyze, als voorgeaende de volkomene zekerheid daervan aangewezen / en getoond dat men daer op zoo zeker kan staet maken / als men op de vastigheid, en bestendige ordeninge en duirzaamheid van Son, Maen, en Sterren mag staet maken; terwijl nu tusschen ook de geduirsamheid en bestendigheid van dat Nieuwe Verbond getoond word / in tegenstellinge van 't Oude, dat

verdwy-

Zamenhang van dit vers met het voorgeaende.

verdwynen moest / als zullende alsoo bestendig, en onveranderlyk stand blijven tot aen de voleindiging der Wereld, als de ordeningen van Son, Maen, en Sterren tot den valen afloop der eeuwen zal plaats hebben.

Oste dit Vers hangt * in derwoegen zaemen met het voorgeaende / en volgende van dit Hoofdst: dat daer nu te boren in 't gemeen beloofd mag / hoe de Heere zig over 't Volk der Jooden, het Huis Israels en Juda wederom ontfermen zou / en het zelve tot sijn Volk weder aennemen / en daer mede als dan ook een Nieuw en heel beter Verbond, dat in beter beloftenissen van het Oude is bevestigd, oprigten / de Heere nu sijn oude Volk daervan volkomen wil verzekeren door de allerduidelijkste Tekenen, en Zegelen, t. w. door 't verloop van de vastigheid en bestendigheid der ordeningen van Son, Maen, en Sterren aen den Hemel, welke hy dus schijnt tusschen te willen aengemerkt hebben als Tekenen, en Zegelen daervan / gelijk ook van dat Nieuwe Verbond, dat hy eens met het zelve zal oprigten, zoo wel als hy wel eer daervan tot een Teken en Zegel sijnne boge aen den Hemel gegeven had / gelijk wy in onse Voorafpraek gezien hebben.

De Profet laet hier wederom voorgegarn het gewone Protetische zegel, zeggende / Zoo zeld de Heere, en van wat nadruk zulks is / hebben wy te boren nu bereids meer dan eens al aangewezen.

Hier op beschijft hy nu dien Heere, de Jehovah, (geijer er eigentlijk in 't Hebreeuws staet) nader ten aanzien van sijnne Almacht, en onveranderlykheid, of bestendigheid, betoond in sijnne grote Werken, die hy geschapen heeft / en nog steeds onderhoud, en regeert, als die de Son ten ligte geeft des daegs, de ordeningen der Maene, ende der Sterren ten ligte des nagts, enz.

Hy gewaagd van van Son, Maen en Sterren, die grote Ligten, welke de wijze Schepper tot heerschappye, en Onder-

Waerom de Profet hier wederom laet voorgegarn; Zoo zeld de Heere.

Hoe hy den Heere aenmerkt als Schepper en Onderhouder der Hemelzeligten.

* Sanctius male putat recurri hic ad Judaeorum statum, tempusque Babylonium: observat tamen saltem typice hic firmitatem, atque splendorem Ecclesiae doceri. Saltem sic Piscator scribit, contineri hic promissum nem conservationis Ecclesiae. Perverse tamen Lyrannus ait, perfecte impleri in Ecclesia triumphante: nam Deus hic proprie de Ecclesia triumphante non loquitur, sed stricte de Ecclesia Judaica in novissimis diebus, ut in prolegomenis ostensum est.

† To EN Dixit, generale verbum, jurare est, ut eorum, qui sequuntur.

scheiding van Dag en Nagt, gelijk ook tot Teken en gesette tyden van dagen, en jaeren op de vierde dag der Schepping van 't Geheel Al aan het Uitspanfel des Hemels gesozmeerd heeft/ gelijk ook van der zelve ordeningen, en geduurzaamheid: en onder dezze geeft hy blik in de eerste plaats de voorrang de Son, als het grote licht, en hoog ons teffens het aengenaeinste ter aenschouwing, en van de grootste, en meeste nuttigheid zijnde.

Nader beschryving van de Son, als het eerste Hemels licht, hier vermeld.

De Son nu/ weten wy/ is dat dierelyk obaal rand/ glantzig en ammetbaer groot. en hoog Lighaem; zijnde niet anders als een overgrote/ en verbaerijde Vuur-Oceaan, * welke de alwijze Schepper tot heerschappye des daegs om te lichten, de Menschen te verquikken, de Aerde te

koe.

* Het is gansch niet te denken, dat dit zelve altyd brandend Lighaem, de strafplaats der verdoemde, en zoo de Hel zouw luttelveren, gelyk ymant in bedenking geeft, alsoo weinig als men de brandende Ethna, en Vesuvius met sommige voor de mond van dien te houden hebbe: want of schoon wy wel willen toestaan, dat als het God behaegde, dan dit Lighaem wegens des zelfs verbaerende grootte, en altyd brandende stoffe, sonder verteerd te worden, daer toe misfchen zouw konnen geschikt zyn, en dat wy wegens ons swak begrip geen plaats weten uit te denken, soo ruim, om zulk eene ontalylke menigte der verdoemde te bevatten, waer toe het ingewand der Aerde, 't welk anders ook van onderaersch vuur voorzien is, veel te eng van omtrek schyn te zyn, of schoon andere derwaerts de verdoemde, als ter afgrond henen wyzen, mogelyk daer uit opgemaekt, omdat Corah, Dathan, en Abiram gesegd worden levendig ter helle te zyn gedaeld, niet overwegende, dat het Hebr. woord Schoel, in overeenkomste met het Griekse Hades, zoo wel 't Graf, als de Helle betekend; ik herzeg, of schoon wy wel willen toestaan, dat de Son daer toe zouw konnen geschikt zyn, zoo durven wy egter aen deze gedagte in geen deele onse toestemming geven. en wel (1.) omdat de Schrift ons zulks nergens leerd, maer ons veel eerder een gansch ander einde en gebruik der Sonne opgeeft, t. w. om te lichten, enz. (2.) Omdat het niet wel te begrypen en te geloven is, dat een Lighaem, dat ons soo liefdelik en aengenaeem om aen te schouwen voorkoomd, en dikwerf als een zinnebeeld van vele heuchelyke zaken, ja van Christus zelve opgegeven word, teffens zulk een naere en afgrzylyke Kerker en strafplaats der verdoemde zyn zouw. (3.) Omdat de Hel doorgaens in de Schrift als een poel des Afgronds na beneden word geplaatst, daer de Son om hoge boyen ons zig bevind. (4.) Omdat de Hemelen ten jongsten dage eens zullen voorbygaen, en wegvlieden, waer onder gevolgelyk ook de Hemelsche Lighaemen, als Son, Maen, en Sterren moeten begrepen worden. (5.) Omdat de Hel teffens ons voorkoomd als een buitenste duisternis, daer de Son een groot en helder licht in zig bevat. (6.) Omdat net nog eenighants te betwisten staet, of 'er in 't geheel wel een eigentlik vuur zal plaats hebben in de Hel, gemerkt de Schrift spreekt van zulk een vuur, dat ook den Duivel, en sijne Engelen (die zuivere Geesten zynde, door geen lichaemlyk vuur kon-

koesteren, te verwarmen/ en brugbaer te maeken/ aen in 't midden des Uitspanzels, als aen een niet, en dat wel in een juiste distantie, als nodig was om niet te ver van ons af/ en niet te naby te zyn/ ongethaen en geplaciert heeft/ om volkens zekere bepaalde Wetten, haeren vasten loop te houden/ en by beurtwisseling van het rene/ van het andere half-rond van de oppervlakte van onse ronde Aardbol te bestralen/ als waer uit het onderscheid van dag, en nacht geboren word/ en welke door een en zelve eruitvige kragt en Goddelykheid strekt binnen haere beperkte Draykringen, dermaete bepaeld word/ dat gedurende zoo gedurige en onbegrypelyke snelle omwentelingen * egter niet het minste slip verschijnt en verset word/

Alf

waer

konnen gepynigt worden) bereid is ten waere men grond had met sommige te stellen, dat zoo wel de goede als quade Engelen zekere subtile Lighaemen hebben. Waer egter de plaats der verdoemde dan is, beken ik gaerne niet te weten, en wil diesaengaende liever een geleerde onwetendheid oeffenen; egter stel ik vast, dat het in 't Geheel-Al, 't geen zoo verbazend groot is, aen geen plaats en ruimte in dezen ontbreekt, nadien 'er zelfs een menigte van Sterren zyn, die buiten het bereik van ons gezigt zyn.

* Het is over bekend, hoe dat vele hedendaegze Sterrekundige willen dat de Son stilstaet, en de Aerde zig beweegt, waervan zy al mede onder de voornaemste redenen tot bevestiging van hun nieuw gevoelen voorgeven, dat het niet wel te begrypen is, hoe dat soo een vervaerlik groot Lighaem, als de Son is, in soo een korte tyd, soo eene verbaende en onbegrypelyke ruimte en weg aen den Hemel zou konnen aflopen, 't geen veel gemakkeliker en rasser door de beweging, en omwenteling der Aerde kan geschieden. Dog of schoon zulks waer is, zoo volgd ook daer uit geen zints de stilstand der Sonne: want als men maer toestaet en geloofd, dat by God alle dingen in gelik zyn, en dat sijne Werken merendeels verbaend en voor ons onbegrypelyk bevonden worden, soo vervald die swaerigheid ligtelik, en men zouw veel eer konnen zeggen, dat de Heere ons daer door te groter proeffluk van sijn oneindige wysheid, en almacht heeft willen geven. Ook diende deze beweging der Son daerom te eenvoudiger te worden geloofd, omdat de Schrift overal bestendig zulks aen de zelve toeschryft, en 'er geen eene plaats is, daer zy 'er anders van opgeeft; des het ons toeschynd wat al te ligtveerdig te zyn gehandelt, dat men sonder duidelyke tegenstrydigheid, of uiterste noodzakelykheid tegen soo vele eenvoudige, en klare uitdrukkingen der H. Schrift zig in dezen zou willen aankanten, met voor te geven, dat de Schrift als dan spreekt na 't gevoelen van de gemeene Man: want zoo al mocht konnen bewezen worden, dat zy soms zoo handelt, zoo zal men niet wel konnen bewyzen, dat zy altyd gewoon is nopens soo eene zaak na 't gevoelen van 't gemeen te spreken, maer zig op andere plaatsen wederom anders verklaerd, 't geen zy omtrent de Son noyt doet. Beter had men ge-

daet.

waerdoor herhaeld word / dat niet ligt het Geheel - Al te duigen half / en waerdoor de uitnemende / en kragtigste prenten der Goddelijke aenwelenheid , als ook van zijne Wysheid en Almagt word gegeven.

Om de Son, zijnde een altoest brandend lighaem, onmiddellijk door Gods kragt altijd in die staat onderhouden word / dan of 'er steeds nieuwe brand- en voedzel-stoffe na toe schiet; welk dan eigentlijk die brandstof is zy / t.w. of zekere Staert-sterren, of de swavelagtige deelen, die zig in de lugt ophouden / of een menigte van olyagtige, en spirituale dampen, die uit seer veel lighamen opwazemen: waerof of zy ook haere vlakken * onderhe-

daen, en doen die geene, welke aen beide, d. i. soo wel aen de Son als Aerde een beweging toeschryven, waerdoor de Schrift zijn volle kragt behoudt, en teffens die swarigheid ontleend van de snelle loop, die de Son, soo zy zig alleen beweegt, houden moet, met een is weggenomen, wyl twee Schepen, die elkanderen tegen komen, of twee Lopers, die elkander voorby lopen, een aller snelste beweging maken, en zoo zouw de Aerde dan de Son door haere beweging, en de Son de Aerde als te gemoete komen; gelyk dog alles zig schynd te bewegen op lijnen op Asch, en teffens alle swarigheid, en verschil dus best is uit den weggeraaid.

* Schoon men in dat opzigt ook de Son als een kruisbeeld van God heeft aangemerkt, dat God een het is, even als de Son, in welke gansche duisternisse is; zoo is het klaer, dat door behulp der Verrekyken ook zekere duistere vlakken in, of aen de Son ontdekt worden.

De Vraag is, of die vlakken zekere globi zyn, die de Son passeren; dan of zy zekere uitwerpselen zyn, waarvan de Son zig ontdoet; dan of men liever de zelve moet aanmerken, als zekere brandstoffen, die de Son als haer voedzel stofte, om brandende te blijven, op zijn tyd telkens van nieuws bekomt, en de welke zig dus swartagtig vertoont; of crand die stofte nog niet volkomen in brand is, of omdat zy reets uitgebrand zy, even als hout dat uitgebrand zynde, zig swartagtig in 't vuur vertoont.

Dit laatste behaegt Eenigen het meeste; wilstende dat het zyn zekere brandstoffen, en teffens uitwerpselen, die somtyds op de oppervlakte van de Son zig vertonen, en somtyds in 't Lighaem van de zelve zinken, gelyk als Eerten in ziedend water, welke dan eens na boven komen, en daar weer ondergaen. Dog dit zal afhangen van eene onderstelling, die eerst moet beroogd, of waarschynelyk worden gemaakt, hier in bestaende, dat niet de Son, die vuirige Oceaen, en altoest brandende Pakkel, onmiddellijk van God, sonder eenige tusschenkomende middelen, of nieuwe brandstoffen, word brandende gehouden; maar dat God zulk middellik doet, door gedurige toevorging van zekere nieuwe brandstoffen.

Men staet wel ten vollen toe, dat God kan, als 't hem behaegt, de Son onmiddellijk in haere gloed soo onderhouden, en bewaren, dat haer lighaem noyt verteerd word; maar dat de substantie altyd even groot, en brandende blyve; of schoon anders alle ondermaenze vuren, en lighen van dien aard zyn, dat ze al brandende verteren, en steeds nieuwe voedzel stofte nodig hebben; dog de vraag is hier niet wat God kan doen, maar wat hy doet; en welk gevoelen het waarschynelike zy?

Het

blyg zy / dan of de zelve door iets van buiten aenkomende vernoozacht worden / daer over is verschild onder de Geleerden: maar over men onse gedagten hier onder in de Noten kan nazien.

¶ III 2

In

Het is een gemeene axioma, of stokregel by de Geleerden, dat men de Miraculen sonder noodzake niet moet vermeerderen, en tot de zelve zijn toevlugt nemen, als men naturelyke oorsaken vinden kan.

Maer waer zal men hier in 't Geheel Al zoo een verbazende brandstapel houdt, of van eenige andere stofte vinden, die bequaem is, om een vuirige Kolk, zoo menigmael grooter als deze gansche Aard-klood, altyd in haer zelve Wezen, en zoo steeds even seer brandende te houden? Hoc opus, hic labor est. Men zouw zeggen, dat al waren 'er honderd, ja! duisend brandstapels, yder soo groot als deze gansche Aerde, ze waren eger niet toereikende genoeg, om soo een verbazend groot, en brandend Lighaem, zoo veel duizenden van jaren, als zy reets gebrand heeft, en zoo veel honderden van jaren, als zy nog moet branden, te onderhouden, en dat dus binnen dien tyd het Geheel - Al reets al moest verbrand, en verteerd zyn.

Dog men zal antwoorden, dat het Geheel-Al is soo groot. En al was 't verbrand, zou 'er eger niets van verlooren gaen. Alleenlyk zou de gedaente der stofte en de schikking der deelen verandert zyn.

Ondertusschen is dit zeker, dat zal men hier op iets uitvinden, zoo moet men te minsten die verbazende stapels brand-stoffen niet op deze Aerde, maar ergens in de ruime lugt zoeken.

Dog waer zal men die in de zelve vinden? om zulk te doen, kiesd men daer toe onder andere gedagten uit, de Cometen, of Staert-sterren, welke (als van nature geen brandende Lighamen zynde) telkens tot nieuwe voedzelsstofte voor de Son zouden verstreken, en tot dat einde op haer tyd haer loop wenden naer de Son, in de zelve invloeyen, en soo daer in verteerd worden.

Men moet dus vaststellen, dat de zelve niet van een vuirige substantie zyn, vermits anders wederom de vraag zou zyn, van waer ook deze eerste haer voedzelsstofte ontfingen? Egter vertonen ze figaen ons gesigt zeer vuirig. Edog men zegd, ze zyn vuirig, omdat zy door de Son in brand gestoken zyn.

Soo men zegd, dat het ongemogelijk schynd, dat de zelve genoegzaam toereykende zouden zyn, om zoo eene verbazende vuirige Zee altyd even seer brandende te houden, zal men antwoorden, dat, terwyl eenige van de zelve groter zyn, als onse gehele Aerde, de Son aen zulk een grote brok nog al lang werk heeft, om die te verteren.

Egter zouw men hier tegen nog nader mogen inleggen, dat hoe groter het Lighaem is, 't welk brand, hoe rasser de brandstofte ook verteerd word. By voorbeeld: een geheel Huis, 't welk in brand raekt, kan in korten tyd geheel tot Asche verteerd zyn; ja! wat zegge ik! dus kan een gansche Stad in korten in de asche gelegd worden.

Zoo men dan al eens, (b.v.) zelf een geheel half jaer lang tyd geest, aen de Son, eer zy zoo een grote brok brandstofte verteerd heeft, zoo zou eger, gedurende de tyd, in welke de Wereld gestaan heeft, tot nu toe, het getal dier Staert-sterren, welke in de Son verbrand waren, te minsten uitloopen op meer dan tien duisend, en veertien honderd Staert-sterren. Nogtans zouw ook deze swarigheid dus wel kunnen opgelost worden, dat die globen, welke

In de tweede plaats wordt hier nu gehaagd van de Maen, zijnde het tweede der Hemelze Ligten, genaemd by Moses het kleine Ligt; niet alleen omdat de Maen veel kleiner Lighaem is dan de Son, maer besonder ook/ om-

dat welke voor de Son tot brandstoffe verspreken, van eene andere natuur zyn, dan onse brandstoffen, en dus veel langer kunnen duiren, eer zy verteerd zyn; gelyk onder ons ook wel brandstoffen zyn, of gemaakt worden, die van een langere duur zyn: behalven dat men bybrengt het exempel van een zeer sware blok houts, welke soms wel een gehele dag aan het vuur kan leggen branden, sonder verteerd te worden, daer een Takkebos, op het oog even groot binnen weinig minuten verteerd word.

Werpt men tegen, hoedat juist op die selve tyd, als de vorige verteerd zyn, 'er strax wederom andere natoe schieten, men zal antwoorden, dat de Wyze Schepper, alles voorwetende, van den beginne juist soo vele van die Sterren geschapen heeft, als nodig waren, om de Son tot aan het einde der Wereld brandende te houden, en dat hy haren loop zoo geschikt heeft, dat yder op sijn tyd juist sig na de Son moet wentelen, dan als de vorige brand stoffe byna verteerd is.

Dog men zal mogelijk tegenwerpen, dat het schynd, als of daerdoor ligt ene al te grote beweging in de Natuur, ofte te minsten gedurige Eclipsen en verduisteringen in de Son moesten verwekt worden, als sulke grote Lighamen, groter dan de Aerde, zelfs sig voor de Son, en in de selve plaatsen; egter is dit gemakkelijk dus op te lossen, dat nograns die globen maer als een grote stip zyn, in vergelyking van de Son, en zulk dus sonder behulp der Verrekykers onsigbaar is voor onse oogen.

Men zal aenhouden met te zeggen, dat ook de Maen nog zelfs soo groot niet is, als onse Aerd-klood, en die egter door hare tusschen-stand tusschen de Son, en onse Aerde eene Sonstanning verwekt; dog men zal antwoorden, dat dit komt van wegen hare nabyheid aan ons gesigt, daer zulk, soo zy onmiddelik voor de Son schoor, alsoo weinig zouw gezien worden: en dewyl de Son, een vuirige Zee is, of vloeybare vuirige stoffe, soo zouw men kunnen zeggen, dat de toevoeging van nieuwe brand stoffe geen besondere aanstoot, of geweldige schokking kan verwekken, als 't geen alleen of besonder plaats heeft omtrent vaste Lighamen.

Nograns vald my thans nog eene nieuwe swarigheid hier op te binnen, te weten, voor eerst, waer dan alle die verbrande stoffe van soo veele verbazende globen, en brand-stapels verblyft, de welke immer in de lugt niet kunnen blijven hangen, en veel min op de Aerde vallen, of de gansche Aerde was al lang overdekt, en tot een berg geworden, die zelfs toe aen de Maen een weg voor ons zouw kunnen banen, om derwaerts op te klimmen: hier schynd men sig 't meest verlegen te vinden; en bekend niet te weten, waer al die verbrande stoffe blyft, schoon men staende houdt, dat aen de selve egter geene plaats zal ontbreken.

Ten tweeden koomd in bedenking, hoe herdan komd, dat de Son noye minder, of meerder ligt, en hitte geeft, als volgens de gesette tyden zy gewoon is, daer egter alle brandende vuren van dien aard zyn, dat zy haer glans, en hitte verliezen naer mate, dat de ingeworpe brand-stoffe

beginnt

dat de selve maer een ganstich klein ligt ons toebrengt/ en slechts tot heerschappye des nagts gesteld is.

Deze Maen nu meeten wy/ dat eigenlijk is een corpus opacum, een donker, en schaduwagtig lighaem, 't geen in

Atti 3

310

beginnt te verteren, of wederom nieuwe hitte en ligt van sig te geven, en naer mate 'er nieuwe brand-stoffe bykomd, en de selve of in 't midden, of in het begin van het branden is. Dog soo men egter dit gevoelen blyft omhelzen, zou dese swarigheid, myns 'eragrens, dus moeten opgelost worden, dat men in der daed de eene tyd slappe Winters, en heete Somers, en de andere tyd strenge Winters, en byna geene Somer heeft, 't geen dan mede aen het verminderen van de vorige brand-stoffe der Sonne, of aen de toevoeging van nieuwe brand stoffe souw kunnen toegeschreven worden; terwyl egter zulk omtrent soo een groot lighaem nopens eenig minder of meerder ligt niets zouw geven of nemen kunnen. Ook kan men 'er by doen, dat 't ligt van de Son vermindert ook somtyds. In 't jaer toen Julius Caesar vermoord wierd, was de Son soo bleek, dat men daer over bedugt was.

Nog eene nieuwe swarigheid moet ik hier omtrent wederom opperen; te weten, dewyle seer veele Sterren, ook vuirige lighamen, en als soo veele Sonnen zyn, die ook hare Satelliten hebben, van waer ook die dan hare stapels hout, dat is, hare brand stoffen bekomen? dog men sal mogelijk antwoorden, dat zy wel in 't gemeen liggende lighamen, maer nograns geene brandende lighamen zyn; egter weet men, dat men geen ligt kan begrypen, of men moet eenig vuur begrypen, en dat ook alle liggende stoffen haer besonder voedselstoffen nodig hebben. Soo zy dan vuirige brandende en liggende Lighamen zyn, van waer krygen die alle haer gedurig voedsel? en hoe is het te begrypen, dat zy niet lastig aen de menschen door haer overgrote gloed worden? hoewel dit laatste beter is op te lossen, dan het eerste, wyl ze verbasende wyd, en nog veel hooger dan de Son van ons af zyn.

Eene nieuwe swarigheid, zouw ook dese zyn, of 'er dan eenige Sterren worden gemist van de gene, die in den beginne geschapen zyn, en of dit niet aenloopt regens de Schrift, die leerd, dat geene van de selve vermist worden? ten ware men grond had om dit alleen met bepaling tot de vaste Sterren te verstaen. Dog men antwoord, dat 'er waerlik volgens de ondervinding en naukeurige waernehmingen der Sterrekundige, worden Sterren vermist, en dat 'er soms koomen nieuwe Sterren te voorschyn. Zie Derham's Sterrekundige Gods geleerdheid, hoewel ik liever daer henen zouw hellen, dat de gene, die vermist worden slechts sig van ons gesigt ontrekken, en dat die 'er te voorschyn komen, ons voor die tyd nader bykomen, omdat in myn Text, Jer. 31: 35. soo duidelik van ordeningen der Sterren gewaagd word, welk woord eigenlijk beduid vaststelling, dat sonder onderscheid van eenige Sterren, of sonder enige uitsondering van de Sterren in het gemeen daer getuigd word, gelyk 'er ook v. 36. van gezegd word, dat die ordeningen van voor Gods aengesigt niet souden wyken.

Dog hier uit zouw nog eene andere vraag ryzen, daer in bestaende,

daer

zijn zelve gern ligt heeft / maar al haer ligt van de Son ontfaangt / van welcke zy (als daer altijd tegen over sijnde) bezeichnen word / en welcke dus by wege van wederom kaetling aen ons des zelve ligt mededeelt / dus soo wel als de Son by beurtwisseling, dan het eene / dan het ander halfrond van onse Aerd-klood bestraelt / zijnde daerom ook van een besondere noodzaakelijkheid en nuttigheid voor ons Menschen, gelyk zelfs voor vele gewassen der Aerde, op welcke zy rene verhoogene invloed * heeft.

Wij-

dat terwyl alle vuur eene brand-stoffe vereyscht, (zynde nu de konst om altooft-brandende Lampen te maken, by de Oudheid, si credere fas est, bekend, vervlogen) en men daer uit opmaekt, dat ook de Son telkens nieuwe brand-stoffe nodig heeft, en niet onmiddellijk onderhouden word van God, van waer het komt, dat veele Hemelsche lichten, en ook de Son, of onse Aerdklood, of gelyk andere willen, die beide in een gedurige beweging, omwenteling, en snelle loop sig bevinden; wyl naturelik alle beweging eene causa impulsiva, en soo eene eerste bewegingsteld? Soo men sig hier niet anders mogt weten te redden, als met te seggen, dat God die quantiteit van beweging onmiddellijk door sijn kragt onderhoud, welke hy in den beginne in die gemelte Lighamen gelegd heeft, en soo een gedurig Mirakel hier omrent doet. soo zouw ik dan ook op die selve voet geen swarigheid vinden te stellen, dat ook God die quantiteit van brandende en lichtende stoffe der Sonne, en van soo veele andere Sterren, even soo onmiddellijk door sijne kragt onderhoud, en bewaerd; ten ware men het geset van het Geheel - Al begrypt als een groot, en konstig uirwerk, zynde alle des zelve Globen, als soo veele raderen van dit magtig uirwerk, waarvan de beweging des eenen, de beweging van de andere verwekt, en waer toe de Lugt, welke door de beweging dier lighamen mede in beweging gebragt zynde, (even als een maelftroom van water, en alsfoo veele draykringen) mede veel contribueerd; gelyk ook de brand van soo veele brandende Lighamen; terwyl het vuur uit haer eige aerd in een gestadige beweging is, en zoo souw ik hier dan eigenlijk dat *perpetuum mobile*, daer onse Philosophen te vergeeffch soo lange na gesogt hebben, gevonden hebben.

* Dat de Maen eenige influentie op Menschen, en de gewassen der Aerde zouw hebben, word wel van de Heer Prof. Mel in sijn Werk over de *H. Natuurkunde* ontkend, edog behoudens de hoogagting voor de *Schryft* van dien Heer, soo konnen wy daer aen onse toetsing niet geven, alsoo zulks tegen de *Schryft*, en bevinding aenloopt. Immer de *Schryft* gewaegd duidelik van de uitnemendste voortzettingen der Maen, soo wel als van die der Sonne, ten bewyze dat ook de Maen eenige influentie en voortzettende kragt op onse Aerde heeft, *Deut. 33: 14*. Hier by koomd de bevinding: want om thans niet te gewagen hoe de *Druiven* by liet Maen-ligt best ryp worden, en eenige zaden en gewassen best groeyen met de volle, andere met de afgaende Maen, enz. alsoo men sulks aen de inbeelding zou mogen toeschryven, soo liet men sulks onder anderen duidelik

Wijders laten hun ons over des zelve hoe-grootheid / juist afstand van onse Aerd klood, enz: thans niet uit.

Of nu deze Maen ook bewoond word van redelyke Schepzelen, en als onse Aerde, zulks is zoo zeer onse post thans niet te onderzoeken / en te beslissen / hoewel het niet onmogelijk schijnt / dat zy van Schepzelen kan bewoond * worden / gemerkt niet veel waerschyneelikeit aan haer toagt

delik in *waterzugtige menschen*, die met het wassen en de volle Maen veel eger doorgaenich zyn, dan met het afgaen der selve. Immer in een buikwater, *ascites* genaemd, bevind men zulks altyd. En 't geld niet hier regen in te leggen, (soo als voornemde Heer doet) dat het daer mede zou gelegen zyn, even als met *menschen*, die de *derden daegse koorts* hebben, en dus om de derde dag het ergste zyn, of schoon elk wel weet, dat sulks door die derde dag, als dag niet veroorzaekt word, maer alleen omdat juist op die zelve dag de koorts wederkoomd, en dus, dat ook alle maanden de *waterzugtige* eger souden zyn, even als dese om de derde dag, of schoon sulks van de Maen niet koomd: want dat zouw doorgaen, als alle die de *derden daegse koorts* hebben, de selve juist op een en deselve dag kregen, daer nu de eene op dese, en de andere op gene dag, en tijd van de koorts by herhalinge bevangen word, terwyl de *waterzugtige* (het water mag sig dan het eerst geopenbaerd hebben, op welke tyd der Maen, en der Maend het wil) in 't vervolg alle met het wassen, en by de volle Maen het ergste doorgaenich zyn; om nu niet te gewagen hoe het water, de *springtyden*, enz. ook waerschyneelikeit van de Maen geregeerd worden, waer op wy eger ons betoog niet vast willen bouwen, omdat daer ook redenen tegen konnen ingebragt worden, en sommige sulks niet aen de Maen, en der selver *swarte en perzing*, maer aen andere oorsaken toeschryven, soo als voornemde Heer, om het bewys, dat men ook daer uit regen sijn gewoeten trekt, te beren te ontgaen, ook doet.

* Of schoon dit niet onmogelijk schijnt, dat de Maen van Schepzelen soude konnen bewoond worden, soo volgd daer uit niet, dat zy bewoond word van de selve, gelyk sommige willen. In tegendeel sryden daer tegen dese volgende redenen: (1.) Omdat de *Schryft* maer van eene Aerde spreekt, en de Maen alleen aanmerkt als tot gebruik, en ten ligte voor de selve gegeven. (2.) Omdat de selve ons gene andere Schepzelen ondekt, als die in de lugt, in de wateren, op, en in de Aerde zyn, en ten aensien der redelyke, van geene andere, als van Engelen en Menschen gewag maekt. Terwyl nu, de selve ons gene andere ondekt, en eger onder de selve begrypt zeer veele, die buiten het bereik van ons geset zyn, soer sien wy gene redenen, waerom zy sodenige, die op of in de Maen sig ophouden mogten, geheel sou verliyyen, schoon anders ook voor ons onsigbaar, als strekkende immer tot meerder verbruiding van Gods oneindige wysheid, magt, en grootheid. Te minsten konnen het geene Menschen zyn van gelyke natuur als wy, gemerkt God niet eenen bloet de *hagische* geslachte der menschen gemaeckt heeft, om op den gebelen aerdbodem te wonen: en wat de Geesten aengaet, die zyn goede, of quade, en hien woonplaats is, of in de Hemel, of in de Hel. Voorts moesten zy zyn, of heilige, of onheilige schepzelen, of geualene, of niet geualene; soo het heilige, en niet geualene schep-

toegt worden / dat zy van onse Aerd-kloot niet veel ver-
schilt / nadien men door daer toe uitgehouene glazen, hoe
langz hoe meer weet te ontdekken / en besluiten / dat er-
gens hoogtens, of Bergen ergens laagtens, of Valleyen;
gints vast land, en elders Wateren, of Zeeën, zoo wel als
op onse Aerde zig opdoen: en dat zy om die reden niet
heel baerbaer verschilt / gelijk zy dus ook in een gepaste
distantie van de Son ter bewoning van Schepzelen niet on-
behoegd is / die dan wederom albaer onse Aerde zoo wel tot
een Maen en ligt des Nagts kan hebben / als de Son tot een
ligt des daegs / eben als wy haer tot een Maen door ons
hebben; waerom men aan de ene kant hier niet al te
nieuwsgierig moet zijn / en an de andere kant ook Gods
Werken, en sijn magt en wijsheid / die dog oneindig is /
niet al te nauw bepalen moet.

Overwe-
ging van
de Ster-
ren, waer-
van hier
ten laet-
sten ge-
waegd
word.

Maer ten laetsten wordt hier ook nog gewaegd van de
Sterren. En hier vinden wy al wederom nieuwe bewyzen
van Gods oneindige Magt, wysheid, en goedheid, wegens
der zelve byna oneindig aental, om aen 't Lazure-Werf
des Hemels in de duistere Nacht te gluijen, en te lichten;
haere besondere en verschillende grootte, hoogte, nette or-
der, cieraed, beweging, verbaerlyke grote draykingen, be-
sondere loop, enz.

Immer / die maar een klein erbaren is in de loop der
Sterren, en eenig gesond verstand gebruikt / zal ligtelik
ontwaer worden / en kunnen opmaeken:

I. Dat 't getal der Sterren is als 't zand der zee; waer-
om eens de Heere te recht tot Abraham zeide: Teld het ge-
tal der Sterren; zoo gy het tellen kond, alsoo zal u zaad
zyn, Gen. 15: 5. 3te ook Cap. 22: 17. Crantwens dit getal
der

zelen wren, dan zeggen wy'er van, soo schynd hun verblyf by God hier
boven in den Hemel, en in des zelfs onmiddellbare gemeenschap te moeten zyn,
en soo het onheilge, en gevallen schepzelen waren, dat zy dan moesten
gestraft worden in de Hel; of God moest ook een middel ter verlossing
voor hen uitgevonden hebben; maar sulks stryd tegen Gods H. Woord,
die maar van een weg, en Middel der Verlossing gewaegd; behalven dat
men niet begripen kan, hoe een sondig schepsel Gode betamelik, anders als
door Christus tot Gods gemeenschap kan overgebracht worden. Wy oor-
deelen dan dat dit alles maar blote speculatiën van 't weeldrige verstand
zyn, welke toegestaan zynde, nog al meer nieuwe speculatiën, zelfs om-
arene eenige Sterren, zouden nasiglepen, en welke wy stellen op de Rolle der
pissingen van andere, of God voor dese Wereld niet wel al meer Wereld-
den mogt geschapen hebben?

der Sterren is zoo onnoemelik en onbegrijpelijk groot, dat
behalven dat verbazend aental der zelve / 't geene zig alom-
aen 't Firmament des Hemels by helder weder door ons oog
vertoond / nog in eenen smalle streek des Hemels alleen / ge-
naemd de Melk-weg, wegens hare witheid, by Milljoenen van
Sterren zijn / die zelfs by 't allerklaerste Weder niet anders
als zeer bezwarelik kunnen gesien * worden.

Ook wordt dit getal der Sterren nog des te groter en ver-
basender in ons begrip / als men hier by overweegt /
dat daer insgelijks een verbazend getal Sterren aen de an-
dere kant des Hemels van onse Tegenvoeters aen 't Fir-
mament gesien wordt / en dat de Hemel dus rontsomme
als niet Sterren bezand is: want of schoon by dage wel
geene Sterren aen den Hemel gesien worden / zoo moet
men zig egter niet verbeelden / dat de zelve dan geheel zig
zouden behouden aen die andere kant des Hemels, welke
van onse Tegenvoeters aenschouwd wordt; eben als soo de
Son by Nagte zig door haer aen die kant des Hemels ver-
toond / en daer den Dag maelt: want het tegendeel blijkt
onder anderen daer uit / dat men by dage wel sulke zwa-
re Sonnetningen gehad heeft / dat men de Sterren aen den
Hemel konde ontdekken, ten blyjke dat aen beide kanten des
Hemels altijd die Hemelze lichten zig ophouden. Is nu dat
aental van Sterren, 't welk min / of meer zig boven ons
oog by nagte aen dese kant des Hemels ontdekt / zoo ver-
bazend groot, en is 'er byna een gelijk aental der zelve
aen de andere zyde des Hemels, welke van onse Te-
genvoeters wordt beschouwd / wie staet dan niet verbaest
over 't oneindig getal der Sterren, en wie moet niet erken-
nen / dat het zelve is als het zand aen den oever der zee,
en daer uit de grootheid, en de oneindige Magt, en Wys-
heid van des zelfs Maker afmenen?

II. Zoo moet een aendachtig Beschouwer en overweger
H K H K

* Behalven deese alle, die dus voor het oog by helder weder min of
meer zichtbaer en egter ontelbaer zyn, is 'er nog een seer groot getal, (en
wie weet hoe groot) dat niet als ten deele door behulp der Perrekykers, en
de beste glazen kan ontdekt worden, en ten deele nog onzichtbaer blyft,
als waarvan nog dagelijks nieuwe ontdekt worden, en andere wederom ver-
dwynen. waer uit men egter niet moet besluiten, als of het getal der Ster-
ren steeds aangroeide, en elders afnam, maar sulks geschied wegens haere
onmeetbare kringen, en loopbanen, die zy bewandelen, waardoor zy som-
tyds nader by zynde, gesien worden, en somtyds wederom verder af zyn-
de, voor een tyd lang geheel verdwynen uit 't gezigt.

van die alle / daer uit oost opmaeken / dat 'er eene verbazende
groote tusschen-wyde / of ruimte zy tusschen yder Sterre, op
dat zoo een oneindig aental van Sterren niet door haer ge-
weldige loop in elkanders draykolken afsluikte / en tegen
elkanderen aanbonse / en dug / dat waerschyjnelyk sommige
Sterren wel soo hoge en verre van elkanderen af zyn / als de
Maen * van ons af is / of schoon zy wegens hunne verba-
zende verre distantie van ons / sig byna alle van een en de zelve
hoogte, aen ons gesicht vertonen. Waerdoor van tevens
wordt weeggenomen de gemeene Volks dwaling, die menen /
dat de Sterren, eben als soo vele goude knoppen en knopen
aen 't Firmament vastgenageld / en alle eben hoog zyn.

Wat het
zegd, dat
de Heere
dien lig-
te des
daegs, en
des nagts
heeft ge-
geven.

Alle dese Schepzelen getuigh nu de Profeet, dat han der
Heere gegeven zyn ten ligte, en ter onderscheiding van dag,
en nacht, eben als zuillig ook Moses getuigh/ Gen. i: 14. te
weten/ de Son, dat grote Werelds-oog, ten ligte des daegs,
als door welker opgang en glans de duisternissen verduynen/
daer hy des zelfs vertrek de zelve wederom den Verboodem
be-

* Dat veel *Sterren* veel *hoger* zelfs dan de *Son* zyn: blykt omdat men wel eenige door behulp van *Verrekykers* sig nader ter ontdekking kan bybrengen, soo wel als de *Son* sig door dat middel veel nader en groter aen ons verroond, maer omdat wederom andere, zelfs door behulp van de beste *glazen* niet nader komen; en dat dus de *hoogte*, en *ruimte* des *Hemels*, of van 't *Firmament*, waer aen sig de selve bevinden, alle *begrip* te boven gaet, is hier uit genoegsaem af tenemen, als mede daer uit, dat men door behulp van *Verrekykers* in den *Orion*, die sig als een *Held* met een *pancier* en *gesp* vertoond, en wel in de *opening* van des selfs *gesp*, een *foort* van een *nieuwe hoogte*, of *Hemel* van een *verwonderlyke klaerheid* ontdekt heeft. Waer op by *Job* wel mogte gesien zyn, als 'er elders gevraagd word: *kond gy de strengen Orions los maken?* Cap. 33: 31. Dat de *Orion* een seker *getal* van *Sterren* is, die sig even als een *Held* met een *pancier* en *gesp* gerangereerd viud, is bekend, en leerd die selve *Job* niet duister, als hy de *wagen*, en 't *zeven gesternte*, bestaende beide uit verscheide *Sterren*, *famen* voegde met den *Orion*, Cap. 9: 9. En soo schynd hy door de *strengen Orions* te verslaen, die plaats tuschen de *gesp*, daer sig de *opening*, als in een *gesp* bevind, en welke als *toegestregeld* word, even als een *pancier* door middel van de *gesp*, dermate dat die *gesternens* niet van een *wyken*, en soo wil de *Heere Job* tonen, hoe onmogelik het is voor een *mensch*, dat gene, dat hy *famen* gevoegd heeft, te scheiden, of *zijne ordening* te veranderen; ofte den *weg* te vinden, en te bereiken, langs welke men als dooreen *opening*, *deur*, en *poorte* tot in de *verborgenste plaatsen*, en *afgelegenste*, ja! *verbasende Hemelbogen*, sou kunnen doordringen, zynde dat nog ruym soo onmogelik, als hy te voren had getoond, dat ymant de *paden* en *gronden der Zee* souw kunnen *doorwandelen*, of 't soo verre brengen, dat hy quam tot de *oorsprongen der Zee*. vs. 26.

Bedekken / als zijnde de duisternisse niet anders als een
 ontbering van 't licht, dat in de Son bergaderd is. Gelijk nu
 dus de Son van God gegeven is ten ligte des daags, soo ook de
 Maen, en Sterren ten ligte des nagts: want of schoon de
 Maen wel niet anders is als een donker lighaem, en slechts
 een allerflauwst licht, en dat maer by wederom-kaetzing van
 het licht der Sonne, (waerban zy / als daer tegen-ober-
 zijnde / beschenen word) aen ons mededeeld / zoo strekt zy
 egter gennegzaam ten ligte vanz ons des nagts, waer toe
 ook de tintelende Sterren, (als waerban heele als soo veel
 kleine Sonnen zijn / die eben als de Son, haer eige onafzon-
 gelik licht, en ook hare Satelliten, en zoort van Maenen
 hebben / welcke wederom van die brandende ligten, eben als
 de Maen van de Son beschenen worden / en hun licht ont-
 fangen / om by wederom-kaetzing ook elbers mede te deelen)
 niet weinig toebrengen / welcke Sterren dus zekerlik een
 veel groter licht zouden verschaffen / waren zy niet soo veel
 verder van ons af / en soo veel kleiner (waerschijnlik
 meest alle) als de Son, waarbooz 't onderscheid van dag, en
 nagt gennegzaam anders zouu waeggenamen worden / welk
 egter de wijze Schepper hoognabig * geagt heeft vanz het
 Menschelik Geslagt, dat bestendig zouu blijven.

Hier benevens schijft nu ook de Profeet aen die alle een zelve
re ordeninge toe. 't Grondwoud 11: 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844.

Wat men
door de
ordenin-
gen der-
zelver
verftaen
moet.

• Dat niet alleen de *dag*, maar ook de *nacht* hoegmoedig is voor 't *mensche-
lijk gelaft*, blykt, wyl de selve door haere *duisternisse* en *stilte* ons natu-
reliek te meer lokt tot den *slaap*, als de *dauw* der *nature*, welko volstrekt
vereyfcht word, om de *kragten* te *vernieuwen*, de *geesten* te *verfrischen*,
enz. terwyl eger de *mensch*, was het altyd *dag*, uit een al te *grote zuinig-
heid*, en *begeerte* om door den *arbeid* al meer en meer te *winnen*, seer ligt
de *slaap* geheel, of ten deele dikwerf sou verzuimen, en *soo* sijn *ligchaam*
krenken, deels door *gebrek van slaap*, deels door een al te *lange arbeid*, en
al te *grote vermoeijheid*. Behalven dat het *afwesen der Sonne*, by *nachte grote
verkoeling* aan *kruiden*, en *planten*, *novens* een aangename *dauw* toebrengd.

19: 6. alsoo hebben de Maene, en Sterren, ook haere verschelde / dog yder hunne gesette ordeningen, hoewel der zelve loop onder elkananderen verschilt. De 70 Oversetters hertolken het wel door veranderingen des Hemels, maar dit strijd niet tegen het gesegd: want soo moet men 'er vaste, en gesette veranderingen, die op haer tijd telkens wederkomen volgens zekere Natuurwetten, en een vaste order, door verstaen / als ook blijkt uit 't volgende 36 vers, daer van die zelve ordeningen getuigd wordt / dat zij niet zullen wyken.

Soodat van hier uit blijkt / dat door dit woord eigenlijk moeten verstaen worden / die Ordonnantien, Wetten, of Inzettingen, volgens welke de Hemel, en alle Hemelze Ligten, als de Son, de Maen, de Sterren, zelfs de dwaelfterren, zoo wel als de vaste niet uitgesondert / gesteld / bevestigd / en in hun loop alle bepaald zijn / en blijven / en zoo een pfeil in sijn kring gesteld zijn / ja! daer in ophentlik beweegd worden; en wel alle in den vloeybaren Hemel soo regelmatig, dat geene der zelve een handbreed kan uitwyken, nog ont soo lang de Wereld bestaan heeft / uitgeweken is / en zoo ordentlik, dat men der zelve stand, en plaats, tegens alle aenstaende tyden van voren kan uittrekken en vastmaken; waerom de Heere by der zelve eerste Schepping niet alleen wilde / dat zij zouden dienen om scheiding te maken tusschen dag en nacht; maar ook dat zij zouden zijn tot tekenen, (t. m. soo door hare Eclipsen, als om de weg aen de Reisgaers en Zeelieden te wijzen) ende tot gesette tyden, (t. m. van Somer, Winter, enz.) ende tot dagen, ende jaren.

Wijders daer 'er de Profet / ten blijke van Jehovahs oneindige Magt, en 't Opper-bestier dat hy over alles heeft / hy; die de zee kloofd, dat hare golven bruisen. Dit zijn de eigenste woorden / die we nog eens lesen Jes. 51: 15. alwaer de Heere om sijn Magt, en 't Oppergebied, dat hy over alle Schepzelen oeffend / te tonen / en dus aente wijzen / hoe ligt het hem is / 't geene ons wonderlik schijnt / daer te stellen / albus spreekt: want ik ben de Heere uwe God, die de zee klieft, dat hare golven bruyzen: Heere der Heyricharen is sijn naeme. Omtrent de Wateren der Zee, die zoo groot en wyt van ruimte is / dat daer in wandelen de schepen, en de Leviathan, welke de Heere geformeerd heeft, toont de Heere op een besondere wijze sijn oneindige Magt, en Opper-bestuur, dat hy ze bestuurt in een perk, als door deuren, en het zand tot een pale geset heeft / dat ze dien niet zou overtreden / Job 38: 8. Jer. 5: 22. dat hy de Golven der zelve door een tijd verheft, zodat de zee is als een ziedende pot, die overloopt,

loopt, en die zig daer op hebbende dan opwaerts rijzen als na den Hemel, en dan als na den Afgrond wederom nederdalen / en zoo danzen en waggelen als een dronken man, Ps. 107. terwijlt hy ze wederom stillt door sijn bevel / Ps. 65: 8. Math. 8: 26, 27.

Aengaende deze zee, en der zelve wateren, getuigd hier de Heere / dat hy de zelve klieft. Van een twyfelagtige betekenis zijn hier de grondwoorden, of de spreekwijze **וַיִּרְגַּם** rogang haljam, welke men egter best dus zoude overjetten / die de zee beroere, of bewege, 't geen ook 't naest overeenstemt met de volgende woorden / als 'er tot een gebolg van dien woord bygedaen / dat hare golven bruisen, een geruisch verwekken / 't geene dog een gebolg is van het bewegen en beroeren der zee.

Wij men egter de vertaling van klieven hier liever houden / in hoedanigen zin het eigenlijk woordzaam en moet genomen worden / Job 7: 5. myne huid is gekloven, en Cap. 26: 12. door sijne kragt klieft hy de zee: ende door sijn verstand verslaet hy hare verheffing. Zoo moet men op zoo eene kloving der wateren van de zee slegt denken / welke plaats heeft in zware Tempeesten, waerdoor tusschen de eene en andere golve, als die haer verheffen, eene klove, diepe valleye, en scheiding is. Ps. 107: 25, 26. in hoedanigen zin onse Oversetters dit zelve woord ook nemen / Job 26: 12. waer over zij num. 32. seggen / „als hy onwe- „ der en tempeesten laet komen over de zee, die de baren, „ en golven zoo verheffen / dat de Zee schijnt te splyten, „ en vol kloven te zijn „. Zumer / wy kunnen onse toetsenning niet geven aen hun / die het woord **וַיִּרְגַּם** wel sou- den verstaen uit die betekenis / welke het zig toe-eigend in de buigingen Niphal, en Hiphil, waerdoor het zegt / rusten: waer van daen **וַיִּרְגַּם** en **וַיִּרְגַּם** Ruste, als waer tegen in den weg is / (1.) Dat het woord deze betekenis niet toelaet in de buiginge Kal. (11.) Dat daer mede niet samenhangt / 't geen 'er volgd / dat hare golven bruisen: want het moest in sodanig een gebal overgeset worden; doende de zee rusten, wanneer hare golven bruisen, 't geene anders warelijk ook elders van God getuigd wordt / en een besondere bewijis is van sijn almacht zie Ps. 89: 10. Ps. 107: 29.

De zee dog door stormwinden, onderaertze vuren, aerdbewin- gen, enz: van God bewogen en beroerd zijnde / soo is daer van het naturelik en gewoon gebolg / dat hare golven bruisen, ge- list 'er nu wijders van gesegd wordt / welk bruisen hier ei- gentlik zegt de beweging, opblasing, verheffing, en dat ge-
3. raes,

raes, dat daer op in de zelfde bespeurd word. Dus maakt David een frage uitlegging over de woorden van onsen Jeremias, als hy zegt: Ps. 107: 25. Als hy spreekt, soo doedhy eenen stormwind opstaen die hare golven om hoge verheft.*

Ondertusschen is en blijft hier de zwaarigheid/ zoo men de woorden daar beroeren, bewegen, enz. vertaelt/ hoe die uitdrukking hier sluit/ en voldeet soo aen 't oogmerk, om Israel wegens hare wederkering en aenstaende ruste, te troosten, daer 'er dan van een onrustige beweging der zee, en harer golven gewaagd word/ als hoe zulke zamenhangen met de vorige gesegden/ daer de Heere van eenen valte, en bestendige ordeninge, en loop van Son, Maen en Sterren gemeld had; terwijl dit bewegen der zee heel eer iets irreguliers onderscheid/ en dus niet het vorige niet schijnt over een te stemmen/ gelijk 'er trouwen in 't geheel weinig of geen overeenstemming schijnt tusschen de Son, enz. en de zee. soo als Abarbanel ook aenmerkt.

Dus hier op diend/ dat (I.) die uitdrukking seer dienstig hier is om Israel wegens hare wederkering en ruste te troosten: want gelijk de Heere de zee ook beweegt door middel van Eb, en Vloed, waar uit ook eenen bruising van hare golven word veroorzaekt en vernomen/ door middel van welke de wateren telkens weggaen, en wederkeren, eben als de Son in haar loop ook van weggaaende, dan wederkerende is/ soo troost daer mede de Heere de Jooden, dat soo ligt het hem is/ om de wateren der zee op haar tyd te doen wederkeren, en soo getrouw als hy zig in desen betoont/ met op zijn tijd de zee weder te bewegen, en de wateren na hare Oevers te doen te rug keren/ het hem alsoo ligt zal zijn/ om de Jooden ter bestemde tyd met hopen, als hier, wateren. (waer hy de Volkeren meermaken vergeselen worden) in Canaan te doen wederkeren. Maar (II.) sluit dit zeer wel op de vorige geijkenis van de Son, enz. en der zelfder bestendige loop: want om niet te melden welke overeenkomst 'er is zelfs tusschen de dazakollen/ in en binnen welke

* Van deee Golven der Zee moet men egter aenmerken, dat zy sig niet soo hooge als Bergen en Toorens verheffen, gelyk de Poeten hebben verdigt, en de Zeevarende gemeenlik voorgeven. De Heer Graef van Marfigli heeft waargenomen, dat in de Middellandse Zee, tusschen Maquione en Peyrole, by eenen swaren storm, de Golven boven den Horizont der Zee sig niet hoger verheffen als zeven, op de Kusten van Provence maer vyf, en als zy tegen de Roten aenstaen, ten hoogsten maer zeven voeten; hoedanig zy ook by een sware storm en hoge watervloed over de Dyken van onse Zee-kusten plegen te lopen. Zie Hist. de l'Acad. Roy 1710. p. 20.

welke de Hemelze ligten zig bewegen/ met die der zeeen, soo houden de wateren der zeeen ook eenen netten en bestendigen loop, als die op haar juiste tyd bestendig eben als de Hemelsche ligten door Eb en Vloed zig bewegen, gaende/ en komende zijn/ voor- en tegenstroom uitleveren/ enz: zo dat 'er soo wel een zoort van zekere vaste ordening, en beweging in de zelfde/ dan in de Hemelze ligten is.

Ondertusschen zijn wy niet geheel bzeemd/ dat door dese uitdrukking/ die de zee klieft, enz. mogelijk gesinspeelt word op de deiling en kloving van de wateren der rode zee, hy Israels uittocht uit Egypten, om in Canaan gebragt te worden/ Exod. 14: 21, 22. alwaer ook duidelik gesegd word/ dat de wateren wierden gekloven. Zie ook Cap. 15: 8. Ps. 77: 16, 17. Hab. 3: 10. en dat de Heere door het herdoog van dat wonderwerk, eertijds aen Israel gedaen/ haar van de toekomstige herstelling, en wederkering in dat zelfde Land bes te krachtiger wilde verzekeren: want voorgeaende weldaden versterken onse hope omtrent de toekomstige; immer zoo kan de Heere haar daardoor te binnen brengen/ wat wonderen ten blyke van zijn magt en getrouwigheid, hy om hinnen wilte wel eer hy de Rode zee gedaen had/ om hen verstaen in Canaan te voeren/ hoe dat hy dat alles niet te vergeefs gedaen had/ nog de werken sijner handen geheel en altoos zou varen laeten; hoe hy nog die zelfde God was/ soo in magt als getrouwigheid, enz. waerom het ook nog te opmerkelijker is/ dat als nu Israel daerelk door Joshua in Canaan overging/ een hiergelijk wonder omtrent der zelfder wateren konst. Zie Jos. 4: 18: 23.

Ge minder bzeemd moet ymant dit hoopkomen/ nadien wy te boren gesien hebben/ hoe de Heere wel meer in dit Hoofdst: hoopzlene weldaden aen Israel hy hun uittocht uit Egypten. en reis na Canaan helwesen/ aenhaelt/ en tot een grond van hope en troost nopens de volgende beloften segt/ zie dit zelfde Hoofdst: vl. 2. 3. Maar wy dan nog hoord/ dat Gods Volk, of ook de Heere eldery wel meer in 't besonder het klieven der rode zee, waerdoor de Israeliten wel eer gingen, aenhaelt/ en tot een grond van hope nopens hare verlossing en wederkering segt. Nadrukkelk is ten desen opzigt de plaats/ Jos. 51: 10, 11. En zyt gy het niet, die de zee, de wateren des groten afgronds, droge gemaakt hebt; die de diepten der zee gemaakt hebt tot eenen weg, opdat de verlossie daer door gingen. Alsoo sullen de vrygekogte des Heeren wederkeren, ende met gejuich tot Zion komen, ende

eeuwige blydſchap zal op haer hoofd weſen, enz: dat beſonder in 't laetſte der dagen zal verbuſd worden. Zoo wederom vſ. 14, 15. De omſtrewende gevangen zal haefſtelik losgelaten worden, enz. want ik ben de Heere uwe God, die de zee kliefd, dat hare golven bruilen, Heere der Heyrſcharen is ſijn naem. Zie ook Cap. 43: 16, 17. Cap. 63: 11, 12, 13. en men vergelyke 'er mede Jeſ. 11: 15, 16. uit welke plaats zouw konnen afgenomen worden / of in onſe Text nog iets beſonders ſchuilt / en de Heere wel mogt onder diergelyke tekenen en wonderen, als hy hun eerſte uittocht na Canaan, hen wiſſen geleiden na dat zelve land in 't laetſte der dagen, met hen ook een weg derwaerts wonderbaerlyk te banen, enz. Nog laeten wy de woorden zelfs eens hier ter neſter ſtellen; zoo word daer geprofeeteert: Ook zal de Heere den inham der zee van Egypten verbannen, ende hy zal ſijne hand beſwegen tegen de riviere: door de ſterkte ſijns winds: ende hy zal de zelve ſlaen in zeven ſtroomen, ende hy zal maken, dat men met ſchoenen daer door zal gaen. Ende daer zal een gebaende weg zyn voor 't overblyfel ſijns Volks, dat overgebleven zal zyn van Aſſur, gelyk als Iſrael geſchiede ten dage (M. B.) doe het uit Egyptenland optoog. Dit is ten minſten klaer / dat in die woorden geene Profetie is / ſlaende op de eerſte wederkering Iſraels uit Babel na Canaan onder 't O. T. maer dat hier een Profetie word ſchoond / ſlaende op iets dat de Heere aen dat Volk doen zal in het laetſte der dagen, zoo als wy ſigtelyk uit vſ. 6-9. als ook uit vſ. 10. ſouden konnen aentonen. 't Greene ook nog nader blykt uit vſ. 11. daer de Heere ten andermaele ſijne hand zoude aenleggen, om weder te verwerven 't overblyfel ſijns Volks, enz. ten blyke dat daer in geenzint op de eerſte wederkeringe * gedoeld word / en dat 'er eige

* Dat in die woorden niet op de eerſte wederkeringe van de Jooden uit Babel in Canaan kan gedoeld worden, blykt uit deſe redenen, waarvan ſelfs Kimchi de twee eerſte opgeeft:

1. Omdat 'er uit Babel maer 2 ſtammen, te weten, Juda en Benjamin zyn wedergekeerd, daer hier nogtans en in 't volgende vers van 't wederkeren ook van Iſrael, de 10 ſtammen, word geſproken, en daerom met de verloffing uit Egypten, daer 't gehele Volk uirging, word vergeleken.

2. Omdat met de verloffing uit Babel, de Jooden niet uit ſoo veel verſchide en vergelegene geweten, als hier genoemd worden, maer alleen uit Babylonien en daer om heen, zyn wedergekeerd.

3. Omdat hier gewaegd word niet van een eerſtmalige, maer andermaele vergadering.

4. Omdat de Zamenhang van 't vorige en volgende ons brengt tot 't N. T.

gentlyk ook niet geſien word op de eerſte bekeringe der Jooden onder het Nieuwe Teſtament, maer op een latere, of tweede wederkering der Natie in 't laetſte der dagen; een by-een vergadering die onder 't N. T. nog eens andermael en in een groter uitgetrektheid uit alle geweten der Aerde zou plaats hebben. Zie verder hoe ſulks blykt uit vſ. 13, 14. En 't is niet geheel te verſmachten / dat Abarbanel zelfs uit de vorige beſte, hoe de Heere andermael ſijn hand zal aenleggen, enz. beſluit uit dat word andermael, dat 'er tuiſſchen Iſraels Verloffing door Moſes uit Egypten, en tuiſſchen de Verloffing door de Meſſias een verbuſdige en nette overeenkomt zal zyn; hoewel wy de wyze, hoe dit in overeenkomt met de zelve zal geſchieden / niet durven of konnen bepalen / en de vzaege blyd / of die overeenkomt alleen in 't geestelyke, dan ook in opzigt van vele lichamelijke omſtandigheden te ſtellen zy? dat de tyd zal leren.

Endelyk word 'er nog de Profeet ten ſlot en ter nader bevestiging by: Heere der Heyrſcharen is ſijn naem. Waerom de Heere Jehovah Zebaoth, H E E R E der Heyrſcharen genaemd word / en van wat nadukt die Eertitel is / ſulks hebben wy reeds ober 't begin van vſ. 23. getoond; alleen zeggen wy thans met een word / en word ſoo ver 't hier in 't beſonder kan dienen tot het oogmerk, dat zig dus de Heere hier zeer gepaſt noemd / om te tonen dat hy het ganſche Heyr des Hemels, der Aerde, en der Zee onder ſijn gebied heeft / Neh. 9. en dus dat het waeragtig is / dat hy alleen het is / die de Son ten ligte des dags geeft, de ordeninge der Maene en Sterren ten ligte des nagts; die de Zee kloofd, dat hare golven bruilen: en hy gebodt ook / dat het hem aen geen magt zal ontbreken het Heyr Iſraels, eens weder te vergaderen, en dat geen ſchepzel in Hemel of op Aerde zulks zal konnen beletten / maer veel eer alles hem als ſijne Knechten in deſen ſal moeten dienſtbaer zyn. In 't byſonder word die Naem hier ingedaen / om te tonen / dat hy alleen die tyden, in welke hy dat doen zal / en dus aen Iſrael 't Koningryke weder zal oprigten, bepaeld / en in ſijn eigen magt geſield heeft. Act. 1: 7. Cap. 17: 26. geſijht hy de Hemelze lichten tot tekenen der tyden geſield heeft / en ook Eb en Vloed, Springtyden, enz: op ſijn tyd weet te geven: waarom ook het grondwoord N. T. word een geſette tyd word vertaald / Dan. 10: 1.

Hoe'er de Heere te regt ten ſlot, en ter bevestiging bydoet; Heere der Heyrſcharen is ſijn naem.

Vers 36. Indien deze ordeningen van voor myn aengesigte zullen wyken, spreekt de HEERE; zoo zal ook het zaad Israels ophouden, dat het geen Volk en zy voor mijn aengesigte, alle de dagen.

Korte za-
menhang
dezer
woorden
met de
voorgaen-
de...

Wijl dit Vers zoo veel als een Aenhangzel is van 't vorige / zoo houden wy ons thans met de samenhang, daer te vinden / niet op / en zeggen met een woord / dat op het geene nu te horen gesegd was / noemens Gods magt, en bestendige Regering, nu geground word de hope van Israels aenstaende Verlossing.

Of (om klaarder te spreken) de woorden hangen in dierbaaregen samen met de voorgaende / dat in 't eben voorgaende vers de gelykenis, ontleend van de ordeningen des Hemels, in 't gemeen was aengehaeld en tot een grond van troost voor Israel gesegd / maar dat nu volgt in dit / en in het volgende vers de uitlegging; en toepassing van deze gelykenis op de laet van 't Joodse Volk, en 't geene hy aen het zelve doen zoude; 't welke dan daer op nader / ten aanzien van de wyze hoe / in de 3 laetste versen van dit Hoofdst. uitgespreid / verstaend en bevestigd word / daer in bestaende / dat nocht het zaad Israels geheel zal ophouden, alsoo weinig als de ordeningen des Hemels kunnen ophouden / neen maar dat het zelve zelfs nog eens zal wederkeren na hun Land, en stad, die tot dat einde herbouwd zal worden / om daer den God harer Vaderen plegtig te dienen / en zoo wederom in Kerk en Burgerlaet; dog na de aerd der Nieuwe Huishouding, hersteld / en bevestigd zal worden.

Voornat-
meHoofst-
zacken,
die hier
ter be-
schouwin-
ge voor-
komens.

Wat van de woorden van vs. 36 zelve aengaet / wy treffen daer in onderscheidelijk aen:

I. Het Voortel, of de Voorwaerde, waer uit een volgend besluit gemaakt / en een andere zaak op gebouwd word / daer in bestaende / dat indien zekere boogheer gemelte ordeningen van voor Gods aengesigte kunnen wyken:

II. Het besluit daer uit opgemaakt / ofte de belofte zelve / daer op geground / hier in bestaende / dat alsoo we-
nig

nig als het eerste kan ophouden / het tweede ook seilen zal / t. w. dat het zaad Israels zou ophouden, dat het geen Volk en zy voor zijn aengesigte, alle de dagen.

Wat aengaet 't Eerste, daer van zeyd de Heere; Indien deze ordeningen van voor myn aengesigte zullen wyken. Van 't woord ordeningen hebben wy reets ober 't vorige vers gehandelt / en wy worden hier gewisen als met de vinger op het geene reets te horen tot een grond gesegd was / als 'er start; deze ordeningen, t. w. van Son, Maen, en Sterren, waarvan ook te horen gemeld was; des wy ons hier allezints de korthed kunnen beneerstigen / en den Lezer heuen wijzen tot het geene wy daer van uit 't vorige vers in 't brede beredeneerd hebben. Alleen merken wy aen / dat wy onder deeze ordeningen ook moeten begrypen / het geene waarvan in de tweede sneede van vs. 35. gewaerd was; t. w. het kloven der zee, en bruisen van haere golven: want zoo dit hier teffens in sijn ruimte niet van God begrepen werd / onder dat eene woord van deeze ordeningen, zoo zoude hier slegt maer eene herhaling, en toepassing van het eerste, en niet van 't tweede lid van 't vorige vers voor komen / daer nochtan 't tweede lid 'er niet te vergeresich / maar met de hoogste wijsheid is ingeborgd / en wy reets te horen in onse verklaring ober die laetste woorden, al de gepastheid daer van met betrekking op Israels wedervergadering hebben aengelwesen; behalven dat de Heere zelve ons in 't volgende 37. vers toond / dat hy het tweede lid van vs. 35. t. w. het klieven der zee, sodat hare golven bruisen, soo wel als de Ordonnantien des Hemels op Israels wedervergadering wil toegespast hebben / alsoo hy daer niet alleen spreekt van de onmogelijkheid van 't t meeten der Hemelen daer boven, maar ook van 't doorgronden van de Fundamenten der Aerde beneden, onder welke men teffens de gronden der zee, en al wat in de diepte is / moet begrypen / soo als wy daer ter plaatze nader zien zullen.

Men werpe ons egter niet tegen / dat in het tweede lid van vers 35. niet van ordeningen der zee, maar slegt van 't klieven der zee, sodat hare golven bruisen, gewaerd was: want wy hebben reets gesien / en in 't brede betoogd / dat men daer ter plaatze door 't klieven, of liever het bewegen der zee (na de kragt van 't grondwoord) verstaen moet / Eb, en Vloed, de Springtyden, de voor en tegenstroom, enz: welke wy zagen / dat hunne vaste / en geleete tyden,

Beschou-
wing van
't eerste
deel, waer
in wy op
de vorige
ordenin-
gen gewe-
sen wor-
den.

en dus soo wel hare nette ordeningen, en loop hebben / als Son, Maen en Sterren.

Hoe derhalven alle die gemelte ordeningen, te varen genoemd / t. w. van Son, Maen, Sterren, Eb, Vloed, Springtyden, enz. niet zullen wyken, t. w. uit kragt van Gods besluit, en voorzienigheid, maer haere bestendige loop hebben / en behouden zullen tot aen de voleindiging der Eeuwen, is ons ontreets over vl. 35. gebieden / des hier in de Eerste snede van dit vers niets hoortoomb / dat een nieuwe opheldering, en verklaringe nodig heeft / als alleen dat 'er bygedaen wordt: Indien deeze ordeningen, (t. w. die ehen te varen vl. 35. vermeld waren) van voor myn aangezichte zullen wyken; eigentlijk staet 'er van voormy, 't geen een Hebraïsmus is / en deeze zin heeft; Indien ze van my geremoveerd worden / en niet meer zullen zijn in mijn geligte, d. i. staen onder mijn opzigt, en bestendige Regering, of dat ik 'er geen zorge meer zoudh voort brengen / maer deze werken myner handen varen laten: want de dingen / die God versorgd, en onderhoud, of aen welken hy zig ten hoogsten laet gelegen zijn / worden gesegd als voor hem te zijn; daer de dingen / welke hy niet versorgd / maer varen laet, worden gesegd agter sijne rugge te zijn geworpen.

Wat het in't beson- der zegd, van voor myn aengesigte.
Zoo geest de Heere dan daer mede te verstaen / dat die ordeningen steeds voor hem, en voor sijn aengesigte zijn / d. i. dat hy niet alleen eene allernaauwste kennis van der zelve gelteldheid, nette order en loop heeft / zoo als iets voor hem te zijn / in dien zin meermalen hoortoomb; zie Pl. 69: 20. 38: 10. 119: 168. Jes. 49: 16. maer ook besonder dat hy 'er steeds een allernaauwste sorge voort draegt; dat hy 'er steeds het oog van sijne waekzaeme voorzienigheid, en bescherming omtrent houd / soodat hy geen kloot / en ledig aenschouwer der zelve is / maer steeds op een werkzaam wyze met sijne wijze Regering, bewaring, en goede bestiering omtrent de zelve tegenwoordig is / als die alle dingen draegd door het woord sijner kragt, sonder welke dit Geheel-Al ten versten in duigen zoudh moeten vallen / en tot een woeste vermenging aller dingen wederkeeren. Zie de spreekwijze soo gezegd / Pl. 89: 37, 38. Pl. 140: 13. Hoogl. 8: 12. Het is daer van daen ook opmerkelijk / dat hier niet staet; indien deeze ordeningen van voor myn aengesigte kunnen wyken, maer zullen wyken, om te tonen / dat ze in zig zelve wel kunnen wyken, d. i. van loop, en cours veranderen / ja geheel ophouden

houden te zijn / soo God het toeliet / en 'er sijne hand hier steeds aenhielt; maer dat ze niet zullen wyken van voor sijn aengesigte, uit hoofde van sijn besluit, en Voorzienigheid, die over alle dingen gaet. Zoo is immers de ordening van dag, en nacht vastgesteld / Gen. 8: 12. en zedert nimmer veranderd: want haerwel de Son en Maen ten tijde van Josua eens stil stonden, Jos. 12. en ten tijde van Hizkia der zelve schaduwe te rug ging op Achaz Sonnewyzer, Jes. 38: 7, 8. egter bleef de ordening van dag, en nacht, enz. en ze kan niet veranderen, of wyken. en ophouden, beluist God / de welke die order soo gesteld heeft / 't aen geen magt onthrekt / om die te onderhouden, en sijn wille overanderlik is. Daerom verandert de Heere in 't volgende Vers ook van spreekwijze, terwyl hy daer segd; indien de Hemelen daer boven gemeten, en de Fundamenten der Aerde beneden doorgrond (Pl. 23.) kunnen worden; stellende daer een gebal / dat in zig zelfs niet kan gescheiden / zijnde het onmogelijk dat eenig Mensch de Hemelen zoudh kunnen meten, of de diepten der Aerde doorgronden, al wilde God zulke een Mensch toelaten / daer de ordeningen der Hemelen wel zouden kunnen wyken, zoo God het toeliet / maer egter niet zullen wyken, omdat dit strijd tegens sijn raad, wil, en Voorzienigheid.

Op dit Conditioneel voorstel volgt nu het besluit, of de toeeigening, daer in staende / dat zoo het eerste kan plaats hebben / zoo zal ook het zaed Israels ophouden, dat het geen Volk en zy voor Gods aengesigte, alle de dagen. Hier wordt dan gevraagd van het zaed Israels, en daer van wordt geleerd / dat het niet zoo geheel zal ophouden, dat het geen Volk zouw zyn voor Gods aengesigte, en dat wel alle de dagen.

Wat of wie men door ymantz zaed verstaen moet / en waerom dus genaemd / is getoond over vl. 27. Dus moet men 'er hier de kinderen, en Nakomelingen Israels dooz verstaen / van welke Kinderen en Nakomelingen ook al over vl. 17. gehandelt is.

Het zaed Israels is hier dan niet in 't gemeen de Christen Kerk uit Jooden en Heidenen staande / als of de Heere wilde seggen / dat hy altijd een erk op Aerde zoudh hebben / zoo als het zonnige in overvloed met onse kantenemers nemen / of schoon we toestaan dat de Geloovige des N. T. zelfs uit de Heidenen, in een zeker opzigt na den geestelijken zin zoo kunnen genaemd worden. maer

Besluit hier uit op- gemaakt, dat alsoo weinig het ganische zaet Israels zal ophouden, enz.

men moet volgen onse doozheen gelede zonden / 'er de Nakomelingen uit de Jooden en besunder de uitverkorene Gelovige uit de zelve / dat overblyfel na de verkiezing, 't geene de Heere in 't laetste der dagen zig weder vergaderen zal / dooz verstaen. Zie 't slot van vs. 7. en 't geene hy daer ober ter verklaring gesegd hebben.

Wengende dit zaed Israels getuigd in de Heere / dat het alsoo weinig zal ophouden / dat het geen Volk, t. w. een besunder onderscheiden Volk zy dooz Gods aengesigte, d. i. hem bemind, en geliefd van ouds / en dooz welke hy een nauwe zorge draegd / (zie 1 Sam. 16: 6. Hoogl. 8: 12. Jeli. 49: 16. Pl. 140: 14. daer de spreekwijze zoo hoort) als de ordeningen des Hemels enz: zullen wyken. Waer mede hy leerd / dat hy dooz sijne Voorzienigheid zal beschikken / dat de Joodse Natie, niet tegenstaende alle die rampen, welke de zelve van tijd tot tijd / besunder in Jeruzalems Verwoestinge, zijn overgekomen / waerdoor een verschrikkelijke menigte zijn ongekomen / en de overige als ballingen alomme verstrooyd zijn / en jammerlijk omwerven ober de gansche Aerde tot op desen huidige dag, egter niet geheel zal uitsterven, en ophouden, of dooz Houwelyken met andere Natien soo verdeeld, en verbasterd worden / dat het geen afzonderlik Volk meer zoude uitmaken; gelijk de binding leerd / dat niet tegenstaende al het gemelte / nogtans het zaed Israels niet ophoud, maar de Jooden zig alomme nog in een groote menigte op Aerde bebinden / en als een besondere Natie aen haer gelaet, reuk, spraek, zeden, Godsdienst, en wetten ten dubbelsten van alle andere te onderkennen zijn / (vergel. Esth. 3: 8.) als waer in de besondere Voorzienigheid, en bestiering des Allerhoogsten ogeneschijnelik doozzaeld / niet tegenstaende alle andere Volkeren doozgaensch versmeltten onder de gene/ander welke zy verstopen zijn.

En warelik als men eens overweegt / welke rampen die Natie al van tijd tot tijd geleden heeft; hoe zeer de zelve verminderd, verkort, en onderdrukt is / soo moet men verbaest staen / hoe het mogelijk zy / dat de zelve nog niet geheel is uitgeroept / en dat het zaed Israels nog niet ophoud, maar nog alomme in groote menigte behouden wordt; soo als daer dooz de weg open wordt gehouden / om dat Volk nog eens weder te vergaderen.

Dit zal nader bliken uit het geene ons gelust hier van nader te melden. Te weten / om thans de geschiedenisse niet hoger op te halen / en te gewagen van alle / die in de woestijne

woestijne zijn ter nedergeflagten, waerban reets ober vs. 2. is gehandelt; zoo begon daer op allereerst de Heere in Canaan met de 10 Stammen, met Israel te strijden / die behalven veelvuldige Oorlogen tusschen haer en Juda, daer zy elkhanderen dooz verteerden, ook nog van buiten dooz de Koningen van Syrien, Benhadad en Hazaël, en Rezin zeer deerlijk gehavend / en eindelik dooz de Koningen van Assyrien, eerst dooz een gedeelte dooz Tiglat Pilezer, en eindelik geheel dooz Salmanasser uit haer Land na Assyrien wierden weggevoerd / en daer in verscheide Landen en Gewelten verspreid. 2 Kon. 15: 29. 17: 6

Maer behalven Israel ging ook Juda niet hyn: die werden ook wel eerst dooz de Koningen van Egypten, van Syrien ende dooz Sanherib de Koning van Assyrien, op het uiterste mishandelt / ende afgehoert; maar doozal ook eindelik / eerst dooz een groot deel, onder Jojachin, en eindelik geheel en al onder Zedekia, dooz Nebucadnezar, met verwoesting van Stad, Land, en Tempel, na Babel weggevoert. Cap. 24: 25.

Na 70 Jaren keerde wel een geheelte wederom na Canaan, dog heere 't grootste deel van de 10 Stammen; ja Bynia geheel / met nog een menigte zelfs van de Stamme Juda, bleven in de vreemde Landen verstrooyd / tot de Messias toe. En zelfs / die in Canaan wederkeerden / waren daer onder een zeer geringe, zeer verdrakte, eide zeer dienstbare staet, en onder menigvuldige quellingen; eerst van hare boote Naburen, gelijk Ezra, en Nehemia tonen: vervolgens onder de gedurige schattingen der Persen, doe der Grieken, en eindelik ook der Romeinen; nevens veelvuldige Oorlogen, daer zy dooz overstrooyd zijn; eerst dooz de Egyptische Koningen, als Ptolomæus, de Soen van Lagus, Ptolomæus Philadelphus; Euergetes; en Eupator; doe dooz de Koningen van Syrien, als Antiochus Epiphanes, Eupator; Demetrius, Alexander, en andere / die met de Egyptische Koningen om het Joodse Land gedurig vogen / en onbertusschen 't Joodse Volk bloedig plukten. Daer nae volgden de binnenlandse beroerten onder de Asinoneen die gedurig om de Regering, en om het Priesterchap met malkander overhoop lagen; totdat eindelik de Romeinen dooz Pompejus die tussst quamen wegwieren / niet sonder slagting van 12000 Jooden.

Dooz de Romeinen wierden zy al wederom op 't nieuw afgehoert; niet alleen dooz gemeene schattingen, maar zelfs dooz extraordinaer geweld; eerst dooz Pompejus, die haer niet

niet weinig melste; hoe door Crassus, in sijn togt na Parthien, die al de schatten en 't goud van den Tempel weg-roofte / en daer na nog eens vier Steden met der zelfver Inwoonders deed verkopen, om een harde schatting van over de 700 talenten zilvers, den Jooden opgelegd / te binden. En daarom hebbend Abarbanel openhartig dat de Jooden; zekert de wederkering uit Babel, meest altijd in dienstbaerheid gebleven zijn / somtijds onder de Perzen en Meden, somtijds onder de Grieken, somtijds onder de Romeinen, en dat zy nocht hebben konnen haelen 't getal der Menschen onder 't eerste Huis.

Maer nog is dit alles weinig bij de afkortingen, die zy met en eben na de tyden van de Christus geleeden hebben; hoe zy zig onderling door schikkelijkhe beroerten, om die tijd / daer dikwerf duizenden in sneuvelden / hebben verdorven, tot dat zy eindelijk door de Romeinen geheel wic-den uitgeroeyd: en wat een menigte daer onder omgaaen men / gaet alle verbeelding te boven.

Ge weten / de Sadduceen en Phariseen, en zelfs de verscheide Seeten van deze laatste, nevens vele Eer- en staet-zuchtige Menschen begosten terstond na de tijd van de Salig-maker sodanig tegen malkander te blyfscen / dat het Land vol wierd van bloedige Factien, Struikrovers en Moordenaers, en dat 'er geheele zeen van bloed gestoot wierden. Eusebius verhaelt Lib. 2 c. 18. en 19. van een Oproer onder Claudius, schielik in den Tempel op een Paesch-Feast ontstaen / waar door zy alle met soo veel geweld den Tempel uitbojsten / dat 'er wel 30000 vertreden wierden. En onder Nero van een schrikkelijcke opstand der Hogepriesters tegen de mindere Priesters en de voornaemste des Volks / waer in ieder / een hoop stoute Menschen bij zig hebende / zig tot een hoop der zelfver opwierp / en alles in verwarring bragt. Deze tweespald moztelde hoe langer / hoe verder in / tot dat zy haer eindelijk tot een prooy van de Romeinen maakte: Jeruzalem verbeeld zig in twee partyen, de een onder den Hogepriester Ananias, die de Romeinen wilde getrouw blyfven; de andere / die zig Zeloten, dat is Yveraers noemden / onder een zekere Johannes, de welcke gestijft door de Idumeers, die zy in Jeruzalem heimelik in lieten / in eenen nacht gansch Jeruzalem tot een bloedbad maken / Ananias met wel 8000 van den voornaemsten Adel ombragende / den Tempel innemende / en verholgens het gemeene Volk als Beesten slagtende / en doodende; alles onder doorgeven

geven van te yberen door de loodze Vryheid, en tegen de dwingmagt der Romeinen. Ondertusschen worden deeze wederom verbeeld in drie Partyen, die yder een besonder Hoofd kosen / en elk een gedeelte van de Stad innamen / die dus tot een Moordkuil en bloedbad wierd. De Tempel stroomde van bloed, soodat de gemakken des Tempels als een Zee stonden; in den omgang des zelfs was het al vol bloed, zoodat vele haer Party wissende naderen / door 't geronnen bloed glibberden en verloren gingen / totdat 'er een van dryen overwoonen zijnde / nog twee overbleven / die in de Belegering door Titus de eenige oorsack waren / dat zy overwonnen wierden / 't geen anders onmogelik geweest was; eben gelijkt het den Midianiten ook het meest verdoof / dat zy haer swaerd setteden tegen malkanderen. Maer by haer onderling gebuys / quam nu ook nog openbaer geweld van den Vyand van buiten: want terwyl zy zoo malkanderen verreedden, namen ook de Romeinen haer hang waer / slag op slag haer zoo in haer bloed doende wentelen, dat eindelijk haer Staet en Godsdienst ten eenemaal verbroken wierd. In een Oproer onder den Stadhouder Gessius Florus wierden 'er 20000 te Cesareen, en 50000 te Alexandrien omgebracht: onder Keiser Nero wierden 'er door Vespasianus binnen Jotapa 40000 vermoord: binnen Gamala verliesen 4000 haer leven door 't swaerd, en 5000 batten dood; behalven nog vele van de Oproerige, die in haer vlugt verslagen wierden: door Placidus, Romeins Overste / komen Anno 70. zoo door 't swaerd, als door 't water, daer zy in vielen / op eenen dag om 92000: nog verslaet 'er Vespasianus 13000. Maer door al wierd Jeruzalem bloedig in haer laatste Belegering, door 't swaerd, en door den honger daer binnen / gedurende het beleg omkomende 110000 Menschen: in 't kort / in den gansch Oorlog, zoo door de Oproerige, als door de Romeinen, door honger, vuur en Pestilentie over de 13300000 Menschen: in dit alles werden beide de overgeblevene Hogepriesters / Ananias en Jesus ook omgebracht; de Wet van Moses door Titus na Rome in Triumph geboord / den Tempel verhoofd; de overblyfsels die gebonden wicden van den Ceremonielen toefel, van Kandelaren, enz. in Triumph gedragen / en in den Tempel der Heidenen tot Rome te prout gesteld; de meeste Priesters en Rabbinen door 't sweerd en vuur versonden / en vele / die overgebleven waren hebben haer zelfs uit wanhoop in het vuur.

of in haer eigen swaerd geloozen. En nog stond het daer mede niet stil / maer als zy nu allezints verluooyd, zig egter nog al niet gerust hielden / maer als gedurig wederom nieuwe aanslagen op haer Land maekten / eerst onder Keiser Trajanus, daer nae onder Hadrianus, zyn zy by die occasien nog wederom telkens schrikkelik vermoord, en verminderd: onder Hadrianus alleen / zeggen de Historie-Schryvers dat 'er over de twaelf honderd duizend Jooden allezints zyn omgebracht; zoo verre / dat Gansius, een Joodsch Historie-Schryver zeyd / dat nog de nederlaeg der Jooden onder Nebucadnezar, nog onder Titus, by die onder Hadrianus te vergelijken zyn. *

Wie staet uit allen desen niet verbaest / hoe het haest mogelikh is / dat het zaed Israels niet geheel is uitgeroeyd / en dat de Jooden niet opgehouden hebben een besonder Volk te blijven? en wie merkt daer in niet een alledoozstaens belofte van Gods besondere bestiering, en voorzorg booz die Natie? ja! wie ziet dus niet beluaerheid deeze Godspreek, als de Heere zeyd / Indien deeze ordeningen van voor myn aengesigte zullen wyken, zoo zal ook het zaed Israels ophouden, dat het geen Volk en zy voor myn aengesigte, alle de dagen.

Erantwens! dat Israel dus altijd een besonder Volk zou blijven / was meermaelen boozeyd / als Gen 12: 2. 3. Num. 23: 9. Esth. 3: 8. Jerem. 33: 20, 21, 22. welke laetste plaest te nadrukkeliker is / omdat zy zeer met dit en het vorige en volgende vers overeenstemt / waerdig om hier waarderlyk ter needer te stellen: dus luiden daer de woorden: Al-zoo zeyd de Heere, indien gy lieden myn Verbond van den dag, en myn Verbond van de nacht kond vernietigen; soodan dag en nacht niet zyn op haren tyd; Zoo zal ook vernietigd konnen worden myn Verbond met mynen knecht David, dat hy geen Sone en hebbe, die op synen Throon regere; ende met de Leviten, de Priesteren myne Dienaeren: Gelyk het Heyr des Hemels niet geteld, en het zand der zee niet getelt.

* Die lust heeft dit nog nader en verder verdoond te zien, gelieve te leezen het geene de geleerde Heer H. Gerbade in syn wel Eerw. doorwrogt Werk over Zacharias heeft, pag. 214, 215. En die zuiks met opmerking daer leefd, zal moeten verbaest staen, hoe 'rmogelik is, dat 'er nog eenig Joods Volk overig zy; waerom wy wel merde eige woorden van dien Heer mogen besluiten, als by p. 215. onder aen zeyd „Wy zien dat de Heere God haer nog, niet regheftende de Koningen en Prinzen der aerde, zoo dikwerf op hare gansche uitroeyinge hebben toegelegd, voor syn aengesigt tot op deeze ure gedooft, enz. „ wat konnen wy daer anders aanmerken als een heilig oogwilt des Heeren? „ enz.

ten kan worden, alsoo zal ik vermenigvuldigen 't zaed myns Knechts Davids, en de Leviten, die my dienen. Zoo lue-derom vs. 24—26. daer de Heere herhalens tot Jeremias zeyde: En hebt gy niet gesien, wat dit Volk spreekt? seggende, de twee geslagten, die de Heere verkoren hadde, die heeft hy nu verworpen; ja! zy verfinaden myn Volk, sodat het geen Volk meer is voor haerlieder aengesigte. Zoo zeyd de Heere, indien myn Verbond niet en is van dag, en nacht: indien ik de ordeningen des Hemels en der Aerde niet gesteld en hebbe, zoo zal ik ook het zaed Jacobs, en mynes Knechts Davids verwerpen, enz. want ik zal haer gevangenisse wend- den, en my harer ontfermen. Nadrukkelik is ook ten desen opzichte de belofte / Jes. 65: 8, 9. Alsoo zeyd de Heere, gelyk wanneer men most in een bos druiven vind, men zeyd, en verderft ze niet: want daer is een zegen in; alsoo zal ik het om myner knechten wille doen, dat ik ze niet alle en ver-derve. En ik zal zaed uit Jacob voorbrengen. enz.

En niet alleen belooft hier de Heere / dat het zaed Israels slegt booz een lange tyd, niet zouu ophouden, soodat het een groote reeks van jaren agter een / een Volk zou blij-ven voor syn aengesigt, als 't besondere voorwerp van sijne voorzorge, bescherming, enz: maer wel alle de dagen, dat is van haer eerste opkomst af / booz alle de tyden heenen / tot aen den afloop der eeuwen, en dus zoo lang de Wereld staet / of zoo lange die ordeningen des Hemels, en de loop van der zelve ligen, gelyk ook de ordeninge van dag en nacht zal plaets hebben / en terwyl die alle de dagen tot aen 't einde der Wereld zullen plaets hebben / zoo ook het zaed en Volk Israels, zonder oyt / of oyt geheel uitgeroeyd te worden / 't mag dan booz een tijt booz in- of uitwendige beroertens zoo verminderd zyn / als 't wil. Ondertus-schen zouden de woorden deeze zin wel konnen hebben; dat of schoon deeze Natie booz lange dagen agter een als geen Volk meer zoude zyn / d. i. op zig zelfs wonende / en Regerende / eben als te boren / maer veele dagen zoude zitten, sonder Koning. enz: egter zulst niet alle de dagen zoude duren / als zullende weder tot Gods Volk aenge-nomen worden / en tot hun vorige luister wederkeren / en zoo weder een Volk zyn voor Gods aengesigte, daer het nu van voor Gods aengesigte zoo lange verstoten was ge-weest / wanneer het een verklaringe zouu zyn van vs. 4, en vs. 20. ten welken einde de Heere van hier zouu beloven sooge te zullen dragen / dat het zaed Israels niet zoude ophou-

den, opdat uit het zelve altijd een overblyfel na de verkieſing; dat hy tot ſijn Volk weder kon aennemē, mogt overblijuen.

En hier op ſtande men ook ten vollen ſtaet maeken/ het mogt 'er dan zoo duister met die Natie uitzien/ als het wille/ en al kregen zy nog ſoo grote rampen en Neerlagen, ja! al wierden zy nog ſoo verſtroyd over den ganschen Aerd bodem, wijs het de HEERE, de Jehovah, de Algenoezame, en getrouwe God was/ die het beloofde, welken het nog aen magt, nog aen getrouwigheid ontzakt/ en die zeggen ſtande; ik de Heere worde niet veranderd, daerom zyt gy Huis Jacobs niet verteerd. Mal. 3: 6. Maerom de Profeet 'er nu ten laetſten oost 't gewone Profeetische zegel inboegd/ zeggende; Spreekt de HEERE, dog van welcke uitdrukkung reets te horen (wijs zulks daer meermalen voorgehoord) gehandelt is.

Het mogte dan dikwerf de toeleg geweest zijn van de vyanden van Iſrael, om die Natie geheel uit te roeyen/ en haere gedagtenis van den Aerd bodem te herdoen/ en zoo Zion tot de grondvesten te ontbloten, als ze zeiden/ ontbloomt ze tot de Fundamenten toe, en roeyt ze uit; maer Gods gedagten/ zijn niet als haere gedagten/ hy wil zig een overblyfel behouden na de verkieſing, hy leerd niet weder om ſijn Ephraim geheel te verderven: ziet wat wy daer van verder ter opheldering/ en bevestiging gezegd hebben over vs. 20.

Daer zijn anders wel andere Natien die dat Noodlot was overgekomen/ en die geheel zijn uitgeroeyt, en verdelgd van den Aerd bodem: Waer is dog nu het trotze Babylon? Waer vertoont ſig dat grote Ninive? Waer is nu dat magtige Carthago? alle die grote Mogentheden zijn te gronde gegaen/ en verſtonden te geſijft met de vier bekende Monarchien, maer Iſrael is door Gods bewaring nog altijd overgebleuen.

Hier uit zien wy nu Gods onveranderlyke liefde, en ſijne trouwe, ontrent ſijn oude Volk Iſrael: en teſſens hoe baſt men op ſijne beloften kan ſtaet maeken/ zo dat eerder Hemel, en Aerde zullen voorbygaen, dan dat 'er een tittel, of jota van de zelve zoude woogngaen/ Math. 5: 18. Ja! hoe God altijd een Kerk op Aerde zal hebben/ en behouden/ zelfs tot aen het einde der Wereld, hoe klein, en bedekt het getal der Leden des zelfs door een tijt ook mag wesen. Zie Ps. 72: 5, 17, en 89: 37, 38, en 102: 29. Verſeeken met Math. 28: 20. En eindelijk hoe hy met de zulke/ die hy eens tot ſijn Volk verkoſen/ en aengenomen heeft/ ſchoon hy de zelve om hunne ſonden door een tijt zwaer mogt tug-

Korte
ſtellingen
van 't ge-
bruik hier
uit te rek-
ken.

igen en kaſtyden, niet altooſt wijs twiſten, ofte eenwig ontrent hun verbolgen zijn/ en ſijn Verbond eens met hen gemaekt/ niet wijs verbreken, of ontheiligen, ſchoon de zelve zig aen hun kant aen ontrouwe Bondbreking mogten ſchuldig maken. Zie Hab. 3: 2. Ps. 89: 31—35. Jef. 54: 8, 9, 10.

Vers 37. Zoo ſeyd de HEERE; Indien de Hemelen daer boven gemeten, ende de Fondamenten der Aerde beneden, doorgrond konnen worden, zoo zal ik ook het gansche zaed Iſraels verwerpen, om alles dat zy gedaen hebben, ſpreekt de HEERE.

Want ik de HEERE en worde niet veranderd: daerom en zyt gy o! kinderen Jacobs niet verteerd. Zoo luidt de Godspreek/ die wy leſen Mal. 3: 6. Dat God nog in ſijn Welen, nog in ſijn Beſluiten, nog in ſijne Werken, nog in ſijne onbepaalde beloften, of bedreigingen eenige veranderinge onderhevig is/ is een ſtuk/ 't welk niet alleen 't Heilig Bybel- Woord, maer zelfs de geſonde reden, en 't denkbeeld dat wy van een alvermogenſt Opper-Weſen hebben/ overbloedig leeraerd. Immer

I. Soo God in ſijn Welen konde veranderd worden/ ſoo zoude hy of in een Volmaekter, en meerder, of Onvolmaekter, en minder moeten veranderd worden; zoo in een Volmaekter, dan was hy te horen ('t zy met eerbied gemeſt) de Volmaekſte, en Opperſte niet geweest; zoo in een Onvolmaekter, en minder Weſen, dan hield hy op de Volmaekſte, en Opperſte te zijn; om thans meer andere reden dieſe aengaende hoort te gaen.

II. Soo God ſijne Beſluiten, of Werken veranderde/ zulks zoude moeten zijn/ of omdat hy alle niet wyſlik genoeg overlegd en begonnen had; of omdat het hem aen magt ontzakt zulks uit te voeren/ en te voleinden. Edog geen van beide heeft plaats in een Alwys, en Almagtig Weſen.

III. Soo God ſijne beloften, en dreigementen veranderde/ dan zoude hy niet de God Amen, de God der waarheid zijn en blijſen/ en zulks zoude tegens ſijne bleekloſe Heilichheid aenloopen. Zie Num. 23: 19.

Wit nu/ dat de Heere nu niet veranderd word, leyd hy tot een grond/ waerom de kinderen, of Nakomelingen Jacobs niet verteerd, en zoo geheel uitgeroeyd en verdelgd

Am m m m 3

waren

Inleids-
dings-
grond, ter
bequame
overgang
tot vers
37. uit
Mal. 3: 6.

waren / zoodat ze geen Volk meer zouden zijn / maer niet tegenstaende alle die oordeelen, rampen, en neerlagen, met welke hy die Natie om haere sonden van tijd tot tijd rechtvaardig gestraft had / nog waren staende gebleven; waarvan wel besonder de oorzak was / deels sijne onveranderlyke liefde tot dat Volk; deels sijn vast besluit, en gedaane beloften van het zelve noyt geheel te zullen verteeren, of uitroeyen, en dus geenzints eenige verdienste, of waardigheid in 't gros dier Natie.

En warelijk / dit is een vaste grond: eerst moet Gods liefde tegen sijn Volk herteerd worden / eer zy kunnen verteerd worden: daerom zegt de Heere: Hof. 11. Hoe zoude ik u overgeven, o Ephraim; u overleveren o Israel? Hoe zoude ik u maken als Adama; u stellen als Zebaim? myn herte is in my omgekeerd, al myn berouw is te zamen ontfleken: ik zal de hittigheid myns toorns niet uitvoeren; t. w. om u daerdoor / als door een vuur, geheel te verteren; ik en zal niet wederkeren om Ephraim te verderven: want ik ben God, en geen mensche: als of hy wilde zeggen / ik ben geen mensche, die liegen soude / en geen menschen kind gelijkt / dat my iets berouwen zoude; zoude ik het seggen en niet doen, spreken, en niet bestendig maken?

Ook is 'er sijne ere aen gelegen / dat die hy eens heeft beginnen te verlossen, en aan wien hy eenmaal sijne handen goede te koste gelegd heeft / dat hy deeze werken sijner handen niet laet varen, en ten halven laet steeken, maer het begonne werk eindelik ook voleindigd, en zig zoo bezaant / als een Rotsteen, wiens werk volkomen is.

Trouwens! hoe onmogelik het is / dat het zaed Israels noyt geheel verteerd zoude komen worden / uit kragt van Gods oude liefde, van sijn Verbond met hare Vaderen gemaakt / en van sijne gedane / en soo dikwerf herhaelde / en als met eede gestaefde beloften, hoe veel ook die Natie van tijd tot tijd mogt geleden hebben / zulks blijkt nader uit dit 37 vers vergeleken met de twee voorgaende / daer de Heere betwigt / dat alsoo weinig als de ordeningen des Hemels zullen wyken, en alsoo min als de Hemelen van boven kunnen gemeten, en de Fundamenten der Aerde beneden doorgrond kunnen worden, hy alsoo weinig het zaed Israels geheel verwerpen, dat het geen Volk zouw zyn voor sijn aengesigte.

Hoe dit 37 vers zamenhangt met het vorige / en met vs. 35 is uit de zamenhang dier vider / en besonder van het laatste / of 36 vs. in onse verhandeling daer ter plaetse te zien / en onnoodig te herhalen. Men merkt dog voorgaensch aen /

Overbrenging van dit gesegde tot vs. 37.

Zamenhang van dit vers met de 2. voorgaende.

aen / dat in dit vers, wat de zin aengaet / herhaeld word / het geene dat reets in de twee vorige versen gesegd was / en slegt maer door een andere vergelyking, of nieuwe gelykenis hier bevestigd word. Wat daer van zy / zullen wy in de Verklaring zelve haest nader ondersoeken / waer toe we zullen (om alle rediten door te komen) sparen.

In dit Vers staet ons weder te beften:

I. De gelykenis zelve / die de Heere hier besigt; Indien de Hemelen daer boven gemeten, enz.

II. De toepassing van de gelykenis, als 'er hy gedaen word; zoo zal ik ook het gansche zaed Israels verwerpen, om alles dat zy gedaen hebben.

III. De zekerheid en bevestiging van dat alles / als 'er niet alleen vooraanget; Zoo seyde de HEERE, maer ook ten slot gesegd word; spreekt de HEERE.

Wat aengaet het eerste. t. w. de gelykenis zelve / daer van zegt de Profet uit naem des Heeren; Indien de Hemelen daer boven gemeten worden, en de Fundamenten der Aerde beneden doorgrond kunnen worden.

De Profet gemaect dus hoofdzakelick van Hemelen en Aerde, en van het Eerste merkt hy aen / als een zaak van onmogelijkheid / dat die kunnen gemeten, en van het tweede. dat des zelfs Fundamenten beneden alsoo weinig konnen doorgrond worden.

Onder de naem van Hemelen in 't veelal begrypen wy de gansche spatie, die boven de Aerde is / die in meer dan eenen Hemel verdeelt word. En dus (I.) De Lucht, of Lucht-Hemel, waer in de Wolken zweeven / en de Vogelen des Hemels vliegen / Gen. 1: 20. Lev. 16: 19. Math. 6: 26. (II.) De Firmament of Sterren Hemel, of dat blanke Lazure gewest / daer wy niet ons Gezicht onder tegen een stuiten / waer in de Hemelze lichten, als Son / Maen en Sterren zig bevinden / Gen. 1: 14, 15. Cap. 1: 5. (III.) Onmogelik * ook den derden Hemel, 2 Cor. 12: 2. of den Hemel der Hemelen, het Paleys Gods en

* Ik zeg, mogelijk; niet zoo te verstaen, als of het niet vast zouw zyn. dat 'er een eigentlike derde Hemel zy, soo als zulks van sommige in twyfel getrokken word; terwyl andere zelfs duidelik staende houden, dat 'er geen andere derde Hemel. als een zinnebeeldige zouw zyn, verstaende daer door de triumpheerende Kerk, of een staet van Heerelikeit, en Gelukzaligheid, die de zelve geniet, of iets anders. Maer ik zeg dat men mogelijk 'er de derde Hemel mede moet onder begrypen, omdat de Schrift hier onbepaald van Hemelen spreekt, en dus geene uitsondering meekt, en omdat ook die derde Hemel boven is, en alsoo weinig, ja! nog veel minder als de Lucht, en Sterren Hemel kan gemeten worden; hoewel anders volgens vs. 39 hier eigentlik de Lucht- en besonder den Sterren-Hemel

Voornaemste Hoofzaak, die in dit vers ter beschouwing voorkommen.

Overgang ter beschouwing van het eerste Deel.

Wat men hier door Hemelen verstaen moet.

en de plaetse van sijne doozlugtige woning, daer God sijn Throon heeft/ en waerwaerts Jesus is opgevaren, om daer te gaen zitten aen sijn Vaders Regterhand; gelijkt hy ook eens van daer zal wederkomen, om te oordelen de levendige, ende de doode. Immer t grondwoord *עוֹלָם* is t waerscheijnelijst afkomstig van een Arabisch woord/ dat zoo veel zegt/ als hy is hoog geweest, en doet ons soo denken om alle die plaetzen. die om hooge baken ons zijn/ des wy hier niets van tgeene boven ons is/ behoeven uit te sluiten; en het woord niet alleen dikwerf van de Lugt- en Sterren- Hemel, maer ook meermalen van den derden Hemel gebruygt/ Neh. 9: 6. Deut. 26: 15. 1 Kon. 8: 39, 43. Ps. 2: 4. 103: 19.

Men

Hemel schynd bedoeld te worden, gelyk ook die twee Hemelen besonder al van ouds t voorwerp van de proefnemingen der Wiskonstenaers plegen te zyn, zoo als wy strax nader zien zullen, als de Profeet hier gewaagd van een afmeting der zelve; des wy hier geen vaste bepalingen durven maeken, of de Geest er ook den derden Hemel mede onder begrypt, of niet, omdat er dus redenen voor en tegen zyn. Althans, dit is by ons zeker, dat er warelik een eigentyke derde Hemel zy, onderscheiden van Lugt- en Sterren-Hemel, en dat die boven is.

Immer om thans alle bewyzen diesaengaende niet te berde te brengen, of den anders gevoelenden opzettelyk en wydlopig te wederleggen, t geen hier de plaats niet zouw zyn, maer om alleen onse Regtinnigheid in desen te openbaren, en met enige redenen slegts te bekleden, zoo bewys ik zulks (i.) Uit Pauli woorden 2 Cor. 12: 2, 3. daer hy duidelik gewaagd van een derden Hemel in welke hy opgetrokken was, en alwaer hy onuitsprekelyke woorden gehoord had, en dat men daer die derde Hemel niet slegts sinebeeldig moet nemen, maer voor de eigentyke en plaetzelyke derde Hemel, onderscheiden van Lugt- en Sterren-Hemel, hebben wy met kracht van redenen in ons tweede Deel van de Staat van een Uitverkorene voor onder en na sijn bekering, over die woorden getoond, t geen een weertgierig Lezer daer ter plaetse als ook een aenhangzel, en nadere opheldering, en bevestiging daer van, in de Voorrede van dat Werk kan zien. (ii.) Omdat het als een besonder Geloofs-articul van onse Hervormde Kerk voorkoomd, dat Christus opgevaren is in dien Hemel, waarvan men niet wel door anders te gevoelen kan afwyken, of men wykt ook van onse zuivere Geloofs-leer in desen, gemerkt onse Hervormde Leer mede brengt, dat dien Articel des Geloofs niet alleen een verandering van Staat, maer ook van plaats in sig beheld. (iii.) Omdat de Engelen by Jesu Hemelvaart duidelik tot de Discipelen zeiden, dat hy in den Hemel opgenomen was: Act. 1: 9, 10. en zoo men t voorzetzel is al wilde vertalen door na: na den Hemel, even als het zoo even te voren voorkoomd, wat staet gy en zaet op na (is) den Hemel? soo volgd dog, dat door die Hemel de derde Hemel, en wel een plaetzelyke Hemel moet verstaen worden, wyl de Discipelen derwaerts opzagen, zoo ver hun gesigt reiken kon, en wyl anders de opneming niet nodig was, zoo er slegts eene verandering van staat (als de Lutherzen willen) door verstaen werd. (iv.) Wyl Enoch, en Elias ook ten Hemel zyn opgenomen, en wel met hunne Lighaemen, welke gevolgelik niet alleen een verandering van plaats, maer ook van Staat ondergaen hebben,

en

Aengaende die Hemelen nu word hier als een zaek van onmogelijkheid gesteld/ dat die daer boven konnen gemeten worden, t. w. om te weten der zelve juiste hoogte, haere breedte, en uitgestrektheid. Dog hier schynd in de eerste plaetse eene zwaarigheid van te komen/ daer in verstaende/ dat immer de Wiskonstige van tijd tot tijd gemeten hebben de distantie, die er is tusschen Hemel ende Aerde. Dog wy antwoorden. * (i.) Dat geen Wiskonstenaer den oppersten Hemel zelve nogt gemeten heeft/ of meeten kan/ en zelfs niet na gissing. (ii.) Dat geen Wiskonstige in staat is de juiste hoogte, breedte, en uitgestrektheid zelfs van Lugt- en Sterren-Hemel correct af te meten/ en te bepalen/ hoedanig eene nauwkeurige afmeting, en dat soo wel van de juiste hoogte, als breedte hier eigentlik bedoeld word/ van waer daerom ook verschillende gissingen by hun gebonden worden. Waerom er te recht gebruygt word/ Jes. 40: 12. Wie heeft van de Hemelen met de spanne de maat genomen? (iii.) Dat men onder deeze Hemelen ook in sijn ruimte moet begrypen de Hemelze ligten/ volgens vs. 35. als Son, Maen, en Sterren, en dus hier onder teffens bedoeld word een nette afmeting van der zelve grootte, hoogte, distantie van den anderen; van haere draykingen, enz. t geen nogt eenig Wiskonstenaer ten aenzien van alle de Sterren gedaen heeft; gelijkt ook zelfs alles/ wat zy diesaengaende van Son, Maen, en eenige Sterren seggen/ in alles niet vast doozgaet/ waerom de eene hier in van de andere verschilt.

Dus kan dan de eerste zwaarigheid ligtelik opgelost worden/ soo maer soo gelukkig de tweede, die men ons napens het doozgronden van de Fundamenten der Aerde, maekt/

Ann

maekt/

en wyl Jesus selve na den Lighaeme immer is opgenomen, en alle Lighaemen een plaats nodig hebben, des die Hemel, waerwaerts hy is opgenomen, zekerlik een plaats moet zyn. Voorts kan men dit wederleggen. met alle zulke plaatsen, en redenen, met welke de Lutheranen noeps Jesu Hemelvaart doorgaens wederlegt worden in hun wangenveelen diesaengaende, waarvan ik niet zien kan, dat dit gevoelen in de grond veel verschilt, soo men anders door dien figueryken derden Hemel, alleen maer een staat, en niet teffens eene plaats der verheerlyking, en van Hemelze gelukzaligheid verstond, gelyk het egter schynd, dat de zulke, welke een eigentyke, en plaetzelyke derde Hemel aen de Triumpherende Kerke ontkennen, ook in t geheel moeten ontkennen dat de Triumpherende Kerk in een zekere plaats als plaats zy.

* Sanctius male hac objectione cum altis ed adigitur, ut dicat, Scripturam hic loqui juxta opinionem Vulgi qui ista pro impossibilitate habet.

War men hier door t meeten dier Hemelen verstaen moet, en in war opzigt zulks onmogelik is.

maekt / waeromtrent de Wiskonstenaers meenen vele dingen uitgebonden te hebben / zoo als wy strax nader zien zullen.

Wat men door de aerde, en des zelfs fundamenteën moet verstaen, en hoe die al-foo weinig doorgrond konnen worden.

Alsoo weinig dan als de Hemelen daer boven konnen gemeten worden, alsoo min leerd ons God nu wijders / dat de Fundamenten der aerde beneden doorgrond konnen worden. Hier wordt dan van de Aerde gesmaegd / en aen de zelve worden Fundamenten beneden toegeschreven / van welke onderscheid wordt / dat die niet konnen doorgrond worden. 't Grondwoord **אֶרֶץ** is van een besondere kiem en nazucht. Dit is het dat sommige het afhaelen van een wortel-woord **אָרָר** 't welk schudden, beeven, slyten, bewegen, stampen en daveren beteekent; of / omdat de Aerde somtijds door 't vreeslik geweld van huplende stormwinden, of door het geweldig gekraek van den Donner, of door Aerdbevingen, en het blaken van onderaardsche vuirvlammen, een groote schokkinge, en beving onderhevig is / om meer andere redenen hier van voorsij te gaen.

Andere zoeken des Woords wortel bij de Arabieren, meenende dat daer des zelfs kragt beter gebonden / en best na onse Tael door laagheid uitgebukt wordt / als wierde de Aerde alsoo genaemd / omdat zij beneden om laege is / in tegenstelling van de Hemelen, die boven zijn; waerom wy ook als tot een nader verklaring van hebben / in dit Vers lesen / van de Hemelen daer boven, en de Fundamenten der aerde beneden.

Wy houden het ondertusschen met een zeer geleerd Taelkenner * niet gansch vreemd / dat men dit woord **אֶרֶץ** (Eretz) geboeglijk afleide van **רָצָה** (Raza) 't welk niet alleen iets willen, en begeren, maer ook teder liefhebben bete-

* *Glossarium: Ortus nominis אֶרֶץ est divina impositio. Gen. 1:20. dignum est igitur, cuius proprietas interior quaeratur. Gratia mysterium in eo facile reperitur; non est autem cur aliis praeponomus. Deducimus libenter quidem ab אֶרֶץ futuro; verbi אֶרֶץ diligo, prorsus ut אֶרֶץ sit ab אֶרֶץ verbi אֶרֶץ aedifico; quid enim rebus convenientius optari potest? Apocope autem ista quiescentibus tertia familiaris est. Sensus certe hac nomenclatura a Deo involutus, iste est, qui evoluitur, a Salomone Prov. viii: 31. in quo & ipsum nomen אֶרֶץ adhibetur; divina enim sapientia introducit Iudeus in orbe terrae ejus אֶרֶץ & deliciae meae (inquit illa) cum filiis hominum. Nimirum nomen אֶרֶץ per hanc originarium significans diligam, testimonium est Divinae benevolentiae erga homines; quibus illam sedem parabat.*

betekend / als waere de grondvestinge der Aerde, de eerste vrugt van Gods eeuwige liefde, die hij te sijner tijd op dit Wonder-toneel in sinen Soone aen saumige wilde openbaren / gelijk hij bij de grondvesting van sijn Kerk hier op Aerde soo plegtig gedaen heeft / en waerban hij sijn uitverkoren geslagte, door een toekenning van 't Regt tot alle geschapene dingen, soo kragtig verstandigde.

Door de Fundamenten der aerde beneden, kan men herstaen de verhoogene steunzels des Afgronds, of het middelpunt der aerde, ofte dat geene / waer op de oppervlakte, of sware bovenkorst van onse ronde Aerdklood aen meerzijden rust, als op een Fundament, 't geen dus niet anders als des zelfs centrum, of middelpunt is: want de wijl de Aerde ovael rond is / en aen beide kanten bewoond wordt; ja! daer benevens als aen een niet in 't midden van de dunne lugt is opgehangen / en zweeft, * hangende van alle kanten van de zelve omcingseld, en geperst, eben als een doyer zig bevindt in 't midden van 't wit van een Ey, zoo zouw men zig verkeerdelijk iets anders verbeelden des zelfs Fundamenten en grondvesten te zijn / of met het gemene Volk hier dwaeslik denken om zekere Pylaren, eigentlijke Fundamenten en steunzelen, waer op de Aerde rust.

En om dit wel te begripen / zoo moet men de op een gefakte swaertens der Aerde, die zig in den beginne om het middelpunt des Aerdkloods hebben geset / als een vasten bodem aenmerken / waer op de Aerdbodem haar stut op verschiede wijzen vindt / om gebzagen te worden; en zoo wordt hier van waerschijsnelik gesien op het werk van den derden dag, 't welk een droogmaking was van de Aerde, door middel van des zelfs verheffing van onder de wateren; 't geen de Schrift de grondlegging der Wereld en des Aerdryks noemt. Immer / het is ligt te beseffen / dat de Fundamenten der aerde een oneigentlike manier van spreken is / genomen van de benedenste, en swaerste steenen, of deelen der Gebouwen, op welke al de rest gegond is / en steund / als op Pylaren, en dat men hier dus om geen eigentlijke Fundamenten moet denken.

Ann 2

Ook

* De Aerde dryft niet in de Zee, als een Schip, gelyk Thales Milesius meende. Zy ligt ock niet in een solide, of vaste holligheid, als in een beker, gelyk vele oude Kerkvaders hebben geloofd, en op dit fundamente hebben ontkend, dat 'er Antipodes of Tegenwastelingen zyn.

Ook begripen wy onder de Fundamenten der aerde beneden, de Zeeën, en alle groote wateren, en wel bijzonder haere bodems, waer op de Aerde woort geset van Gods gegrond te zijn / Ps 24: 2. 104: 5—7. 2 Pet. 3: 5.

Of liever zonden wy ook de Fundamenten der aerde verstaen / dat geene waer op de Aerde in de Lugt als op Pylaeren rust: En om dit wel te begripen / moeten wy weten / dat dit Planetisch lighaem van de buiten Lugt omringd / en ook een evenwigtige perslinge van alle kanten tegen gehouden woort / waerdoor het in 't midden der zelve drijft als op sijnen herre, en nog herwaerts, nog derwaerts kan afwijken / wegzinken / of van sijn middelpunt gedreven worden. En dit is die wonderbaerheid des Scheppers, die eigentlik de Schrift na allen schijn noemt de grondvesten der aerde. 1 Sam 2: 8. en waer op Job in sijne Natuurkundige beschouwinge 't ooge schijnt gehad te hebben / toen hy zeide / dat de Aerde aen een niet hangt, Cap. 36: 7. En veel ligt bedoeld hy de zelve grondslag der Wereld, daer hy van de Pylaeren des Hemels spreekt / die zitteren, en zig ontzetten ook 't schelden des Heeren. Cap. 26: 11. En hier zien wy levendig het wonderbaere van Gods oneindige magt, en wysheid; om ons dat gelwelidig groot, en zwaer lighaem, die verbasende klomp Aerde, als op zekere Pylaeren en Fundamenten, die onbeweeglik zijn / in de Lugt vast te maken / of schoon 'er geen Pilaer / geen vloer, geen grond- of hoeksteen, of iets anders is / dat haer ondersteunt: de waenwyze onder de Menschen mogen hier wat af praaten / en op hare wijze rebenen schijnen te gehen / of breegagtig te wesen / en zig te verwonderen / dat de Aerde hangende in de dunne lugt, niet valle / of een hayrbreet zels herlozikke / maer veel baster staet / als of zy op zekere Fundamenten ruste; Terra pilae similis, nullo fulcimine nixa. Aere suspenso tam grave pendet opus, segt Ovid. met verbaestheid; dog wy zijn geleerd uit Gods Woord / dat het God is / die ook sijn almogende kragt en Woord dit ganse werk staende houdt.

Algaende nu deeze Fundamenten der aerde beneden, zegt de Heere / dat die onmogelik doorgrond, dat is / doorboord, en tot den grond toe gemeten kunnen worden; om der zelve juiste diepte, en breedte te weten. Dog de vraag is / of dit wel juist een stuk van onmogelijkheid zy: immer men zouw kunnen tegenwerpen; hebben de Wiskunstenaers niet.

niet gemeten de distantie die 'er is / tusschen den Hemel en de Aerde, en bepaelen zy niet zelve / dat het middelpunt der Aerde van de oppervlakte des zels 900 mylen verschilt: Dog wy antwoorden:

1. Dat de distantie die 'er is / tusschen de Aerde, en des zels middelpunt, en den bovensten Hemel, te eenemaal onmeetbaer is / bewijst niemant weet / hoe hoog die hoven de hoogste Sterre-kring is / en dat de meninge des Geestes hier in den Text wel konde zijn / dat het onmogelik is die verbasende afstand te meeten, en te bepeylen, alsoo 'er woort gaet / indien de Hemelen daer boven können gemeten worden, soodat het schijnt / als of de meting en doorgronding der Aerde hier niet op zig zels / en afgezonderd, dat is / in abstracto, in 't afgetrokke, gelijk men zegt / van den Hemel genomen woort / maer te gelijk met den Hemel, en dus in concreto, als of ymant zig wilde onderwinden / om van den bovensten Hemel af het meetshoer uit te spannen tot aen het middelpunt der Aerde, om te vernemen hoe verre verder afstand zy van elkanderen / en correct te seggen / welke de juiste hoogte zy / van 't middelpunt der Aerde af te rekenen / tot den bovensten toppunt des hoogsten Hemels, 't geene onmogelik is. Waer tegen niet strjdt / dat hier staet / beneden, nadien allen bekend is / dat de Hemel boven, en de Aerde beneden is / en dus kan het zeggen / een afmeting van verder afstand van beneden na boven, en van boven na beneden. Egter denken wy 't naeste / dat hier zulke zoo zeer niet bedoeld woort / of schoon men de zaak eenigzints dus al mede goed kan maeken; wijl het ons toeschijnt / dat hier in dit Vers eigentlik een twederley afmeting bedoeld woort / als eerst die van de hoogte, wytte, en breedte der Hemelen, en van alle Hemelzeligten, te gelijk met haere draykingen daer boven, en dan van de diepte der Aerde hier beneden, ofte van der zelve Fundamenten, en grondvesten, waer op zy als rust: Want anders wist het zig van zelve / dat de Hemelen daer boven zijn / en dat de Aerde, en des zels Fundamenten hier beneden zijn / waerom 't onnodig was die plaats aan wynde woorden, van boven en beneden 'er by te voegen. Ook woort die onderscheidene afmeting nog nader te verstaen genomen door de twee onderscheidene werkwoorden, die de Heere 'er van bediut / als hy met betrekking op de Hemelen, spreekt om die te meeten; en in opzigt van de Aerde, bevaegt van die te doorgronden, en wel ten aensien van

des zelfs Fundamenten; en daerom diend ter oplossing van deze zwartigheid in de tweede plaetse:

II. Dat het zelf nog maer giffingen zijn / hoe diep het middelpunt der Aerde van des zelfs oppervlakte zij / en welke de juiste maete zij van de lengte, breedte, wyte, en diepte van des zelfs diepste kolken en afgronden, 't welk onmogelijk is; gelijk het dus ook onmogelijk is te peylen alle de gronden en Fundamenten der Zee, nadien 'er de sodanige zijn / daer men als nog geen grond heeft weten te bepeylen en 't ontdekken, waer van de reben waerscheijnelijk is / of de oneindige diepte der zelfver / of omdat zij geen grond en bodem hebben / maer dat een andere nieuwe Zee van de andere kant der Aerde, die van onse Tegenvoeters bewandelt en bezeyld word / 'er juist tegen aen komt.

III. En let ik op de uitdrukking van doorgronden, welke eigentlijk van iets af te meten nog onderscheiden is / 't geen van de Hemelen was gebuikt / daer het eene meer het werk van een Konstaer en Wiskonstige, maer het ander van een Werkman, die zig met spitten en graven besighoud / is / zoo kan die uitdrukking wel te kennen geben / dat het onmogelijk is / de Aerde zoo te doorboren met een boor, of te doorgraven met een schup, of spaede, om dus tot des zelfs middelpunt in te dringen / en tessen daer door te bepalen waer zig des zelfs juiste middelpunt, of binnenste Fundament ophoud.

Het zij hoe het zij / hier word voorwaerdelyker wyze een zaek van de uiterste onmogelijkheid opgegeven / als 'er staet: indien de Fundamenten der aerde beneden doorgrond konnen worden. En soo gaet de Heere van het meerder hier over tot het mindere, als of hy zeide / zoo deze Aerde, een Plaet die wel groot is / als zijnde des zelfs lighame-lyke (Corporeele) inhoud 2662560000 Cubiq of Teerlingsche Duitze mylen, maer welke nochtan / tegen andere Hemelze lighamen, naetuelijk als een gering stofje kan gerekend worden / te minsten nog maer kan doorgrond worden / soo zal ik ook het volgende doen / dog dit is onmogelijk.

Nimmer 't is klaar dat de Aerdmeters met alle haar vlyt, en uiterste pogingen nimmer gedaen werk zullen hebben: de gene die deze meting wil onderstaen / moet wel onderwelen zijn in de gronden der meer-konst, ja! zelfs in de Sterre-kunde, en dan blijdt 'er nog altijd zwartigheid, en eenig

eenig verschil over; behalven dat het ons nu gebieken is / dat de Fundamenten der Aerde in meer dan eene opzigt in 't geheel niet konnen doorgrond worden / op die wijze / als hy gesien hebben / het geene mij ter betoging hadde voorgesteld.

Men mag van hier zig wel eigen maken de woorden van Job, Cap. 38: 4—6. daer de Heere vraegt; Waer zyt gy geweest als ik de Aerde grondede? Geefde het te kennen, zoo gy kloek van verstande zyt. Wie heeft haere maeten gesteld, want gy weet het! Of wie heeft over haer 't rigtsnoer uitgetrokken? Waer op zyn haere steunzelen neergefonken? Of wie heeft haer hoeksteen gelegd? en wederom met de woorden uit Jes. 40: 12, 13. Wie heeft de wateren met sijnen vuist gemeten? ende van de Hemelen met de spanne de mate genomen? ende heeft met een drieling het stof der aerde begrepen? ende de bergen gewogen in eene waeg, ende de heuvelen in eene weegschaal, enz.

Men volgd hier 't tweede de overbrenging, of toepassing van deze gelykenis, daer in bestaende / dat indien het eerst-gemelte kan geschieden / t. m. dat de Hemelen daer boven gemeten, en de Fundamenten der aerde beneden doorgrond konnen worden, de Heere van ook het gansche zaed Israels zal verwerpen, om alles dat zy gedaen hebben.

God is wel meermalen gewoon een onmogelyke zaak door eene onmogelyke conditie te beschrijven / en wel met betrekking op het zelfe zaed Israels, en der zelfe getal / als Gen. 15: 5. Doe leyde hy hem uit na buyten, en zeyde: Ziet nu op na den Hemel, en teld de Sterren; indien gy ze tellen kond, zoo zal u zaed zyn. en Jerem. 33: 20—22. Alsoo zeyd de Heere; indien gyliden myn Verbond van den dag en den nacht kond vernietigen; soodanig dag en nacht niet en zyn op haren tyd; zoo zal ook vernietigd konnen worden myn Verbond, enz; Gelyk het Heyr des Hemels niet geteld, en het zand der Zee niet gemeten kan worden, alsoo zal ik vermenigvuldigen het zaed myns Knechts, enz; en het is een Stokregel in de Naturelijke Wysgerige zelfs / dat een onmogelyke conditie * door een klare ontkeening moet genomen worden.

Toepas-
singe van
deze ge-
lykenis op
het zaed
Israels;
daer in be-
staende,
dat soo het
eerste mo-
gelijk is,
de Heere
ook 't gan-
sche zaed
Israels zal
verwer-
pen.

De

* R. Abarb. Tertium comparationis in numeratione quaerit in h. c. Sicut homines non numerant altitudinem coeli, & profunditatem terrae; sic ego non numerabo iniquitates Israelis, ut propter illas eum rejiciam. Sed valde coactum est. Unde alii communiter tertium comparationis in impos-
sibilitate

De Heere spreekt hier van van 't zaed Israels, waerban hy reeds in 't vorige Vers gehandelt hebben / en verstaet 'er door de Nakomelingen van Israel, die in 't laatste der dagen zullen overig zijn; en aengaende het zelve getuigt hy / dat hy dat gansche zaed Israels niet zal verwerpen; en zoo onderstelt hy / dat hy een groot gedeelte van dat zaed heeft verworpen, hebbende den Jooden wegens hun ongelove, niet de komste van de Messias een scheidsbrief gegeven / en een dekzel op hunne ogen gelegd / sodat 'er slegt maer een klein gedeelte van tijd tot tijd is bekeerd en behouden geworden. Anmer dat hy dus het grootste deel heeft verworpen / leerd Paulus Rom 11: 15. Waerom hy ook vl. 25, 26. segt / dat de verharding voor een deel over Israel gekomen is, totdat de volheid der Heidenen zal ingegaen zyn, wanneer geheel Israel, t. w. alle die 'er nog overig zijn / en die gehele menigte van God uitverkoren, of dat gansche overblyfzel, dat na de verkiesinge is / zal zalig worden. En zoo toont de Heere / dat ze niet alle aen dat geslacht zouden deel hebben / wijs de rebellige, en ongelovige, van de andere zouden gescheyden worden / ende sterven, Ezech. 20: 24—38. Amos 9: 9, 10, 11. Maar tressen / dat hy ze ook niet alle / en dat hoort altoost / en geheel en al wilde verwerpen, sonder zig omt of omt over eenige nog wederom te ontfermen. Nadrukkelijk wordt 't een en 't ander beloofd / Jesh. 65: 8—12. Alsoo zeyd de Heere, gelyk wanneer men most in een bos druyven vind, men zeyd, en verderft ze niet, want daer is een zegen in: alsoo zal ik het om myner knechten wille doen, dat ik ze niet alle en verderve. Ende ik zal zaet uit Jacob voortbrengen, ende uit Juda eenen Erfbesitter van myne bergen, ende myne uitverkorene zullen het erflik besitten, ende myne knechten zullen aldaer wonen. — Maer gy verlaters des Heeren, gy vergeters van den berg myner heyligheid, gy aenrigters eener Tafel voor die bende, ende gy opvullers des dranks voor dat getal. Ik zal u lieden ook ten sweerde tellen, enz.

Waerom 'er word bygedaen, om alles wat zy gedaen hebben, en waer daer door te verstaen zy.

't Is ook niet te bergeeffsch dat 'er wordt bygedaen / om alles, dat zy gedaen hebben, d. i. van wegen alle sonden, en grouwelen, waer aen zy zig van tijd tot tijd hadden schuldig

scilicet quærun; quanquam non eodem modo. D. Kimb. alterum comparatorum amorem Dei facit. h. m. Quemadmodum impossibile est coelum mensurari, & terram pervestigari, ita impossibile est ut amor meus ab Israele separetur. Alii simpliciter, sicut impossibile est ista mensurari, ita impossibile est me reprobare Israelem.

schuldig gemaakt / waerban hy over vl. 2. over 't slot van vl. 19. over vl. 29. en op meer plaetzen van dit Hoofdst: reeds gehandelt hebben. Hier menen wy nu toont de Heere; deels hoe regtvaardig hy een groot gedeelte van dat Volk, en dat soo veel eeuwen lang had verworpen, 't was om, en van wegen alle het quaed, dat zy gedaen hadden; deels hoe hy om die zelve reden het gansche zaed Israels had konnen verwerpen, maer hoe sijne barmhartigheid roemde tegen het oordeel, en hoe hy in het midden sijns toorns nog des ontfermens zouw gedagtig wesen; als die niet altoost wilde twisten, ofte eeuwiglik vervolgen zyn, maer zijn werk in 't leuen behouden in 't midden der dagen Hab. 3: 2. Nadrukkelijk is wederom ten desen opzichte de belofte / Jesh. 54: 6—10. Want de Heere heeft u geroepen, als een verlatene Vrouwe, ende bedroefde van geeste: nogtans zyt gy de Huisvrouwe der jeugd, hoewel gy versmaed zyt geweest, zeyd uwe God. Voor eenen kleinen ogenblik heb ik u verlaten, maer met grote ontfermingen zal ik u vergaderen, — Want dat zal my zyn als de wateren Noachs, doe ik swoer, dat de wateren Noachs niet meer over de aerde en zouden gaen, enz.

De grond van dese belofte nu is niet anders als Gods eeuwige Liefde, en sijn Verbond met Abraham, Isaac, en Jacob, hunne Vaderen gemaakt / 't welk een eeuwig, onveranderlyk Zout-verbond is / zie dit Lev. 26: 44 enz. Zach. 8: 11—13. waerom 'er ook in de soo velen aengetogene plaetse van Jesh. 54: 6—10. dit strafte tot een grond wordt bygevoegd. Want bergen sullen wyken, ende heuvelen wankelen, maer myne goedertierenheid en zal van u niet wyken, en het verbond myns vredes, en zal niet wankelen, seyde de Heere uwe ontfermer. Zie ook de nadrukkelijke plaetse Levit. 26: 42, 44, 45 die voornamelyc hier in besondere opmerkinge staand. Waren van haere sonden groot, wy hebben uit het vorige van dit Hoofdstuk gesien / hoe de Heere beloofd dat hy de zelve zouw vergeven, en niet meer zouw gedenken, en daerom konden die niet langer oorzakelike zijn van hunne verwerping: Nadrukkelijk is daerom wederom de belofte, die wy sien Jerem. 40: 19, 20. 't geene hier meê op kan toegepast worden / hoort soo vezre 't geene daer beloofd wordt een woordbeduidenis is / van 't geene de Heere nog eens doen zouw in 't laatste der dagen: Ende (staet 'er) ik zal Israel weder tot sijne woninge brengen, enz. In die dagen ende te dier tyd, spreekt de Heere,

Q u o d

zal

zal Israels ongerechtigheid gesogt worden, maer zy en zal der niet zyn, ende de sonde van juda, maer zy en zullen niet gevonden worden: want ik zalze den gernnen vergeven, dien ik zal doen overblyven.

Waerom
er word
bygedaen
zoo zeyd
de Heere,
enz.

Dit alles word nu tot tweemaal toe bevestigd / door 't gewone Prophetische zegel / als 'er in 't begin voorgegaet; Zoo zeyd de HEERE, en 'er ten slot wederom word bygedaen / Spreekt de HEERE. Dag waerom hy rechte vooren meer dan eens gehandelt hebben / alinaer die nitzukking meermaleu voorgehoomb / en waerwaerts hy den Lezer versenden. Alleen zeggen wy nu maer / dat dit 'er bygedaen word / om alle ongegronde verwonderingen, en tegenbedenkingen, die hy andere Volkeren over deze soogroote / en merkwaardige zaek mogten oprispen / uit den weg te ruimen: want het schijnt niet duister / dat hier in de Voorzegginge van de bekeringe Israels, en de wederkeringe der Jooden tot hun voorgeaende erve, en de schoot der ware Kerke, tusschen voorgesteld word / gelijck voorgeaenich in dit gansche Hoofdstuk, soa niet eene volslagene ongelovicheid, te minsten een groote verwonderinge van vele over deze Gods handelwyze met dit Geslagte: De een / nog gansch onbedreven op en in de wegen des Heeren in sijn Heiligdom, zouu ligtelijck denken; hoe zal God dat Volk nog aenzien, dat hy een ygelik soa veragt en bespot word / en als tot een uitpouwing en wegblasing is onder de Volken; zal hy zig daer over nog ontfermen; zal hy dat nog genadig zijn? Een ander / niet denkende aen die voorgeaende wonderdaden Gods aen dat Volk hemesen / in het wonderlijck vermeerderen hunner Geslachten, in het vragelijck uitleyden uit Egypten, door gekloofde wateren, na 't herigten van soa vele roemruchtige rekenen; in die tuisterryke voortogt sijner Goddelijcke tegenwoordigheid in de woestyne; in de sonderlinge bewaring van sijn erve, en in hunne overvoering in Canaan, enz. hi herseg / een ander / daer niet op denkende / magt hier seggen: Zal al dat Volk, dat over de gansche aerde soa verre verstroyd is / nog eens wederom by een vergaderd worden? Zal het (of immer een groot gedeelte van 't zelfe) wederom in sijn Land komen / tot sijne vorige voorregten nog eens wederkeren, en daer ongehoord van alle vyanden wonen? Een derde, ziende meer op de sonden van de Jooden, hunne versaeplijcke leigenleer, op hunne lasteringen tegens den Messias, op hunne schandelyke, en vleeschelyke Godsdienst, op hun ver-

stokte:

stokte harte, en berber op hunnen huychelagtigen en gansch godlosen wandel, magt dese gebante beskruppen: zal God zulk een overspelig gellagte, dat den Rotsteen, waer uit het gehouwen is / en de holligheid des borncups, waer uit het gegraven was / soa schandelijck heeft verlaten, zal hy zulke rebellige en ontacorde kinderen nog genadig zijn? Nog dit alles word weggenomen door die woorden / Zoo zeyd de HEERE, en spreekt de HEERE: want soa moesten zy weten / dat de geene die het beloofde / geen mensch was / die liegen konde / of in welken berouw kon vallen / en dat het hem ook aen magt in desen niet ontbreekt. En daerom die het eerste dagten / mogten hier uit leren, dat die zelve God, die dooder, ook de geene is / die levendig maekt, die den geringen uit den stof verheft, en den nooddruftigen uit den dreck; die bestuegen ook sijn oude Volk, dat hy dus verre vermindert hadde / wederom kon vermeerderen, en dat hy veragt, en vernagtelijck gemaakt hadde / wederom kon verheerlijken, volgens Cap. 30: 19, 20. vergeleken met Jes. 62: 2-4. Maer dien Israels verlossing, wederbrenging tot hun Ermland, en 't genot van soa vele voordelen en weldaden, zoo wel lighaemelyke, als geestelyke, te horen in dit Hoofdstuk by de stukken bemeeld / als een zaek van volslagene onmogelijkheid toescheyn / mogten denken / dat Jehovahs wegen soa niet zijn als onse wegen, nog sijne gedagten, als onse gedagten, en dus eens te rugge zien op die voorgeaende wonderdaden, die God wel eer aen dat Volk gedaen had / tot een verbazing van alle Inwoonders der aerde, en tusschen op alle herrelijcke beloften. welke aengaende dese verlossing, en wederbrenging in Gods Woord geboekt staen. En die aen hun geestelijck heyl thujselden / uit aenmerking dat de groote sonden der Jooden een scheiding sonden maeken tusschen hen en hunnen God / die mogten / en moesten eens aen hun eige staet gebentien / wie en hoe zy voormaels geweest waren / eer dat zy nog door een nieuwe geboorte in Zion het Sonneligt der genade gesien hadden; Heidenen van naturen, een zaed der boosdoenderen, verdervende kinderen, een adderen geboedzel, een hangen zaed, enz. die ook vlootlagen door de pylen van Gods getergde toorn, enz. maer dat het des Heeren vrye genade was geweest / dat hy hun leven verlost had van het verderf, en hen gekroond had met goedertierenheid en barmhartigheden; en dus / dat dit van ook de oorsack zoude zijn / waer door nog eens het sondig Israel soude verlost worden / en waer door het onweder van

Gods grimmigheid van hen soude overtrekken, en rusten op den kop hunner vyanden: want door sijne eeuwige liefde zouden zij behouden en getrokken worden met goedertierentheid, volgens de belofte vs. 3. 't welk van de reden zoude zijn / dat zij niet slegts na het uiterlyke Jeruzalem zouden optrekken / en in hun Land met hunne trommelen verciert worden / volgens vs. 4, en 21. maar besouder / dat zij door de Hoeders op Ephraims gebergte van het Noorden, en de zyden der aerde, vs. 8. tot de gemeenschap van de Kerke zouden geroepen, en dat alle hinderpaelen, die hunne komste dus verre belet hadden / uit den weg souden geruimd worden; als hunne eige gerechtigheid, waer op zij dus verre gesteund hadden / de verstoktheid hunner harten, waer door zij soo lange van hunnen God afgeweken, en die banden der sonde, waer meere zij gebonden waren onder de magt der duisternisse: want de Heere zouw hun lieben een week en verbryzeld harte geven / zij souden aen de straffe hunner ongerechtigheid een welgevallen krijgen / en hun onbesneden harte zouw gebogen worden; zie Levit. 26: 40, 41, 42. soo dat zij als blinde, lamme, swangere en barende, volgens vs. 8. in 't geestelyke, en niet geweent en smekinge volgens vs. 9. tot hem souden komen, soo als in 't vorige beloofd was. En of schoon van de Duivel, en al het helijche vloekgespan zig daer tegen verletten wilde / om desen optogt te verydelen, en dit voornemen te strekken / de Heere der Heyrscharen had het egter beloofd / die de Sonne ten ligte geeft des daegs, enz. en magtig was Jacob te verlossen uit de hand des genen, die sterker was, dan hy. zie vs. 11, en 35.

Vers 38. *Siet! de dagen komen, spreekt de HEERE; dat deese Stad den HEERE sal herbouwd worden, van den Tooren Hananeël af tot aen de Hoekpoorte.*

Inle-
ding-
grond,
ontleend
van het
oude Jy.

Onder de Heilige tyden en Jaeren, ontfijng door den grooten Wetgever onder sijn oude Bond volst Israël ingesteld / om in 't gekenschte Erftland van Canaan plegtig waergenomen / en hem geheiligd te worden; was mede heilig, en opmerkenswaardig; ja! munte besouder uit (besat-
hem

den 't Sabbath-Jaer, zijnde 't zevende Jaer) het Jubel-Jaer, bel. Feest, dienende

waervan wy in 't byde konnen lesen Levit. 25.
Dit Jubel-jaer word albus genaemd van יובל Jobel, 't welk (300 eenige duisen) beviert een Ram, en 300 een Rams-hoorn, waer mede op dit Jaer een zeker bly geklank wierd gemaakt; en 't wierd gehouden / en quam weder na zeven mael 7 Jaeren, en 300 na 49 Jaeren, zijnde dus het zelve 't 50ste Jaer, vs. 8. Ook wierd 't door een Bazuine of Rams-hoorn * uitgeblazen / en aangekondigd / of plegtig uitgeroepen op de 10de dag der maend Tisri, of op den grooten Versoendag, welk Bazuine-geklank tot dat einde moeste doorgaen door 't geheele land. vs. 9.

Dan wierd 'er vryheid uitgeroepen in den Lande door alle de des zels Inwooners; vs. 10. insouderheid bragt het alle Hebreeuwiche, of Israelitische Knechten, die in dienstbaarheid waren / tot de vrylating, die dus opentlik wierd uitgeroepen. Het bragt ook alle arme heden weder tot haere erfelyke bezitting vs. 10 en die hunne Erftanden uit armoede verkocht hadden / kregen de zelve alle om niet weder. Met een woord / een yder keerde weder tot sijn besittinge en tot sijn geslagte, vers 10.

Hier uit / gelyk uit meer andere voorregten, die van genoten wierden / kan men ligt afnemen / dat zulke een algemene vreugde haerde; waerom dan ook die tyd met grootte blydschap wierd gevierd, gelyk 't met vreugden-geklank wierd uitgeroepen.

Dat nu dit Jubel-jaer, 300 wel als 't Sabbath-jaer, en andere hoge Jaerfeesten, van een geestelyke en wel voorbeeldige besluidenis was / is sonder enig ondenken / en blyft / behalven uit soo vele ander reben / uit het getuigenis van Paulus, Col. 2: 16, 17. daer hy zulke in 't gemeen toont van de Feest-dagen, en Sabbath-jaren, of Jaren der vrylating, waer mede 't dog een verhoogene overeenkomst heeft / wordende daerom ook in de Wet der inskellinge by rhanderen gehoegd.

En dus is 't oogmerk des Wetgevers geweest / daerhoor af te schetzen / de zaeken, de goederen, en weldaeden van 't Koningryke des Messias onder 't Nieuwe Verbond, of in den

¶ 3

* Er is in de grond geene srydigheid tusschen een Bazuine en een Rams-hoorn, als zynde eigenlijk een en het zelve Instrument, en dus een Bazuine van een Rams-hoorn gemaakt, waerom wy lezen van Rams-hoornen. Jos. 6: 4.

den wel aengenamen dag van het Euangelium der vervullingge; dat is / in den tijd des N. T. in 't gemeen / 2 Cor. 6: 2. met nadruk een aengename tyd, genaemd / en in de eerste en laatste tyden des zelfs in 't besondere.

En warelijk / te recht mag de staet der Kerke Christi onder 't Nieuwe Verbond, en wel besondere in 't eerste, en laatste der dagen, door 't Jubel-jaer zijn afgebeeld: want

I. Het Jubel-jaer nam sijn aenvang van den grooten / en algemeenen Versoendag, op welke de Jooden zig verootmoedigten over hunne sonden, en God haden om versoening, welke op een schaduwwagige wyze door den Hogepriester geschied zijnde / zoo werd het Jubel-jaer uitgeroepen / als wordende de voordeelen van 't zelfe niet genoten van met en na de groote Versoendag; soo is het dat onder anderen den Jooden onder 't N. T. besondere in 't eerste en laatste der dagen een volle vergeving der sonden is aangekondigd / en 'er een groote en algemeene Versoendag door hen / op 't Soen-offer van de Messias gezond / wordt uitgeroepen in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds; om thans van de Gelovige des N. T. in 't gemeen niet te gelwagen / waer op zulks op die zelve wijze toepasselijk is.

II. Gelijkt het Jubel-jaer was een Jaer van vrylating, in welke de Dienstbare eindelijk vryheid bekwaamen / en die om schuld hadden gevangen geseten / wierden los gelaten, soo zouden ook de Gelovige Jooden onder 't N. T. besondere in het eerste en laatste der dagen worden vrygemaakt van de dienstbaerheid der sonde, der wereld, en der Ceremoniele Wetten. Zie Jes. 61: 1, 2. Zach. 9: 11. Gal. 5: 1. en zoo de geestelijk gevangene als dan in volle vryheid gesteld worden.

III. Gelijkt in het Jubel-jaer een vder Israelyt 't baazrecht genoot van weder te keeren tot sijne vorige besittinge, en Erfdeel in Canaan, als ook tot sijn Geslagte; zoo is het dat niet alleen den Gelovigen onder 't N. T. in 't gemeen / maar die uit de Jooden in 't besondere / en wel meest in 't eerste en laatste der dagen, weder eene herstelling beloofd is van alle die herelijke en geestelyke Goederen in Christus, als de tweede Adam, welke zy in de eerste Adam, en door eige schuld verloren hebben. Waer by dan nog sal komen / dat zy eens in 't laatste der dagen tot de besitting van hun eige Land, 't gewenschte Erfland van Canaan, uit welke zy verdreven zijn / zullen wederkeren, om daer den God hunner

ner Vaderen in volle vryheid, en met vrolykheid des harten te dienen; ja! dat zy dan ook een vder tot hun Geslagte, hoe zeer nu van den anderen versloeyd, en onder een verwerd, zullen wederkeren, zie Levit. 26: 42-43. Jerem. 31: 37 — 40. Ezech. 37: 7, 16, 17, 19, 20, 21, 25.

IV. Gelijkt wegens alle die gemeinte Voorregten, het Jubel-jaer een Jaer van besondere vreugde was / en dus een juychend-jaer; waerom ons woord juychen van 't Jubel-jaer afkomstig is; zoo is aen den Jooden beloofd hoe zy onder 't N. T. en besondere in 't eerste, en laatste der dagen des zelfs / nog eens zonden komen toevloeyen tot het genot van alle die Voorregten en Goederen, en zoo op de hoogvan Zion juychen.

V. Gelijkt 't Jubel-jaer zeer waarschijnlijk volgens Num. 10: 8. Jos. 6: 4. 2 Chron. 13: 14. van de Priesters en Bedienaers des Heilighdoms outtijds werd uitgeroepen en verkondigd door Bazuinen-geklank, zoo is het dat het geestelijk Jubel-feest onder 't N. T. en wel besondere in 't eerste, en laatste der dagen met alle des zelfs weldaden, en Goederen, door de tegenbeeldige Priesters, de Evangelie-boden, die Hoeders der Ephraïms gebergte, ook wordt uitgeroepen, en bekend gemaakt / terwijl Jooden en Heidenen door de zelve haer toe worden genodigd en geroepen.

Wenscht nuant dit bekeerheid te zien / by slaet maer sijnne ogen op den Inhoud van dit ganse 31. Cap: van Jeremias Godspraken in 't gemeen / en op de 3 laatste versen, die ons nu nog te verhandelen staen / in 't besondere: tamen daer staan vs. 6. zekere tegenbeeldige Priesters door / welke den Jooden roepen / en roepen door 't Bazuine-geklank van de verkondiging des Euangeliums, ter viering van 't geestelijk Jubel-feest in 't laatste der dagen, en tot het genot van alle die herelijke Goederen, en weldaden, welke dan van hen zullen genoten worden: daer komen die zelve Jooden strax dan ook door als een Feest-vierende menigte, welke met gejuich toelachen tot des Heeren goed, en algemeene vreugde over dat alles bedeyden / vs. 12, 13, 14.

En was het dat wy zagen / het het Jubel-jaer sijn aenvang nam van den grooten, en algemeenen Versoendag, op welke de Jooden God baden om versoening, welke op een schaduwwagige wyze door den Hogepriester werd te waer gezagt / en op welke zy op een besondere wijze ten dien

Toe-eigening van het gemeent op dit 31. Cap. in 't gemeen, en de 3 laatste versen in 't besondere.

rinus

einde verootmoedigden over hunne sonden voor den Heere / soa word sulst eene verootmoediging der Jooden, en daer op volgen de vergeving der sonden voorspeld vs. 19, en op 't slot van vs. 34. **Eindelikt** / zagen wy dat de zelve op dien tyd ook wederkeerden tot hunne Erfelyke besitting, en vervreemde Goederen, zoo word dit zelve / zelve na de letter den Jooden in 't laetste der dagen toegezegd / vs. 5. 21, enz; en wel besonder in dit 38 vs. nevens de twee volgende / welke ons nog te verhandelen staen / als 'er staet: Ziet de dagen komen, spreekt de Heere; dat deeze Stad den Heere zal herbouwd worden van den tooren Hanaeël af, tot aen de Hoekpoorte, enz.

Zamenhang van dit vs. met de voorgaende en volgende versen.

Deze woorden hangen dierwijze samen met de voorgaende en volgende / dat daer nu in de 3 voorgaende versen, gelijk ook daer het gansche Hoofdst: heeren / beloofd was de wederaenneming der Jooden tot Gods Volk in het laetste der dagen, nu in dit en de twee volgende versen beloofd word / hoe zy als dan niet alleen na hun Land, en ter bewoning van hunne Steden, in overeenkomst met het geene daervan reeds vs. 22, 23, 24. gemeld was / maar zelve na hun oude Hoofdstad Jeruzalem zullen wederkeren / welker herbouwing / des zelve uitgestrektheid / besondere heilichheid / enz. tot dat einde van in dit en de twee volgende versen beloofd word.

Hoe in dit, en de 2 volgende versen geen zints een nieuwe Profetie voorkomt nopens de herbouwing van Jeruzalem na der Jooden eerste wederkering, maar egter ook van geene geestelyke Stad word gesproken; en

Almer met sommige te stellen / dat hier zoo veel als een nieuwe Profetie zouu voortkomen / waer in wederom van de herbouwing van 't verwoeste Jeruzalem na de Babylonische gevangenis, word gehandelt / en waer in soo het stult herbat / herhaeld en verder uitgebreid en bevestigd zouu worden / 't geene Cap: 30: 18. reeds diegaengaende beloofd was / soo als ook Sanctius wil / dat hier van de weder herbouwing van Jeruzalem na de Babylonische gevangenis gehandelt word / daer aen konnen wy onse toestemming niet geven / of schoon ook de geleerde Heer D'Outrein in zijn korte Schets, en ontleding over dit Hoofdst: in zijn Werkje, genaemd de Profetische Godgeleerdheid, pag. 185. ook daer niet geheel haerend van schijnt te zijn / dog zoo / dat zijn Wel Eerw. sulst teffens als een van God gegeven onderpand van de vervulling der voorgaende beloften bedenkt op geest / als zijn Wel Eerw. zegd. „Allen kan wel hoegzaem „ de zaak zoo begrijpen / dat de draad van de Profetie eindigt vers 34. Ende dat in 't vervolg alleen gesproken word / 't geene diend tot bevestiging van alle de voorgaende belof.

„ten.

„ten. 1. Dat de bestendigheid van Gods gunste omtrent „ Israel te vergelijken A. met de bestendigheid van de ordeningen der Hemelligten; ende de onmetelijkheid van den „ Hemel, en de ondoorgroendelijkheid van de Aerde, vs. „ 35—37. II. Dat een onderpand dat God geest van de „ vervulling der voorgaende beloften, in een weldaet, die „ hy tegen alle apparentie aen / kunnen hooren zoude ver- „ bidden omtrent het Joodze Volk; namelijk de herbouwing „ en heiliging van de Stad Jeruzalem, die thans woest „ lag / en ontheilgd was / vs. 38—40. als of de Heere „ wilde zeggen: Ende om u eenen vasten grond van ver- „ wagting, ende een onderpand te geven, dat ik te sijner „ tyd alle deze beloften vervullen zal; wyze ik u niet alleen „ op de onveranderlykheid van myne liefde omtrent het Volk „ Israels, die alsoo onveranderlik is als de ordeningen van „ nacht en dag, ende alsoo onmetelik en ondoorgroendelik als „ Hemel en Aerde. Maer ook zal ik tot een onderpand daer „ van, geven een groote weldaet; namelijk een zacke, die „ eerlang geschieden zal. Tot een onderpand, dat ik magtig „ en getrouw zal zyn omtrent het andere; namelijk de genadi- „ ge herstellinge en weder aenneming des Joodschen Volks „ in het laetste der dagen.

Almer het is ons in 't nodig Voorberigt en uit dit gansche Hoofdst: bynae van Vers tot Vers nu genoegzaam gebleken / dat tot dus verre van de bekeringe en wederkeringe der Jooden in 't laetste der dagen, ook tot hun Land en Steden, volgens vs. 22, 24. reeds was geprofeteerd / waerom hier dan van eene latere herbouwing van Jeruzalem in die zelve laetste dagen moet gehandelt worden. * Ook blijkt het niet uit eenige bygehoegde reden / dat hier de herbouwing van die Stad na de Babylonische gevangenis, van God tot een onderpand van de bekering der Jooden in het laetste der dagen, of van de vorige beloften gesteld word: Waer hy besonder nog hoort / dat in deze 3 laetste Versen sode- „ „ „ „ „ nige

* Die blijkt nader daer uit. (1.) Omdat in het voorheen herbouwde Jeruzalem het eene heilig, en 't ander onheilig was, daer dese Stad den Heere geheel heilig zouw zyn, te gelyk mer de naby gelge Akkeren, en in die plaetzen zelve, die te voren de allervreemde waren, zie vs. 39: (2.) Omdat, daer die Stad te voren verwoest is door Antiochus Epiphanes ten deele, en daer nageheel door de Romeinen, in deze niets weder afgebroken zal worden in eeuwigheid, vs. 40. (3.) Omdat die Stad veel groter zal zyn, als zy geweest is, en dus eenige plaetzen 'er moetrokken zullen worden. (4.) Omdat het oude Jeruzalem in de dagen van de Perzische Koningen gebouwd, zelfs ten deele niet heilig was, maar een hoer, en knil van moordenaren geworden is.

bygevolg hoe hier op de herbouwing des zelve in het laetste der dagen ge-oogd word.

nige dingen voortkomen / welke by de herbouwing van Jeruzalem na de Babylonische gevangenis geen plaats gehad hebben / en daer op onmogelijk toegepast konnen worden / soo als hy reets met verscheide redenen in ons nodig Voorberigt getoond hebben / en nu in de verklaring van deese 3 laetste Versen nog nader by de stukken zullen aenwijzen; alwaerom onse geleerde Kantekenaers. bindende dat de Stad beloofd word veel groter * te zullen zijn / dan zy te horen geweest was / enz: dit geestelik verstaen en op de Kerke Gods † t' huis brengen / en vergelijken Ezech. 48: 35. Edog dat dit niet geestelik kan verstaen worden van de Kerke Gods / blijkt: (I.) Omdat 'er reets vl. 22. gewaegd was van Steden, in t' veelal, tot welke de Jongvrouwe Israels zouw wederkeren, en hoe in onse verklaring ober dat Vers reets duidelijk hebben aengewezen / dat zulks niet geestelik kan verstaen worden. (II.) Omdat niet anders als geheel en al gedrongen, en niet de uiterste verpyning, de dingen, de welke van de herbouwing van dese Stad Jeruzalem hier beloofd worden / in een verbloemde zin konnen verstaen / en op de Kerke Gods toegepast worden. (III.) Omdat het van genoeg was / dat 'er slechts van eene herbouwing van de Stad in t' gemeen gemeint wierde / en t' overtollig was soo veel bysonderheden daer van 'er by te voegen / als van de tooren Hananeël, de Hoekspoorte, den heuvel Gareb, als ook Goath, en voortz het dal der doode lighaemen, ende der asche, gelijk ook alle de Velden, nebens de beke Kidron, de hoek van de Oostpoorte tegen het Oosten, enz: alle welke omstandigheden tot het minste toe

* Quare etiam *Judei ipsi reedificationem Hierosolymae per Messiam venantur*. Vident enim quod *Sanctio*, & illi consentientibus merito opponitur majorem hic promitti *Hierosolymae amplitudinem*, quam unquam, sive ante sive post *captivitatem Babylonicam* extiterit. Huic objectioni, quam vidisse videtur, ne respondere cogatur *Sanctius*, non vult sollicite inquirere in terminos urbis hic poetas.

† Sic etiam *Piscator* putat promitti *perfectiorem Ecclesiam*, ut & *S. Schmidt* in *Jerem* dicens; „*Nobis cum aliis Christianis Interpretibus certum est, hic agi de Hierosolyma non terrena, sed spirituali, quae sursum est, ut Apostolus loquitur* „ quare *Cohærentiam* hanc facit, quando dicit, Postquam Dominus *versus præcedit* dixit, *se nunquam rejecturum omne semen Israelis* nunc amplius aliquid dicit, non tantum non *rejecturum*, sed *aucturum* etiam, q. d. Imo tantum abest, ut *rejeciam Israel*, ut potius eum *affuerus* & *Hierosolymam* duplo majorem (ut cum *Abraham* h. l. loquar) reddaturus sum: hoc autem (addit) intelligendum est de congregatione Gentilium universi orbis per Evangelium, ut unus fiat grex *Joh. 10.*

soo duidelijk en onderscheidt niet zouden vermeld worden / soo dit van de geestelyke Stad Gods wiert verstaen / en alle welke dingen dan ook yder in t' besonder eene onderscheidene geestelyke betekenis moesten hebben; edog die uit te binden / en (II. B.) met grond van redenen te bekleeden / zulk een zouw hy eene grote Apollos zijn / en hi zouw brengen / dat men zulks onderwindende / met loutere speculation en gansch ver gesogte Allegoryen, waarvan de meeste walgen zouden / zouw moeten voort den dag komen; terwijl het egter by ons vast staet / dat soo het eene geestelik zal moeten verstaen worden / dus ook het andere / of men zouw Gods Geest eene loutere overtolligheid van woorden sander betekenis moeten toeschrijven / dat tegen de zelfe hoogste wysheid en waerdigheid strjdt. *

Deze dingen voortafgesonden hebbende / opdat hy met de te onbelemmerder doet in t' verhandelen van dit Vers zouden mogen voortgaan / soo staet ons nu daer in nader / en onderscheidt te letten:

I. Op de belofte in t' gemeen nopens de herbouwing van de Stad Jeruzalem, als 'er staet / Deze Stad zal den Heere herbouwd worden.

II. Op de uitgestrektheid van de zelve / of de juiste eindpaelen, waer die herbouwing zouw beginnen en eindigen, zijnde van den tooren Hananeël af, tot aen de Hoekspoorte.

III. Op de tyd wanneer / en de zekerheid van dien / uitgedrukt door deze woorden; Ziet de dagen komen, spreekt de HEERE.

Nopens het eerste, daer in staet ons nader te letten:

a. Op het woord *maen* Onderwerp waarvan hier gewaegd word /

¶ ¶ ¶ ¶ 2

Voornae:
me Hoof-
zaaken,
die in dit
vers voor-
komen

Befonde-
ne onder-
delen, die
in t' eerste
deel voor-
komen.

* De Geleerde en nu zalige *W. Brakel*, welke ook kragtig daer voor pleit, dat *Jeruzalem* zal herbouwd worden, en dat de Joden eens in hun Land zullen wederkeren, brengd daerom tot dat einde ook by deese laetste versen in zijn *Redelyke Godsd.* p. 138. Hy verstaet door de Goederen, vl. 33. 34. beloofd, die des N. T. en zegd daer op, hoe 'er beloofd word dat *Jeruzalem* zouw herbouwd en verder uitgebreid worden; dat ook de onreine plaatsen daer binnen zouden getrokken worden, en hy toond dat hier geen exceptie kan plaats hebben, dat 'er van de verlossing uit *Babel* zoude gesproken worden: want (zegd zijn Eerw.) het zoude zyn na de komste van de *Messias*, vl. 22. Na de Kindermoord tot *Bethlehem*, vl. 15. na de herstelling uit *Babel*, (doed hy 'er by) heeft *Israel* deese Goederen niet gehad, nog geestelyke, nog lichamelijke: (t. w. die in het vorige beloofd zyn) zy zyn 400 jaren daer na uitgerukt, maer na dit zou t' in eenwigheid niet zyn,

Brakel

wozd / zijnde de Stad Jeruzalem, uitgebruikt dooz deeze Stad:
b. Op de belofte zelve diegaengende gebaen / daer in
bestaende / dat zy zal herbouwd worden.

c. Op de hooge Personagie, dooz wien / ofte tot wiens
eere, en dienit zulks zou geschieden / zijnde den HEERE.

Wat men
hier door
deefe Stad
voor een
Stad ver-
staen
moet, t.w.
Jeruza-
lem, en
waerom
foo ge-
naemd.

Wy hooren hier dan in de eerste plaats gewagen van
zekere Stad, welke als met de vinger wozd aangewiesen /
en van alle andere Joodze Steden wozd onderscheiden dooz
het wooldwozde deeze. Het is waer dat de Woofd hier
geene andere dan de Hoofdstad van het Joodze Land, in meen
Jeruzalem in 't ooge heeft / dooz Nebucadnezar, Koning van
Babel zijnde verwoest, en wel daer nae (in bekenne hier)
dooz Serubbabel en Nehemias herbouwd / maar egter niet op
die wijze / en in die uitgetrektheid, als hier in de 3 laetste
versen gemeld wozd / zijnde daer na ook wederom afgebro-
ken, ende verwoest * dooz de Romeinen, niet lange na
de komste van Christus, van wiens komste reets Cap: 30: 21.
was geprofeteerd / na dat daer te voren al de herbouwing
hier Stad dooz Serubbabel was belooft / ten blyke dat hier
ondersteld wozd / dat zy in die tusschen tyd / of niet lange na de
komste van de Messias welke was Cap: 30: 21 belooft / nog eens
zou verwoest, en ook eindelik nog eens en dooz 't laetste her-
bouwd zou wozen / 't geen hier eigentlik den Jooden wozd
toegezegd.

Dat men ook dooz dese Stad, geene andere als de Stad
Jeruzalem, der Jooden aloude Moeder-Stad verstaen moet /
blijkt wijders / omdat de dingen / welke daer van wijders
gemeld wozen / outtyds in en omtrent die Stad eben zoo
hebben plaats gehad / zoo als ons uit het verholg nader
zal blyken: behalven dat het kennelik is / dat Jeruzalem
meermalen ^{na} ⁱⁿ uitsteek een Stad + genaemd wozd /
en onder die onbepaalde naem wozdhoofd; soo staet 'er
Ezech. 33: 31. De Stad is geslagen. Zie ook Mich. 6: 9. Hab.
2: 8. Zoo als doozgaensch Steden van aenzien / of Hoofd-
steden alleen met de blote naem van de Stad wel plagten ge-
naemd te wozen / gelijkt Alexandrien, en Athenen, by de
Grieken / en Romein by de Latijnen.

Het

* Vid. de Fatis hujus Urbis Cl. Wicfii Miscell. sac. p. m. 269, 270, 320.
333. Et quae Cel. Leydekkerus ex Adrichomio, Josepho, Abarbanelo, R.
Jofe & Wagenzelio habet, in Rep. Heb. Top. 1 p. 357.

+ Thom. Demst. ad Ros. lib. 1 c. 2. observat. ^{ad} & Alexandrina ^{et} ^{et}
et Roma Urbis vocabatur. Sic Virgilius Aen. 6. vers. 810.

Qui legibus Urbem
Fundavit.

Het is dan sonneklaer / dat hier dooz deeze Stad, geene
andere als Jeruzalem verstaen wozd / de plaetze, waer in
Jeremias propheetende / de Praeflad van 't Oosten, daer de Hee-
re wel eer zijn Koninklijk Hof, en Paleys had / in meende Tem-
pel, dat wonder der werelt / en wat daer van meer zou kon-
nen gezegd wozen. Dan wie en wanneer de zelve Stad
eerst gebouwd * zy / kan men niet te vast bepalen; immer
het is niet waerschynelik dat zy van Melchizedek, schoon
hy Koning van Salem genaemd wozd / Gen. 14: 18. eerst
gebouwd is: want wy weten / dat Moria in Jeruzalem
lag / 2 Chron. 3: 1. en dat Abraham daer heen geliefen is
van God / om zijn Soone daer op te offeren. Gen. 22: 1.
Daer toen nog geen Stad en was; maar dat is zeker / dat
Jeruzalem van Israel ingehoomen / en met vuur verbrand
is / Jud. 1: 8. dog daer na van Juda en Benjamin is her-
bouwd; en wanneer dit Jeruzalem dooz de Chaldeen ver-
woest is / is het wederom van de Jooden na de verlossing
uit Babel, op het nieuws opgebouwd, Neh. 2: 11.

Dat die Stad eerst Salem geheten is / blykt uit de reets aen-
getoge plaats / Gen. 14: 18. ook wel Jebus, blykt uit Rigt.
19: 10. dog naderhand heeft zy die van Jeruzalem, d. i.
men zal vrede erven ontfangen / en behouden. Verder zul-
len wy thans van wegen de schoone gelegenheid hier oude
Stad, des zels grootheid, en gesteldheid, met den aanklebe
van dien niet suzeken / alsoo zulks elders overbloedig te bin-
den is. + Te minder zullen wy dooz als nog ons daer in uit-
laten / alsoo wy in 't verholg van dit Vers, als ook in de
twee volgende versen van eenige / ja! vele bijzonderheden
van de zelve / als van des zels Toorens, Poorten, enz: op-
zettelik zullen moeten suzeken.

Wengende nu die vermaerde Stad, welke niet lange na
de geboorte van de Messias, dooz de Romeinen onder Titus

Uppp 3

Vespa-

* Hanc quaestionem examinat Clar. Wicfii, & sententiam Josephi, & Lig-
forti, qui Melchisedecum Conditorum hujus Urbis fuisse propugnari, nervose
refellit, & optime concludit; Est ergo haec res ex eorum rerum genere, in
quibus laudabilis est ignorantiae professio. Vid. Tom. 2. evers. 10.

+ Ziet 'er onder anderen over den seer geleerden en Godvrugtigen
Heere Ravesteyn, in zijn overdesig Werk, genaemd de Heerlijken van
de Stad Gods, pag. 87, en vervolgens, daer hij Wel herv. zulks kortelik
by de stukken opteld, en in de Noten wyders aenwyft, waer men eene
breedere beschryving van alles vinden kan, en van wiens geleerde en God-
vrugtige arbeid ik my niet schaame te helyden, darik my in 't vorige van
dit of. ook eenigermaete bediend hebbe. Ziet 'er wyders ook over P. Zaanstijf
over Math. 3 p. 112, 113. welk geleerd, en doorwrogt Werk wacdig is, dat
het in veele handen was.

Ravesteyn

Vespasianus is verwoest geworden / beloofd hier de Heere / dat zy zal herbouwd worden / en wel den Heere. Dat Jeruzalem eens in 't laatste der dagen zal herbouwd worden / en zoo de Jooden ter bewoning van hun Stad en Land sullen wederkeren, om daer den God hunner Vadersen plegtig en in Geest en waerheid te dienen / is een stuk / het geene ons niet alleen duidelijc in dit Vers wordt geleerd / zoo als wy in ons nodig Voorberigt reets getoond hebben / en ons bereits uit de vorige verhandelinge van dit Vers is gebleken / en nog nader uit het volgende van dit en de twee oberige versen sijcken zal / maar zulks stemd ook overeen met vele andere plaatsen van Gods Woord, waer in zulks niet duister geleerd wordt / 't geene ons gelust by wege van een uitslap hier hoopaf eens wat nader te betogen.

Uitslap ter betoog dat Jeruzalem zal herbouwd worden.

Ik zal tot dit einde my niet bedienen van dat bewys, met sommige / hoe de Heere 't Land Canaan aan Abraham en zijn zaed tot een (N. B.) eeuwige erve heeft toegesegd / en 't zelve nader aenzingen / uit Gen. 17: 7, 8. vergel. met Cap. 15: 7. 12: 7. Ik gae ook hoop by het bewys, dat men uit Lev. 26: 40—45. trekt / hoewel daer eerst baneen groote en algemeene bekering gemeld wordt / hoedanig ik niet weet / dat by de eerste wederkering der Jooden na Canaan heeft plaats gehad / en overeenstemd met het gene in dit Hoofdst: vs. 18, 19. ook hoopafgaet; behalven dat het geene daer vs. 44. hoopstoomd overeenstemd met de 3 vorige versen van dit Cap: t. w. met vs. 35—37. * Doortz gae ik ook hoop by Deutr. 32: 26 27 43. alsoo wy oordeelen nog een menigte andere / en duidelijker Plaetzen hoopshanden te hebben. Waerom wy ook niet zullen staen op Deut. 30: 1—9. hoewel daer onder anderen duidelijc beloofd wordt / vs. 3. (Madat te horen hunne bekeringe beloofd was) Ende de Heere zal uwe gevangenis wende, ende zig over u ontfermen; ende hy zal u weder vergaderen uit alle de Volkeren, enz. Nu heeft de Heere by hunne verlossing uit Babel alleen de Stam van Juda vergaderd. Zie verder vs. 4. waer op dan volgd vs. 5. En de Heere zal u brengen in 't land, enz. waer op wederom vs. 6. een algemeene bekering dier Natie wordt beloofd. zie ook vs. 12. Nader stoomd by Ps. 69. alwaer de Messias eerst van 't lyden, het geene

* Gelust het ymant op een andere wyze nader aengedrongen te zien, hoe Levit. 26. daer op kan 't huis gebragt worden, die zie P. van Hoeke, in zijn Aenhangzel over Zephania, pag. 469. als zynde mede eene van die Geleerde, welke, wat de zaake aangaet, van het zelfde gevoelen met ons is: men zie zijn Eerw. ook over Deutr. 32: 43. pag. 470.

geen de Jooden hem hadden aengedaen / duidelijc spreekt / besonder vs. 22. Ja! zy hebben my galle tot myn spyze geg. ven, ende in mynen dorst hebben zy my edik te drinken gegeven: waer op onder anderen dan die vloekbede volgd / vs. 24. laet hare ogen duister worden, dat zy niet en zien, ziende op het dekzel van Moses Wet, waer van Paulus spreekt 2 Cor. 3. waer op dan wijders vs. 26. de verwoesting van haer Stad, en Tempel gemeld wordt / welke Tempel de gedaente van een Paleys had / en te horen Gods Paleys was / maar nu haer Paleys genaemd wordt / omdat de Heere met zijn inwoning rechtvaardig daer uit was gescien / en het een spelonke van Moordenaren geworden was; soo staet daer: Haer Paleys zy verwoest: in haer Tenten zy geen Inwoonder. Het geene / omdat het volgd na het lyden hem aengedaen / op de laatste verwoesting des zels. door Titus Vespasianus duidelijc ziet / en overeenstemd met het geene Jezus zelve hen eens bezeugde: seggende / Uw Huis worde uw woest gelaten. Math. 23. Daer op wordt vs. 34, 36, 37. getoond / hoe de Heere epter sijne gevangene niet veragt: hoe hy Zion zal verlossen, ende (N. B.) de Steden van Juda bouwen; het geene zeer herlik volgens den zamenhang dan ziet op een latere herbouwing na de gemelte laatste verwoesting; en wordt 'er bygedaen / aldaer, (t. w. in de herbande Steden van Juda) sullen zy wonen, ende haer erflik besitten, ende het zaed sijner knechten, zal haer be-erven; ende de Liefhebbers sijns naems sullen daer in wonen. 't Geen ook duidelijc overeenstemd / met vs. 21, 23, 24, 36, 37. van Jer. 31. Zoo wordt 'er geleerd / dat zy die Steden dan niet meer verliezen zouden / ofte dat zy daer uit niet meer gestoten zouden worden / eben als wel eer door de Assyriërs, Babyloniers, en besonder door de Romeinen, onder Titus Vespasianus, ende Hadrianus geschied was / en eben als op 't slot van 't 31 Hoofdst: van onsen Jeremias 'er van geprofeeteerd wordt / hoe dat 'er niets weder uitgerukt of afgebroken zouw worden tot in eenwigheid.

Van gelijke kragt oordele ik te zijn de Voorsegginge, die wy diegaangende lesen / Ps. 85. daer eerst vs. 2. God gedankt wordt / dat hy het Land Canaan was gunstig geweest / als die de gevangenis Jacobs gewend had, waer door men verstaen kan / de eerste gevangenis der Jooden in Babel, toen zy eerstmael uit hun gevangenis na Canaan zijn wedergekeerd. Maar daer op wordt vs. 5, enz. gebeden om een nieuwe en tweede verlossing en wederbrenging der Jooden in

in hun Land, en afwending van Gods toorn, nadat in de 2 vorige versen reets ook al gemeld was / dat Gods toorn was afgewend in haer eerste wederbrenging: Ook komt daer op vs. 6. Gods toorn voort als van veel langer duur over die Natie, die hyn eeuwig scheen / en van geslagte tot geslagte uitgestrekt was / 't geen op de gevangenis van Babel, welke anders ook een gevolg en blyk van Gods toorn was / niet kan toegepast worden / als die maer 70 jaren, en dus niet van geslagte tot geslagte hadde geduurd / ja! van welker afwending alrede gemeld was; en zoo wordt hier na alle schijn gezien op die toorn, welke nu zedert soo veele eeuwen, en van geslagte tot geslagte gerust heeft op dat Volk, zoo als 'er in 't vorige / t. w. Jer. 30: 23, 24. van gepasseerd was. Waer op dan wijders in die zelve Ps. vl. 10. de verhooring van de bede van 't Joodse Volk voortkomt: Zekerlik (staet 'er) sijn heyl of verlossing is naby den geenen die hem vreezen, opdat (N. B.) in onsen lande eere wone, en verder vs. 13. Ook zal de Heere het goede geven (t. w. dat goed, tot welke zy in ons Text-Cap: worden gesegd te zullen toevloeyen, en waer mede zy zouden verzadigd worden / volgens vs. 12, 13.) ende (wordt 'er bygedaen) ons land zal sijn vrugt geven, even als ook zoo Jer. 31: 5. beloofd was. Zelfs Kimchi een vernaaert Joodsch Meester, en Uitlegger over deezen Psalm, loochend / dat de zelve kan gesragt worden op de gevangenis van Babel, omdat daer in gesegd wordt / dat de Verlosten niet weder tot dwaesheid zouden keren, vs. 9. Nu doet 'er by / dat na de wederkering uit Babel niet geschied is / dat het gelove uit de aerde is voortgesproten, vs. 12. Het is zeker / dat 'er veele afvallige zijn geweest / Dan. 11: 32. en dat de meeste Jooden in haer ongelooft volhard hebben. Daer wilt ook henen dien groten Apollos in de Profetische Schriften, ik meen de vermaerde Coccejus, die waerdig is zelve over desen Psalm nagesien te worden / gelijk dog de zelve ook al wederom van dat zelve gevoelen geweest is / dat de Jooden eens in hun Land zullen wederkeren, enz.

Als nu verder wederom voortby / Ps. 107. hoewel daer vs. 3. gemeld wordt van de zulkie / die de Heere uit de landen versameld heeft van het Oosten, en van 't Westen, van 't Noorden, ende van de zee; alwaer de Jooden nu verstroyd zijn / en van waer zy eens zullen weder vergaderd worden / even als ook by onsen Jeremias vs. 8. staet / en dat wel om de Stad Jeruzalem

Iem te herbouwen; gelijk 'er staet in dien zelsben 107. Ps. vl. 7. Ende hy leydeze op eenen regten weg: om te gaen tot een Stad ter woning. Zie ook vs. 36, 37, 38. vergeleken met onsen Jeremias Cap. 31: 5, 23, 24. daer al veel obereenkomst te vinden is; edog omdat wy hier nog geen bewijs genoeg hebben / soo laeten wy zulks aen sijn waerde / en gaen liever tot een nader en kragtiger bewijs over / waer van 'er meer dan eene by de Profet Jesajas te vinden is. Ik begin dus met Jec. 11. alwaer eerst vs. 1. van de komste van de Messias was geprofeetd / en vs. 9. reets een tijd was uitgetekend / waer in men (N. B.) nergens leed zou doen nog verderven op den ganschen berg van Gods heyligheid, en de aerde vol kennis * des Heeren zouw zyn, enz: 't geen in kragt nog eerst in 't laetste der dagen staet betuimd te worden. Daer op wordt 'er gesegd / vs. 11, 12, 13. Dat het geschieden zouw, dat de Heere ten anderen maele sijn hand aenleggen zal, om weder te verwerven 't overblyfel sijns Volks, 't welk overgebleven zal zyn van Assyrien, ende van Egypten, ende van Pathros, ende van Morenland, ende van Elam, ende van Sinear, ende van Hamath, ende van de Eilanden der zee. Ende hy zal een baniere oprigten onder de Heidenen, ende hy zal de verdrevne Israels versamelen, ende de verstrooyde uit Juda vergaderen van de vier einden des aerdryks. Ende de nyd Ephraims zal wegwyken, ende de tegenpartyders van Juda zullen uitgeroeyd worden. Ephraim zal Juda niet benyden, ende Juda zal Ephraim niet benauwen: doet 'er by vs. 16. Ende daer zal een gebaende weg zyn voor 't overblyfel sijns Volks, dat overgebleven zal zyn van Assur, gelyk als Israel geschiedeten dage, doe het uit Egypteland optoog.

¶ ¶ ¶

Wa

* Wil ymant al de vermeerdering der kennis door de Evangelie-leer. ende haere voortplanting uit de Heidenen, beyde van 't oprigten van Jhesus Ryk begonnen, houden voor een begin van 't vervullen der aerde met des Heeren kennis, wy hebben 'er in soo verre, en wat de zaak als zaak aengaet, niet tegen; egter steld Jesajas wat groters, dan wy tot nog toe vernomen hebben, als men overweegt, dat 'er nog vele Landschappen zyn, verwaerts des Heeren kennis nog niet is doorgebroken: dat zelfs veele van de rechtzinnige Belyders nog zeer onkundig zyn; immer dat die grote en overvloedige mate van kennis by de meeste, zelfs van de Protestantse Kerk niet bevonden word; dat 'er nog minder zyn, die de rechte kennis des Heeren besitten, waerdoor zy van den Heere geleerd zyn, 't geen dan nog te wagten staet in het laetste der dagen, als deeze kennis de gansche aerde, en alle Landen zal overstromen, en vergeleken moet worden met Jerem. 31: 34. en Ezech. 47: 3-5.

Waarlijk / meer dan een bewijs door ons geboden legd in die aengetogene plaetzen : want (1.) soo word daer hoop af aengewesen de tijd / in welke de Heere dat doen zouw / als 'er staet vs. 10. Het zal geschieden ten zelve dage, t. w. in die zelve tijd / in welke eben te boren beïsoft was / dat de aerde vol kennis des Heeren zyn zouw, 't weene wynn gessen / en in de Noten nader bevestigd hebben / dat in siragt ziet op de laetste dagen : ten blijke dat deeze belofte nog staet vervuld te worden. (2.) Komd hier de vergaderinge der Jooden door / van welke voorspeld word / dat zy weder uit de Landen hunner verstroojinge, by een vergaderd zijnde / na hun Land zullen keren; en dat dit niet ziet op hunne eerste wederkering na Canaan, maar op eene andere die nog te wagten staet / blijkt / omdat 'er staet / dat de Heere ten anderen male * zulks doen zouw; en dus word in gedagten gebragt een bepaelde voorspeltende tijd / waer in God reets al sijne hand aengelegd had / om de verstroyde en gevangene Jooden te verzamelen, en na Canaan weder te brengen / dog in welke tijd de meeste van Israel gebleven waren in de Landen hunner verstroojing. en ook zelfs nog verscheide uit Juda, daer dit aen Israel en Juda te gelijck beïsoft word / als blijkt uit het volgende vers; alwaerom hier ook wel in ayt genomen diend te worden / dat hier eigentlijk eene vergaderinge voorspeldt van de zulkie / die (D. 25.)

* Wil men egter liever, dat door dit woord, ten anderen male bedoeld word, hoe de Heere reets voor de eerste maal de Jooden had byeen vergaderd by huone uittogt uit Egypten, als hy hen door een magtige hand daer uit opgevoerd en verlost had; en soo eerstmaal sijne hand aengelegd had. wy hebben 'er gansch niet tegen, maar souden zelfs tot die gedagte nog ruim soo lief overhellen; edog daer uit volgd niet, dat men hier door deeze andermalige vergadering der Jooden, die verstaen moet, welke daer op voorgevallen is, toen de Jooden uit Babel ontruyds na Canaan zyn wedergekeerd, maar dat men 'er eene latere door verstaen moet, die nog eens plaats zal hebben, in 't laetste der dagen, gemerkt hier een algemene vergadering der Jooden voorkoomd, die dus by de verlossing der Natie uit Egypten, welke algemeen was, vergeleken word, hoedanig eene algemene vergadering by hunne verlossing uit Babel geen plaats gehad heeft; waerom vs. 12. dit aen Israel soo wel als aen Juda beloofd word, en wel van de 4 einden der aerde, dat nog niet vervuld is. Om nu niet wederom te melden, hoe hier de zulkie voorkomen, die overgebleven waren in Assyrien, en andere Landen hunner verstroojing, het geene ondersfeld, dat ze zedert de verlossing uit Egypten, wel zyn verstroyd in die Landen, en dat wel sommige zyn wedervergaderd in vorige tyden, maar de overige verstroyd gebleven zyn, die dan hier beloofd worden nog eens te zullen vergaderd worden.

(D. 25.) een overblyfzel genaemd / en gesegd worden (D. 25.) overgebleven te zyn; des 'er de zulkie niet duister mede door herbeyld worden / de welke / na dat zy door Cyrus, of Cores al vryheid verkregen hadden / om na hun Land weder te keren, egter in de landen hunner verstroojinge gebleven / en nocht weergekeerd zyn door als nog / als aen welke Jooden, die in verstroojing gebleven zyn / de Apostelen Jacobus en Petrus daerom ook hunne Brieven geschreeven hebben / en waerban op 't Pinxterfeest na Jesu Hemelvaart, een groote menigte uit die verre gelege gewesten te Jeruzalem opquamen. En dat 'er in meest al te de Landen, en Ryken van Europa nog een groot overblyfzel der Jooden zy / is bekend / en elders al in dit Werk van ons aengewesen. Zelfs Benjamin een Jood verteld / in de beschryvinge sijner Reizen ontrent het 1170. door de Oosterse Landen, dat hy daer veele duisenden Jooden heeft gevonden / overgebleven (D. 25.) uit de 10 Stammen Israel, die een vrye Regering hebben / niet afhangelende van vreemde Mogentheden, welk laetste wy niet regt egter door een verdigtzel, en gewoon grootsprecken der Jooden houden / schoon dit by de 600 Jaeren geleden is / en men zeggen zouw konnen / dat de tijden zedert veel veranderd zyn : dat gelijck te Amsterdam, te Frankfort, tot Praeg, in Polen, en andere voornaemste Landen en Koopsteden van Europa, veele Jooden zyn / ja! zelfs by ook in het Oosten nog een goed getal van hun te vinden is / lyjd geen tegenpraak.

Nemant werpe ons tegen / dat deeze Godspraak alleen moet geestelik verstaen worden / en ziet op de bekeringe der Jooden na de uitslorting des H. Geests op het Pinxterfeest en herbolgens: want zulk een algemene bekering, als 'er van door zouw bedoeld worden / is nocht nog verbuld; te weten van alle verdrevene, en wel van Israel en Juda te gelijck / waerban hier gewaerd word: ook blijkt het niet duister uit het verband, en de inhoud der spreekwizen, dat hier eigentlijk in de eerste plaats van een lichaemelyke wedervergaderinge word gesproken; waerom 'er ook vs. 16. van een gebaende weg door de wederkerende gewaerd word; behalven dat te minsten ons de zamenhang leydt tot bligen / die in 't laetste der dagen eerst staen te gebeuren / soo als wy nu te boren gessen hebben / en als dan sluiten wy soo een algemene bekering, en by het geestelyke van dese be-

lofte hier geenzint uit / maer wel ter degen in / zullende de geestelyke wederkering tot den Heere, in 't laetste der dagen gemaect gaen met eene lighamelijke tot hun Land.

Doozt hebben wy in 't vorige van dit ons Werk, (soo ik men over 't vorige vers) reets in de Noten uit een der voornaemste Joodische Rabbyn bekiesen / dat dit van de laetste, en niet de eerste wederkering der Jooden moet verstaen worden. Wy zouden hier by kunnen voegen Jer. 24. Daer eerst gesegd was / vi. 16. Van 't uiterste einde der aerde * horen wy Psalmen zingen, enz: soo als dat ziet op 't N. T. en besonder op 't laetste der dagen, als de Kerk over de geheele Aerde verspreid zoutu zyn. Waer op gesegd wordt / hoe de Heere besoeeking zoud doen over de Koningen der aerde, enz: en dan vi. 23. hoe de Heere nog eens op den Berg Zions zal regeren. ende te Jeruzalem, enz. dat hier op willen wy niet staen. Ook gaen wy voort by Cap. 26. Alwaer eerst vs 15 het oordeel Gods over de Joodse Natie, in het zelve na Jeruzalems verwoesting door Titus Vespasianus over de gehele aerde te versenden / gewaerd was / en daer op vs. 19 gesegd wordt: Uwe doode zullen leven, door welke doode men verstaen moet de Jooden, die zedert dien tijd geestelik dood waren geweest / en ook burgerlik als dood moesten gerekend worden / en van welker bekering Paulus zegt / dat het zal zyn / een leven uit den dooden, waerdoor dan hun lighamelik, en geestelik herstel wordt uitgedrukt; en als 'er by gebaen wordt / ook myn dood lighaem, zoo kan men daer door de Protestantse Kerk verstaen / t die na een groot verval, en vele uitgestaete verdrukkingen, als een veel dooden, zal herleven omtrent dien tijd: waer op wijders hare heerlijike groey- en bloey-staet in dat zelve vs. verdoend wordt / en dan ten slot gesegd wordt / dat het Land de overledene zoudt uitwerpen, 't geene men zou kunnen dus verstaen / dat het Land van der Jooden vreemdelingschap, daer zy nu als lighamelik en geestelik dood, en als in graven geslonden worden / (3ie Ezech. 37.) hen als dan zal wedergeven / om namelik na

* Per *terra non intelligo terram Judaicam, sed terram in genere, id est sensu; Ratio est, quia jam versu 15. de honore Dei Israelis in vallibus (seu speluncis) ut ita vertunt vocem* *terra* Bochartus, Lutherus, & alii & N. B. Insultus mentio erat injecta.

† Vide Disputationem Theologico-Exegeticam de Institutione Ecclesiae Judaicae ultimis diebus futurae, ad hunc locum Doctoris Juvenis *de* *van Lymburg*, sub Praesidio Celebri Prof. A. Forger.

na Canaan weder te keeren. Vergelijk 'er mede Jer. 31: 16, 17. dog ook hier op zullen wy niet staen. En daerom hier van afstappende / gaen wy over ter beschouwinge van die Godspreek, die wy vinden Jer. 27: 12, 13. Daer aldus geprofeteerd staet: Ende het zal ten dien dage geschieden, dat de Heere dorstchen zal van den stroom der Riviere af, tot aen de Riviere van Egypten; dog gy lieden zult opgelesen worden een by een, dog kinderen Israels. Ende het zal te dien dage geschieden, dat 'er met een groote basune zal geblasen worden: dan zullen die komen, die in den lande Assur verloren zyn, ende die heene gedrevene in den lande van Egypten: ende zy zullen den Heere aanbieden te Jeruzalem. Of schoon sommige dit oplezen van de kinderen Israels een by een, te huis brengen op dat klein getal dat van de 10 Stammen wedergekeerd is na Canaan, toen de Heere de gevangnisse Babels ontijd wende; zoo kan men egter alsoo bequaemelik dit verstaen van de ganse by-eenvergadering der 10 Stammen in 't laetste der dagen, die zoo naukenig zal geschieden / dat 'er niemant / en zoo geen klauw agter blijft; eben als men het koorn soe naukenig vergaderd / dat 'er niet een graentje leggen blijft / maer yder korreltje een by een met de uiterste zorgvuldigheid opgefogt en vergaderd wordt. Trouwen / dat hier de laetste algemeene wederkering der Jooden tot den Heere, en tot hun Land in 't laetste der dagen bedoeld wordt / blykt daer uit. (I.) Omdat men ligtelik kan aentonen / dat 't vorige Cap. ziet op 't N. T. in 't gemeen / en de laetste vrede-staet der Kerk in 't besonder: Men beken ik wel dat dit op zig zelden geen bewijs is / dat daerom de dingen / die in dit Hoofdstuk voorkomen / ook staen op 't N. T. gemerkt de Profeten in een volgend Hoofdst. dikwils een nieuwe Profetie beginnen / en wel van horen aen; edog volgens het eerste vers van dit 27 Hoofdst. worden wy gewisen op die zelve tijt / welke in 't vorige Cap. bedoeld was / door de woorden / Te dien dage, enz. (II.) Omdat hier voorkomen de zulk / die als verloren schenen in den lande Assur, en heenen gedreven waren na Egypten, welke den Heere zouden aanbieden te Jeruzalem, dat wy niet zien kunnen / dat als nog na de letter verhoed is / nadien de meeste Jooden, in de landen hunner verhooring tot op den huidige dag zijn gebleven / sonder dat zy ooit wedergekeerd zijn / zoo als wy meermalen hebben aangemerkt. (III.) Omdat hier van een groot basune wordt gesproken / waer op geblasen zal worden / en waerdoor zy als tot den optogt vermaend zouden

worden: nu moet men of om een eigentlyke Bazuïne hier denken / of om een oneigentlyke en geestelyke. Dan geen eygentlyke Bazuïne lees ik / waerdoor de verdrevene Jooden uit in vorige tijden zijn wedervergaderd, om na Jeruzalem op te gaen / en soo schijnt het my zedig toe / dat men 'er door de Bazuïne des Evangeliums moet verstaen / en hier bedoeld wordt op die zelfde tyden en zaken, waarvan Jesus zegt / Math. 24: 31. Hy zal sijne Engelen (verstaen de Leeraeren) uitsenden met een Bazuïne van groot geluid, (verstaen de verkondiging van 't eenwigt Evangelium) ende zy zullen sijne uitverkorene by-een vergaderen van de vier winden, van 't eene uiterste des Hemels tot het andere uiterste des zelfs. Het geen in kracht eerst in 't laetste der dagen zal plaats hebben / als de Heere zal zeggen tot het Noorden geefde, en tot het Zuiden houd niet in, brengd myne Soonen van verre, ende myne Dogteren van de einden der aerde. **Cronwens!** iets diergelyks wordt 'er van in ons Text. Cap. t. iii. Jer. 31. getuigd: want daer was eerst gesegd / hoe dat 'er Hoeders (of Leeraers) op Ephraims gebergte den Volke zouden toeroepen, te weten door de Bazuïne des Evangeliums; komd laet ons opgaen na Zion, enz. waer op dan volgd: Ziet ik zal ze aenbrengen uit den lande van het Noorden, en zal ze vergaderen van de zyden der aerde, enz. vl. 6. 7. **Te minsten die woorden van Jes. 27.** soo eben aengehaeld / kunnen niet wel zien op de vryheid der Jooden door Cyrus met een openbaer Koninglik bevel, vergunt: want men overweeg eens nankentig of de Historie wel leere / dat in dien tijd de Jooden in zoo een zeker aanzienlik getal uit Egypten zijn wedergekeerd na Canaan, waarvan de geschiedenis niets heeft / om andere reben en thans voort te gaen / en nu ook niet wederom te herhalen / hoe de draed der Profetie ons tot laetere tyden leidt / zoo als hy reets te horen getoond hebben. Hier komd by / dat God beloofd / hoe hy om dien optogt te behoorden / van den stroom der Riviere af dorchien zal tot aen de Riviere van Egypten, 't geen ons aen zeker wonderen, het zo lighaemelyke, of geestelyke doed denken / welke met dien optogt en wederbrenging der Jooden zouden gepaerd gaen; en zoo schijnt deeze Plaets met meer soortgelyke te moeten vergeleken / en de zin daer uit opgemaakt worden: nu was 'er voorgezegt Jes. 11: 15, 16. Ook zal de Heere den inham der zee van Egypten verbannen, en hy

hy zal sijne hand bewegen tegen de riviere, enz: en hy zal maken dat men met schoenen daer door zal gaen. Ende daer zal een gebaende weg zyn voor 't overblyfzel sijns Volks dat overgebleven zal zyn van Assur, gelyk als Israëel geschiedde ten dage, doe het uit Egytenland optoog. *

Als dan de Heere Jes. 27. beloofd te zullen dorchien van den stroom der Riviere af, tot aen de Riviere van Egypten, soo schijnt die Rivier-stroom den Euphraet te moeten zijn / die in den weg is uit Assyrien na Canaan, en de Rivier van Egypten een kleiner waterloop, vernits in 't Hebreuwisch 't zelfde woord staet / daer mede Cap. 11: 15 die stromen genoemd worden / die van de Riviere onderscheiden worden. Een waterloop tusschen Egypten en Canaan gelegen / die ons Num. 34: 5. voorkomd als de zuidelyke grens-scheiding van 't Joodse Land. Of het schoon waer zijn mogte / dat die nu niet te vinden ware / misschien al lange verlopen, of toegesloopt zijnde; 't geene aen de zoo genaemde 76 Griekse Overzetters wel gelegentheid gegeven konde hebben / om in plaetse van deeze Riviere te noemen de Stad Rhinokorura, omtrent die zelfde plaats gelegen. **Te minsten / byde de gemelte voorspellingen van Jesajas komen daer in over een / dat ze over twee wateren verstonen / en die beide aenmerken / als beletsels voor Gods Volk in hun optogt naar Canaan; en 't geen de Heere in deeze gesegd wordt daer aen te zullen doen / verschild niet veel van 't geene in de andere staet. (Te weten / daer is het verbannen, en slaen, dat men met schoenen door de diepten gaet; maer hier dorchien, eer wordt 't welk eigentlijk betekend uitslaen, dat men met stokken door / en waerdoor bequaemst 't zelfde te kennen gegeven wordt / en dus / dat God die Rivieren slaen zal, dat 't water wegstuift, en zo droog worden; vermits Exod. 14: 16. 2 Kon. 2: 8. 't geene God doen zal aen beide die Rivieren: want dat zeggen / van de eene af, tot de andere toe, geest te kennen / dat het wedervaren zal aen de eene zoo wel als aen de andere, en zoo daer van nog meer hinderlijke waterstromen tusschen beiden zijn / dat die ook**

* Ziet over deeze plaats de Heer Joh. Ens, in sijne *Letterkundige en geestelyke aenmerkingen over Jes. 11. pag. 457*, in welk doorwrogt Werk sijn wel Eerw. niet alleen mit vele redenen pleit voor de aenstaende wederbrenging der Jooden in hun Land, maar tevens daer zeer voor is, dat die optogt onder lighaemelyke en geestelyke wonderen zal toegaen, even als de eerste mit Egypten.

oost niet berischoond zullen worden; vergelijkt Jes. 44: 12. en 50: 3. Wil men hier nu al niet denken om zekere lighaemelyke wonderen die dan/ euen als by Israels eerste uittocht uit Egypten * zullen hooghballen/ men denke hier te minsten

* Of'er niet zekere lighaemelyke wonderen by de optocht van Israel uit de Landen hunner verstroyng na Canaan zullen voorvallen, die zeer zullen over een komen, met die, de welke God outryds omtrent de Rode Zee gewrogt heeft, toen Israel droogvoets door de zelve ging, om de Reize na Canaan aen te nemen, daer omtrent valt bedenkelijkheid, als men verscheidene plaatsen, die daer toe eenige aanleidinge geven, en bewaerlik geheel geestelik konnen verstaen worden, met elkander overweegd; of schoon wy hier niets durven vast stellen, en wy de regte zin dier plaatsen, die vry duister zyn, by de uitkomst best zullen bevatten. Laeten wy onderscheiden die plaatsen zelfs nog eens wat nader beschouwen, en met elkander vergelyken. De eerste vinden wy Jes. 11: 15, 16. daer staet; Ook zal de Heere den inham der zee van Egypten verbannen, ende hy zal sijne hand bewegen tegen de riviere, door de sterkte sijnes winds: ende hy zal de zelve slaen in zeven stromen, ende hy zal maken, dat men met schoenen daer door zal gaen: ende daer zal een gebaende weg zyn voor 't overblyfsel sijns Volks, dat overgebleven zal zyn van Assur, gelyk als Israel geschiede ten dage doe het uit Egyptenland optoog. Alwaer duidelik gesien word op het wonder-geval gebeurd by Israels doorgang door de Rode Zee, toen het eerstmael uit Egypten na Canaan optoog, te zien Exod. 14: 29. Iets diergelyks word ons nu wederom vermeld, Cap. 27: 12, 13. Ende het zal te dien dage geschieden, dat de Heere dorschen zal van den stroom der riviere af, tot aen der riviere van Egypten. Ende het zal te dien dage geschieden, dat 'er met een groote bazuine geblasen zal worden: dan zullen die komen, die in den lande Assur verloren zyn, ende die henen gedrevene in den lande van Egypten, ende zy zullen den Heere aanbieden op den Heiligen berg te Jeruzalem; welke plaats, gelyk wy gesien hebben, veel overeenkomst heeft, met de vorige. Men vergelyke hier wyders mede Jes. 57: 10, 11. En zyt gy het niet, die de zee, die de watenen des groten afgronds, droge gemaakt hebt, die de diepten der zee gemaakt hebt tot eenen weg, opdat de verlosse daer door gingen. Alwaer dus op Israels doorgang door de Rode Zee gedoeld word. Daer op volgd dan: Alsoe, d. i. op gelyke wyze, en onder gelyke wonderen als doe, zullen de vrygekogte tot Zion wederkeren, enz. alwaer Zion de Kerk niet zyn kan: want die zyn de vrygekogte der Heeren.

Mogelik dat Cap. 42. ook iets diergelyks bedoeld word, alwaer eerst gezinspeeld was op de verlossing der Jooden uit Babels gevangnisse, vs. 7. ik zeg alleen gezinspeeld. Te minsten dit schynd klaer, dat hoe ook 't vorige begrepen word, de Heere daer op gaet voorzeggen dingen, die nog souden te gebeuren, onderscheiden van de vorige, als hy zegd vs. 9. Ziet de vorige dingen zyn gekomen, en nieuwe dingen verkondige ik, enz. waer op voorzegd word, dat Gods lof nog eens tot aen 't einde der aerde zouw gesongen worden, vs. 10. en vs. 15. Ik zal de rivieren tot Eilanden maken, en de poelen uitdrogen. Zie daer op verder vs. 20. egter zal ik hier op niet staen. Ik doe hier by Mich. 7: 14, 15, 16. daer staet: Gy dan weyd u Volk

ten om geestelyke; en terwyl behalven het eigentlyke Egypten, ons by de Profeten geene ander bekend is/ dan het
H r r r Anti.

met uwen staf, de kudde uwer erffenisse, die alleen woond, in den weude, in het midden eens vrugtbaren lanas: laet ze weiden in Bajan, ende Gilead, als in de dagen van ouds; dat op haer eerste wederkering uit Babel niet kan zien: want daer hadden zy maer 70 jaren geweest, en zoo kon van die inwooning in Canaan niet gesegd worden, als in de dagen van ouds, 't geene ons een veel langer ballingschap inboezemd. Daer op volgd nu wyders, hoe de Heere onder zekere zoortgelyke wonderen, als by hun eerste optocht uit Egypten, hen souw wederbrengen in hun Land; ik sal haer (zegd de Heere) wonderen doen zien, als in de dagen, doe gy uit Egyptenland uittoogt; welke wonderen, en wel in overeenkomste van die gebeurden, toen Israel eerst uit Egypten door de Rode Zee optoog, men egter niet gesien heeft, toen de Jooden uit Babel na Canaan wederkeerden, en welke nogtans hier soo groot vermeld worden, dat 'er bygedaen word, dat de Heidenen het zouden zien, en beschaemd zyn; van wegen alle haere magt, dat zy de hand op de mond souden leggen; dat zy het stof zouden lekken, als de slange; dat zy met verwaerheid zouden komen tot den Heere, en voor haer vresen: het welk wederom de Historie nopens de wederkering der Jooden uit Babel in Canaan niet leerd, maer veel eer het tegendeel, hoe dat der Jooden magt zeer klein was, hoe de vyanden haer veragteden, en bespotteden in hunne onderneming van de wederopbouwung van Jeruzalem, enz. ten blyke dat dese wonderen nog staen te gebeuren, en dat alle die Heidenen en Afgodize Volkeren, de welke hun als dan zullen willen den optocht beruiffen, door de zelve zullen overtuigd en beschaemd worden.

Dit word ons nog nader verdoond Zach. 10: 11, 12, 13. daer de Heere zegd; Ik zal ze wederbrengen uit Egyptenland, ende ik zal ze vergaderen uit Assyrien, ende ik zal ze in 't land Gilead, en Libanons brengen; maer het en zal haer niet genog wesen. Ende (N. B.) hy zal door de zee gaen, die benauwende, ende hy zal de golven in de zee slaen, ende alle de diepten der rivieren (N. B. in 't Hebr. staet eigentlik in 't enkel getal, der riviere) zullen verdrogen; dan zal de hoogmoed van Assur, (d. i. van den Turk) nedergeworpen worden, ende den Schepter van Egypten, d. i. de Antichristische magt en regering, zal weg wyken. Ende ik zal ze sterken in den Heere. Ende in synen naeme sullen zy wandelen. 't Welk daer van dat gantsche Volk getungd word, en egter noyt als nog gesien is, hoe zy alle in Gods naem gewandeld hebben; behalven dat 'er niet aen te rwyffelen is, of deze Profetie is met de laatste versen van Jes. 11. overeenstemming, welke wy gesien hebben dat staet op het laatste der dagen. Ende dat het nog niet vervuld is, blykt ook daer uit, omdat zy herstelt de beide Huizen van Israel, Juda, en Joseph, d. i. het Volk der twee en der tien Stammen, in 't vorige Hoofst. Juda, en Ephraim geheten; zynde dat zelve Volk, dat de Heere verstooren had, vs. 6. en dat te voren zoo by uitteek vermenigvuldigd was, maer daer na verninderd en tot een overblyfsel is geworden, dog wederom uit kracht van Gods Verbonds-trouwwe, eens vermenigvuldigd worden moet, vs. 8. ten blyke dat men hier om geen ander Volk moet denken. Treuwens, toen Zacharias dit sprak, was de verlossing uit Babel al geschied, des hier om een andere en veel latere, die nog te wachten staet, moet gedagt

Antichristelyke, * soo schynd het / nadat het tot nog toe staet / dat de Jooden, indien zy eens onbetracht bekeerd wierden / en naar hun Land wilden / van hun geen kleine tegenstand zouden ontmoeten. Daer nevens is het Turkische gebied de grootste hinderpaal van Jesus Koningryk, en zoude buiten twyffel zig met sijne verschrikkelijke magt mede tegen dien optogt der bekeerde Jooden aankanten. En zy beide hebben gelid / en hebben nog de meeste Landen, daer de Israelyten zig ophouden / onder hun bedwang, en zoo zal dan dat eene Egypten, en 't ander Assyrie wesen. Wygehoig is 't allerwaerschijnelliste / door den Eufraat, of stroom der Riviere, en door den Egyptischen watervliet, te verstaen woornarne Volken, die de sterkte zijn / deze van de Mahometanen, die van de Pauzelyke maetschappye; wier magt de Heere zoo verdelen zal / dat sijn Volk, sonder door Turk, of Paus te vresen / ombelemmerd na hun Land zal kunnen trekken

Nevens deze / vinden wy nog meer andere plaatschen by Jesajas, die ons niet duister indesen bevestigen / als Cap. 30: 19. Want het Volk zal in Zion wonen, te Jeruzalem: gy en zult ganschelik niet weenen; gewisselik zal hy u genadig zyn, op de stemme uws geroeps, enz. Waer ontrent te letten staet / dat reets op 't slot van 't vorige Hoofdst. gezegd was / de dwalende van geeste zullen tot verstand komen, enz. en in 't volgende 26 vs. hoe 't ligt der Maene zouw zyn als dat der Sonne, 't geen ziet op de laatste dagen; en Jes. 32. woerd die waerheid mogelyk geleerd: daer woerd vs. 1. 2. van

dagt worden, welke als een vrugt van Messias komste zou zyn, die in het vorige Cap. beloofd was vs. 9. Hier by koomd, dat wy over het vorige van dit Hoofdst. t. w. Jer. 31. hebben aangemerkt, dat als de Heere beloofd vs. 35-37. Dat Volk weder te zullen aannemen en vergaderen in 't laatste der dagen, hy juist laet voorafgaen, dat hy het is, die de zee klieft, dat haere golven bzuiffen, met zinspeling op het geene hy ouwlings gedaen had by Israels eerste uittocht uit Egypten na Canaan, en mogelijk teffens om te toonen, dat by des zelfs laatste wederkeing diergelyke wonderen ontrent Zeen en Rivieren, of al wat hen in den weg is, zullen voorvallen, vergeelyk 'er mede Jes. 51: 10.

* 't Verdiend mogelik daerom ook al eenige opmerking, dat ten aanzien van het gelykluidende van Jes. 11. daer vers 4. staet, *hy zal de aerde slaen met de roede sijns monas*, en met den adem sijner lippen zal hy den godlofen dooden; de Chaldeuwsche Uitspreider 'er by doet, den godlofen Armilus, met welke naam de Jooden hunnen Antichrist betrekken. Te minsten, schynd hier op te ogen, en dat vers op den Antichrist toe te passen, 2 Thes. 2: 8.

van de regering van Koning Messias onder 't N. T. geprofeteerd; Ziet een Koning zal regeren in gerechtigheid, — ende die Man zal zyn als een verbergende tegens den wind, enz. Daer op volgd het oordeel over de Jooden in Jeruzalems verwoesting na Jesu Hemelvaart, een tijd soo zwaar / dat Jesus tot de Dogters van Jeruzalem zefde / dat men zou zeggen / zalig zyn de onvrugtbare, en de buiken die niet gebaerd en hebben, als 'er staet vs. 11, 12, 13. Bevet gy geruile wyven; weest beroerd gy dogters die zoo zeker zyt — men zal rouwklagen over de borsten, enz: want het Paleys, d. i. de Tempel / zal verlaten zyn, het gewoel der Stad zal ophouden, enz. en hoe lange dit dueren zouw / woerd daer op vs. 14. bertoond / t. w. totdat over ons uitgegoten worde de Geest uit der hoogte, het geene daer dus volgens de zamenhang, en dese onse gelegde gronden / niet van de eerste, maar van de tweede uitstorting des Geestes in 't laatste der dagen over de Jooden moet verstaen / en met de gelykluidende plaetze, Zach. 12: 10. vergeleken woerden / daer wy de verklaring aldus vinden: Dat 'er nu op volgd / dat dan de woestyne tot een vrugtbaer veld zou worden, en 't vrugtbaer veld voor een woud geagt worden, kan men of geestelik verstaen / dat de woestyne van 't Heidendom te dier tijd ten goede zou veranderd woerden / alsoo in 't laatste der dagen de bekering van Jooden en Heidenen zal met elkander zamen gepaerd gaen / en de Gelovige woerden Eike bomen der gerechtigheid; of men kan het lighaemelik dus verstaen / dat die Landen, welke zoo lange woest gelegen hadden / door de wederkering der Jooden in hun Land zouden bebouwd, en dus vrugtbaer woerden; of liever kan men de woerden ook dus vertalen / gelijk zy die vertaling kunnen lijden; ondertusschen zal de woestyne tot een vrugtbaer veld worden, en het vrugtbaer veld zal voor een woud geagt worden; d. i. dat tusschen beiden de woestyne van 't Heidendom zou bekeerd woerden / en de bekeerde proeyen als bomen geplant aen waterbeken; ja! wassen als Palm- en Cederbomen; of wil men het veranderen van 't vrugtbaer veld in een woud in een quade zin nemen / dan kan het zegen / dat ter plaetze daer te horen God besondere Kerken en Gemeintens had / de Heere de Kendelaer zou wegnemen / sodat altes tot sijne vorige woestheid zoude wederkeren / zoo als ook de bebinding op meer dan eene plaetze / en op meer dan eene tijd geleerd heeft / onnodig om daervan eenen pe-

len by te brengen. Waer op dan vs. 17, 18., die grote en algemeene vrede, welke in 't laetste der dagen zal genoten worden / vertoond wordt / en het werk der gerechtigheid zal vrede zyn — ende myn Volk zal in eene woonplaetse des vredes wonen, enz: met zinspeling op de kragt van de naem Jeruzalem. Zou nu het Paleys of de Tempel niet langer verlaten zyn, en 't gewoel der Stad ophouden, als tot dat de Heere over dat Volk de Geest uit der hoogte zoude uitgestort hebben, verhalven zou het niet altoost duren / maar alleen tot soo lange / en dan weder herbouwd worden; eben als ook Luc. 21. staet / Jeruzalem zal van de Heidenen vertreden worden, totdat de tyden der Heidenen vervuld zullen zyn, bygevolg niet langer / als zulkende dan herbouwd worden: zoude doortz Gods Volk dan in eene woonplaetse des vredes wonen, en in welverzekerde woningen en in stille geruste plaetzen, volgens vs. 18. men moet dan denken om rene inwoning in dat gesigte des vredes, d. i. in Jeruzalem, en in de Steden en plaetzen rondomme / eben als het nader dus ook verklaerd wordt Cap. 33: 20. Schouwd Zion aen, de Stad onser by-eenkomsten: uwe ogen zullen Jeruzalem zien, een geruste woonplaetse, eene Tente, die niet ter neder zal geworpen worden; 't geene daer wederom gesegd wordt / na dat 'er eben te horen vs. 19. beloofd was; gy zult niet meer dat sture Volk zien, enz. waerdoor een verdoen van de vyanden der Jooden, en der Kerke te kennen gegeven wordt / en wel tot in eeuwigheid / 't geene nog in kragt zoo niet is vervuld aen de Jooden. Waer op vs. 21. de Heerelyke Kerkstaet hoort; maar de Heere zal aldaer by ons heerelik zyn; 't zal een plaetse zyn van rivieren, en wyde stromen, t. i. des H. Geestes; geen roefschiute zal daer door varen, dat is alle vyandelijk geweld en aanval zou ophouden / zie verder die Heerelyke Kerkstaet vs. 24. Geen Inwoonder zal zeggen ik ben ziek.

Angelijks vinden wy dit stuk bevestigd Capittel 49: 11, 12. Ende ik zal myne bergen tot eenen weg maken, ende myne banen zullen verhoogd zyn, (de zin is / alle beletzelen in den optogt zullen wonderdadig uit den weg geruimd worden / en grote en kleine Koningryken, door Bergen meermalen verheeld / zullen door dien optogt moeten bukken) ziet deeze zullen van verre komen, ende ziet die van 't Noorden, ende van het westen, ende geene uit den lande Sinim: vs. 19. Want in uwe woeste ende eenzaam plaet-

plaetzen, ende uw verstoorde land; gewisselijk nu zult gy benauwd worden van Inwoonders; te weten / soo zouden de Jooden in getal aengroeyen / en zoo een menigte zoude de Kerk, dan uit Jooden en Heidenen verenigd zijnde / in dien tijd uitmaeken. En dat dit besonder in het laetste der dagen zal vervuld worden / is mede niet duister uit vs. 23. af te nemen / daer beloofd wordt / dat Koningen van de Voedsterheeren, ende haere Vorstinnen haere Soogvrouwen zonden zijn / enz: 't geene wijders met Jes. 60. moet vergeleken worden. De minsten zal uwer gematigd Godsgeleerde toestaen / dat in dit 49 Cap. van Jes. geprofeteerd wordt van de Staet der Kerke onder het N. T. des hier dan een andere wederkering van de Landen van 't Noorden, dan der Jooden, na de Babylonische gevangenis outtijds vorgevallen / moet verstaen worden. Goed hier by / dat de verlossing uit Babel sonder bloestorting is geschied / dog hier worden de Vyanden dronken van hun liever bloed / vs. 26. Waer by nog hoort / dat vs. 12. een algemeene verlossing wordt beloofd / uit alle Landen, daer de andere noot algemeen geweest is / nog ten aanzien van 't ganche Volk, nog ten opzigt van alle plaetzen. Doortz zouu hier hun woonplaats nu te nauw zijn / daer zy in haer eerste wederkering nauwelijks genoeg Volk hadden om 't Land te bebouwen.

Laet ons nu ook eens onzen Doorzegger verzeilen tot het 51 Hoofdst. en zien of hij ons tot deze gedachte geen nieuwe aanleiding geeft: want wy hebben de reise aengenomen als tegen de opgaende Son, en hoe verder wy derhalven doortgaen / hoe minder de schaduwen zullen zijn. In dat Cap. beroept zig de Heere eerst / om sijn Volk met hunne herstelling te lieter te troosten, op het Verbond met Abraham hunnen Vader, en sijn zaed gemaakt / vs. 2. Daer op beloofd hy vs. 3. dat hy Zion zal troosten, en alle hare woeste plaetsen; daer op verder / hoe de Joodze, en schaduwagige Kerk-Hemel als een rook zou verdwynen, en welke oordeelen hy over de Inwoonders der aerde nog eens zouu oeffenen. Vergelijkt Hag. 2: 7. en Hebr. 12: 26, 27. daer op volgt vs. 11. Hoe de vrygekogte des Heeren souden wederkeren, en met gejuich tot Zion komen; alwaer door Zion de Kerk niet kan verstaen worden / also men de vrygekogte des Heeren, die de Kerk uitmaken / van Zion moet onderscheiden / en het niet duister blijft uit het vorige

vers, dat men hier op een eigentlyke wederkeringe moet denken / eben als die was / toen Israel door de Roodde zee na Canaan ging: en dat hier ook niet op de wederkering der Jooden uit Babel gesegd word / blijkt; omdat 'er bygedaen word / dat eeuwige blydchap op haer hoofd zou zyn. De Chaldeeuwfche Uitbreider heeft de wolke der Heerlikheid, (met inspelung op de Schechinah) zal op haer Hoofd zyn, 't geene dan in kracht na den geestelyken zin ook zal waer zijn in 't laetste der dagen. zie ook vs. 22.

Men zoude daer toe mischien ook betrekkelijk kunnen maeken Jef. 51. Daer staet / vs. 3, 4. Want zoo zeld de Heere; gyliden zyt om niet verkogt, gy sult ook sonder geld gelost worden: Want soo zeld de Heere, in vorige tyden trok myn Volk af na Egypten, om als Vreemdeling aldaer te verkeren; ende Assur heeft het zelve om niet onderdrukt, en vs. 8. Daer is een stemme uwer Wagters, enz. want zy zullen oge aen oge zien, als de Heere Zion wederbrengen zal. Doozt vs. 9. Maekt een geschal, juychet zamen, gy woeste plaetzen Jeruzalems: want de Heere heeft zyn Volk getroot, hy heeft Jeruzalem verlost, en vs. 12. Want gyliden zult niet met haeste uitgaen, nog met der vlugt heenen gaen: want de Heere zal voor u lieder aengesigte heenen trekken, ende de God Israels zal uwe agtertogt wesen. Wag wy zullen hier op niet al te zeer staen / alsoo wy meer / en krachtiger Plaetzen nog door handen hebben. Ik gae daarom ook doorby de plaetzen Jef. 61: 4, 7. Ende zy zullen de oude verwoeste plaetzen bouwen, ende de verwoeste Steden vernieuwen, die verstoord waren van geslagte tot geslagte — daarom zullen zy in haer land erfelik het dobbel bezitten, enz. want of schoon de Heer Brakel de zelve op de wederkering der Jooden in hun Land 't huis brenge / soo zijn wy daerom nog niet overreed / en hebben ons reets breedvoerig in ons 1ste Deel over dat Hoofdst: uitgelaten over vs. 4. en zullen nu haest over vs. 7. in ons 2de Deel zien / wat de eigentlijke mening hier wordten. Echter lust het ons de eige woorden van gemelte Schryver in zijn 2de Deel van den Redelyken Godsdienst, pag. 136. onder aen / door een gebede hier aen te haelen; sou laet zijn Eerw. zig onder anderen verder over die plaetzen horen. „ Deze „ bekering en herstel zoude geschieden na een verwoesting van „ Canaan, van geslagte tot geslagte, 't welk van de gevan- „ genisse in Babel, die maer 70 Jaren duurde / niet en kan „ gesegd worden van geslagte tot geslagte geweest te zijn: „ want

„ want het zelve geslagte keerd weder / en onder die / wel- „ ke nog goede geheugenisse hadden van de Heerlikheid „ des eersten Tempels, Ezer. 3: 12. Zy hebben na de ver- „ lossing uit Babel het dubbele niet ontfangen / nog na de „ ziele: want zy waren doorgaensch in een diepe onwe- „ tendheid, bygelovigheid en godloosheid begraven; hoe „ elendig was het met haer gesteld / doe Christus quam? „ Daer nogtans Israel na deeze verlossing soude zijn Eyke- „ bomen der gerechtigheid, enz: Nog na den lighaeme: „ want zy hebben alle den tyd van herstel uit Babel, tot „ aen de verwoesting van Jeruzalem, 't welk een tyd is „ van ontrent 500 Jaren. in gedurige onrust, beroerten, „ oorlogen, overheerschingen, enz: gewerst; zy hebben het „ Land niet erfelik beseten; maar zijn 'er uitgeworpen: „ zie hem verder pag. 139 xxxii. en pag. 140. hoven aen / daer hy dese plaetzen nog eens herhaelt.

Wy gaen dan over ter overweging van Jef. 62. Tot u (staet 'er) en zal niet meer gesegd worden de verlatene (dat is tot de Jooden, gesegd van God, en haere vyanden / na dat zy uit hun Land geworpen en van God een scheidbrief gekregen hebben) ende tot u land zal niet meer gesegd worden, het verwoeste; maer gy zult genaemd worden myn lust is aen haer, ende uw land het getrouwde (Het welk de aanspraak is tot Zion en Jeruzalem, als uit het vorige blijkt. Nu zoude haer Land eens weder zijn het getrouwde, in 't Hebr. בְּעוֹלָה dat is / volgens de Kantening Num. 17. het bewoonde, als het welk weder bewoond zou worden:) want de Heere heeft een lust aen uw; (dat is hy bemint u met eenhulige ontferming) ende uw land zal getrouwd worden; alwaer de Kantekening zeer wel segt Num. 18. Uw land zal bewoond worden, gelyk een Vrouw haer Man bywoond. Warr op vs. 7. beloofd word / hoe dat Jeruzalem nog eens zoude gesteld worden tot een lof op aerden. Daer op zweert de Heere / dat hy haer zal zegenen / vs. 8, 9. De Heere heeft gesworen by sijne rechterhand, en by den arm sijner sterkte; Indien ik uw korn meer zal geven tot spyze voor uwe vyanden; ende indien de vreemde zullen drinken uwen most, daer aen gy gearbeid hebt, enz. daer op vs. 10. Gaet door, gaet door de Poorten t. w. van Jeruzalem, bereid den weg des Volks, enz. en eindelijk word besloten / dat zy genaemd zouden worden, de Stad, die niet verlaten is.

Maaktlik is ten derzen opzichte de plaats / Jef. 65: 18.

19, 21, 22, 23, 25. daer zegt de Heere: Want ziet ik scheppé Jeruzalem eene verheuging, ende haer Volk eene vrolijkheid. Ende ik zal my verheugen over Jeruzalem, ende vrolyk zyn over myn Volk, ende in haer zal niet meer gehoord worden de stemme der weninge, nog de stemme des geſchreeuws. — Ende zy zullen Huifen bouwen, ende bewonen, ende Wyn-gaerden planten, ende der zelve vrugt eeten. Zy zullen niet bouwen, dat het een ander bewone, enz. **It** geloof dat het zoo veel zoude zyn / als de **Son** klaerheid te willen ſtellen / zoo **it** de moepte wilde nemen om met vele redenen te betogen / dat hier een Profetie voorsz. / die eerst in 't laetste der dagen staet verbuult te worden. **Immer** zoo men alleen maer overtuigd / dat 'er eben te horen van die Nieuwe Hemel, en Nieuwe Aerde geprofeteerd was / en zulks bergesht met 2 Pet. 3: 13. en Openb. 21: 1. zoo **it** dit alleen genoeg om ons daer van te overtuigen. Dat blijft nader uit vs. 20. daer met betrekking op die laetste Heerelyke Kerkstaet getuigd word / dat 'er van niet meer zou zyn een zuigeling van weinig dagen, enz.

Niemand mag hier excipieren, dat men door Jeruzalem, van welke zulks vs. 18—22. voorsz. word / 't geestelik Jeruzalem, d. i. de Kerk des N. T. in 't laetste der dagen, moet herſtaen: want daer word wel duidelik een onderscheid gemaekt tusschen Jeruzalem en de Kerk, of Gods Volk, welke eigentlik de Kerk uitmaken / als 'er staet, ik zal my verheugen over Jeruzalem, en vrolyk zyn over myn Volk. En of men nog al 'er op wilde ſtaen / dat Jeruzalem, en Gods Volk, daer 't zelve zyn / zoo word alle uitvlugt afgesneden / wanneer 'er strax getoond word / dat de Geest daer de herbouwing van 't aerdsche Jeruzalem, waer in Gods oude Volk zou wonen / beoogd / als 'er staet / vs. 21. Ende zy zullen Huifen bouwen, ende bewonen, enz. en opdat al wederom nuant niet (zelfs met de allerminste schijn) magt voorsz. / dat zulks ziet op eene vorige herbouwing van die Hoofdstad, en der zelve verwoeste Steden, en Huifen, zoo word 'er al verder ingehaen / vs. 22. Zy zullen niet bouwen, dat het een ander bewone; het geene immer nog niet verbuult is; behalven dat wy nu sonne-klare gezien hebben / dat de zamenhang ons leid tot het laetste der dagen: ook was 'er vs. 19. van dat herbouwde Jeruzalem geſegd / dat in haer niet meer zou gehoord worden de stemme der weninge, enz: al het welke wy weten / dat als nog sijn verbuiling nogt bekomen heeft.

Tacten

Tacten wy nu overgaen tot het laetste Hoofdstuk van dien Evangelischen Profet / in meen Cap. 66: vs. 13. alwaer die zelve zaak wederom bevestigd word / als 'er staet; Als een die sijn Moeder troostet, alsoo zal ik u troosten; ja! gy zult (M. B.) te Jeruzalem getroost worden. **Daer is** wederom (onder verbetering geſegd) Jeruzalem de Kerk niet / maer de geene / die aengesproken worden maeken de zelve of in 't geheel / of liever gedeeltelik uit / omdat zy van Jeruzalem worden onderscheiden; nu deeze zouden te Jeruzalem getroost worden, als zy naamelik die Stad zouden zien herbouwd, en haer het voorrecht gegunt zou zyn / herwaerts weder te keren, daer te wonen, onder het genot van een ongestoorde ruste, van allerley zegeningen, zoo lighaemelyke, als geestelyke. En dat daer wederom eene Profetie voorsz. / ziende op 't laetste der dagen, is zoo klaer af te nemen uit het verband der zaken met het vorige en volgende / dat het een groeffende in de Profetize Schriften blykt toeschijnen zoude / als of hi boven noodzaakte dit Werk zagt uit te reiken / zoo **it** de moepte wilde nemen / zulks aen te dengen.

Laet **it** / voorsz. en al eer **it** van dien Profet afſcheide / nu 'er nog byvoegen 't 20 vers. Daer staet / ende zy zullen alle nye Broeders uit alle Heidenen (t. w. waer onder de Jooden nu nog verſtrooyd zyn) den Heere ten spys-offer brengen, op Peerden en op Wagenen, ende op Rosbaren, ende op Muilen, en op snelle Lopers, (of Dromedarissen) na mynen Heiligen berg toe, na Jeruzalem.

Dat daer van een weldaet geſaegd word / welke den Jooden in 't beſonder zoude te bevrete ballen / blykt / omdat zy van alle Heidenen onderscheiden worden / en eyter als verſtrooyd in alle Heidenen landen worden aengemerkt.

Dat men ook daer ter plaatze door Jeruzalem, Gods Heilige berg, niet verſtaan moet het geestelik Jeruzalem, de Kerke Gods, maer 't letterlyke, blykt / omdat die zulks doen zouden / by ons de Kerk, en der zelve trouwe Voorgangeren in dien tyd zyn / die haer als middelen ter bekering van hunne Broeders, de Jooden, en ter wederkering na hun Land, aengemerkt worden.

Crauwens! dat daer van het eigentlyke Jeruzalem, en eene eigentlyke wederkering geſaegd word / blykt ook uit hun Reize, en optogt zelve / die door middel van Paerden, van Wagenen, van Rosbaren, of draeghoelen, of liever overdekte koetsen, van Muilen, of Muil-ezels, en snelle Lopers, of Kemelen, of Dromedarissen; alles na het gebruik

Sfff

dier

dier landen, waer in zy zig verstroyd zouden binden / zoulu geschieden / welcke dingen immer na de letter, en van eene eigentlyke, en lighaemelyke opdragt moeten verstaen worden / als waerhan zig de Reisigers in die gewesten tot het doen van een verre Reize plegen te bedienen. Immer alle die Rytuigen, en Beesten te wullen vergeestelyken, zoulu de Schrift eenigermate konnen bespottelyk maeken / en al woonderlyke Allegoryen uitleveren / of te seggen / dat dooz alle die dingen / segt in 't gemeen zoulu aengebuid worden / de gemakkelikheden, de schylikheid, enz: der bekering, en toevoeging van deeze gewesene, of nieuwe bekeerde Broeders tot de Kerk, zulks laet zig lichter zeggen / als bewyssen. En lieve! waer toe zoulu de Geest van zulke een overtollicheit van woorden, en zaeken gebuyssen? zulks had dooz Papden, en Wagenen alleen genoegzaam konnen te verstaen gegeven zyn. En wat noodzaakte dog / om alle die dingen segt in een verbloemde zin te nemen? Staand 'er van iets dooz / dat of onmogelik, of tegenstrydig is / of waer toe de minste aanleiding in andere deelen van 't Profetisch woord gegeven word? zoo zulks kan getoond worden / dan had men eerst vryheid van de letter dus geheel af te zien.

Ja! maar zal men mogelik zeggen; 'er word in 't volgende 21. vl. ingedaen: Ook zal ik uit de zelve eenige tot Priesters, en Leviten nemen, 't geene ongerijmd is na de letter te verstaen; dit beken ik: want eigentlyke Priesters en Leviten, gelijck ook de eigentlyke Offerdienst, zullen dan ophouden / wat ook de Jooden volgens hunne vleeschelyke begrippen daarvan mogen heuzelen; maar deeze dingen konnen sonder verwringing gemakkelijck geestelik verstaen worden / en daer gaet ons de Geest zelve meermalen in dooz; en zoo wil het zeggen / dat de Heere ook eenige uit de Jooden als dan tot Leeraers, tot Voorgangers, tot Opzienders, en Ouderlingen der Gemeente, en dus tot het werk der bediening zal verkiezen en aenstellen; zoo als wy in ons 2de Deel over Jes. 61: 6. in 't 3de touwen / dat in 't besonder de Leeraers des N. T. als sodanig worden aengemerkt. Op die zelve wijze kan ook de Nieuwe Maene, en de Sabbath waerhan vl. 23. gesproken word / zeer wel geestelik verstaen worden / op die wijze als Paulus ons daer in dooz gaet / Col. 2: 16. 17. en zoo als zulke klaer aengetoond / en overgebracht word van alle die doornaeme Godsgeleerde, welke over de Wet den Schaduwen geschreeven hebben. Mogelik zal men zeggen / dit alles gaet nog wel / maar

haer

hoe zal 't goedgemaekt worden / dat alle vleesch van tijd tot tijd te Jeruzalem zal komen aanbidden, als 'er staet op het slot van dat zelve vers? deeze zwarigheid maken ons ook onse Kantekenaers, Num. 105. Edog ik lese nog titel, nog joia in vl. 23. dat zulks te Jeruzalem zal geschieden; maar 'er staet segt / dat alle vleesch voor Gods aengesigt zou komen aanbidden. Nu is Gods aengesigt overal: en wat betreft de plaats Zach. 14: 16. daer over zullen wy ons in 't herboig ten genoegen (zoo wy menen) nader verklaren / om yder stuk op sijn plaats af te handelen.

Op Jesajas volgt onsen Jeremias, hy toten ook duidelijcke voetstappen van dien zelve weg. dien wy betreden, te binden zyn. Doozaf zeggen wy / dat het is bekend / en by allen dooz waerheid gehouden / dat de Godspraken van Jeremias doornaemelik betrekkelijck zyn op de tyden der Babylonische gevangnisse, en op de oorzaeken, staet en uitkomst van die gevangnisse. het geene wy in zoo verre edelmoedig toegelien. Dog 't kan ook niet ontkend worden / dat in het verhandelen deser zaeken, de Pr. feet nu en dan ziet in de lengte doozuit op de tyden van de Messias, zoo in des zelfs eerste, als tweede toekomst. Ook kan / zoo 't wy toegelien / een eenige Plaetzen van desen Profet niet wel anders in een volle zin worden voldaen / en wy zullen dese Plaetzen, dooz dien die op de Israëlitien opzigt hebben / hier doornaemelik uittelkenen / opheiden / en aenzingen.

Wy gaen doozby het 3de Hoofdstuk, alwaer staet / vl. 17. Te die tyd zullen zy Jeruzalem noemen des Heeren Throon, enz: want of schoon 'er niet aen te twijffelen is / of in dat Cap. en in 't gemelte vers hoord dooz niet alleen eene Profetie, staende op 't N. T. maar besonder op de bekering der Jooden, en wel van alle Stammen * in 't laetste der dagen, zoo als wy hier onder in de Noten nader aenwijzen / en of schoon het waer is / dat Jeruzalem, zullende herbouwd en van Gods oude Volk bewoond worden / de Heere daer op een besondere

Wijze

wijze /

* Dit blykt uit vl. 16. alwaer getuigd word, dat zy in die dagen niet meer zouden zeggen, de Arke des Verbonds des Heeren, ook zal zy in 't harte niet meer opkomen, en zy zullen aen haer niet denken, en zy zal niet weder gemaakt worden. Nu staen wy wel toe, dat de Jooden van dat voorregt der Arke zyn versteeken geweest zedert zoo langen tyd, maar wie zal zeggen, dat zy aen dat besonder teken van Gods tegenwoordigheid niet meer denken? dat zulks in haer harte niet opkoomt? daer het hun enkel aen magt en gelegentheid ontbreekt, om dezelve te bezoeken; en zoo moer men toestaen, dat dit eerst by de laetste bekering en wederkering der Jooden zal plaetse hebben, als zy nu zullen zien, dat al dat schaduwtijge heeft

wijze/ gelijk outijds schaduwtig, nu enkel geestelik sijn Genade-troon door sijn Woord en Geelt zal oprigten/ soe kan 'er egter eenige bedenckelijckheid worden ingezagt/ of in dat Vers wel die lighamelyke Stad bedoeld word/ alwaerom wy/ ter oorsaeke dat ons klaerder plaetzen nog door hauben sijn/ de gemelte in sijn waerde laten; hoe wel het zeer waerschijnelijk is/ dat daer 't letterlik Jeruzalem bedoeld word/ zoo als uit de zamenhang niet duister blykt/ zie onder anderen vl. 14, 16, 18, 19.

Ondertusschen binden wy door die bekeerde wederkering der Jooden in hun Land in het laetste der dagen, nog eenen nadere/ en duidelijker Plaetse in dat zelfde 3de Hoofdstuk van onsen Jerem. vl. 18. als 'er staet/ In die dagen, (verstaet 'er door die dagen haerer bekering, en als zy Jeruzalem des Heeren Throon zouden noemen/ en niet meer gedenken zouden aen de Arke des Verbonds) zal 't Huis Juda gaen tot den Huise Israels, en zy zullen zaemen komen uit den lande van 't Noorden (even als Cap 31:8. gesegd word) in 't land dat ik uwe Vaders ten erve gegeven hebbe. Hier staet nu wel te letten/ dat dit van de kinderen Israels en Juda, te zamen getuigd word/ die zoo als vereenigde Broeders na hun Land souden wederkeren, en dat sonder bevaling; en wel na dat reets vl. 14. van eenen voorafgaende wederbrenging van sientz eenige weinige uit de 10 Stammen tot Zion was gemelt/ ten blyke/ dat hier eenen andere/ by late-re, en meer algemeene bedoeld word/ daer het kenbaer is/ en nu reets te horen meer dan eens van ons bekeerd is/ dan met dese/ dan met geene bewijzen/ besonder over 't 8ste vers van ons 31 Cap. dat herre 't meeste gedeelte der Israelliten, ofte der 10 Stammen gebleven sijn in de Landen hunner verstroojing, en met de Stamme Juda en Benjamin niet wedergekeerd * 33n.

Latent

heeft uitgediend, en maer tot den tyd der verbetering was ingesteld, en hoe zy dan 't ware tegenbeeld der zaake zelve genieten, en geroepen worden om God enkel in Geelt en waarheid te dienen, sonder haere zielen te mogen verbeffen tot dien schaduwagtigen en uitgedienden Tempel-dienst, Hab 2: 4. en in dat opzigt tot dien bevel op te klimmen.

Nader blykt dit uit vers 18. alwaer gesegd word: In die dagen zal het Huis Juda gaen tot het Huis Israels, ende zy zullen zamen komen uit den lande van 't Noorden in 't land dat ik uwen Vaders ten erve gegeven hebbe, 't geene noyt vervuld is by der Jooden eerste wederkering, zoo als hier boven over dat vers nader van ons beweerd word.

* Dit blykt zoo uit Hettige als Wereldsche Schryverren, en onder anderen, behalven 't geen wy daer van soo hier en daer over de vorige versen van

Latent wy nu met de Profeet eens overgaen tot de belofte, die de Heere doet Cap: 23. Daer had de Heere eerst door gestreken de onagzaamheid van die verkeerde Herders, die Overpriesters, Schrittgeleerde, enz. ontrent de Jooden, als Schapen, vl. 2. en daer op vl. 3 beloofd/ en ik zal het overblyfzel myner schapen zelfs vergaderen uit alle de landen, daer ik ze henen verdreven heb. Dat word daer van een overblyfzel gemeld/ ten blyke dat eenige reets wel te horen wedergekeerd waren/ maer de overige agtergebleven/ en zoo overgebleven waren in de Landen hunner verstroojing, en dus dat hier eenen latere wederbrenging bedoeld word/ en ik zal ze wederbrengen tot haere koyen, d. i. tot haere Steden, en de vorige plaetzen hunner woningen. Waer op verder vl. 4. staet/ ende zy zullen niet meer vresen, nog verschrikt worden, nog gemilt worden. 't Geene nog niet verhuuld is; wijs zy zedert hinnen eerste wederkering sterck ontrust sijn/ enz. Verder word 'er ingedaen/ vers 6. In tijue dagen, t. w. van de Messias, (ten blyke dat dit een belofte is des N. T.) zal Juda verloft worden, en

§ III 3.

Israel

van ons 31 Cap. van Jerem. reets hebben bygebragt) uit 1 Chron. 5: 26. Zoo verwekte (laet daer) de God Israels den geest Puls, des Konings van Assyrien, enz. en voerde ze gevangelik weg, te weten, de Rubeniten, ende de Gaditen, ende de halve Stamme Manasse: ende hy bracht ze te Halach, en Habor, ende Hara, aen de riviere Gozan tot op desen dag, dat is, na dat de Chronyke Boeken beschreven zyn, in welke van de ontslagting uit de gevangnisse meer dan eens gewag gemaekt word. Zie ook Hof. 1: 6, 7. daer de Heere wel beloofd zig over 't Huis Juda te zullen ontfemen, maer niet over 't Huis Israels, maer dat zelve zekerlik te zullen wegvoeren Waerom 'er dan ook Alf. 2: 5, 6. voor komen, Parthers, Meders, Elamyten, enz. die uit die verre gewesten en Landen hunner verstroying, waer in zy gebleven waren, tot het Pinxter feest te Jeruzalem opkwamen; deaze na, zoo niet voor 't grootste gedeelte, waren te minsten voor een zeker gedeelte uit de 10 Stammen. Daer onder waren zoo wel Jooden, als Jooden-genoten, vl. 16. En niemant werpe ons tegen, dat Jooden daer zyn, die van de Stamme Juda: want Petrus noemt de zelve, welke hy vl. 14. Joodse Mannen noemt, daer op vl. 22. wel uitdrukkelik Israellische Mannen, ondersstellende dus dat te minsten uit alle Stammen toen eenige tegenwoordig aldaer waren. Trouwens! de naem van Jooden is zedert de wagroring der Israelliten, ofte der 10 Stammen door de Assyriërs, een algemeene naem van die Natie geworden: tot beveltiging diend onder anderen Elias in Thisbi. Notum est, omnes Israelitas vocari Judaeos: non tamen hoc Judaeorum nomen in sacris literis attributum legitur, nisi ex illo tempore, quo de eorum tribus in Captivitate abactae sunt, & superstes mansit Domus David: post illa vocati sunt Judaei, & lingua eorum, lingua Judaica; non antea. Dit bevestigt Josephus Antiq. Lib. xx. Cap. v. zeggende, dat de overige manigte der Israelliten, nu gewend, haer woonplaetse niet hebben willen verlaten, enz. enz. het is waer Cyrus gaf hun wel vryheid, maer zy zyn door eige traagheid agtergebleven.

Israël zeker wonen, d. i. Juda zou verlost worden van de ban, en uit de Landen hunner verstroojing en Israël zou eens gerust en ongestoord in het oude Erfland van Canaan wonen. Niemand werpe tegen dat hier van de eerste tyden des N. T. gesproken wordt / omdat 'er hoopzagaet; Ziet de dagen komen, dat ik den David een regtvaardige spruite zal verwekken: want in en zebert die eerste dagen van de Messias, heeft Israël nocht zeker mogen wonen, nadien aenstantz na die tijden / de Jooden verstrooyd, en ten allermeesten afgemat wierden / en Jeruzalem ten puinhoop gestelt is geluozden. En als men zig maer te binnen brengt / hoe dese regtvaardige spruite den Nakomelingen van David, ook nog eens op een besondere wijze in 't laetste der dagen by hunne algemene bekering zal verwekt worden / dan / als de tyden der verkoeling zullen gekomen zyn, en God hier (op dat ist met de Schrift sprekende) andermaele zal gesonden hebben zijn heilig kind Jesus, t. m. door een overtuigelyke Prediking van den zelve / gelijk ook door een besondere openbaring van zijn Persoon aen het harte / en haer beven- de tot hem te doen komen / soo sal alle zwaarigheid hier ligt herstuden / en men zien / dat die meer gemene opvatting / welke men altoost gehad heeft van het verwekken van die regtvaardige spruite, als of het zag op de eerste dagen van de Messias, soo gezond niet zy / als zy wel algemeen byna is overgenomen.

Mer wy van onsen Ieremias afscheiden / zoo hoegen wy 'er nog by (om thans 't gansche 31 Cap. en de 3 laetste versen hoopby te gaen / wist wy daer over ons nu reeds geboden berislaerd / en nog verder zullen berislaren) ist herzeg / eer wy hier van afscheiden / zoo hoegen wy 'er nog by Jerm. 33: 7. daer de Heere beloofd / de gevangenis van Juda niet alleen / maer (let wel) ook van Israël te zullen wenden, en wel (N. B.) als in 't eerste, ten blyke dat daer niet op eerste wederkering der Jooden, uit de gevangnisse van Babel na Canaan bedoeld wordt; behalven dat hier Israël mede zoude deel hebben aen die weldaet. Trouwens dat daer iets beloofd wordt / het geene nog niet verbuult is / blykt ook uit het volgende 8ste vers, als 'er staet; En ik zal ze reinigen van alle haere ongerechtigheid, en ik zal vergeven alle hare ongerechtigheden, enz. het geen nog al verder blykt uit vs. 9. Maar zal mogelik een scherpsinnige hier tegen inleggen / dat of schoon daer iets beloofd wordt / 't geen

't geen nog staet verbuult te worden / tot nog toe hem egter niet gebleken is / dat daer van een lighamelyke verlossing en wederkering uit haer oude gevangenis, (die men anders zal toestaen / dat in soo verre nog duurd / hoer soo verre Israël van die ban, en vorige verstroojing en gevangnisse nog niet verlost is) geluozd wordt / maer dat men veel liever hier om een geestelyke ban moet denken. Edog den sodanigen hebbe ist / dat hy bedaerd overwege / wat 'er strax al verder op volgt / vs. 10, 11. want soo men oort de mond des Heeren kan of mag hzagen om zijn eigen verklaring nopenz de mening des Geestes, soo zal men die daer vinden: want dus staet daer; Alsoo zaid de Heere; in deeze plaetse, daer gy van zegget, zy is woest, dat 'er geen mensch, nog geen beest in en is, in de Steden van Juda en op de straten van Jeruzalem; die zoo verwoestet zyn, dat 'er geen mensch nog geen Inwoonder, nog geen beest in en is, zal wederom gehoord worden de stemme der vrolikheid, enz. want ik zal de gevangnisse des lands wenden, als, (N. B.) in het eerste. Soo wederom vs. 12, 13. Zoo zaid de Heere der Heirscharen, in deeze plaetse, die zoo woest is, dat 'er geen mensch, zelfs tot het vee toe, in en is; mitsgaders in alle der zelve Steden, zullen wederom woningen zyn van Herderen, die de kudden doen legeren. In de Steden van 't gebergte, in de Steden der leegte, ende in de Steden van 't Zuiden, ende in den lande Benjamins, ende in de plaetzen rondom Jeruzalem, ende in de Steden van Juda, zullen de kudden wederom onder de handen des tellers doorgaen. Even als 'er Cap. 31: 24. gesegd mag: Ende Juda, mitsgaders alle sijne Steden, zullen zamen daer in wonen: de Akkerlieden, ende die met kudden reizen.

En om nog al nader te tonen / dat zulks ziet op de tyden des N. T. en wel 't laetste der dagen, soo wordt 'er vs. 15, 16. bygedaen: In die dagen, en te dier tyd zal ik den David eene Spruite der gerechtigheid (of rechtveerdige Spruite / volgens Cap. 23.) doen uitspruiten, ende hy zal regt en gerechtigheid doen op aerden. In die dagen zal Juda verlost worden, ende Jeruzalem zeker wonen.

Wit nu is zulks niet verbuult in 't begin van 't N. T. want toen heeft Jeruzalem niet zeker mogen wonen, maer is verwoest, en haere Inwoonders zijn verstrooyd; maer zal in 't laetste der dagen verbuult worden / als de Heere den Jooden andermael zijn Heilig kind Jesus zal zenden, op die wijze als wy over Cap. 23. soo badelst getoond hebben. Ziet herder

berder vl. 20 — 26. en vergelijkt nog de zelve met het geene Cap. 31: 35 — 37. voorspoond / alsoo waer in zulke dyna als met eige woorden nader bevestigd word.

Derder houde ik my met onsen Jeremias niet op / ten waere men 'er misschien ook mogt toebrengen / Cap. 50: 4, 5. * alwaer beloofd word / In de zelve dagen, ende ter zelve tyd, spreekt de Heere, zullen de kinderen Israels komen, zy en de kinderen Juda te zamen: wandelende, ende wenende zullen zy heenen gaen, ende den Heere haren God zoeken. Zy zullen na Zion vragen: op den weg herwaerts zullen haere aengesigten zyn: zy sullen komen, ende den Heere toegevoegd worden (A. B.) met een eenwig Verbond, dat niet zal worden vergeten. Dat is dat Nieuwe Verbond, 't geene de Heere Cap. 31: 31, 32. beloofd had in die dagen met hen te zullen maeken, in tegenstelling van 't Oude, dat zy vernietigd hadden.

Op Jeremias volgt Ezechiel, die mogelijk van de wederkering der Jooden in hun Land, niet alleen na de Babylonize gevangenis, maar zelfs in 't laatste der dagen niet duister geprofeceert heeft: men leze eens wat hy Gods woege voorspeld / Cap. 40: 37 — 43. Ende ik zal u lieden onder de roede doen doorgaen, en ik zal u brengen onder de band des verbonds; 't geene daer van 't gansche Huis Israels, volgens

* Die lust heeft een uitvoeringe Verhandeling over die woorden te lesen, zie ons eerste Deel over de Staat van een Uitverkorene, voor, onder, en besonder na sijn bekeren, pag. 73. &c. En dar daer in een belofte van der Jooden geestelyke verlossing, en wederkering besonder opgesloren leyd, hebben wy beweerd pag. 77, 78. Ja dar daer besonder gesien word op de bekeren der Jooden in het laatste der dagen, hebben wy vervolgens met verscheide redenen beweerd, pag. 8. onder aen, en pag. 79. Alleen koomd in bedenking, of men Zion, daer geestelik, dan letterlik moet nemen? Toen wy dat schreven, waeren wy van gedagten, dat men daer ter plaetse besonder om het geestelik Zion moest denken, en behaegd zulks den Lezeren, wy willen onse eige gedagten niet tegen gaen; hoewel by nader ligt het my niet vreemd toeschynend, dat men 'er ook niet ongerymd het eigentlyke Zion onder begrypen kan.

De Lezer zal daer ter plaetse by die gelegenheid vinden een belofte daer ons gedaen, schoon niet passief, welke hy hier in dit Werk egter reets ten deele vervuld ziet; als wy Pag. 78. seggen „waer over wy ons „ misschien, als de Heere ons verder lust, kragten leven vergunt, nader zullen verklaren, in een ander Werk, genaemd de aenstaende bekeren van Jooden, „ en Heidenen, nevens de val des Antichrists, en de daer op volgende Heerelyke Kerk. „ staet, uit verscheide gewichtige Profeten verwoord. „ Het overige heeft den Lezer als God wil nog te wagten, zoo als hy in de Voorrede van dit Werk breder zien kan.

volgens vl. 31 en 40. getuigd word / en by hunne eerste wederkering in haert niet is verbuuld / terwyl ook zelfs maar weinige van Israel toen zijn wedergekeerd. Daer op word bedreigd / vl. 38. Daer toe zal ik die rebel zyn, en die tegen my overtreden, uit u lieden uitzuiveren; (t. w. in die aenstaende Heerelyke Kerkstaet, als in dat Jeruzalem niet zal inkomen dat verontreinigd is, en gruwelijkheid doet, t. i. geene openbare ergerlyke Belyderen, volgens Openb. 21. en Cap. 22.) ende zy zullen in 't land Israels niet weder komen. Alle zaeken / die by de eerste wederkeringe der Jooden na hun Land noot zoo verbuuld zijn. Daer op wijders volgd: Want op mynen Heiligen berg, daer zal my (A. B.) 't gansche Huis Israels in den lande dienen, (het / hoe daer weder van 't gansche Huis Israels word gewaerd / zoo groot het zy / en dat sonder onderscheid van Huisgefinnen, en Stammen; daer 'er outtijds maar weinige uit Israel in hun Land zijn wedergekeerd, zoo als wy te horen sonderlaar getoond hebben) En 't geen nog berder gart / is dit / daer zal ik welgevallen aen hen nemen; en besonder nabijstelt is het geene 'er dan nog op volgd / vl. 43. Daer zult gy gedenken aen uwe wegen, en aen alle uwe handelingen, daer mede gy u verontreinigd hebt, ende gy zult van u zelve eene walginge hebben, over alle uwe boosheden, die gy gedaen hebt; alwaer dus eene algemene bekeren van die Natie, by hunne wederkering beloofd word / 't geene in hunne eerste wederkering niet gesien is. Hier by moet men weten dat te horen vl. 35. Israel reets voorspoond als verhaert in de woestyne der Volkeren, door welke sprekende volgens Coccejus, en Wirzius schijnt betekend te zijn Judea, zoo als het zou worden een Deel van de Mogentheid der Romeinen, of een Wingewest van 't Roomze Ryk, 't welk geschied is na de verbanning van Archelaus; zodat de Jooden van die tijd af / ten deele in haer Land, ten deele buiten haer Land, onder de Heidenen gewoond hebben: want de woestyne word de wereld, en het Heidendom zinneloosdig gesegd / niet hebbende een bebouwing, om voer God vrugten te dragen. In welke woestyn de Jooden verhaert zijn / als haer eige Land zelfs een deel der woestyn, dat is van 't Heidens Ryk gewoonden is; waer op volgd / ende aldaer zal ik met u twislen van aengesigte tot aengesigte; dat is ik zal tot u komen / opdat gy my de Messias tegenwoordig ziet / en op uwe straten en in den Tempel van nabij hoort spreken, en met uwe Wet- en Schrift

Schrift-geleerde tusschen han mond tot mond, en van aengesigte tot aengesigte, en welk over de ware gerechtigheid, over 't Geloof, en vele vragen en verschillstukken der Wet, als ook over alle ulven bosen handel, en snode geveinsdheid, en schynheiligheid; gelyk ik met uwe Vaderen getwist heb in de woestyne, als zijnde ik die zelve Persoon, die reets albaer op een schaduwagtige wyze tot een voorbeduidenis mijner aenstaende menschwerding van u gesien ben in een Wolke, en gehoord uit den Donder op Horeb by de Wetgeving. Mit welke ophatting / welke zeer naturelliken de beste is / die men 'er aen geven kan / blijkt / dat / hijsk wy daer reets al voetslappen binden van de tyden van Messias verkering onder de Jooden, in 't verhoig (hoe men ook het geene 'er onmiddellijk op volgd / opbatte) van eene latere wederkering der Jooden in hun Land gehandelt woerd / en dat men anders / wijders de volgende woorden vl. 37. En ik zal u lieden onder de roede doen doorgaen, (als zijnde een gelykenis van een Herder genomen / die zoo geknoon is sijne Schapen te tellen en over te zien) best ook kan verstaen van eene afscheiding der uitverkorene van de niet uitverkorene, door eene kragtadige roeping, en overhanging tot Jesus Schaepskoye, zoo als 'er nader ter verklaring woerd bygedaen / en ik zal u brengen onder de band des verbonds, t. w. met u / door de band des geloofs en der liefde met my te verenigen; namelijk zoo vele gy onder de band des tellers, of onder de roede zijt doorgedaen, en ik u door de myne uitgetekend en afgesonderd heb / als woordende in het vorige eigentlijk bedoeld op zekere Kerkelyke gewoonte in Israel gebruikelijk / by het verdienen van 't rein en klein vee, zie Deutr. 26: 13, 14 waarvan het tiende den Heere Heilig mag / Lev. 27: 32, 33. zie ook Jer 33: 13. en zoo mag geleerd / dat niet alle, maar alleen bezre de weinigte, of nauwelijks meer als het rode gedeelte soude gebragt worden onder de band des verbonds, (mogelijk ook verheerd door de 10 Meletze waarvan maar eene wederkeerde) als welke dingen geschied zijn in de verschyning des Heren Jesu, die de goede Herder zig genacmd heeft / en betuigt / dat hy de sijne kend, en hy naeme roept / en gevonden mag tot de verlorene Schapen des Huises Israels, Joh. 10: 14 Math. 15: 24. Waer in wy dus geborverd zijn al wederom tot de tyden van de Messias, en waer op dan in een goede order dan tyd en gebeurde zaeken liever volgd / het oordeel over de ongehoorsame, ongelovige, en wederstaunige Jooden,

[aas]

soo als het zelve 40 Jaeren na sijn Hemelyvaerd is voorgeballen / vl. 38. Daer toe zal ik die rebel zyn, en die tegen my overtreden, uit u lieden uitzuiveren; dan namelijk, als hy in Jeruzalems verwoesting door Titus Vespasianus volgens Math. 3. Syn wan in sijne hand zou nemen, en den dorschvloer van sijn Kerk doorzuiveren, enz: en als 'er dan op volgd / ik zal ze uit het land harer vreemdelingschappen uitvoeren, en zy zullen in 't landschap Israels niet wederkomen, zoo woerd 'er mede te verstaen gegeven / dat zy / die als dan alom in vreemde Landen zouden verstrooyd woorden / daer in zouden sterven, sonder noyt het beloofde Land Canaan weder te zien / als het welke eigentlijk hun nageslagte, het overblyfzel na de verkiesing in 't laetste der dagen zoude te beurete vallen / zoo als zulks strax daer op dan beloofd woerd / nadat nog eerst tusschen beiden woerd geposeteerd / hoe de verharding door een tijd en door een deel nog eerst over de Jooden moest komen / vl. 39. en vl. 40—43. soo als de eige woorden daervan hier boeren reets zijn uitgetekend. Waer uit wy besluiten / dat zoo wy de Profetize zamenhang niet willen beroueren / of verwerren / het geene van der Jooden wederkering in hun Land, het welgevallen dat God van aan hun zou hebben op hunne boetvaardigheid, en algemeene bekering, vers 40—43. is staende op het laetste der dagen, en ziet op eene eigentlike wederkering, als zullende dit zijn na alle die dingen in 't vorige uitgelegd; d. i. na de overheersing der Jooden van de Heidenen, waerdoor zy gebragt waren in de woestyne der Heidenen, na de Prediking en twisting van de Messias onder hen; na de bekeringe van eenige op het Pinxterfeest, en na de oordeelen die God over de overige in en na Jeruzalems verwoesting geoeffend heeft / met hen te versroyen over de Aerde, en aen een oordeel der verharding over te geven.

Ezech. 28: vl. 24, 25, 26. schijnd daer op ook te ogen / als 'er staet; Ende 't Huis Israels en zal geene smertende doorne, nog wee doende distel meer hebben (dat nog noyt verhoold is) van alle die rondom hen zyn; Also zeld de Heere, als ik het Huis Israels zal vergaderd hebben, uit de Volken, onder welke zy versroyd zyn ('t geen ontrint 't Huis Israels in 't gemeen / eenige weinige uitgesonderd / ook nog noyt gebeurde is) dan zullen zy in haer land wonen, dat ik aen mynen knecht aen Jacob gegeven heb, Ende zy zullen daer

E t t t 2

in

in zeker wonen, (dat ook te horen zoo niet verbuult is / alsoo de Jooden van tijd tot tijd door hunne vyanden ont-rust zijn) ende Huizen bouwen, ende Wyngaerden planten; ja zy zullen zeker wonen; eben als 'er ook voorspeld was / Jer. 31: 4.

Daer toe kan men ook brengen Ezech. 36: 24 — 37. Want ik zal u uit de Heidenen halen, en zal u uit alle de landen vergaderen, ende ik zal u in u land brengen; dan zal ik rein water op u sprengen, enz. en ik zal u een nieuw harte geven, enz. ende ik zal mynen Geest geven in 't binnenste van u, enz. dan zult gy gedenken aan uwe bose wegen, enz. alwaar de uitstorting des Geestes, en een algemene bekering aan de Jooden beloofd wordt / ten tijde als hy hen in hun land zou wederbrengen, dat nog in kracht niet verbuult is / en doet zien / dat hier van de laatste bekering, waer mede getoond wordt dat een wederkering als van na hun Land zou gepaerd gaen / gesproken wordt / en met welke laatste bekering de Profeten ook voorspelt de uitstorting des Geestes zamen paren; zie Jes. 32: 14, 15. Ezech. 39: 28, 29. Zach. 11: 10.

Dog wy moesten ook niet vergeten die nadrukkelijke Profetie, welke wy ten deezzen opzichte vinden Ezech. 37: 1 — 14. Daer de staat van Israel eerst vertoond wordt / als een valley: dorre doodsbeenderen, maar waer op als een leven uit den dooden door den Geest des levens aen dat Volk beloofd wordt / en waer mede zessens gepaerd gaet de belofte, dat de Heere als dan het zelve in haer Land zou zetten.

't Is zoo / dat Mannen van naeme / dit verklaren van de wederbrenging der Jooden uit de Babylonische gevangenis- se, en de tijden daer nae / tot op de komste van de Messias, die daer op ook de Geest, die te horen niet was / als een Geest des levens over de Jooden heeft uitgestort. En is wilt gerne erkennen / dat ik te horen ook in dat vaste verstand ten geweest / dat na den letterlyken zin in die woorden be- doeld wierd de wederbrenging der Jooden uit Babels ge- vangenis, als uit grasteden, enz. schoon het wy altijd toe- schenen dat 'er een tweederley zin in die woorden lag / t. m. reene letterlyke en mystike, door soo verre ondergeschikte dingen niet stryden / en dat na den laatste zin, 'er nog wat anders en toekomstigt mede bedoeld wierd; maar by nader ligt en dieper overweging soo moet men bekennen / dat de zamenhang van dit Hoofdst. met het voorspelt /

211

en de twee volgende / de woorden, de spreekmanieren, za- ken, en vergelijking van andere voorspellingen ons in 't geheel schijnen te brengen tot de laatste bekering der Jooden, haere vereeniging, haere wederkering als dan in haer Land, en 't geestelik leven daer te onderbinden en in kracht te ver- tonen.

De redenen kunnen zijn deezze volgende.

I. Mag men bemerken / ('t geene wy reeds getoond hebben) dat in 't vorige Hoofdst. geprofeteerd was van de uitstorting des H. Geestes, en de wederkering in hun Land in 't laatste der dagen. (2.) Dat eben na ons Hoofdst. in de 2 volgende voorspelt worden de gevallen, van Gog en Magog, dat is van die Volken in de laatste dagen, die de grootste verdrukking aen Gods Volk zouden toebrengen / hog van den Heere exemplaar geoordeeld en gestraft zullen worden / en waerhan Openb. 20. ook wordt geprofeteerd. Geestlik ook Cap. 39: 28. Gespeld wordt / dat als de Heere zijn Geest over haer zou hebben uitgegoten, hy zijn aengesigt voor haer niet meer zou verbergen; waerdoor men niet de eerste uitstorting des Geestes, maar de laatste, in het laatste der dagen moet ver- staen / om dat zedert de eerste uitstorting de Heere wel te- herge zijn aengesigt door hen verborgen heeft / daer 'er nu een tijd behoofd wordt waer in hy zijn aengesigt niet meer zou verbergen. Waer uit wy besluiten / dat uit 37 Cap. zeer gehoeglik handeld van 't geen den Jooden omtrent die zel- de tijden wederbaren zou.

II. De woorden en zaken, die hier voorkomen / schij- nen zoo gehoeglik niet te passen op de Jooden uit Babel wedergekeerd / als wel op die van den laatste tyd: want (a.) als de Jooden in Babel waren / konden zy niet / als geheel staatwelik vergelijken worden by dorre doods-benen: want daer in zijn zy maar 70 jaren geweest / en niet soo lang / dat alle de Jooden, die in Babel verhoerd zijn / uit- gestorven waren; daer waren 'er die den eersten en tweden Tempel hebben gezien; bygelovig was dat gansche geslacht niet dood, 't geen gevangen was weggevoerd. En hadden doe ook 't Woord Gods. Onder haer waren nog Prophe- ten, als Jeremias, Ezechiël, Daniel, en andere / met wien zy ook in Canaan zijn wedergekeerd. Ook wordt 'er geseld van graven, die geopend ten dien einde moesten worden / daer 't Land Babel maar was als een graf: Waer by hoomb / (het geene wy te horen meermalen hebben aangemerkt) dat 'er ge-
 Attt 3.
 sploken

spzoken word van 't gansche Huis Israels, d. i. van alle de 12 Stammen, of te minsten de 10 Stammen; maer in Babel zijn de 12 Stammen, ja zelfs op herre na niet gebzagt / en van de 10 Stammen zelfs maer zeer weinige wedergekeerd. Cronheng hier word van alle gebzoken / als strax uit het verhoel der andere gelykenis nader bliken zal / vs. 15. en verholgens. (b.) Alle zaeken passen kragtig op de Jooden van den laetsten tyd. Daer hadden zy de gedaente van doodsbeenen, als die lang geestelik gevangen zijn geweest in de strikken des Satans, verbezend van 't leven Gods / en hebbende als geen vermagting of hope om weder te heren. Zy zijn nu in verscheide plaetzen als soo veel graven verspreid door de gehele wereld / dog als zy in het laetste der dagen zullen bekeerd worden / dat noemd Paulus duidelek een leven uit den doden. Rom. 11: 15. waerschyndelick met zinspelling op dit Gezigt van Ezechiel.

III. Zou men daer by konnen voegen / hoe de Jooden selve dit 'er in zien / als die het grootste gedeelte van dit Hoofdt. lesen in hare Synagogen op den Sabbath van Paschen, omdat het diend / om haere hoop en blydschap op te wekken / wegens haere laetste herstelling uit deeze verstrooijing.

In dit alles zoude dan bliken / dat de Heere / spelende op de opstandinge der doden, sijne kragt op gelyke wijze als van soude betonen / en deeze dingen doen aen Israel, dat uit sig zelfs als een dood mensch, daer toe onbegraef was / maer dat door Gods kragt alsoo levendig gemaekt / ende met den Geest begaefd zoude worden.

De andere gelykenis, die wy vinden in 't 15. en volgende versen, verstaand / hoe het gansche Huis Israels, d. i. de 12 Stammen verenigt / en zoo tot een Volk zouden worden / en de selve met elkander / in een geloof en liefde in 't land Canaan gebzagt zouden worden / ja! aldaer maer een Koning hebben / t. w. de ware David de Messias.

De gelegenheid tot deeze gelykenis, was geboren uit de vorige; t. w. 't scheen veele / hoe de Stammen, soo verzeiden en verstrooyd in de 4 winden des Hemels, konden tot een worden; dog 't geene door de vereniging van 2 houten word bevestigd / op welker eenre Juda, en de andere het gansche Huis Israels moest geschieden worden.

Doorzigt beloofd de Heere dat alles duidelek / en verklaerd dus die gelykenis nader vs. 19 — 22. alwaer hy duidelek spzeekt

spzeekt van haere wederkering in hun Land als verenigde Broeders. En dat dit ziet op de dagen des N. T. blijkt uit vs. 24. daer hy segt / En myn Knecht David, d. i. de Messias, de ware Davids / zal Koning over hen zyn, (de Godbzugtige Brakel segt / na Babel hebben zy zelfs geen Koning gehad / waer hy sit waere / dat deeze Koning in 't verhoel beloofd word tot in eeuwigheid over hen Koning te zullen zijn) ende zy zullen alle te zamen eenen Herder hebben, ende zy zullen in myne Regten wandelen, ende zy zullen wonen in 't land, dat ik mynen knecht Jacob gegeven heb, daer in uwe Vaders gewoond hebben. Ja! daer in zullen zy wonen; zy en haer kinderen, ende haere kindskinderen tot in eeuwigheid (d. i. sonder 'er gedurende den afloop deser eeuwen wederom uitgestoten te worden / 't welk te horen geen plaets gehad heeft) ende myn knecht David zal haer lieder Vorst zyn tot in eeuwigheid: 't geene daer van de ware David de Messias, en van de dagen des Messias moet verstaen worden / alsoo niemant anders tot in eeuwigheid der Jooden Vorst kon zijn. Ende (doet God 'er by) ik zal een verbond des vredes met hen maeken, enz: eben als Jer. 31: 31 — 34. het zelfde voorspelt / ende ik zal myn Heiligdom in 't midden van hen zetten tot in eeuwigheid; ende myn Tabernakel zal by hen zyn, ende ik zal hen tot eenen God zyn, ende zy zullen my tot een Volk zyn.

Men moest niet willen zien / soo men niet bekent / dat hier van de laetste wederkering der Jooden in hun land word geprofeteerd / en dat hier dingen voorspoken / die zien op het laetste der dagen. Cronheng dese selve laetste worden / worden niet duister aengehaeld Openb. 21: 3. en daer op de Heerelyke Kerk staet in 't laetste der dagen immer ontegenzeggelik toegepast; zoo staet daer genoegzaam met de rege worden van Ezech. 37: 27. Ziet de Tabernakel Gods is by de menschen, en zy zullen zyn Volk sijn, ende God selve zal by haer, ende haer God zyn.

Opmerkelik en nadrukkelik zijn hier over dit Gezigt van Ezechiel, en de uitlegging van Gods Geest, de woorden van den wijsd bemaerden / zeer doorzigtigen / en anders soo gematigden Herr H. Witzius, in sijn Werlt van de 10 Stammen Israels, Cap. 12. §. 23. alwaer hy segt en besluit. „ Zoo wy ons door vooroordeelen niet laten wegvoeren / zullen wy duidelek zien. (1.) Dat de redbaering der „ volgd word van 't zelve Israel, welkers gebeurtenis in 't „ vorige

„ vorige was beschreven. (II.) Dat 'er voorgezegd wordt
 „ de allernauwste vereniging der 10 Stammen met de Stam Ju-
 „ da, in eenheid zoo van Gemeene-best als Godsdienst.
 „ (III.) Dat alle Israelyten, zoo verenigd, den Messias
 „ zoo harey Koning zullen erkennen / niet met de tong
 „ alleen; maar met het hert; zoo dat zy niet verlaten van
 „ haere Dreggoden, en haerer verfoeyzelen, in des Heeren
 „ wegen standvastig zouden wandelen. (IV.) Dat het dan
 „ zal geschieden / dat zy niet haere laete Nareven in haer
 „ land wonen zouden / en hy zig hebben de Goddelijke goed-
 „ heid, niet in voorbeeld, maar in der daed, tot in eeu-
 „ wigheid. (V.) Dat een derze voozegging tot nog toe
 „ niet volbaen is. Want alhoewel de Israelyten onder een
 „ Raedsvergadering sonder scheiding der Stammen na de Ba-
 „ bylonische gevangenis in haer Land geleefd hebben; nog-
 „ tans heeft het Israelitische Volk niet een Godvrugtigheid
 „ van 't gansche Volk (dat ik zoo spreke) haere Dreggo-
 „ den niet verlaten, en den Messias erkent / maar hy / als
 „ hy tot de sijne is gekomen / hebben de sijne hem niet aen-
 „ genomen Joh. 1: 11. Ende hy nabij den dood, gaende
 „ uit den Tempel met een zware bedroefing / zette; gy
 „ zult my geenzints meer zien van dezer tyd, tot dat gy zeggen
 „ zult / gezegend is hy, die koomd in de naeme des Hee-
 „ ren; Math. 23: 39. Alle (zoo ik niet bedrogen worde)
 „ stemmen toe / dat zy dat tot nog toe niet hebben gesegd /
 „ enz. enz.

„ Al ga voorszij het geene op 't slot van Cap. 48: 29—35.
 „ voorkoomd / daer ook van een uitdeling des Nieuwen Erf-
 „ lans onder de 12 Stammen Israels, en van de Stad Jeruzalem,
 „ als de Hoofdstad van 't Joodze Erfland / van haere grootte,
 „ haere Poorten, enz. wordt gewaerd; en mogelijk dat eenige
 „ dingen tot opheldering van de laeste versen van Jer. 31. zouden
 „ kunnen strekken / onthoud het ons aen licht niet; ik late dan die
 „ plaets als nog aen sijne plaetse / of dit van de herbouwing
 „ van het eigentlike Jeruzalem in 't laeste der dagen / en des
 „ zelfs uitgetrektheid, dan van een geestelyke Stad, en alles in
 „ een geestelyke zin moet verstaen worden / en niet Openb.
 „ 21: 12, 13. moet vergeleken worden / zoo als egter zeer
 „ waerschyndelyk is / te meer / omdat hy Ezechiël juist ook
 „ 12 Poorten voorkoomen / die ook eben zoo in dryen ver-
 „ deeld zijn na yder gewest der wereld vooz de 12 geslachten
 „ Israels, eben als Openb. 21: 12, 13. dog het onthoudt ons
 „ thans

„ thans aen ligt, en tyd, om ons nader hier ober te niten /
 „ dat wy horen te doen in onse aenstaende verklaring ober
 „ Johannes Openbaringe, als wy tot aen de beschouwing van
 „ dat Hoofdst: zullen gekomen zijn / zoo God wil en wy se-
 „ ken.

„ By den Profeet Hoseas vinden wy ook meer dan een
 „ belaste diesaengaeude / en zelfs al aenstonts Cap. 1. want daer
 „ wordt eerst vl. 6, 7. geprofeteerd van de wegvoering der
 „ 10 Stammen, dog niet dat onderscheid / dat de 2 Stam-
 „ men, t. w. Juda, en Benjamin zouden verlost worden uit
 „ hunne gevangenis, maar niet de 10 Stammen, of 't Huis
 „ Israels (eenige weinige uitgesonderd) als welke in de Landen
 „ hunner verstroojing zouden blijven; zoo staet daer; Ik zal my
 „ voortaan niet meer ontfermen over 't Huis Israels; maar ik
 „ zal ze zekerlik wegvoeren; dat is / ik zal 't Koningryk van
 „ de 10 Stammen zoo omkeeren en onder de Volken verstroyen,
 „ dat 't nocht Stam-wyze in Canaan zal wederkeeren, om daer
 „ te wonen, en de Messias in 't vleesch te aenschouwen;
 „ maar over 't Huis Juda, (dat zijn de 2 Stammen) zal ik
 „ my ontfermen, en zal ze verlossen door den Heere haren
 „ God, enz; met het zelve te voeren uit Babel na 't beloofde
 „ Land, om daer de Stad en Tempel te herbouwen, daer we-
 „ der gebragt te worden onder de band des Verbonds, de Mes-
 „ sias eens zelve daer in 't vleesch te mogen aenschouwen / en
 „ dus genodigd te worden tot sijne gemeenschap / enz.

„ Dog hoe zouu het nu ondertuschen met de 10 Stammen
 „ aflopen? zy zouden zeer vermengvuldigen in 't Land hun-
 „ ner vreemdelingschappen, en haer geroezint uitlerven, of
 „ verdaen worden / maar in tegendeel ook eens wederom tot
 „ Gods Volk worden aengenomen; als 'er staet vl. 10. Nog-
 „ tans zal het getal der kinderen Israels zyn als 't zand der zee,
 „ dat niet gemeten nog geteld kan worden: ende 't zal geschie-
 „ den, dat ter plaetse daer tot hen geseid zal zyn; Gy lieden
 „ zyt myn Volk niet, tot hen geseid zal worden, gy zyt kinde-
 „ ren des levendigen Gods; t. w. als zy / die nu soo lange een
 „ scheidbrief gehad hebben / en in de landen hunner vreem-
 „ delingschappen (zonder ooit weder te keren) verstroyd ge-
 „ liehen zijn / nu eidelik weder tot Gods Volk zullen aenge-
 „ nomen worden ('t geen nog niet verhoofd is) en als dan
 „ ook na hun Land zullen wederkeren.

„ En of want nu twyffelde / dat in die woorden tusschen
 „ een ingewikkelde belofte van hun eindtijde wederkering in
 „ W h u hun

hun Land, ten tijde als de Heere zig over haer ontfermen en haer tot zijn Volk en kinderen wederom zal aennemen, zegt opgesloten; 300 word strax het nader verklaerd in 't volgende 11 vers, Ende de kinderen Juda, ende de kinderen Israels zullen zamen vergaderd worden, en zig een-eenig Hoofd stellen (t. w. of de Messias; * of mogelijk dat ook hun optoogt onder zeker Hoofd, Leidsman en Voorganger zal geschieden / even als ten tijde van haere eerste verlossing uit Egypten) en uit den lande optrekken: want de dag Israels zal groot zyn. **Alwaer van een wederkering van Juda en Israel als verenigde Broederen te gelyk geprofeteerd word / en niet slecht van eenige weinige uit Israel, die zig dan by de Stam van Juda zouden verhoegen / maer van een groot heyr der Israelyten, welker getal, (volgens 't eben vorige vers) zou zyn als het zand der zee, daer 't gansche getal van 't gehele Hebreuwsche Volk, het welk uit Babel is wedergekeerd, niet bereikt heeft het getal van 50 duisend menschen, volgens de lyftekening van Ezras Cap. 2: 64, 65. en van Nehemias Cap. 7: 66. twee en veertig duisend, drie honderd en seftig, en daer hier vs. 10. van een getal als het zand der zee, dat niet geteld zou konnen worden / gemaegd word / en welk met zinspeeling op Gen. 22: 17. alwaer God zulke tot Abraham gesegd had / dat hy sijn zaed vermenigvuldigen zouwe als het zand der zee.**

In 't 2de Hoofdstuk vinden wy wederom eene belofte van de zelve zaak / vs. 14, 15, 17. En ik zal haer geven haere wyngaerden van daer af, en het dal Achor, tot een deure der hope, ende aldaer zal zy zingen als in de dagen haerder jeugd, en als ten dage doe zy optoog uit Egyptenland. En het zal te dien dage geschieden, dat gy my noemen zult, myn Man, ende my niet meer noemen zult myn Baal; (en 300 aenmerken als eene die met gestrengheid over u geregeerd

* Dat men door dit Hoofd de Messias, of ook misschien eenig lichamelik Hoofd, en Voorganger in 't laetste der dagen moet verstaen, en men hier niet veel niet moedenken om Zerubbabel, die outyds de Leidsman was van den Jooden uit Babel, blykt uit de zamenhang, die wy gesien hebben, dat ons tot latere tyden brengd, en omdat dit van de 10 Stammen getuigd word, gelyk ook Zerubbabel is gestorven voor eenige andere verlossing der Jooden, welke men ook zouw mogen onderstellen; waerom ook de Chaldeeusche Uitbreider 'er byvoegd; zy zullen zig aenstellen tot Vorst eenen uit den Huise Davids, en dat is by ons die David, die volgens Eszech. 34: 24. tot in eeuwigheid Koning over haer zou zyn.

geerd * heb / als onder 't O. T.) En ik zal te dien dage een verbond voor hen maeken, enz: en ik zal den bogen, en 't sweerd, ende den kryg van der aerden verbreken, ende zal ze in zekerheid doen nederleggen; 't geen eerst in 't laetste der dagen zal verbuuld worden / als de Volkeren haere sweerden zullen slaen tot spaden, en men nergens oorloge meer leeren zal, en 'er zou een algemene ruste en veiligheid in den lande zal genoten worden. **Maer op nog nader Cap. 3. vers 5. van de bekering en wederkering der kinderen Israels tot den Heere haren God, en David haren Koning, en wel (N. B.) in 't laetste der dagen, word geprofeteerd.**

Dit zoude misschien ook uit Cap. 11. konnen betoogd worden / alwaer eerst vs. 8, 9. beloofd word hoe de Heere zig nog eens wederom over dat Volk zou ontfermen / enz: en dat zou van dat geholg zyn vs. 10, 11. dat zy den Heere zouden agter na wandelen; terwijl hy zouw brullen als een Leeuw, en dat als hy brullen zoude / dan de kinderen van de zee af, al bevende zouden aenkomen, als een vogelken uit Egypten, en als een duive uit den lande van Assur (in welke beide Landen zy als verstroyd moeten aangemerkt worden) ende ik (zegt de Heere) zal ze doen wonen in hare Huisen.

Maen wy over tot de Godspraeken van Joël, soo als die op Hoseas, volgens onse rangering der Canonike Boeken volgd / wy zullen by den zelve ook al wederom geen duister bewys hoop die zelve zaak vinden. **Woozaf onderstellen wy / als eene vaste en reetsalom aengenome waarheid, dat Cap. 2: 28 — 32. van de uitstorting des H. Geestes over de Kerk des N. T. op 't Pinxter-feest, en vervolgens word geprofeteerd / als ook van de oordeelen, die God daer op eerst over de Jooden in die grote en vreselyke dag van Jeruzalems verwoesting zou versen / of hoedanige oordeelen men zig zedert dien tyd ook moge hoopstellen: waer op Cap. 3: 15, 16. de laetste en algemeene verdrukking die de Kerk nog te wachten heeft / als het Beest sijn laetste dood-snipen zal geben / en 't oordeel Gods over dien berstagtigen Antichrist, beschreuen word; bog van beloofd de Heere op 't slot van vs. 16, vs. 17, 20. Maer de Heere zal de toevlugt sijns Volks, d. i. der Gelovige, en de sterkte der**

Wilt 2

kin-

* Ziet wat wy daarvan over vers 32 over de woorden hoewel ik ze geboord had, of met gestrengheid over hen geregeerd had, gesegd hebben.

kinderen Israels, dat zijn / de Jooden, zyn. Ende gy lieden zult weten, dat ik de Heere uwe God ben, wonende op Zion, ende Jeruzalem zal eene Heiligheid zyn, ende vreemde en zullen niet meer daer door gaen. Juda zal blyven in eeuwigheid, en Jeruzalem van geslagte tot geslagte.

Soo ziet dese belofte van volgens het verband op het laetste der dagen, dat ook blijkt uit vs. 18. En 't zal te dien dage geschieden, dat de bergen vol soeten wyne zullen druypen, enz. Crantwens te horen zijn vreemde wel ter deeg door Jeruzalem doorgaen, het geen hier beloofd word niet meer te zullen geschieden.

Op Joël volgd Amos: laeten wy nu eens zien of dien Voorlegger ons ook niet enig licht ontrent dit stuk geeft? Ik meen / dat dit uit Amos 9. ten duidelijksten blijkt: zoo staet daer op 't slot vs. 14, 15. Ende ik zal de gevangensmyns Volks Israels wenden, ende zy zullen de verwoeste Steden herbouwen en bewonen, ende wyngaerden planten, ende ik zal ze in haer land planten, ende zy zullen (D. B.) niet meer worden uitgerukt uit haer land, dat ik haer lieden gegeven hebbe.

Dit word hier van Israel getuigd / en wijs zy niet meer zouden worden uitgerukt uit haer land, soo volgd / dat dese belofte nog moet vervuld worden / alsoo de Jooden na de Babylonische gevangenis het land maar 500 jaren beseten hebben / en 'er zedert wederom zijn uitgerukt door de Romeinen; ja! uitgerukt gebleven tot op desen dag toe. De vermaerde Coccejus zegt zeer wel over dat Hoofdstuk §. 37. „ De belofte beloofd. 1. Eene vryheid, om weder te bouwen de verwoeste Steden, en eene gerustige woning, enz: 11. Eene planting in het land, welke wy oordelen dat niet alleen beloofd eene wederbrenging des Evangeliums in die plaetzen, daer uit het verdreven was, maar ook de bekering der Jooden, en haere vergadering tot Christus Koningryk (let wel) in Palestina zelfs met de aldaer wonende Heidenen. ”

Crantwens dat dit 9 Hoofdstuk van Amos ziet op de tyden des N. T. blijkt / omdat Jacobus A. 15: 16. de woorden van vs. 11, 12. Te dien dage zal ik de vervallene harte Davids weder oprigten, enz. aenstaen en op de bekering der Heidenen toepast. Dit belet egter niet / dat in de laetste woorden van Amos 9. eene Profetie van de bekering der Jooden, en wederkering in hun land in 't laetste der dagen

zou:

zou voortkomen: want hy heeft ze 300 op de Heidenen niet toegestaan / als of zy alleen in der zelfver bekering zouden verbond zijn / zodanig dat de Jooden daarvan zouden worden uitgesloten; neen maar hy wil slegts daer mede beluysen / dat de Heidenen eerst moesten bekeerd worden / (volgens die eerstelingen aan Petrus voorgehouden) gelijk de Profeten getuigd hebben. Daazts gaet ook de Profet al verder / en spreekt soo op het slot van dat Hoofdst. van latere tyden, en het geen de Heere van aan den Jooden in 't besonder doen zouu / wanneer eerst de volheid der Heidenen zou ingegaen zijn in Christi Koningryk.

Wu gaen Obadja, Jona en Nahum voorsy / alsoo die eigentlijk zekere bysondere stoffe verhandelen: want dus verhaelt Obadja 't dierblyg Noodlot van Edom (door welke naem de Hebreeuwische Uitleggers de Romeinen verstaen) om sijne vervolging tegen Jacob, en de doodelijke nederlaeg van Ezauw, vs. 17, 18, wanneer eindelick Ezauw zijn de geoordeeld en veroordeeld, hy vs. 21. zegt / dat 't Koningryke des Heeren zal zyn. Dus verhaelt Jona in 't bysonder de geschiedenis van sijn gefandchap tot de Niniviten; en Nahum stelt mede den last van Ninive ten toon.

En daarom wy gaen over tot Micha; deze Voortuitzien der haelt scherp door de gebreken en snodeheden der Jooden, maar hy belooft ook de wedervergadering en herstelling van Jacob en van Israel, Cap. 2: 12, 13. Voorzeker zal ik u o Jacob gansch verzamelen; voorzeker zal ik Israels overblyfzel vergaderen: daer komd een verzameling door van gansch Jacob, en eene vergadering van Israel of de 10 Stammen niet alleen / maar wel van 't overblyfzel des zelfs / dat is / van die / welke in de landen hunner verstrooijing zedert haere eerste wegvoering overgebleven waren / sonder omt te zijn wedergekeerd; En dat hierdoor eene by-een vergadering niet alleen van de Stammen, maar ook eene wederbrenging in hun land bedoeld word / blijkt niet alleen daer uit / omdat geene verzameling en vergadering van dat Volk kan plaets hebben / zoo 'er niet onder begrepen zy ren zeker land, en plaets, waerwaerts zy zoud vergaderd worden; maar ook uit de volgende woorden / als 'er bygedaen word in dat zelfde / en in 't volgende vs. Ik zal 't te zamen zetten als schapen van Bozra, als eene kudde in 't midden harer koele zullen ze van menschen

Wub 3

deunen;

deunen; welke koye is 't Joodze land, zoo als uit meer andere plaetzen is af te nemen. Daer op daerom ook vs. 13 strax van een optrekken, en gaen door de poorte, enz. gewaegd word/ en dat wel in een tijd/ als de Heere zelve onmiddelfik zig als haer Koning zou betonen / en sig door haer stellen in de spitze.

Dit behoelt ook onsen Goddelijken Waerzegger Cap. 4:6,7,8. Te dien dage spreekt de Heere, zal ik haer, die hinkende was verzamelen, ende haer die verdreven was vergaderen: ende die ik geplaege hadde. Ende ik zal haer, die hinkende was, maken tot een overblyfel, ende haer, die verreheenen verftoten was, tot een magtig Volk: ende de Heere zal Koning over hen zyn op den berg Zions, van nu aen tot in eeuwigheid. Ende gyschaepstooten, gy Ophel der dogter Zions, tot u zal komen; ja! daer zal komen, de vorige heerfchapye, het Koningryke der dogter Jeruzalems. De tyd wanneer die Godspake zou verbuuld worden/ word bestempeld door de boozafgaende woorden/ te dien dage, d. i. dan als volgens vs. 1. De berg des Huifes des Heeren zal vastgesteld zyn op den top der bergen, enz: 't geen daer getuigd word in het laetste der dagen te zullen geschieden; gelijk ook dan als de Volkeren, volgens vs. 3. Haere sweerden zouden slaen, tot spaden, en als 't eene Volk tegen het ander geen sweerd meer zou opheffen, enz. het geene nog niet verbuuld is.

Daer toe brengen wy ook Cap. 7: 14, 15. Gy dan weyd u Volk met uwen staf, de kudde uwer erfenisse, die alleen woond in den woude, in 't midden eens vrugtbaren lands: laet ze weiden in Bafan, ende Gilead, als in de dagen van ouds. Ik zal haer wonderen doen zien, als in de dagen, doe gy uit Egyptenland uyttoogd. Dag wijl wy een wening te horen in de Noten ons reets over deeze Godspake uitgelaten hebben/ soo wijzen wy den Lezer derwaerts liever henen.

Gaen we over tot de Profeet Zephania, by den zelfden binden wy dit stuk ook bevestigd/ Cap. 3:20. daer zegd de Heere; Te dier tyd zal ik u lieden herwaerts brengen; ten tyde, namelijk, als ik u verzamelen zal: zekerlik ik zal u lieden setten tot eenen naeme, ende tot eenen lof, onder alle Volkeren der aerde, als ik uwe gevangenisfen voor uwe ogen wenden zal. Deeze woorden behelzen in soo verre eene duidelijke boozegging van der Jooden wederkering in hun land; de vrage is alleen maer deeze/ in welke tydftip de

de vervulling moet gesogt worden? Wy zeggen randuit/ in 't laetste der dagen, 't geen duidelik door de boozafgaende woorden/ te dier tyd, word te kennen gegeven: want daer door word een zekere tyd uitgetekend/ waerhan in 't horige van dat Hoofdst. gesproken was/ en welke was die? sien we opwaerts tot 't eben boozgaende/ daer staet; Ziet ik zal te dien tyde alle uwe verdrukkers verdoen, ende zal de uitgestotene verzamelen, enz. 't geene nog niet verbuuld is/ alsoo noopt alle der Jooden verdrukkers nog verbaen zyn; en wilse meer/ 'er word een tyd behoeld/ in welke volgens vs. 13. De overgeblevene van Israel geen onrecht doen zouden, nogte geen leugen spreken, nogte in haere mond een bedriegelyke tonge gevonden zou worden; maer in welke zy zouden weyden en nederliggen, zodat niemant ze zou verichrikken; ja! in welke volgens vs. 15. De Heere de oordelen Israels zou weggenomen hebben, en in welke zy geen quaed meer zouden zien. Dingen welke zekerlik nog niet verbuuld zyn.

Dag wy moesten ook niet vergeten aen te haelen den Profeet Zacharias, by wien ik aenstantz in 't begin van de rolle sijns Boeks Cap. 2: 4. dese woorden aentrefse/ Jeruzalem zal Dorpswyze bewoond worden, van wegen de veelheid der menschen, enz. 't Is ons om 't eben/ of men de woorden anders ook liever dus vertaelt/ Jeruzalem zal de Dorpen bewonen; of met de Dorpen bewoond worden: want volgens de eerste vertaling van de Onse, zal het zeggen/ of dat Jeruzalem soo groot zal zyn/ dat 'er onmogelik rine-muiren rondsom getrokken zullen konnen worden/ waerom het elders een Dorp-land genaemd word/ (zoo als wy in 't verholg nog nader zien zullen) daer ze altemael woenen sonder muir, * en dat het dus als een groot en wyd uitgestrekt open Dorp zal zyn/ wegens de veelheid der Inwoonders die uit de Jooden van alle kanten derwaerts zullen toevloeyen; gelijk warelik die Stad ons in deze laetste versen. van Jer. 31. zeer groot boozhoofd/ zoo als wy nog nader in 't verholg zien zullen; ofte dat aen alle kanten van die Stad zeer groote Voorsteden, als geheele Dorpen, by menigte zullen geheet worden; of 't wil seggen/ dat wegens de grote ruste, en vrede, die dan zal genoten worden/ de Poorten des zelfs ook des nagts niet zullen gesloten worden/ maer des daegs en des nagts steets

* Dat niet onwaerschynelik de zin is, dat Jeruzalem sonder muir sou bewoond worden, is af te neemen uit het volgende vers, daer de Heere zelfs beloofd een vierige muir rondom haar te zyn.

steets open zullen staen, sodat men soo wel hy nagte, als hy dage daer in en uit zal kommen gaen / eben als het soo gelegen is met de Dorpen, en dat die Stad in dat opzichte van Dorps-wyze zal bewoond worden. Dog wil men de woorden liever dus vertalen / (gelijk zy 't naeste eigentlijk leggen) Jeruzalem zal de Dorpen bewonen, dan zal de zin zijn / dat de Inwoonders van Jeruzalem wegens haere menigte als van mede de omleggende Dorpen tot haer woon- en verblyfsplaats zullen vertiesen / ja! dat 'er eenige van de naeste, en onderhorige Dorpen zullen ingetrokken worden binnen de Stad, en dat ook de rust en vrede zoo groot en bestendig als dan zal zijn / dat men niet de wyk na de Stad zou behoefte te nemen; gelijk ook dat als van alle onderscheid van plaetzen, als of die Stad heiliger was dan de Dorpen, zou wegggenomen worden: 't zy hoe het zy / dit is nog soo niet verbuid; nog ten aanzien van soe eene grote en bestendige vrede; nog ten aanzien van soe eene uitgestrektheid der Stad Jeruzalem; nog ten aanzien van alle onderscheid, tusschen een mindere of meerdere heilichheid van plaetzen, die out wegggenomen zoude zijn: ook was in de dagen van Nehemias, dese Stad wel wyd van ruimte, dog des Volks was weinig daer binnen, Cap. 7: 4. dies men het lot moest werpen, om uit tien eene uit te brengen / die in de H. Stad woonde / Cap. 11: 1. en zoo zal dit in 't laetste der dagen * nog eens verbuid worden. En om alle bedenking hier omtrent nog verder weg te nemen / soo seggen wy / dat het hegt-verband deser woorden ons duidelick leerd / dat hier een Profetie voorspocht / welke staet op 't N. T. en wel besondert op 't laetste der dagen; terwijl vl. 11. staet /

* De Heer Bockholt in sijn beknopte dogzakelyke verklaringe over Zacharias, zynde insgelyks met ons in eene gedagte over dit stuk, zegd 'er van pag. 68. „Jeruzalem word als nog van vreemde Heerlegers vertreden, „dat duren moet, totdat de tyden der Heidenen vervuld zyn, wanneer en „waer op deeze vermenigvuldige zal geschieden, en bewaerheid zal worden „den 't geene deesen aengaende van de Profeten is voorzegt, Jes. 60: „5, 8. Gy zult het zien, en 't zamen vloeyen, en u herte zal verroydet en „en vervoert worden, want de menigte der xee zal tot u gekeerd worden, „het Heyr der Heidenen zal tot u komen. Een hoop Kemelen zal u bedekken, de snelle Kemelen van Midian, ende Hephah, enz. een veelheid der „menschen en beesten zal in 't midden dier Stad wesen, niet alleen om „ze te bewonen, maer ook om ze te bezoeken, en derwaerts op te trekken „van jaer tot jaer, ter vereeringe en aanbiddinge, van den Koning „den Heere der Heirscharen, wiens naem en dienst aldaer zal groot zyn, „en hoog verheven „Hy doet 'er by, „onze Kantekenaers wyzen ons „ter vervulling op Jer. 31: 27. daer de Heere beloofd, het Huis Israels

en

staet / dat veele Heidenen te dien dage den Heere toegevoed souden worden, 't welke op de bekering der Heidenen ziet onder 't N. T. en vl. 13. dat alle vleesch swygen zou voor 's Heeren aengesigt, het geen eerst in kragt in 't laetste der dagen zal verbuid worden / als de mond van alle vyanden der waerheid eens tot een volkomen stilswygen zal gebzagt zijn; om nu niet te getruwen / hoe na de herbouwing van 't oude Jeruzalem door Zeruababel, de Heere zoo niet tot een vuirige muir rountom het zelfve / en tot een heerlikheid in het zelfve, geweest is / als vl. 5. beloofd word. Onse Kantekenaers zelfve hebben ligt begrepen / dat die belofte hoe Jeruzalem Dorpswyze bewoond zou worden, van wegen de veelheid der menschen, onder 't O. T. niet is verbuid geworden / waerom zy dit geestelik verstaen van de Kerke Christi onder 't N. T. wegens des selfs uitgebreidheid op hoedanigen wijze ook andere vermaerde Uitleggers het opvatten / om dus de warigheid, die zy hier anders zouden ontmoeten / te beter te ontgaen; dog wie ziet niet dat Jeruzalem daer van des selfs Inwoonders moet onderscheiden worden / en dus / dat de veelheid der menschen, welke daer in wonen zouden / eigentlijk de Kerke uitmaakt? (Crouwens dat dit van het lighaem. lik Jeruzalem, en eene lighaemelyke inwoning in die Stad moet verstaen worden / blykt ook duidelick uit het volgende 6de vers, alwaer staet: Huy huy, vliedet dog uit den Noorden lande, enz. en uit vl. 12. Dan zal de Heere Juda erven voor sijn deel, in 't Heilige land, t. w. Canaan / en hy zal Jeruzalem nog verkiezen; t. w. hyr zeer die Stad van de Heidenen ook mogt vertreden zijn / om die te herbouwen, te bevestigen / en te stellen tot een lot op aerde. Jes. 62: 7. En hier in woorden wy nog nader bevestigd / om dat Ezech. 38: 11. van de Gog en Magog word voorspocht / dat zy zouden zeggen: Wij zal ontrekken na dat Oorp-land, d. i. die Stad, die van Dorps-wyze, als sonder muir en met de Dorpen zou bewoond worden / gelijk het daerom dus nader verklaerd word / daer ze altemael wonen sonder muir, ende geen grondel, nog deuren en

xxx

heb-

en Juda te zullen bezayen met zaed van menschen en beesten. Desgelyks kan men uit Micha bybrengen, zegd hy, Mich. 11: 12. (zynde de woorden, die wy reets al hebben aengehaeld.) Hy vervolgd, „her bewys „uit dese plaetzen, gaet door, zoo men van minder tot meerder rede- „neerd: zal dit goed, en deeze toevloeyinge het gekete land en alle Ste- „den van Juda, toekomen hoe veel meer Jeruzalem, haer aller Hoofst- „en Moeder-Stad, nu tot een legerplaetse der Heiligen, en tot een gelijde „of verkoren Stad Gods, en des groten Konings gemackt.

hebben; t. w. om te sluiten; en dus niet als opene Poorten, als waer wy de verklaring vinden van Zach. 2: 2. hoe Jeruzalem Dorps-wyze bewoond zou worden.

En dat ook dit ziet op het laatste der dagen, is wederom uit Openb. 20: 9. niet twiſter af te nemen/ daer ingelijks zulks van de Gog en Magog hooffdzegd word/ hoe zij omringen zullen de leger plaetse der Heiligen, de geliefde Stad, t. w. Jeruzalem. Waerom 'er ook staet Ezech. 38: 16. In 't laatste der dagen zal ik u aenbrengen tegen myn land, t. w. Canaan, opdat de Heidenen my kennen, als ik aen u. O! Gog. voor haere oogen zal geheiligt worden: ten blyſke dat deeze dingen nog eerst in 't laatste der-dagen staen verbult te worden.

Wy gaen over tot Zach. 8: daer staet vs. 3. Alsoo zeyd de Heere der Heyrscharen; ik hebbe ge-yverd over Zion, ende ik zal in 't midden van Jeruzalem wonen: ende Jeruzalem zal geheeten worden eene Stad der waarheid, ende de berg des Heeren der Heyrscharen, een berg der heyligheid; welke laatste na de eerste herbouwing van Jeruzalem hooffdzegd word/ dat Zerubbabel niet is verbult/ en vergeleken moet worden met onsen Jeremias, Cap. 31: 23. Zoo zeyd de Heere der Heyrscharen, dit woord zullen zy nog zeggen in den lande van Juda, ende in sijne Steden, als ik hare gevangenis wendend zal: de Heere zegene u, gy. woninge der gerechtigheid: gy berg der Heyligheid.

't Is waer/ dit hoort sommige wonderlik voer/ dat Jeruzalem nog eens zal herbouwd worden/ en dat de Jooden terwaerts nog eens zullen wederkeren; dat wat zeyd de Godspreeke daer op? 'er staet vs. 6. Alsoo zeyd de Heere der Heyrscharen, omdat het wonderlik is in de oogen des overblyfzels deses Volks, zoude het daerom ook in myne oogen wonderlik zyn? Daer op word dit nader bevestigd/ vs. 7. 8. Alsoo zeyd de Heere der Heyrscharen; ziet ik zal myn Volk verlossen uit den lande des opgangs, t. w. uit het Oosten, ende uit den lande des nedergangs der Sonne, d. i. uit 't Westen; waerdoor een algemeene vergadering uit alle gewesten der werelt hooffdzegd word/ hoedanige nog nooit is geschied; Ende ik zal ze herwaerts brengen, dat zy in 't midde van Jeruzalem wonen zullen: ende zy zullen my tot een Volk zyn, ende ik zal haer tot een God zyn in waarheid, en in gerechtigheid; en dus uit kragt van 't Genade- en het Nieuwe Verbond, en niet alleen uit kragt van een Nationaal Verbond; 't geen haer nog niet verbult is/ en wederom moet vergeleken worden met

worden met de woorden van onsen Jeremias Cap. 31: vs. 1. en vs. 33. welke woorden/ soo als wy die verklaerd en aengebrongen hebben/ men nader daer over kan nazien/ om te vernemen wat bewys daer in sterkt. Men zie verder vs. 20—23. en men zal bezorgen/ dat daer vele dingen hooffdzegd worden/ die nog eerst in 't laatste der dagen staen verbult te worden.

Dat selve hooffdzegd de Vooruitziender wederom Cap. 10: 8, 10, 11. Ik zal ze vergaderen: want ik zal ze verlossen, ende zy zullen vermenigvuldigd worden, gelyk zy te voren vermenigvuldigd waren, t. w. na hunne eerste wederkering. Ende ik zal ze wederbrengen uit Egyptenland, ende ik zal ze vergaderen uit Assyrien: ende ik zal ze in 't land Gilead, ende Libanons brengen, maer het zal haer niet genoeg wesen. Ende hy zal door de zee gaen, enz: dat wyf my ongereets een kleinig te horen over die woorden in de Noten verklaerd hebben/ zoo wyzen wy den lezer terwaerts heen/ om te vernemen hoe die te verstaen zijn/ en wat bewys ook daer in legd opgesloten.

Nadat Cap. 11. dingen hooffdzegd worden die wederom zien op 't N. T. * zoo is het dat Cap. 12: op 't slot van vs. 6. be-loofd word/ dat Jeruzalem nog zouw blyven in sijne plaetse te Jeruzalem. Daer hoort een tweederley Jeruzalem hooffdzegd/ en 't eene Jeruzalem sou sijn verblyf hebben in het andere, waer uit volgd/ dat men het eene Jeruzalem wel

xxx 2

zinne-

* Immer daer was vs. 1. verwoord, de verwoesting van de Stad Jeruzalem door de Romeinen na de komste Christi, Cap. 9: 9. beloofd, wanneer de Cederen van de Tempel zouden verbrand worden: waer op verder verwoord was in wat gelegenheid des tyds die dwazen Herder, t. w. de Antichrist zou verwekt worden, nadat verwoord was, dat de Messias eerst een maend, of ruim 30 jaeren lang (yder dag voor een jaer gerekend) na sijn Hemelvaart de arme slagt-schape van 't Jodendom nog zou geweyder hebben met dien stok van liefdelijkheid, of langmoedigheid, maer daer nae dien verbreken, en de vrede tusschen de Jooden en Heidenen vernietigen, tot verwoesting der eerste; zoo zou hy na deezzen aennemen een andere stok, en staf, t. w. van 't xamenbinders, of eigentlik Stierlieden, om door de zulke, die enkelik maer, en gezamentlik sonder onderscheid, en eenige Opperhoofdigheid zig als regte Voorgangers en Opzienders zouden betonen, sijne schape te weyden, zeggende, doe verbrak ik mynen tweeden stok xamenbinders, te niete doende de broederschap tusschen Juda en tusschen Israel, dat is, de myse van Regering zynde gebroken, zoo zou te gelyk de Broederschap tusschen Juda, en Israel worden te niete gedaen, waerdoor verstaen zou konnen worden het Volk des N. T. als in 't vorige zyn-

de

zinnebeeldig, maar het andere eigenlijk en na de letter moet nemen / en dus de zin het naest dese is / dat Jeruzalem, d. i. de Kerk des N. T. en wel besondert uit de Jooden, zijnde dat Jeruzalem dat boven, en vry is / in tegenstelling van het oude dienstbare Jeruzalem, zou nog blijven (eigentlich woonen onder haer, of) in zijne plaetse te Jeruzalem, dat is / het zou niet hoor altoost uit die oude Moederstad verhaanen blijven. De vermaerde Coccejus heeft daarom niet misgeraend / dat hier zou konnen geoordeeld worden soo wel op 't geestelijk, als letterlik Jeruzalem.

Of wil men al eens beide Jeruzalems hier nemen hoor het eigentlijke Jeruzalem, soo word 'er dan niet alleen hoor te verstaen gegeven / dat Jeruzalem nog eens weder herbouwd zal worden / maar wel op de zelfde plaetse, haer het te voren gestaan heeft / en dat in spyt en weerwil der vyanden, eben als dit zou in 't verhoor Cap. 14: 10, nader bekliaerd en bevestigd word / ende zy, t. w. Jeruzalem / zal verhoogd en bewoond worden in haere plaetse, zoo als wy strax ober die worden nog nader zullen zien zullen: en zoo blykt het dat de belofte van de herbouwing van Jeruzalem nog niet verbult is; want Jeruzalem nu op eene andere plaetse gelegen is / en een geheel andere situatie heeft / als wel het Oude gehad heeft: want de berg Calvaria, die wel eer buiten de stad lag / leid nu als in 't midden van de zelfde.

De Heer Gerbade in zijn schrandere Werk ober Zacharias, bind in deze woorden ook eene hoopsegging van de nog aenstaende herbouwing van Jeruzalem, en laet sig ten slot in

de gesproken van de Jooden, en der zelve vernietiging, welk Volk des N. T. zinnebeeldig dan verbeeld word als een ander Juda en Israel, omdat zy dus eens, even gelyk het eigentlijk Joodendom zouden verdeeld worden in twee Volkeren, en Hoofd-Kerken, t. w. de Oosterke en Westkerke; maar als dan de Kerke in dien staet zynde als twee Volkeren; zoo zou met het verbreken van dien stok van stierlieden, en het gemeine Optienerschap, door de ingevoerde Opperhoofdelijkheid, te gelyk de Christelyke Broederschap, gemeenschap, en Liefde, tuschen deene 2 Kerken gebroken worden; waer op dan den Antichrist zoude verwekt worden, als eenen dwalen en nietigen Herder, als 'er staet; Voorder zeide de Heere tot my, neem u nog eens dwalen Herders gereedschap: want ziet ik zal eenen Herder verwekken in dit land, dat gereed is om afgesneden te worden; en hy zal niet bezoeken, het jonge en zal hy niet zoeken, ende het verbroke en zal hy niet heelen, ende het stilstaende en zal hy niet dragen; maar 't vleesch van 't vette zal hy eten, en der zelve klauwen zal hy verscheuren. Eene voorzegging van den Antichrist, die de schapen verwaerloost, waer over hy hem tot een Hoofd, en algemeen Herder heeft opgeworpen.

in 't midden van pag. 224. albus 'er ober uit: „Niemand moet hreind hoorkomen / dat wy de herbouwing van 't letterlik Jeruzalem vast stellen. Daerhan geben ons de Profeten zulk een klaer bescheid / 't welk van niemant kan wederproken worden / enz.

Onderusschen zou mogelik want ons tegenwerpen / dat men wel niet kan ontkennen / dat hier van de herbouwing van Jeruzalem word gesproken / maar dat dit al lang verbult is / en ziet op de herbouwing hoor Zerubbabel verrijgt. Edog behalven dat wy nu gesien hebben / dat reets in 't vorige Cap. al van den Antichrist was geprofeteerd / zoo als wy in de Noten soo eben getoond hebben / en ons dus de daer der Profetie tot de laetste dagen hreind / zoo merne ik gewigtige redenen te hebben / om te denken dat zelfs de zaeken zelve / die in dit 12 Capittel van Zacharias hoorkomen / staen op veel latere tyden, en wel op 't Nieuwe Testament in 't gemeen / en 't laetste der dagen in het besondert. Men overwege maar eens het geene 'er staet vl. 8. Te dien dage zal de Heere de Inwoonders van Jeruzalem beschutten, ende die onder haer struykelen zoude, zal te dien dage zyn als David; ende het Huis Davids zal zyn als Goden, als de Engel des Heeren voor haer aengesigte. Hoe danigen lusten, cieraet, sterkte in den Heere / en heerschappye betekenen dese woorden niet? Dat het Volk zijn zoude als de Koning David in Godvrugt, in magt, sterkte, en luster; en of dat nog niet genoeg was / niet alleen (staet 'er) als David, maar als de Engel Gods; ja! als Goden: wat is dog den Israelyten tot nog toe gebeurd / zedert den tijt der gegebene belofte, dat alle deze deelen zoude hebben verbult? ofte wat heeft zedert omt beandwoordt dien Koninglyken, opdat ik niet zegge / dien Engelagigen, ja! Godlyken staet der Jooden, die hier hoorspelt word? Deze zaeken / hy alken de zelve niet voorleden nog tegenwoordig zijn / geestlyk zy immer niet zijn / soo moeten zy noodwendig nog tot zekeren toekomenden tyd worden gebragt / opdat de Profetische uitspraken niet vrugteloos worden.

Maer is ook omt nog verbult / 't geen 'er op volgd vl. 9. Ende 't zal te dien dage geschieden, dat ik zal zoeken te verdelgen alle Heidenen, die tegen Jeruzalem aenkomen. (Lustelken heeft merke ik op / dat hy / en na de herbouwing van Jeruzalem, zig vele Heidenen en vyandelyke Volkeren daer tegen schynen te zullen versetten / zoo uit afgunst, als op hoop om groote buyt te bekomen / welke egter exemplarelyk

plarelik van God zullen geoordeeld worden: en zoo meene ik dat dit moet vergeleken worden met Openb. 20: 9. Ende zy zyn opgekomen op de breedte der aerde, ende omringden de legerplaatze der Heiligen, ende de geliefde Stad; (t. w. Jeruzalem) ende daer quam vuur neder van God uit den Hemel, ende heeft ze verflonden. En terwyl dit daer volgens het vorige vers, van de Gog, en Magog gesegd wordt / zoo moet men zulke wijsers vergelijken met Ezech. 38: 2, 8, 9, 11, 12. Menschen kind, zet u aengesigte tegen Gog, 't land van Magog — Na veele dagen zult gy besogt worden; in 't laetste der jaeren zult gy komen in 't land, dat weder gebragt is van den sweerde, dat vergaderd is uit veele Volken: — op de bergen Israels, die steeds tot verwoestinge geweest zyn; als 't zelve land uit de Volken zal uitgevoerd zyn, ende zy al te mael zeker zullen woonen. Dan zult gy optrekken, gy zult aen komen als een onstuimige verwoestinge; gy zult zyn als een wolke om 't land te bedekken (t. w. in zulk een menigte als 't zand der zee, gelijk 'er staet Openb. 20: 8.) Ende zult zeggen, ik zal optrekken na dat Dorpland, d. i. die Stad, welke van Dorpswyze zou bewoond worden / zoo als wy te horen gesien hebben / ik zal komen tot de geene, die in ruste zyn, en zeker woonen; die D. B. al te mael woonen zonder muir (want wy hebben gesien dat Jeruzalem Dorpswyze, of sonder muir, eben als de Dorpen zal bewoond worden) om buyt te buyten, enz.

Trouwens dat ook dit in 't laetste der dagen eerst staet verbuuld te worden / blijft niet alleen uit de gelijkluidende plaatze Openb. 20: 8, 9. maer omdat 'er Ezech. 38: 16. staet / In 't laetste der dagen zal ik u aenbrengen tegen myn land, t. w. Canaan, opdat de Heidenen my kennen, als ik aen u o Gog voor haere ogen zal geheilligd zyn.

En of dit alles nog niet genoeg was / om een ugelik overtuigelik te doen zien / dat de belofte Zach. 12: 6. hoe Jeruzalem nog zal blyven in sijne plaatze te Jeruzalem, nog moet verbuuld worden / soo heeft men maer hier by nog te overtuigen / hoe vervolgens vs. 10. De Heere belooft over 't Huis Davids, ende de Inwoonders van Jeruzalem te zullen uitsorten den Geest der genade, en der gebeden, 't geen van dat gevolg zou zijn / dat zy zouden dien aenschouwen, den welken zy doorsteken hebben, ende over hem rouwklagen, als met de rouwklage over eenen eenigen Soone, enz: een rouwklage, welke te dien dage soo groot zou zijn / volgens vs. 11. gelijk die rouwklage van Hadadrimmon, in 't dal van

Mc-

Megiddon. Alwaer immer duidelik de laetste en algemeene uitsorting des Geestes over de Jooden, en der zelve bekering word bevestigd / welke uitsorting des Geestes doorgaen zij word geborgd by de belofte van der Jooden aenstaende wederkering in hun Land, zie Ezech. 39: 28, 29. vergelijkt Jes. 32: 14, 15. en 't geene wy te horen daer over reeds aengemerkt hebben. En of schoon wel die belofte aenhanglik verbuuld is met het begin van 't N. T. Joh. 19: 37. soo blijft egter ook daer uit / dat verhalven dit 12 Cap. van Zach. ziet op de dagen des N. T. behalven dat die zelve Johannes ons leert / dat de zelve toen soo algemeen en in volle nadruk nog niet verbuuld was / maer in verholg van tijd nader nog eens stond verbuuld te worden / Openb. 1: 7. vergeleken met Math. 24: 30, 31. Trouwens! de bekering zou van algemeen zijn / sonder alle geslagten, of stammen der Jooden daer aen zouden deel hebben / als blijkt uit vs. 12, 13. van gemelte 12 Cap. van Zach. vergeleken met Openb. 21: 12. en Openb. 7: 4—8. Cap. 14: 1. nevens Act 26: 7.

Eten die zelve zaelt word ook van nieuws wederom be- loofd Cap. 14: 10, 11. Dit gansche land zal rondom als een vlak veld gemaakt worden van Geba tot Rimmon toe, Zuidwaerts van Jeruzalem: ende zy (t. w. Jeruzalem) zal verhoogd en bewoond worden in haere plaatze, van de poorte Benjamins af, tot aen de plaatze van de eerste poorte, tot aen de hoekpoorte toe, ende van den tooren Hananeel tot aen des Konings wynbakken toe; (eben als hioufen Jeremias Cap. 31: 38. ook staet / hoe die Stad zou herbouwd worden van den toorn Hananeel af tot aen de Hoekpoorte) ende zy zullen daer in woonen, ende daer en zal (D. B.) geen verbanninge meer zyn: want Jeruzalem zal zeker woonen. Hoe woest en ledig, beset met doornen en distelen, misgemaakt door puinhopen, en andere afgebrokene stukken, thans Jeruzalem 'er nu uit ziet / behalven dat het op sijne eigentste plaatze niet te vinden is / beschrijven ons genoegzaam de Reizigers, en dien het lust het zelve te doorwandelen, en op al het oude, en vervallene daer in nauwkeurig ayt te geven / zie allerhoofst en vandenigst de Geest der Profeetie, door Jesajas, die de eind-verwoestinge des lands, door de Romeinen, en andere Heyrlegers der Heidenen nadrukkelik uitroept / en boozend / Cap. 7: 20—25. weerdig om nagesien te worden: op die woeste, en ongeschikte gestalte des lands, waer in het nu is / oogh de Profeet thans / en be- loofd

loofst daerhan in het toekomende redres en verbeteringe, seggende; Dit gansche land zal rondom als een vlak veld gemaekt worden, d. i. tot een wandelweg, haedanig een vlak held is/ waer op men met gemak kan voorttreden, zonder sig aen iets dat woest doornagtig, hobbelagtig, en oneffen is/ te stoten, waer toe het nu niet regt geschikt is/ ende (wozd 'er bygedaen) zy, (te weten Jeruzalem) zal verhoogd worden in haere plaetze, welke verhoging dier Stad, segd een verhoging of oprigting uit haer stof en puinhopen, of ook sijn opzigt kan hebben op den grond, om aen 't gebergte, waer op zy herbouwd moet wozden/ indien zy zal leggen op haer oude wyze, en dus in haere plaetze, sijn behoorelyke hoogte te geven/ gelijkt Salomon in sijn bouwings-tyd, als getuigt wozd van Josephus, gebaen heeft omtrent de hoogte van Moria, die de selve tot een bequame standplaetze wozd den Tempel, als een Paleys van Gods Heilichheid, bereyde; of deeze verhoging kan zien op de wyze van herbouwing dier Stad, die haer een besonder aanzien konde geven/ en misschien in zeer hoge en aanzienelyke gebouwen, even als te voren zou doen uisteken, als een Koninginne der Steden, die elc zeggen deede/ Ps 45: 13, 14. Gaet rontom Zion, ende omringd alle haere toorens, enz: behalven dat dit verhogen ook moet gelzagt wozden tot alle die voorregten en zegeningen, waer mede die Stad hoven andere zal bekroond wozden/ even als soo wel eer in dat opzigt Capernaum tot den Hemel toe verhoogd was/ waerdoor zy nog eens tot een lof op aerde zou gesteld wozden/ Jcs. 62: 7. Dat 'er wijders van gesegd wozd/ dat zy zou bewoond worden in haere plaetze, strekt ter bevestiging van het geene wy te voren onsen Profeet hoozden zeggen/ hoe Jeruzalem nog zou blyven in sijne plaetze te Jeruzalem, Cap. 12: 6. en dus/ dat die Stad op sijn oude grond moet herstigt wozden/ even als ook wy de eerste herbouwing door Zerubbabel is geschied/ waerhan hoozgend was/ de Stad zal herbouwd worden op haeren hoop, ende het Paleys zal leggen na sijne wyze, Jer. 30: 10. Schoon zy teffens zal vermeerderd, uitgelegd en uitgebreid wozden/ zoo als wy in 't vervolg over Jer. 31: vs. 38—40. nog nader zullen tonen: want het is aen te merken/ gelijkt wy te voren ook al getoond hebben/ dat die Stad, zedert de Roomze verwoestinge, schoon van deeze en geene herbouwd, nont egter haere eigentijde plaetze beslagen heeft/ en dat nu is/ staet gestigt op een geheel ander grond,

grond, en heeft sijn oud voornamst gebergte, als Zion, en Moria buiten sijn omtrek gesloten; waer uit wy dan weten konnen/ dat dese Godspreek nog niet verbuld is/ en wijl de selve in laetere dagen eerst stond verbuld te wozden/ zoo zien wy teffens daer uit/ hoe zeer de Heere gemaekt heeft/ dat niet die Stad op sijn oude grond herstigt/ en soo verhoogd en bewoond mogt worden in haere plaetze, * vooz dat de tijd der juiste verbulling daer 30.

En dat dit alles zijt op een herbouwing die nog te wagen staet/ blijkt/ omdat soo vooz als na zachten voozkonnen/ welke hun opzigt hebben op het N. T. en wel besonder op de laetste dagen; zoo staet 'er vs. 6, 7. met betrekking op de verligting der Jooden, ten tijde van den avondstond des N. T. voozspeld/ Ende 't zal te dien dage geschieden, dat 'er niet zal zyn 't kostelik licht, t. lu. van de leere des Evangeliums, waerhan de Jooden tot dus verre/ soo lang 't dekzel Moses op haere ogen lag/ zouden verstreken zijn/ ende de dikke duisternis, t. lu. van een geheele blindheid, even als de Heidenen, omdat zy de Schriften des Ouden Testaments als een ligt op hunnen pad nog zouden hebben/ en zoo zou het geen volkomne dag, en ook gern volle nacht zijn vooz de Jooden, volgens vs. 7. maar dan zou het ten tyde des avonds, t. lu. van den avond des N. T. en als de blindheid der Jooden het grootste zou gewozden zijn/ en het 'er ook aen alle kanten duister met de Kerk zou uitzien in 't lighaemelyke, en geestelyke, dan zeg ik/ zou het licht wesen; wijl de Jooden van bestraeld seuden wozden met 't licht des Evangeliums, onder de verliggende genade van des Heeren Geest. Trouwens! volgens vs. 9. zou de Heere dan tot Koning zyn over de (A. V.) gansche aerde, en een zyn, en sijn naem een wesen. Oust zou de Heilichheid dan zoo groot en algemeen zijn/ dat te dien dage op de bellen der peerden zou staen, de Heilichheid des Heeren, en dat alle de potten in Jeruzalem en Juda den Heere heilig zouden zyn, ja! dat 'er geen Cananiter meer zou zyn in 't Huis des Heeren, volgens vs. 20, 21.

Enter wil ik niet ontbreken/ dat wy hier in dit selve
U y u u Hoofdst.

* Die lust heeft, kan de geleerde Bierman hier over nazien, pag. 662, on 664. en zal bevinden, dat de selve ook daer heenen held, dat die ziet op de herbouwing van 't letterlik Jeruzalem in 't laetste der dagen.

Hoofdst. ene merkelyke swarigheid aentreffen / die gerebede-
lik van de geene / welke van contraie gevoelen zijn / dat
namelyk Jeruzalem niet weder herbouwd zal worden / ons
tegengevoopen word / hier in bestaende / dat 'er vl. 16. staet :
Ende het zal geschieden, dat alle de overgeblevene van alle
de Heidenen, die tegen Jeruzalem zullen gekomen zyn,
van jaer tot jaer zullen optrekken, om aen te bidden den Ko-
ning, den Heere der Heyscharen, ende om te vieren het
Feest der Loofhuten : want men zegd / hoe kan dit letterlik
verstaen worden? Hoe konnen alle Heidenen uit verre / en
allerley gewesten optrekken na Jeruzalem, en wel van jaer
tot jaer? en wat Stad zou dat zijn / die hequaem was om
300 een groote menigte te bevatten? maer

1. Wilt hier op ten antwoord, dat al verstaet men dit
al eens geestelik, en begijpt het 300 / als vele Uitleggers
zulk in een geestelyke zin verstaen / te wysdwyg hier in te
lassen / sou dit daarom de zaak wegnemen? Is het niet
bekend / dat lichaemelyke en geestelyke beloften dikwerf
worden samen gevoegd / en dat het Feest der Loofhut-
ten, 300 wel als Jeruzalem, ook een geestelyke betekenis
heeft?

2. Schoon hier al in een eenige plaats iets magt hoop-
men / dat ons van horen beschouwd / als nog eenigzins
onbegrypelyk hoopkund / en swarigheid in sig beheld /
zal men daarom alle die menigte plaatsen, die anders 300
duidelijk naar ons gevoelen pleken / vernemen?

3. De swarigheid verdwijnd / 300 niet geheel / te minsten
hoop een groot gedeelte / als men overweegt / dat 'er niet
staet / dat alle Volkeren, en zelfs niet onbepaald / alle Hei-
denen, uit alle gewesten der wereld, zullen van jaer tot jaer
optrekken na het herbouwde Jeruzalem : want ist vage /
waer zegd de Profet dat? men doe sijne ogen bogt recht
open / en zie de Text in des zelfs verband wat nader in /
en men zal bevinden / dat 'er segt gevoegd word van
alle de omleggende Heidenen, en bepaelt die / wel-
ke volgens vl. 14. rontsom Jeruzalem, en volgens vl. 18. niet
verre van Canaan zig bevonden / ja! die volgens vl. 12. tegen Je-
ruzalem kryg gevoerd hadden, en han gerne andere / dat veel
verschilt / van alle, en verre afgelegene Heidenen : En konnen
daerenboven al eens ook die niet Hoofd naar Hoofd opgaen /
wat bereidigheid / 300 ze zulk jaerliks door Gefanten doen /
ten hyu aller Naem gesanten / om alsoo hant wanbedryf,
begaen

begaen noemens die geliefde Stad, die Legerplaetse der Hei-
ligen, als wist hunne liefde, en gemeenschap aen de zelve /
opentlik te betuigen / en daer 300 't geestelyke van het
oude Loofhuten-feest te betragten?

Te minsten / hier kan niet bedacht worden dat bekende
optrekken van Jooden, en Jooden-genoten, uit alle gewesten
der wereld, na het herbouwde Jeruzalem door Zerubbabel,
op de gesette Hoogtyden : want wy hebben reeds sonne-
klaer getoond / dat in meer dan een plaats van dit Hoofd-
stuk dingen hoopkomen / die zien op de laatste dagen, en
waer zou dog in het oude herbouwde Jeruzalem 300 alle
Heidenen plaats te vinden geweest zijn? Waer hebben be-
paeltlik in 't seponder juist alle die Heidenen, die te vo-
ren tegen Jeruzalem waren opgekomen, daer nae van jaer
tot jaer verwaert opgetrokken, om daer 't Loofhuten-feest
te vieren, en den Koning Messias aen te bidden? Na! waer
is oocht nog verbuld / het gerne 'er staet / vl. 11. En daer
zal geen verbanning meer zyn : want Jeruzalem zal ze er
woonen? daer nu nog die Stad, en de ganse Joodze
aerde met desan geslagen sijst / volgens Maleach. 4. 6.

Er wy han het betoog deser waarheid afscheiden / moe-
ten wy uit het N. T. nog een naderlyke plaats 'er
hoopen / t. w. Luc. 21. 24. Daer Jesus zegd / Jeruzalem
zal van de Heidenen vertreden worden, totdat de tyden der
Heidenen vervuld zullen zyn. De zin is / dat Jeruzalem
zal beseten worden van verscheide Roomse Heidenen, en
uitheemse Volkeren / als de Saracenen, Latynen, Turken,
enz : tot dat de tyden der Heidenen vervuld zyn. t. w. 300 in
haere Ryken, als in haere roepinge; ofte totdat die tyden
zullen gekomen / en die beloften zullen verbuld zijn / vol-
gens welke na Paulus Verklaring / de volheid der Heidenen
zal ingaen in Christi Koningryk, en alsoo geheel Israel zalig
worden. Indien nu Jeruzalem niet langer van de Heide-
nen zal vertreden worden / als tot op die tyden, 300 moet
het noodwendig zijn / dat als die tyden vervuld, en daer
gekomen zullen zijn / als dan Jeruzalem eens weder zal
herbouwd worden. Soo begijpt het ook Joh. Coccejus,
„ De Jooden (zegd hy) hoopen dat Jeruzalem onder den
„ Messias wederom gebouwd zal worden; 't welk zy hane-
„ ist hoopwaer mogen hoopen : want Christus heeft gesegd /
„ dat Jeruzalem door de Heidenen zal vertreden worden,
„ totdat de tyden der Heidenen vervuld zullen zyn. „ En
„ elders laet hy zig wederom dus horen / „ Dat de Turken

„thans Jeruzalem bezitten/ is een beluif/ dat Christus
„nog niet alle dingen onderworpen zyn; maar eindelk eg-
„ter zal Jeruzalem met alle Koningryken der aerde des Hee-
„ren Jesu zijn.”

Zie daer zoo vele Plaetzen, en bewysen meenen wy hoop-
ong te hebben/ om een nber overtuigelik te doen zien/ dat
Jeruzalem nog eens zal herbouwd worden/ en dat de Joo-
den in 't laetste der dagen eens wederom na hun Stad en
Land zullen wederkeren, om 't zelbe te bewonen, en daer
den God hunner Vaders te dienen. Men vergift zig her-
halven te vijster/ als men/ den Jooden zullende wederleg-
gen/ wanneer zy zoo vele heerelyke Godspraken op hun
Land en Volk, en des zels heerelyke, niet alleen geestely-
ke, maar ook lighaemelyke voorregten toepassen/ hen lau-
tere droomen, verdigtzelen, grootspreeken, en vooroordee-
len beruift. Ik onderscheide wel duidelik de Joodze droo-
men en verdigtzelen, die zy in de Godspraken van het hun-
ne gebuegd hebben/ van de Godspraken zelve/ of der zels-
ber zuiverder inhoud, en men moest het goede te gelijkt niet
het quaede soo ligt niet beruipen hebben/ maar hem
behorelik regt doen/ booz soo verre zy 't stuk regt begre-
pen hebben: zy hebben warelik ters geseen in de Godspra-
ken, waer in zy niet ganschelik mistaken/ schoon zy die
holgens hunne vooroordeelen en hoogmoed vermengd heb-
ben met verscheide beuzelingen, waarvan de zelve nu gezui-
berd zijn/ gelijkt zy dus ook tot de nog aenstaende komste des
Messias ter oprigting van sijn Heerelik Ryk, verscheide God-
spraken brengen/ die 'er warelik toe gehören/ schoon zy
alleen daer in sig misgrypen/ dat zy/ volgens een verheeren
vooroordeel nogens des zels komt, zoo als zy die veruag-
ren/ de zelve daer na valselik gedzard en uitgelegd hebben.

Dog zult gy nu dan mogelik vragen/ of 'er als dan by de
herbouwing van Jeruzalem en de bekering, en wederkering
der Jooden in hun Land, ook het zoo genaemde Duizend-
jarig Ryk van Christus zal plaats hebben? Hier op ant-
woorde ik/ dat het 'er op aenstoomb/ hoe men het zelbe be-
grypt/ waer omtrent de gedagten van sommige te vijster beef-
van den anderen verschilden/ en terwijl dit een Nieuw stuk, en
van beel te groten omflag is/ om hier booz te stellen/ en
te bespelen/ zoo durven wy ons daer omtrent thans niet
mislaten/ maar zullen in onse ander handen zijnde Verkla-
ring over de Openb. Joh. en wel over Cap 20, en 21. als
wy daer aen by leven en gezondheid toe gesloten zullen
zijn/

zijn/ wel aanleiding vinden onse gedagten diesaengaende
nader te uiten/ maar zeggen nu boozaf/ dat soo als de
Chiliaften, het 30 Oude, of Nieuwe, het stuk begrypen/
'er vele redenen booz/ maar ook niet weinige tegen
zijn.

Mogelik zult gy my verder vragen/ of de Tempel dan
ook zal herbouwd worden? Wy antwoorden/ zulks is
niet waerschijnelik; de Jooden hoopen en verwagten zulks/
en worden zels daer in van eenige Christen-Uitleggers
begunstigd: zy zoeken hulp in Ezech. 37. Ik zal myn Hei-
ligdom onder hen stellen, en Jer. 62: 8. Ook brengen zy
by de beschrybing van den Tempel booz Ezechiel, en wil-
len dat dit een schaduwagtige afbeelding van dien derden
Tempel is/ die hier na herbouwd zal worden. Dog wie
ziet niet/ dat dit geestelik te verstaen is/ en zoo men die
Tempel van Ezechiel na de uiterlyke schors der letter wif
ophatten/ zoo zoude men zig na de uiterliening van zam-
mige/ een Tempel verbeelden moeten/ welcke twee, of drie
mylen gaens groot is: die Tempel was ook niet op Zion,
maar op zekere hoge Berg in 't midden des lands/ en in
eene andere verdeling der Stammen, geplaatst.

Maer al eens gesteld zijnde/ de Tempel wierde her-
bouwd, wat zwaarigheid/ of ongerijmbheid/ als men maer
vast steld/ gelijkt wy doen/ dat alle schaduwagtig gebruik
dan zal ophouden. Zoude zult eene herbouwing niet sijne
nuttigheid van konnen hebben/ terwijl daer booz aanleiding
aen Gods Volk gegeven wierd/ om die oude liefelikehe-
den daer te aenschouwen, en te onderzoeken, en zoo alleg-
van naby en in haer eige gedaente eens te zien/ en te
heter te konnen vergeestelyken?

Wyd het niet hoog geprefen in de wif vermaerde en
zeer geleerde Heer Prof. Mill tot Utrecht, dat de zelve de
Tempel Salomons in 't klein heeft opgerigt/ en loft zulks
niet een menigte van aenschouwen uit/ om dus een regt

Uuy 3.

en

Die lust heeft kan onder anderen daer tegen leezers het *Werkje* van
myn zeer waerde *Vader*, gemaakt ter occasie van *Groningerlands Water-
vloed*, over Ps. 90: 3, 6. pag. 49— 97. 't geen nog van niemant weder-
legd is. Men zie 'er voor de besondere gedagten van de Heer *Barnet*,
en de vermaerde Heer Prof. *Ant. Driessen*, agter sijn H. E. Gedagten over
het *Hooglied*. Voorts kan men 'er over nasien de zeer Geleerde *Ravestein*,
die dit gevoelen der *Chiliaften* insgelyks in 't breede wederlegt heeft, ag-
ter sijn Wel Eerw. deffig Werk over *Deutr. 32*. Waer in men alles zal vin-
den, wat diesaende wetenswaardig is; om meer andere voorby te gaen.

en beter begrip van des zelfs vorige model te hebben? maar wat is het gelijkt daerhan / by het geen men zou erlangen / als dezelve eens in zijn juiste grootte als voorgeen / en eige gedaente, door Gods bestiering weder herbouwd? met welke een verwondering, en verrukking, met welke een aanbidding, en hoogagting zou de zelfde dan niet aenschouwd worden? hoe zouu de verblijdige wysheid Gods in pder deel en stuk, van agteren niet te beter op 't eigentlijk aenichouwen, doorstralen?

Maer eindelst zult gij u mogelijk bazen / tot wat einde dog het zal strekken / dat Jeruzalem zal herbouwd, en de Jooden in hun Land zullen wederkeren, om daer den God hunner Vaderen te dienen?

Ik antwoordde / dat of schoon nu al eens al de besondere / en verhoegene eindens, die de veelvuldige wysheid Gods daer in bedoelen mogt / van horen zoo niet bekend zijn / neemd dat de zaak / die zoo duidelst geleerd word / gelijkt nu nu gesien hebben / daerom weg? Egter / indien men zedig gissen mag / zoo doen 'er zig verschiede eindens en redenen op. Nummer dat is dat Land, dat aen Abraham, Isaak en Jacob. en aen hun zaed de Jooden tot een erffelyke bezitting met eede van God toegezegd is / waer uit zy egter verstaten zijn: dat is Immanuel's Land, dat hy zelfs met zijne voeten doorwandeld heeft: hier is onse Heere gekruist, hier opgestaen van den dooden; van hier ten Hemel gevaren, hier heeft hy eerst zijn Geest uitgestoot; hier woonde hy outtijds / hier wierde hy hoogstatelst gediend; hier speelde hy wel eer in de wereld sijn aerdryks, en hier waren sijne vermaken met de menschen kinderen; is het dan wel te denken / en met de wysheid en goedheid Gods overeen te brengen / dat dit land door altoost onder de ban en vloek zou blijven / en dat die Stad altijd van leidenen zal vertreden worden? en zou het niet tot een groot vermaek zijn door de bekeerde Jooden, om in dat zelfde Land, hunne Vaderen gezworen / eens den God hunner Vaderen wederom plegtig te dienen; daer alles vergeestelikt te zien; daer met schaemte hun ongeloof en wanbedryf omtrent de Messias te belijden / en zoo te zien de eigenste plaetzen, daer hy geboren is; daer hy geleerd en gepredikt heeft / daer hy zoo vele wonderen gedaen heeft; daer hy doorsteken van hun was / daer de Heere begraven zijnde / gelegen heeft; daer hy is opgestaen; en daer hy is ten Hemel gevaren? Oen

zom-

zonmige niet deels uit nieuwsgerigheid, deels uit bygelovigheid verre en kostbaere reisen. om 't Heilig Land te besien / en zoutu het ons niet tot een groot vermaek zijn / soo wy eens in die zelfde plaetzen mogten wesen / en alles in zijn vorige luister en staet hersteld zien? En daerom / of schoon Zion onder 't N. T. geen voorregt haben Gerizim zou hebben / en de Heere zelfs sijn Altaer moest hebben in Egypten, door soo bezre de eene plaats niet heiliger zal zijn / als de andere / en of schoon als dan ons alle wettize Heilichheid, en schaduwendienst geheel zal ophouden, soo belet zulks niet waerom / wiens redenen voorgeen gemeld / Jeruzalem niet eens wederom zou herhouwd worden / en de Jooden in hun land sullen wederkeren. Heest de Heere daer sijn Kerk eerst geplant, en sijn Koningrijk eerst opgericht, 'er is hoope. dat hy ook daer het zelfde eens op een besondere wijze zal bevestigen / opdat zoo van den opgang der Sonne tot des zelfs ondergang, d. i. van 't Oosten, (waer in 't land Canaan gelegen is / tot het Westen) sijn naem groot moge zyn onder de Heidenen.

Dog de wyze hoe dit geschieden zal; of de Heere extraordinaire boden zal zenden / en men deeze door die Hoeders op Ephraims gebergte moet verstaen / waer van wy by onsen Jeremias Cap. 31: vs. 6. lesen / die den Volke zouden toeroepen, laet ons opgaen na Zion? Of dat Volk te gelijkt / of van tijd tot tijd / en van trouw tot trouw zullen vermaert optrekken? Of zulks onder een zeker Hoofd, en Voorganger, als outtijds by hunne uittocht uit Egypten, dan sonder het zelfde zal geschieden? en eindelst / of 'er ook zekere besondere lighaemelyke wonderen, als voormaels by de uittocht uit Egypten zullen doorballeen / enz: zulks weten wy niet / en durven daerhan niets met volkome zekerheid bepaalen / wijst ons zulks niet duidelst is geopenbaerd / zullende dit de uitkomst best leeren; waerom Paulus, sprekende van de aenstaende bekering der Jooden, zulks een verborgentheid noemd / Rom. 11 of schoon tot het laetste beel waerschijsnelstheid is / zoo als wy te horen in de Noten getoond hebben.

Alsoo weinig durven wy ook vast bepaalen / of 'er ook eene verdeling der Landen van Canaan door de Stammen door 't meetnoer eben als wederom outtijds gebeurde / zal plaetst hebben; schoon ook dit niet geheel vzeemd is / en eenigermate uit Ezech. 47: 13 — 23. en Cap. 48. schijnd afge-

nommen

namen te konnen worden / alwaer ook uit Cap. 48: vs. 8, 10. sou konnen afgenomen worden / dat Gods Heiligdom als dan ook plaats zou hebben / om namelek alles van te konnen vergeestelijken, op die wijze als getoond is / want meer 'er tekens op 't slot dier versen staet / en 't Heiligdom des Heeren zal in 't midden des zelven zyn. Het geene nochtan zeer wel kan bereffend worden / met Openb. 21: 22. daer Johannes van dat Jeruzalem, dat hem daer hertoond was / getuigt / Ende ik zag geen Tempel in de zelve, enz: als men overweegt / dat het geene by Ezechiel gesegd wordt / mogelikt van 't eigentlijk herbouwde Jeruzalem, en des zelfs Tempel in 't laetste der dagen te verstaen zy / maar 't geene by Johannes voorspocht / van het oneigentlik of geestelik Jeruzalem, omtrent welke dog geen stoffelyke Tempel kan plaats hebben / wijs daer alles vergeestelikt wordt. Immer die Stad, welke Johannes daer zag / wordt duidelikt genaemt de Bruid, het Wyf des Lams, als blijkt uit vs. 9, 10. nu kan een en het zelve onderwerp niet te gelijkt daer zyn / een stoffelyke Stad, en tefsen een geestelyke Stad, of de Bruid het Wyf des Lams; en wijs de Geest zelve ons het Orakel daer ontvond / tonende dat die Stad, van welke daer gesproken wordt / geen eigentlyke, maar eene oneigentlyke en geestelyke Stad is / t. w. geene andere / als de Bruid, het Wyf des Lams, zoo volgd het van zelve / dat alles wat daer van die Stad gesegd wordt / geestelik moet verstaen worden. Crouwens zoo men met sommige dit van een eigentlyke Stad wilde verstaen / zoo zoude men daer ook om eigentlyke Poorten moeten denken / waer van yder Poorte uit eene Paerle bestond / en om 12 eigentlyke Engelen, die in die Poorten zig ophouden / als ook om straten, die van zuiver goud zyn; ja! om een muir van Jaspis, en wat dies meer is; om nu niet te gemagen / hoe daer 2 zinnebeelden, welke ons als zynprenten van de Kerk, en den Hemel voorspoken / (d. i. zoo als dan in 't laetste der dagen de strydende Kerk op eene besondere wijze een zal zyn met de triumpherende hier boven, en het naest aen de zelve zal gekomen zyn) wel duidelikt samengevoegd / en vergeestelikt worden; t. w. zoo wel het oude Paradys, als het oude Jeruzalem, als blijkt uit Cap. 22. Behalven dat alle die dingen / die daer van die Stad gesegd worden / lighaemelik te willen verstaen / ons veel te vleeschelyke begrippen van de Heerlikheid Gods, welke daer in te zien

gege-

gegeven wordt / en daerboor wordt uitgebeeld / inhoezend. Dog het verder ondersoekt / en de nadere verklaring, en bevestiging deser dingen / sparen wy liever / tot dat wy in onse verklaring van Johannes Openbaring tot aen die 2 laetste Hoofdstukken (300 de Heere wil) zullen geboord zyn.

Zie daer / dus hebben wy na ons vermogen (dat ik my eens soo uitspukke) die Stad herbouwd, 't geen ons eger veel arbeid, overleg en moeyte gekost heeft / en wy zullen nu haest ook den kroonsteen van die tragten hervoort te brengen, in de verklaring van de volgende woorden van vs. 38—40. van Jer. 31. met toeroepingen / genade genade, of geluk, zegen, en voorspoed zy den zelven,

Ik denke niet dat ymant ligt in staet zal zyn / alle deese gelegde fundamenten van die Stad boor tegenwerpingen om ver te werpen, daer wy immer in 't verhoor horen zullen / dat daer in niets wederom zal worden uitgerukt, of afgebroken tot in eeuwigheid, volgens het slot van vs. 40.

Crouwens! ik vinde byna gerne tegenwerpingen, die van eenige stem schijnen / om sulks uit te werken / als alleen eenige weinige plaetzen, die men ons boor den boeg werpt / waer van nog sommige zoo duister / of dubbelzinnig zyn / dat men 'er na raden moet / of dat zy op meer dan eene wijze allermogeliktst konnen opgelost worden / welke wy daerom niet eens zullen aenhalen / te vinden in den boor afgaenden Brief van de Heer Josselyn, pag. 29. alleen zullen wy slegts een, of twee der kragtigste hier uittekenen / en oplossen / als Jer. 25: 2. alwaer aldus gesegd wordt: Want gy hebt van de Stad een Steenhoop gemaakt, de vaste Stad tot een vervallen hoop: het Palleys der Vreemdelingen, dat het geen Stad meer en zy; in eeuwigheid en zal zy niet herbouwd worden.

Dog hier op andmoorden wy / (1.) dat sulks hier eigentlik van de Stad Babel verstaen moet worden / zoo als onse geleerde Kantekenaers ook zeer wel aenmerken; gelijkt ook blijkt / omdat die Stad hier voorspocht als een Paleys van Vreemdelingen te zyn geweest: want met Kapellus, en Porretius te zeggen dat Jeruzalem daer zoo genaemt wordt / omdat de Jooden, des zelfs Inwoonders verbeemd waren van 't Verbond van Christus, sulks is herre gesegt / of met Schmuckius te zeggen / dat Jeruzalem na haere verwoesting dus geworden is een Paleis der Vreemdelingen, stryd / alsoo

die Stad hier niet beschreeven word / zoo als zij na haere omkering zou zijn / maar zoo als zij reets voór de zelve was: (2.) Ook komde de verwoesting dier Stad hier voór / als een stoffe van blydschap en dankzegging tot God; en het diende in 't besonder wel aengemerkt te worden / dat die geene / die deese lofzang Gode opzingen / ondersteun worden / te zijn Burgers van Zion en Jeruzalem, als blijkt uit Cap. 24: 23. gelijk ook uit het volgende 6. vers. Wel zullen dan de Burgers van Jeruzalem en Zion God loven om den ondergang van Jeruzalem? Maar (3.) genomen al eens men moest 'er Jeruzalem voór verstaen / wie weet niet / dat het woord **OR** eeuwigheid, meermale voór een bepaalde eeuwigheid * genomen word. Waer by nog ten laetsten komde / dat al het geene sommige Personen van de Profeeten vermeld worden te hebben gesproken / daerom juist geene vaste oraculen zijn / terwijl zij / of voór verhaelling, of ter oorsaeke van moedeloosheid, of van een al te groote begeerte tot een zaak, sommijds by vergrooting wel iets uitzukken / waarvan men zeer vele exempelen zou konnen bybrengen / en waer toe behoren / als Gods kinderen zelfs wel eens zeggen / ik ben afgesneden voor 't aengesigte des Heeren, de Heere heeft myner vergeten, enz. Op gelijke wijze kan opgelost worden / Jes. 32: 14. Het Palley zal verlaten zyn, het gewoel der Stad zal ophouden, Ophet, en de Wagtorens zullen tot spelonken zyn, tot in der eeuwigheid; t. in voór een bepaalde eeuwigheid; behalven dat tot in eeuwigheid, daer besonder aan de Wagtorens gesegd word / en dat uit vs 15. blijkt / dat dit maer zou duren / tot dat de Geest uit der hoogte over hen word uitgestort. Dag om dit alles te besluiten / zoo zeggen wy / dat de Schrift onmogelijk tegen de Schrift kan strijden; nu staet in tegendeel op het slot van Jer. 31: 40. met betrekking op het eigentlijke Jeruzalem, dat 'er niets uitgerukt, of afgebroken zal worden tot in eeuwigheid, 't geen warelijk veel verschilt van in eeuwigheid niet wederom te zullen herbouwd worden, en zoo moet men in deesen de Schrift met de Schrift vergelijken / en de Schrift voór de Schrift verklaren. Wat wijders de plaats van Zach. 11: 7, 10, 11, 14 aengaet / daer over hebben wy ons te voren al verklaerd / en gesien / hoe die zelfs voór ons is.

Meend

* Zie daer over in 't brede myn Werk over: Jes. 61. eerste Deel, pag. 37. in de Noten.

Meend egter ymant nog meer / en gewigtiger tegenredenen te hebben / het zal ons aengenaem zijn de selve te hernemen / dewijl 't ons om de waerheid te doen is; edog dit bedingen wy dan / dat men niet slegt deese of geene tegenredenen te berde bringe / en deese of geene plaetze van ons aengehaelt / trachte te ontzenuwen / maar dat men van pag. tot pag. en van plaats tot plaetze, sonder een 'er bygebragt hebben / ons als op de voet nagae / en alles toone op andere tyden / ons als op te moeten te huis gebragt worden / dan wy nu uit de inhoud, en het verband dier plaatsen voór ons gevoelen bekeerd hebben / en daer toe wil ik wel bekennen / dat ik groote lust zou hebben zulks te zien; belovende / dat zoo ik hebide / dat zulks voldingende is / ik my verblijden zal / dat een nader en frantiger ligt aen alle die plaatsen zij bygebragt / maar zoo niet / dat ik dan in alle zedigheid en bescheidenheid na mijn ligt zal trachten te antwoorden; terwijl ik egter geenzints zal antwoorden op slegt eenige tegenredenen in 't besonder / of op bloote aanmerkingen en wederleggingen van slegt deese en geene bygebragte plaatsen; gemerkt wy zullen een aental en verschie van de selve hebben bygebragt / dat het 'er niet eens zal op aankomen / of al deese of geene plaats mogte afgekeurd / en niet eben frantig genoeg als de voorgeaende / en volgende behouden worden in sommiger oogen.

Niemand denke / dat God het tegendeel van de aenstaende herbouwing der Stad Jeruzalem hebbe willen beduiden / met den opbouw van den Tempel, tot driemaal aengehangen / voór onderaardsch vuur, als anderzints / te beletten / zoo als zulks wy eenige Historie-Schryvers voór voorgegeven: want (1.) Zoo zijn wy niet volkomen gerust / dat zulks een voorgeben egt zij; (2.) Soo willen wy noemens de herbouwing van den Tempel, waarvan zulks in 't besonder verhaelt word / geen harnas aantrekken: want wy alleen aendringen op de herbouwing der Stad. (3.) Zoo blijkt alleen daer uit (de gansche Historie al eens waer zijnde) dat de tyden, en de gelegentheden, die de Vader daer toe in sijn eijge magt gesteld had / nog niet gekomen waeren / des het noodzaaklijk was / zou niet Gods raed verbeeld worden / dat de Heere voór die tijd / alle onderneminge die aengaende byzigteloos deede aflopen.

Is 'er ook de een of ander Joods Meester, * welke een

2333 2

derde

* Zie de voorgeaende Brief van de Heer Jesselyn, pag. 30.

derde herbouwing van Jeruzalem wederprekt / wy hebben nu reets te horen meer dan eens gezien / dat het meeste gros der Jooden daer egter woort is; behalven dat het teugenis van zoo vele plaetzen in Gods Woord, van ons ingezigt / oneindig zwaarder by ons weegt / als dat van de een of ander Jood.

Ook wil ik daarom geenzints stellen / dat de Heerlykheid Gods dan juist alleen in een hoek der aerde zal geopenbaerd worden: neen / wy staen toe / dat dan volgens Ps. 8. en Jec. 6: 3. en meer andere plaetzen, Gods Naem zal Heerelyk zyn over de ganiche aerde, en daarom / wijl Gods Naem zal Heerelyk zyn over de ganiche aerde, zoo hoort veel eer te meer daer uit / dat ook het Joodze land van Christenen moet bewoond / en dat ook aldaer op een besondere wijze sijne heerelykheid moet geopenbaerd / en gezien worden; des zulks niet tegen / maer veel eer woort de herbouwing van Jeruzalem, en de wederkering der Jooden in hun land is / waer meede wy dus teffens dan hebben volbaen / aen het geene de heer Josselyn uit Hottingerus noemt die geene / die van het contrarie-gevoelen zijn / (schoon sijn Eerw. zelve 'er woort is) in den hoopafgaenden Brief, pag. 30, 31. aenhacbt.

Voor
wien die
Stad zal
herbouwd
worden.

Maer voor wien zal deze Stad nu herbouwd worden? zal het zijn ten dienste / ten voordeel / en tot verheering van de luister van eenig aerdich Vorst, die tot dat einde wel gewoon zijn Steden te bouwen en te herbouwen, en daarom na hunne naemen te laeten benaemen? neen / de Text van onsen Jeremias vs. 38. (wiens draed door deze uitlap dus verre was afgebroken / en welke wy nu wederom moesten aen een heften) zegt / dat het voor den Heere zouw zijn / als 'er staet / dat die Stad den Heere zal herbouwd worden, en zoo zou het niet zijn door Heidenen, en Turken, of Papiſten, maer aan van Christenen, en wel besondere van Jooden, van Christenen gewoond / tot eere en dienst van Jehovah te worden bewoond; ja! wel zoo den Heere, dat ook de Heere daer op een besondere wijze zal tegenswoordig zijn / en gansich Jeruzalem van des Heeren Throon zal ge-naemd worden / en zoo de naem dier Sted als dan zal zijn / de Heere is aldaer, Ezech. 48: 35. Zullende daer als dan het waere tegenbeeld der oude Schechinah, ofte der Majestieus Heerlykheid Gods op een besondere wijze bespeurd worden / en God ook daer onder sijn Volk wonen, en wandelen.

delen, ja! haer tot een God zijn / gelijk zy hem tot een Volk zullen zijn. En zoo woort hier door die uitdrukking eene stilzwijgende tegenstelling gemaakt tusschen dit / en het oude Jeruzalem. *

De tyd wanneer woort dus uitgedrukt / de dagen komen, over welke uitdrukking wy reets te horen / daer de zelve meermaken woortkoomb / ons hebben uitgelaten; (zie onder anderen vs. 31.) alleen zeggen wy nu met een woord / dat men hier 'er wederom de dagen van de Messias / 't geen zelfs ook de Jooden erkennen / door verstaen moet / en dus de laatste dagen, volgens onse woortheer gelegde gronden. Deze tyd woort nader van Jesus zelve bepaeld / Luc 21: 24 tot de vervulling van de tyden der Heidenen; ingevolg zal het zijn / als de Heidenen zullen bekeerd worden / en wel de volheid der Heidenen zal beginnen in te gaen in Christi Koningryk.

Maer laeten wy ook eens rondom deze Stad gaen / ons harte setten op haere vestingen, tellen haere torens, enz: en zoo beschouwen de hoe-grootheid, en uitgestrektheid van deze nieuw aangelegde, en uitgelegde Stad; daer toe geest ons de Geest door de pen van de Profeet ook aanleiding / als hy zegt / van den tooren Hananeel af tot aen de Hoekspoorte. Zach. 2: 2. staet: Ende ik zeide waer gaetgy heen? en hy zeide tot my om Jeruzalem te meeten, om te zien, hoe groot haere breedte, en hoe groot haere lengte wesen zal. Hier worden wy dan ook vermaend / om te zien / hoe groot haere breedte, en hoe groot haere lengte zyn zal. En zoo begind de Geest met de herbouwing van den tooren Hananeel af.

De tooren Hananeel was dicht by de Schaepspoorte, aller naest den Tempel, aen de Noordzyde des zels. Zoo lezen wy Nehem. 3: 1. Ende Eliazib de Hoge priester, maekte zig op met sijne Broeders en Priesteren, ende zy bouwden de Schaeps-

De tyd
wanneer
zy zal her-
bouwd
worden.

De hoe-
grootheid
dier Stad,
nader ver-
toond,

Beschry-
ving van
den Toor-
ren Hana-
neel.

333 3

* Singulare quid hic dici, etiam Judaei observant. R. Abarbanel, dicit, Domino & non uni tribui. D. Kimchius, Domino semper, ut non amplius destruitur.

† Dat de Oude haer voornaemste sterken vonden in de menigte der Torens, die zoo nae aen elkanderen geplaatst wierden, dat de verdedigers gevoeglik der zelve tusschen muir met hunne pylen bestryken konden, is bekend: Dus had Jeruzalem volgens Josephus een sterke van 165 Torens, die de Stad versterkt en versterkt hebben. Onder de voornaemste blonk uit de Tooren van David, welke ten Oosten hoog, vast, en op een Rotze gebouwd was. De wydvermaerde Hoek-tooren, hoog 150 ellen. De bakovens Tooren, waer op men 's nagts vuur hield, om den Reysgaer ten baeken te verstreken. De Tooren Siloam, enz.

Schaeps-poorte; zy heiligdenze, en rigteden haere deuren op: ja! zy heiligdenze tot aen den tooren Mea, tot aen den tooren Hananeël; derhalven was de zelfe (zoo het schijnt) na 't Oosten † gelegen/ en dat in den hoek tusschen de Dal- en Mest-poorte, als het een uiterste der Stad by onsen Jeremias. Men mag 'er ook van lesen Zach. 14: 10. weinige leest men egter meer van den Tooren Hananeël; waerom Kimchius zegd/ dat het een naem was by de Ouden bekend, maer tegenswoordig onbekend. Verder zullen wy ons over de besondere Toorens dier Stad niet uitsluten/ als hier buiten 't bestek zijnde.

Van die Tooren af/ zou nu de herbouwing dier Stad geschieden/ tot aen de Hoeks-poorte toe.

Alle de Poorten * van 't oude Jeruzalem op te noemen/ en te beschrijven/ zou veel te wijdsloepig zijn/ en is thans ook zoo zeer onse post niet; men kan 'er onder anderen van lesen/ Neh. 12. en van eenige van dien/ Zach. 14. en Neh. 3.

Beschry-
wing van
de Hoek-
poorte.

Hier in komt ons in 't bijzonder dooz de Hoek-poorte, of eigentlijk/ na de Heb. wijze van spreken/ de Poorte des hoeks, en Zach. 14: 10. Poorte der Hoeken genaemd/ en dan in 't volgende 40 v. nog de Peerts-poorte. Van deze Hoek-poorte word ook gewaagd 2 Kon. 14: 13. de welke misschien de zelfe is geweest met de eerste Poorte, Neh. 12. genaemd de oude Poorte; zy word alsoo genaemd/ omdat aldaer 2 muiren eenige Hoeken uitmaekten. Zonnige/ zegd de Geleerde Heer Mark, stellen de Hoeken, of Hoek-poorte, in den Oostelyken, en Noordelyken Hoek der Stad; en

† Waerschyndelyker zegd nograns dat groote ligt J. Lightfoot, dat die tooren aen 't Zuiden tusschen de Fischpoort, en den tooren Mea geweest is, volgens Neh. 12: 39.

* De Stad Jeruzalem heeft 12 Poorten gehad, waerdoor men uit- en in kon gaen. Tegen 't Oosten waren dese 5 Poorten, t. w. De Fontein-poorte, aldus genaemd van de Fontein Siloah, de welke by deeze Poorte op Zion gestaan heeft. De Schaeps-poorte, die haere naem draegd van de Offer-schapen, de welke door de zelfe gebragt wierden in den Tempel, die hier digt by getimmerd was. De Mest-poorte, aldus genaemd, van de onreinigheid, die voor de zelfe lag. De Dal-poorte, zoo genaemd wegens 't naby gelegen Dal Josaphats. De Rots-poorte, Tegen 't Noorden, of liever 't Noord-Oosten waren gelegen, de Hoek-poorte, de Poorte Benjamins, en de Poorte Ephraïms, uit welke men plagt te gaen na de paelen Ephraïms. Tegen het Westen waren de Regen-poorte, daer de regen alle onreinigheid van de straten affpoelde, de Hof-poorte, de Oude Poorte, voor welke de Berg Kalvaria gelegen was, en de Fisch-poorte, welke haere naem had van de Visschen, die van de Zee door deeze Poorte gebragt wierden. Tegen het Zuiden had Jeruzalem geene Poorten: want daer was den Berg Zion soo hoog, en steil, dat 'er niemant op, of af klimmen konde.

en soo was zy volgens Brokart, Benedictus, Arias, Montaan, Adrichom, Spanheim, en andere/ eigentlijk aen de Noord-Oostzyde, op den hoek des Bergs Akra, en neffens/ of boven de beek Kedron. Schoon na het oordeel van de hermaerde Spanheim ten onrechte/ van wegen des zelfs tegenstelling tegen den Tooren Hananeël, als het ander uiterste by onsen Jeremias; waerom hy de zelfe wel steld na 't Noorden, dog liever ten Westen heenen/ alwaer daer na den Tooren Psephina begint.

Dus is het niet onwaerschyndelyk de zelfe te stellen in de Wester- of Noord-Wester-hoek der Stad: want nadien de oude Poorte, de Fisch-poorte, de Tooren Hananeël, en Emeth, tusschen de Hoek- en Vee-poorte waerschyndelyk te plaatsen zijn/ dus zou men/ als in de zelfe Ooster zyde der Stad, in welke de Vee-poorte is/ ook de Hoek-poorte gesteld word/ noodwendig de middenste deser Poorten na 't Oosten stellen. Dies zullen de oude Poorte en Fisch-poorte na 't Oosten staen/ 't welk ongehoord is; des ook het stellen der Hoek-poorte aen de Noord-Ooster-hoek. Men zie dit verder behoesen by Halma in zijn groot Woordenboek van Canaan, pag. 68.

Abarbanel meent/ dat hier dooz te kennen gegeven word/ dat de Stad als dan/ grooter in haeren omtrek * wesen zoude/ dan voorsz. henen; en dat zelfe denken wy 'er ook van/ en zal ons nu vervolgens uit de volgende versen nog nader wijzen.

Dit alles nu word aengezongen dooz het volkzaken ziet! als 'er staet; ziet de dagen komen, dat deeze Stad den Heere zal herbouwd worden, enz: Hoe vreemd/ hoe wonderlijk het ook een yder magt voorsz. henen/ hoe zeer/ en hoe lange die Stad ook tot een puinhoop magt gelegen hebben/ en van Heidenen vertreden zijn; hoe vele vyanden van ontsomme 'er zig ook mogten opdoen/ om de onderneming van sulck een groot werk, te verijdelen; en hoe zeer ook de zelfe daer mede/ als met een dwaze onderneming, ofte ydelo-hoep de spot mogten bedrijven.

Vers.

* S. Schimdt in h. 1 sic accipit, cum dicit, hi termini, & sequentes tropice ingentem amplitudinem per totum Orbem denotant, qua Hierosolyma extra Hierosolymam, & Judaea extra Judaeam se extendit. h. e. Ecclesia non amplius intra terminos veteris Hierosolymae, en Judaeae contineatur, sed in terras Gentium se extendit. Videbat enim facile magnus ille Criticus, urhem multo fieri majorem, quam olim fuerat, quare hac ita sensu spiritus huius, secundum hypothesein suam exponere coactus fuit.

Vers 39. Ende het meetfnoer sal wijders neffens de zelve uitgaen tot aen den heuvel Gareb, ende sig na Goath omwenden.

Zamenhang de-
fer woor-
den met
de even
voor-
gaende.

De zamenhang dezer woorden met de voorgaende / is klaer: want daer eben te horen nu was beloofd de herbouwing van Jeruzalem. en de uitestrektheid hier Stad, word nu nader en in 't besonder getoond / in wat voer een uitgebreidheid en order al verder dese herbouwing zal toegaen / terwijl het meetfnoer wyders nevens de zelve, (te weten / de zelve Hoek-poorte) zal uitgaen tot aen den Heuvel Gareb, en zie na Goath omwenden.

Men hoort hier dan gelagen (1.) van den Heuvel Gareb, na welke het meetfnoer zou uitgaen: bescijde zijn de gebagten nopens deeze plaats, en de volgende; D. Kimchi zegt / dat het plaetzen zijn / die outtijds zijn bekend geweest / en twijfeld of zij binnen of buiten Jeruzalem geweest zijn: Abarbanel meent / dat het weiden geweest zijn binnen Jeruzalem, die in 't herbouwen onder die Stad zullen worden betrokken. * Tremellius vertaelt **גרב** **גרב** door den Heuvel der schurfdigheid. Daer wil ook Junius heeren / als hy het vertaelt door een Heuvel, op welke de onreine wegens allerhande soort van schurfdigheid buiten de Stad versonden / volgens de Wet haere woonplaetzen hadden / alwaer om ook na dat gedeelte veruort werden de misdadige, die met de dood gestraft stonden te worden / na de plaetse welke genaemd word Golgotha in 't Euangelium. † Dus seggen onse Geleerde Kantekenaers 'er zeer wel aldus van / „ den Heuvel Gareb, d. i. des grindigen, ofte schurfaen, „ alsoo (nae sommiger gevoelen) genaemd / omdat aldaer „ de grindige, en andere onreine menschen moesten wonen / „ buiten de Stad, by de Gerichtsplaetse. „ En zij besluiten te regt daer uit / dat dierhalven de Stad veel wyder, en

* Chaldaeo Collis Gareb, est Collis prope Gareb, & Goath piscina, v. t. uli

† Terminat autem hic Collis Jeruschalaima ab Aquilone Occasum versus. Patet saltem fuisse locum extra Urbem.

grooter † soude gebouwd worden, als te voren. En waerom terwyl het niet duister blijft dat het gemeest zij een plaats buiten de Stad, gelijk ook de volgende plaetzen v. 40. die in Jeruzalem zullen betrokken worden / ook eertijds buiten de zelve waren / soo als wy over dat vers nader zien zullen / soo moet dit besluit van onse Kantekenaers doorgaen / gewerkt hier gesegd word / dat het meetfnoer wyders neffens de zelve, t. w. de Hoek-poorte / zou uitgaen tot aen den heuvel Gareb; waer uit wy dan wijders moeten besluiten / dat dit ziet op eene herbouwing, die nog te wachten staet / alhoewel zulk een vergroting nog nocht bij de vorige herbouwing verbodt is / om thans heel andere redenen / te horen daer van reets gegeven bij de opening van 't vorige Vers, voornamelijk te gaen. Daer heeren willen ook meer andere / denkende / dat Gareb, op 't Duitsch schurfdigheid betekende / een plaats buiten Jeruzalem is geweest tot afzondering der Melactze, en dat het ander gedeelte van den Berg tot executie der misdadige geordneerd / en Golgotha genaemd / hier Goath of Gotha zij.

Immer zoo willen sommige / dat de Profeet / hier beschrijvende de Grenspaalen des Nieuwen Jeruzalems, Golgotha (in 't Euangelium als de Kruisberg, alwaer ook onsen Heere gekruist is / bekend) zou benoemen met de naam van Goatha, het geene zij ook meenen / dat straf nader v. 40. het dal der doode lichaemen zouu genaemd worden / omdat daer de lichaemen der misdadige in stank en verr uing lagen / en ook geen ander Lyk-dal buiten Jeruzalem wel eer bevonden wierd. En dat Goatha het zelfde is met Golgotha, schijnt ook eenigzints daer uit te blijken / omdat hy den Chaldeuwschen Paraphrast het word vertaelt een ronde kist, en hy de 70 aldus: hy zal in 't ronde omringd worden, te weten van wegens haere rondzette gedaente / als zijnde Golgotha een ronde Heuvel, zijnde anders een naam / die in de Schrift nergens dus meer voorkomt / de zelve plaats zij / die in 't N. T. Golgotha, of hofter Golgotha heet / schijnt verder daer uit te blijken / omdat men Gol kan houden voor de middelste lettergreep van **גולגולת** Gulgoeth; zijnde de eerste aen te merken / als seggende een verdubbeling om de nadruk / en de laatste als de gewoone

A a a a

uit-

† Hoe groot ongeveer 't oud Jeruzalem, besonder ten ryde van Titus, is geweest, daer over, als oock over 't verschil diesaengende, is waerdig te zien, de nauwkeurige A. Reland in sijn Palestina, pag 171, 172.

Wat men
door Go-
ath te ver-
staen heb-
be.

uitgang van 't vrouwelik geslagt. Nu Gol betekend / gelyk Golgoeth. daer het uit genomen is / een Bekkeneel. Het tweede woord daer het uit t' zamengesteld word / is *גול* / of zoo de *ג* niet enkel plaets wjzende is / maer aen het woord eigen *גול* Goatha, dat een plaets niet alleen te kennen geeft / maer wel zoo een plaets, daer het zeer stinkt. vooral van Lyken of doode kringen. Ammers zoo gebuikten de Arabiers hun Gagon van een plaets in 't gemeen / en in 't bezonder van eene die zeer leelik rickt, allerhepactis van een *גול* veld, dat met lyken bezand is. Na nu was het gelegen met Gol-goatha, of Gol-goetha, de Kruisberg, alwaer de lyken der misdadige in stank, en verrotting ligen. Dit nu is wederom niet verbuult by de eerste herbouwing van Jeruzalem door Zerubbabel; wijs het kenbaer is uit het Evangelium, en andere Schryvers, dat tot op de verwoesting van Jeruzalem door Titus Vespasianus, die Heuvel Goath, of Golgotha hielten de Stad geweest is / en of schoon Keiser Elias Adrianus desen Berg Golgotha op 't Jaer 137. als hy de Stad, door Titus verwoest / behal te herbouwen, liet binnen de Stad trekken / zoo wijsen egter alle omstandigheden / besonder van vl. 38. en vl. 40. duddelst uit / dat hier gehandelt word van eene andere herbouwing, die nog te wagten staet / en veel doorlugtiger en heerlyker, gelyk ook op de oude grond, of in sijne vorige plaets. en wel enkel voor den Heere, zijn zal; zoo als ons reets te voren gebieken is / en nog verder blyken zal.

Wat men hier door het meet-snoer, en omwenden nae Goath te verstaen hebbe.

Nu word 'er gesegd / dat het meet-snoer tot aen dien heuvel Gareb zouw uitgaen, * en zig na Goath omwenden. Een meet-snoer weten wy / is eenes Bouwmeesters gereedschap, zijnde in 't gemeen een zeker touw, of lyn, strekkende niet alleen om verwoeste, en afgebrokene plaetzen wederom op te bouwen, maer ook besonder om nevens het gebouwde, eene verdere uitbouwing te ondernemen / en daer door de breedte, of lengte, na welke het gebouw zal uitgestrekt worden / af te meten; opdat ook alle de deelen des zelfs een evenmatige proportie mogen hebben / en alles zig in een regte linie vertone / by de Architecten over bekend: Het dient besonder tot het omrekenen van gebouwen, en bestaet besonder uit een lang touwetje tusschen twee houtjes, of stokken, waarvan het ene word in de grond gestoken / en het ander / daer het snoer om gewonden is / word

* *Extrait, de productione linearum & terminorum frequenter, in primis in libro Josue usurpatur.*

word van zoo herre het nodig is / en het gebouw, of de muir zig zal uitstrekken / ontwonden, en uitgerekt, en dan by des zelfs eindpaal in de grond gestoken / en zoo vastgemaakt. En zoo word door dit uitgaen van het zelfe tot aen den Heuvel Gareb, en het zig omwenden na Goath, te verstaen gegeven / hoe by het eerste bouw-werk, aen Jeruzalem iets bygedaen zouw worden; hoe men bouwende zouw voort aen, en het laetste zeer vermenighvuldigen; zullende 'er soo veel als een nieuwe uitleg der Stad bezooderd worden. Dat tot zulk een einde het meet-snoer zou dienen / word ons ook vertoond / Zach. 2: 1, 2. Wederom hief ik myne ogen op, ende ik zag, ende ziet, daer was een Man: ende in sijne hand was een meet-snoer. Ende ik zeide, waer gaet gy heenen? Ende hy zeide tot my, om Jeruzalem te meten, om te zien hoe groot haere breedte ende hoe groot haere lengte wesen zal. 't Geene ook daer van de herbouwing van die Stad in 't laetste der dagen beloofd word: want die herbouwing beloofd by Zacharias door dat gesigte, ende alle des zelfs gevolgen zijn te herrelik / en te groot / als dat ze op de eerste herbouwing in benauwdheid der tyden, na de wederkering uit Babel konnen toegestapt worden. Croumens bogen vl. 14. zou dit herbouwde Jeruzalem zoo groot zijn / dat het Dorpswyze zou bewoond worden / zoo als wy reets te voren ons daer over by de uitlap op vl. 38. weder uitgelaten hebben. Indien ook de zin en mening was geweest / om daer door alleen aen de Profeet bekend te maken / dat die Stad na de vorige wijze / en volgens de oude situatie zou herbouwd worden / zoo was 't onnodig zulks te meten, wijs het genoeg bekend was / hoe ver zy zig outrijds had uitgestrekt. Het wil dan zeggen / dat die Stad een tijd zou overkomen / waer in zy niet alleen herbouwd, maer veel grooter, ruimer, en heerlyker zoude worden als oont te voren / en wel zoo groot en ruim van begrip, en in zulk een lengte, en breedte, dat het alle verwagting zou te voren gaen / en tot verwonderinge dienen door elk / en doen zeggen / wat Stad is deeze gelyk? hoorzeker zy is een regte egerplaetze der Heiligen! warron ook de mening hier Stad met haere maeten, aen Ezechiël tot verwondering van een yder vertoond word / die daer van in 't laetste sijner Schriften een net en omstandig vershael doet; zoo ten aenzien van de Voorleden, waer uit haere oerette, Cap. 48. 17. als van de uitgangen der zelfe / waer uit haere lengte is af te nemen; en het hoord zekerlik al by

in bedenking / of daer by Ezechiël niet ingesluisd de breedte en lengte van het nieuw, dog letterlik Jeruzalem. zoo als het in 't laetste der dagen zal herbouwd worden / bedoeld worden? Immer, dat 'er niet bedoeld kan worden de eerste herbouwing van Jeruzalem, na de wederkering der Jooden uit Babel, door Zerubbabel, zal men moeten toestaan / als men overweegt / dat daer zeer veel dingen gemeeld worden in dat Hoofdst: noemens die Stad, welke te horen zoo niet gemeest zijn / * 't geene daarom de geene / die daer anders wel henen zouden willen / ten uiterste verlegen maakt; behalven dat wy dit Hoofdst. in verband beschouwend met Cap. 47. soo als het duidelik in een hegtverband met het zelve voormaand / dan uit de 13 eerste versen van dat 47. Cap. duidelik ontwaer worden / dat daer in een Profetie, staende op het Nieuwe Testament, en wel besonder op de laetste dagen voormaand / en dat ook op het slot van Cap. 48. van dit nieuwe herbouwde Jeruzalem getuigd word / dat de naem dier Stad van (N. B.) dien dage af, zou zijn / Jehovah Schamah, d. i. de Heere is aldaer! 't geen immer in kragt van 't oude Jeruzalem soo niet is verhaald / en terwijl men egter niet zoo veel ernst niet gedacht had / hoe Jeruzalem nog eens moet herbouwd worden in 't laetste der dagen, soo heeft men / om alle zwartigheid te lieter weg te nemen / veel dingen enkel geestelik trachten te verklaren / en op de Kerke Gods in 't laetste der dagen te huijs te brengen / welk zoo zelfs doen onse geleerde Kantekenaers; en in desen tragt men van verder eene vergelyking te maken van deze Stad met het Nieuw Jeruzalem, dat een Johannes vermaand is in sijn Openb. Cap. 21.

Dog dit Nieuw herbouwde Jeruzalem, 't geene by Ezech. Cap. 48. voormaand / schoon het in sommige opzichten met het Nieuwe Jeruzalem van Johannes eenigzins overeenstemt / heeft egter merkelik verschil van de zelve / zoo dat Ezechiëls Stad by die van Johannes veel te kort staand / en wy daer uit moeten besluiten / dat de eerste een eigentlike, maar de tweede eene oneigentlike Stad is.

Ik zal ten dien einde eens eenige wesentlike stukken van verschil tusschen beiden aentonen.

1. De Poorten van Ezechiëls Stad hebben geene Engelen,

* Dit moeten sommige Rabbynen zelve wel gezien hebben: want schoon zy ontkennen, dat Jesus de Messias is, omdathy zulk een Stad en Tempel als Ezechiël beschrijft, niet heeft gebouwd, nogtans erkennen zy, dat de zelve niet enkel lighaemelik, maar ook geestelik moet verstaen worden.

len, die in de zelve stonden, als van die van Johannes staet / Cap. 21: 12.

2. In Ezechiëls Stad was een Tempel, maar in die van Johannes niet / Cap. 21: 22.

3. De Bouwstoffen van Ezechiëls Stad zijn veel geringer / dan die van Johannes, en toonen dat de zelve eigentlik genomen worden / daer die van Johannes, om dat zy waren van goud, peerlen, en allerlei kostelik gesteente, om om iets oneigentliks doen denken.

4. Ezechiëls Stad was op verre na soo groot niet / als die van Johannes; deze had maar 18000 maeten in haren omtrek; maer die van Johannes had 12000 stadien, Cap. 21: 16.

5. Het ligt en de heerlikheid van Ezechiëls Stad, hoorn veel te kort by dat van Johannes Stad, welke de Sonne nog Mane niet behoefde, enz; Cap. 21: 23. Om meer andere verschillen niet aen te haelen.

Hier uit beslieten wy / dat wijs het kenbaar is / en op zeer veel sedenen steund / dat die Stad van Johannes eigentlik verbeeld hebbe / de staet der Kerke Gods in 't laetste der dagen hier op aerde. en geene eigentlike Stad is / deze Stad by Ezechiël daer van ten duideliken te onderscheiden zy / en niet zoo zeer geestelik; als wel letterlik, lighaemelik en eigentlik moet genomen worden / of schoon wy wel toestaan / dat 'er hier en daer eene tusschen invlegting van geestelyke zaeken voormaand / en dat ook zeer gepast / en niet reden / omdat men deze Stad niet in het afgerokkene sonder inwoonders, maar met des zelfs Bewoonderen, zoo als die een voornaem gedeelte der Heerlyke Kerkstaet zullen uitmaken / en God ook daer op een besondere wijze onder haer wonen zal / moet begrepen.

Edog dat alles geestelik van Ezechiëls Stad aen te nemen / is bynae onmogelik / en veel te verre gesogt / en egter zouden wy de veelvuldige wysheid Gods veel te kort doen / soo wy sonden denken / dat een menigte van versen, en uitdrukkingen by Ezechiël, geheel overtoellig, en sonder iets wezendliks te beduiden / zouden zijn. De Herr Vitringa zelve / welke getragt heeft Ezechiëls Tempel en Stad te vergeestelyken, bekend nogtand dat hy maar in algemeene overeenbrengingen van het eerste heeft moeten berusten / en wat het meeten, ende de getalen en de proportien aengaat / brengt hy ook maar algemeene aanmerkingen aen / als ook de gedachten van sommige oude Jooden.

Vers 40. Ende het gansche dal der doode lichaemen, ende der asche, ende alle de velden tot aen de beeke Kidron, tot aen den hoek van de Peerts-poorte tegen het Oosten, sal den H E E R E eene heiligheid zijn: daer en zal niets weder uitgerukt, nog afgebroken worden in eeuwigheid.

Zamenhang van dit vers met de 2. voorgaende.

De zamenhang van dit Vers met de twee voorgaende / is ons reeds over vers 39. gebleken: thans zeggen wy 'er alleen maar met een woord van / dat / g. ligt te vooren de herbouwing der Stad Jeruzalem, nevens des zelfs uitgestrektheid, en besondere grootte was aangewezen / nu wordt hertoond de besondere Heiligheid van deze herbouwde, en nieuw uitgelegde Stad, terwijl zelfs in den laatste tyd, de hoogheeren onreine plaetzen mede als rein zouden gerekend worden / nevens de geduirsaemheid en bestendigheid van de zelve / hoe 'er niets weder uitgerukt, of afgebroken zou worden tot in eeuwigheid.

Voornaeme Hoofzaak, die in dit vers ons ter overweging voorkomen.

Hier uit blijkt / dat ons in dit Vers onderscheidselst te bezien staen twee voornaeme Hoofd-deelen / als

I. De besondere Heiligheid dier Stad / uitgezukt door deze woorden / Ende het gansche dal der doode lichaemen, ende der asche, ende alle de Velden tot aen de beeke Kidron, tot aen den hoek van de Peerts-poorte tegen het Oosten, zal den Heere eene Heiligheid zyn.

II. De geduirsaemheid, en bestendigheid dier Stad tot aen den adoop der Eeuwen, uitgezukt door deze woorden: Daer en zal niets weder uitgerukt nog afgebroken worden in eeuwigheid.

Voornaeme Onderdeelen, die in 't eerste deel voorkomen.

Opens het eerste, daer in staet ons wederom te letten / a. op de plaetzen zelve / welke hier uitgetekend worden: en dan b. op de besondere Heiligheid van dien

Onder de plaetzen komen ons voer / (1.) Het gansche Dal der doode lichaemen: (2.) ende der asche, en dan (3.) alle de Velden tot aen de beeke Kidron, tot aen den Hoek van de Peerts-poorte tegen 't Oosten.

War men door het Dal der

Door eerst staet ons dan hier te beschouwen een zekere Dal / genaemd het Dal der doode lichaemen. Opens dit Dal schijft R. Abarbanel, dat het een vlakke is naelt aan

je-

Jeruzalem gelegen, en mogelijk het Dal van Josaphat is * zijnde dan die plaetse, in welke de kinderen Ammons, Moab, en de Inwoonders van het gebergte Seir malkanderen verdorven hebben / 2 Chron. 20: 23, 24 die daarom het Dal Josaphats genaemd wordt / Joël 3: 2. Te waerscheijnelst hoort ons dit voer / alsoo dit Dal Josaphats een is met het Dal Kedron, na het Oosten der Stad, en 'er van de beeke Kidron, of Kedron, stray ook gemeid wordt; en omdat het Dal Josaphats eertyds een algemeen Kerkhof was der Stad voer het gemeene en slechte Volk. Raschi heeft het uitgelegd voer een Dal, waer in gevallen zyn de doode lichaemen in de dagen van Sancherib, met welke D. Kimchius obereensstemt: want zy hebben het beide uit den Chaldeer genomen. Wy Junius is het de Valleje der Kinderen Hinnoms, daer de kinderen den Moloch opgecoffert en alsoo verbrand zyn / Jer. 7: 32. zijnde alsoo gelegen getuust buiten Jeruzalem. Ofte men kan 'er voer verstaen / zekere Dal, geschildt voer de doode lichaemen der misdadige zoo als onse kanten naers daer niet beemd van zyn. Althans 't is buiten twiffel / dat die plaetse eertyds in Jeruzalem niet is befoeten geweest.

Hier by hoort het Dal der asche, het geene sommige wel voer een en het zelve met het Dal der doode lichaemen nemen / dog by ons een onderscheidene plaetse van de vorige / schoon dat by / of naelt aen de zelve gelegen / wordt aengemerkt / alsoo dat Dal hier voer het woordeliken ende wel duidelst van de vorige plaats onderscheiden wordt. Dit Dal wordt dat der asche genaemd / waerscheijnelst omdat daer eertyds de asche uit den Tempel en misschien ook uit de Stad, nevens andere vuiligheden des zelfs pleegt heen gevoerd te worden. † D. Kimchius is niet beemd / dat het een plaats getuust is / waer in de Assyrijs haere legerplaetzen gehad hebben / welke vette en bloeyende menschen getuust zyn; die ons in soe verre met R. Abarbanel obereenshoort / dat het een breede, en vette weide getuust

Wardoor het Dal der asche?

* Die lust heeft, kan een breede beschryving vinden nopens het Dal Josaphats, by Halma in zijn Woordenboek van Canaan, pag. 196, 197.
† Clar. Coccejus, in h. l. qui (uti videtur) pro uno eodemque loco cum valle cadaverum sumit, dicit: „Facit mentionem vallis, quae est vallis Ben-Hinnom, & eam denominat a cadaveribus & cineribus, quia nempe horribilis idololatria exercebatur. Deinde autem is locus a posteris contaminatus fuit, & igne fuerunt omnia purgamenta in his combusta in ea valle. Unde per allegoriam gehenna nomen adsumtum est ad significandum locum cruciarum aeternorum.“

werst is / soo als ook R. Salomo wil. **De minsten die alle bekennen / dat het een plaetse buiten Jeruzalem geweest is / welke hier gesegd wordt aen de Stad te zullen getrokken en in de zelve ingesloten worden: waer uit wederom blijkt / dat deeze belofte nog niet verhuil is / alsoo door de laatste verwoesting van Jeruzalem, dit alles geen plaetse gehad heeft.**

Hier by worden in de derde plaetse nu nog geborgd alle de Velden tot aen de becke Kidroon, tot aen den hoek van de Peerts-poorte tegen het Oosten.

Men hoort hier van gewagen van de Beeke Kidroon, en den hoek der Peerts-poorte tegen het Oosten, en des zelfs onderhorige naest aengelegene Velden.

Korte beschrijving van de becke Kidroon.

Van de Beeke Kidroon, ook gelegen buiten Jeruzalem, scheidende Jeruzalem van den Olyfberg, als tusschen de Stad, en dien Berg gelegen zijnde / zullen wy thans niet een woord spreken / hoe veel etge voorraet en verdere aenleiding wy ook daer toe hebben / om daaraan breedspazaklik / (300 wy lust hadden dit Werk sonder noodzaak al verder uit te rekken) te handelen: wy meenen zulkzoo by te konnen stappen / alsoo Haerlijs in de Pally tyd daarvan gehandelt wordt / en wijzen dus alle wettelijke na alle sodanige Aucteuren, die over het Lyden Christi, geschreeven hebben / en besonder tot den Geleerden Hymæus, in sijn Werk genaemd de gekruiste Christus / Hoofdstuk 10.

Beschrijving van de Peerts-poorte.

Hier by wordt geborgd de hoek van de Peerts-poorte tegen het Oosten. Deze Poorte * was gelegen nae 't Oosten tusschen de Poorte Miphkad, en de Waterpoorte: zy wierd de Peerts-poorte genaemd / of omdat daer by heel Paerden stallen waren; of omdat de Paerden door deeze Poorte gemeenlik na 't wedde gezagt wierden aen de Beeke Kidroon, waerban daerom eben te voren gemeld was. Zie 2 Chron. 23. 15. Neh. 3. 28. Kimchi meent / dat deeze Poort 300 genoemd is omdat de Koning door de zelve niet sijn Reiters gelooen was uit te trekken; maar Lyan is meent / dat zy 300 genoemd is / omdat de Paerden uit de zelve na de becke Kidroon om te drinken gelend wierden / als ook dat 'er twee van die naem geweest zijn; waerom deeze hier onder-

* *Portam equorum statuunt Judei saltem latum Campum, in quo fuerit Hippodromus regius. Chaldaeus vertit, Portam domus stadii. Ibi sunt juxta Kimchium, via plana pro cursu equorum, quæ via stadium longa erat, h. e. 70 perticarum, quarum singulae sex ulnas habent & spithamam. Idem habet R. Abarbanel.*

onderscheids-halben zoude gesegd worden de Peerts-poorte tegen het Oosten, terwijl de andere van hem ten Westen geplaatst wordt / en volgens sijn gebagten alsoo genaemd wordt / omdat de Luiden tot aen die plaetse niet mochten te paerde rijden / maer de paerden lieten staen / en van daer te voet na den Tempel traden. Immer dat deeze Poorte eigentlijk Oostelik stond; blijkt uit den stand der plaetse genoegzaam / en uit de byvoeging by onsen Jeremias, als hy zegt de Peerts-poorte tegen het Oosten. Ook lag het Vlek Ophel, of welke deeze plaetse anders te Jeruzalem geweest zy / Zuidelik van deeze Poorte; by gevolg ook de Tempel zelfs op zyde, naer 't Zuyden; sommige meenen / dat zy van de Water-poorte niet onderscheiden geweest is: immers zy moet in de zelve streck geplaatst worden. Zie van die Poorte, 2 Kon. 2: 16. 2 Chron. 23: 15.

Men wordt hier in 't besonder gewaagd van alle de Velden tot aen de Beeke Kidroon, tot aen den hoek van de Peerts-poorte tegens het Oosten, Abarbanel zegt / dat שַׁדְמֹות Schedemooth, sijn Landen buiten Jeruzalem * tot aen de Beeke Kidron, welke insgelijks om de Stad te vergrooten en uit te breiden / 'er zullen bygeboegd worden. **De minsten betekend dat woord / Velden, Akkers, enz; waer by komt / dat deeze Velden worden aangemerkt als onbewoond, en outtijds tot die Stad niet behorende.**

Cronwens / terwijl het kenbaer is / dat de Beeke Kidron buiten de Stad outtijds gelegen was / zoo moet volgen / dat nadien hier gemeld worden alle de Velden tot aen de Beeke Kidroon, hier te minsten eenige Velden, die outtijds buiten de Stad by die Beeke zig bevonden / 'er onder begrepen zijn. Hier uit blijkt dan ook / dat men de plaetse dier Velden moet zoeken aen de Oost- en Zuid-Oostzyde der Stad: want aen 't Oosten behind zig de becke Kidroon, en by gevolg / dat hier deeze Velden koemen tot aen den Olyfberg, en zoo ook het Dal Hinnom 'er meede onder / als het welke aen die kant lag. Dus staet de Profet de geheele Zuidzyde hier ober / waerban men tot reden kan geven / omdat de Stad daer niet schijnt niet kon uitgelegd worden / vermits de steile diepten aen den voet van den Berg Zion, die men alhier wegen aen die zyde vond.

Roopens alle de gemelte Plaetzen en Velden nu / wordt

Wat het
is: zeggen
wil, dat zy

* Sic etiam D. Kimchius habet, pro multitudinc agrorum extra urbem.

den Heere
eene Hei-
ligheid
zouden
zyn.

beloofd / dat zy den Heere eene Heiligheid zouden zyn. *Wijl de Tempel outijds besonder den Heere eene Heiligheid was / en daarom de Tempelberg zelf een Berg der Heiligheid in 't horige van onsen Jeremias genaemd was / 't geen zoo verre ging / dat zelfs volgens Ezech. 43: 12. Op de hoogte des bergs sijne ganse grenze rontom heenen, eene heiligheid der heiligheden zyn zouw, zoo kan dat hier zoo veel zeggen / als dat alle die plaetzen den Heere alsoo heilig, als wel eer den Tempel, * zullen zijn / of in plaets van den Tempel, als zullende een nder van sijn eigen Huis ook een Tempel maken / om God daer soo wel in 't verborgen, als elders in 't openbaer te dienen; als of 'er gesegd wierde / dat de geheele Stad dus vergroot, en vermeerdert zou worden als een Tempel, als of de ganse Stad een Tempel was / geheel aen den Heere ten dienste toegewyd, alwaer God nu oeral onder sijn Volk welte wonen, gelijk outijds schaduwagtig in den Tempel: want daer Gods Volk woonde / die een geestelyke Tempel zijn / daer is Gods Heiligdom, en daer is een Heilig Priesterdom, zodat 'er geene andere Tempel zou nodig zijn. zie Zach. 14: 20, 21. Ook word 'er mede te verstaen gegeven / dat dan alle wettige reinheid, en heiligheid, of onreinheid en onheiligheid, die outijds plaets had / zou ophouden / en dus; dat 'er door taen geen onderscheid tusschen plaets en plaets meer zoude zijn / eben als of de eene heiliger was als de andere / maer dat men dan helige handen en harten tot God zouw opheffen in alle plaetzen. ***

Hier

* Ita Clar Coccejus in h. I. „Jeremias dicit, non tantum illam vallem & urbem, sed & agros propinquos, fore sanctum Domino; h. e. non minus sanctos fore istos locos atque solum templi olim fuerat. Sic Ezech. 43: 12. hanc legem esse Domus sub N. T.“

** Het geluist my hier by nog te voegen een befondere, zeer fraye en geleerde *Observatie*, my juist op dit ogenblik, terwyl my dit vel ter *correctie* word toegesonden, ter hand gekomen van een zeer geleerd en godvruchtig Heer, en voornaem Leeraer in eene der Kerken van ons Nederland, wiens naem ik mischien in de Voorrede zal melden, en voor wien ik de uiterste agting heb: Deeze waardige Heer laet 'er zig aldus over uit: „Maer hier steekt groot geheim in. 't Is warelik opmerkelijk en bequiem ons aendagt op te wekken, dat in de *bouwing* van 't Nieuwe Jeruzalem juist 2 plaetzen worden gemeld, die men nu binnen de muirentrekken moet. Aan de Oost- en Zuid Oostzyde de vlakke velden tot aen de becke Kidron toe, en bygevolg ook het Dal Hinnom, en de Pottedakkers Akker, die naderhand de naem van Akelaama, of Akker des bloeds kreeg, sint de bloedprys aen 't verraad van den Messias gehangen door de Jooden tot het koopen van dien Akker werd aengelegd: want dat deeze hierom streeks legd, getuighen de Reesbeschryvers eenparig, en Hieronymus. Aan de Westzyde word de plaets

gemeld,

Hier uit zien wy nu al wederom / dat hier niet kan bezocht worden de herbouwing der Stad Jeruzalem door Zerubbabel, alsoo het hemelikt is / dat 'er na die tijd in Jeruzalem onderscheid bleef tusschen gemeen, en heilig, en in die Stad het eene heilig, en 't ander onheilig was / en dat in het byzonder het dal der doode lyken, en der asche dat

25 h h h 2

te

gemeld, daer ze den Heiland der Wereld gekruist, en als een *Deugeniet* en grouwelyken misdadiger aen den smadeliksten dood op de veragte plaets overgegeven hebben. Wat reden tog, dat juist deeze plaetzen, en geene andere gemeld worden, als die den Heere zouden Heilig, en meende binnende Stads muiren begrepen zyn? Wie verwonderd zig niet over de aanbiddelyke voorzienigheid! 't Zyn deeze twee plaetzen, die als gedenktekenen van de Goddelyke wrack en uiterste ongenoegen over de affchuwelyke Messias-moord buiten de Stad overgebleven zyn. Dit hun bedryf is de groote reden, waerom hen God zoo veel eeuwen verworpen heeft. Niets is 'er voor een Jood affchuwelyker, als een van deeze plaetzen, wylze nog in de boosheid hunner Vadersen volharden, hun godloos vonnis goedkeuren, en den gezegenden Heiland met de uiterste veragting *Den opgehangen*, dat is, volgens Deutr. 21: 23, den gevloekten noemen. Maer dit toneel zal in 't laatste der dagen geheel veranderen: God zal sijn land, en volk verzoenen: Hy kon daervan geen overtuigender blyk, nog krachtiger verzegeling geven, dan dat de belofte, dat Jeruzalem, 't geen herbouwd zal worden, en waer in de Israelyten, tot het Christendom bekeerd, wonen zullen, binnen sijne muiren de twee akelige treurtonneelen vervatten zal. Was 'er iets geschikt om aente wyzen, dat God aen de grouwel-daed van dat Volk niet meer gedenken zou, het was dit geval. Hier door gaf hy tekenen, dat hy den van hun versmaeden Messias, ten grondslage zou leggen van de waere verzoening voor Jood en Heiden in deeze Stad, daer hy sijn naem op een byzondere wyze ontdekken zou: van den berg Moria, en de zoenofferen daer wel eer de Godheid opgedragen, word geen woord gesproken, maer alleen twee afzigtige plaetzen, ja de allernakelafte rondom Jeruzalem gemeld, als moettende tot die Gods-Stad behoren, en den Jehovah eene Heiligheid zyn, als of hy lust schiep in onreine plaetzen. Maer neen! de uitwendige, en wettige reinheid zal dan geen plaets meer hebben; die alleen zal heilig zyn, en deel hebben aen dit heilig Jeruzalem, die den beminnyken Heiland, en sijn Kruis aenkleefd, en door dat geloof sijn hart, en daeden reinigt; dit wilde God ten opzichte van sig zelven afbeelden. 11. Maer ten tweeden, hier werd ook klaer door afgebeeld, hoe de Jooden dan gezint zullen zyn; ze zullen dan geen afkeer nog schrik meer gevoelen op het horen noemen van Jesus naem: ze zullen den opgehangenen niet meer met dien doodelyken haet schuiven. De Tempel en Moria, de Bond-ark en de oude schaduw-diensten zullen in 't harte niet meer opkomen: ze zullen Hinnoms dal, den bloed-akker, en 't akelig Golgotha voor hun Tempel en Voorhof, 't Kruis voor hun Altaer, Gods Soon voor 't eenig offer houden, en wel verre van die plaetzen nu in de nieuwe Stad, die hier door eerst juist wier kant word betrokken, een afgryzen te noemen, zullen ze nu eerst begrypen, dat dit tot haer volmaking dienen, en dat 'er in 't vervolg niets meer uitgerukt nog afgebroken zal worden tot in eeuwigheid. Geen vyand ook, hoe vol ook van doortrapte list, en uitgelate woede, zal ooyt in staet zyn dit Jeruzalem te verdelgen, enz.

van het geestelijk Jeruzalem moet verstaen worden / blijkt / omdat Jeruzalem vs. 19. van Gods Volk wordt onderscheiden / als 'er staet; Ik zal my verheugen over Jeruzalem, en vrolijk zyn over myn Volk, t. w. dat als dan daer in zal wonen; behalven dat 'er een dat Volk een bouwing van Huizen wordt toege-eigend / 't geen daer zien / dat het gemelte Jeruzalem zou bouzien worden met Huizen, en zoo den Heere herbouwd worden. Zoo wederom Joël 3: 17, 20. Ende gy lieden zult weeten, dat ik de Heere uwe God ben, wonende op Zion, en Jeruzalem zal eene Heiligheid zyn, ende vreemde en zullen niet meer daer doorgaen. Juda zal blyven in eeuwigheid, en Jeruzalem van gellagte tot gellagte. Zoo wederom Amos 9: 15. En zy zullen niet meer worden uitgerukt uit haer land, enz. vergelykt pag. 707. en 708. Dus was 'er ook geprofeteerd / Zach. 14: 10, 11. Nadat eerst vs. 9. gesegd was / Ende de Heere zal tot Koning over de gansche aerde zyn: Te dien dage zal de Heere een zyn, ende sijn naeme een, ten blyke dat daer van 't laetste der dagen des N. T. wordt geprofeteerd / zoo volgd daer op / eben als by onsen Jeremias vs. 38 — 40. sijnna met de zelve woorden staet / Dit gansche land zal rondom als een vlak veld gemaakt worden, van Geba tot Rimmon toe, Zuldwaert van Jeruzalem, ende zy (t. w. Jeruzalem) zal verhoogd en bewoond worden in haere plaetze, van de Poorte Benjamin af, tot aen de plaetze van de eerste Poorte, tot aen (D. B.) de Hoekpoorte toe, ende (D. B.) van den tooren Hananeël tot aen des Konings Wynbakken toe. Ende zy zullen daer in wonen, ende daer en zal geen verbanninge meer zyn, want Jeruzalem zal zeker wonen. Hoe duidelijk stemt dit niet overeen met het geene by onsen Jeremias staet / ziet de dagen komen dat deeze Stad den Heere zal herbouwd worden van den tooren Hananeël af tot aen de Hoekpoorte toe, enz: ende daer en zal niets weder uitgerukt of afgebroken worden tot in eeuwigheid; dat is / gelijkt het by Zacharias verklaerd wordt / daer zal geen verbanninge meer zyn, want Jeruzalem zal zeker, dat is / gerust en ongestoord wonen. Zie ook Jes. 11: 9. Cap. 31: 18. Cap. 49: 19. Cap. 60: 18. Cap. 62: 8, 9, 12. Cap. 63: 9. Ezech. 48: 34.

Uit

* Tunc implebitur, quod Judaei inter alia commoda, & privilegia Urbis & gentis norant, scil: quomodo nunquam *serpens* aut *Scorpio* culquam nocuit intra Hierosolymam, nec dixit unquam quispiam proximo suo arctus nimis est mihi locus, in quo Hierosolymis locus, sospiter: Hierosolyma non occurrit *anathema*, nec titubavit quispiam: nec eventit illi *conflagra* *Lexi Rabb.* qui ex sententia Judaeorum hac praeter alia norat.

Uit allen deezen merken wy dan aen / dat 'er nog te vermagten is (1.) een bekering van gansch Israel in 't laetste der dagen / Rom. 11: 25. (2.) Eene wederkering van dat Volk na hun land. (3.) Eene herbouwing van hun oude Hoofdstad Jeruzalem. (4.) Eene meer bestendige, ongestoorde, en vreedzaeme inwoning in 't zelve / gelijkt ook in de Steden rontsomme. (5.) Hoe zy den God hunner Vaders daer op een besondere wijze zullen dienen, en dat enkel in Geest en waarheid, met afschaffing der oude Caeremonie-dienst. (6.) Hoe de Heere dan op eene besondere wijze ook sijn Heilgdom onder hen zal stellen / hen tot een God sijn / en onder hen gelijkt in de dagen van ouds / zal wonen. (7.) Hoe de Heiligheid van des Heeren Huise cierlik zal zyn tot in lengte van dagen, en 'er dan geen Cananiter meer gebonden zal worden / Zach. 14: 20, 21. terwijl dan zonder onderscheid van Personen of plaetzen, in een gelijke rang alle de Potten in Jeruzalem en Juda den Heere der Heirscharen Heilig zyn zullen.

Maer uit volgd / dat wy dit weetende / den Jooden deeze beloften moesten bekend maeken / hen tot die gewenschte bekering, en wederkering sterck opwekken / seggende uit vers 6. Maekt u lieden op, ende laet ons opgaen na Zion, tot den Heere onsen God! hen door onsen stigtyken wandel hooren / en zoo tot jaloesheid verwachten / Rom. 11: 11. hooren al veel door hun bidden niet de woorden uit vs. 7. O! Heere behoud u Volk, het overblyfel van Israel! ook God zelve gelovig manen / en smelten om de vervulling der zoo groote en heerlyke beloften, als Daniel verstaet Cap. 9: 1, 2. Door ons wagten / van dat Volk (schoon zy het zig in zig zelfs door hun ongeloof, hardnekkigheid, bitterheid, vuile lastering omtrent de Messias, en onrechtvaardigen wandel, gansch onwaerdig maeken) met zulk eene kleinachting. gelijkt wele doen / niet te behandelen / maer hen aenzien als beminde om der Vaders wille, als Gods oude en geliefde Volk, en als zulke / die de Heere eens weder zal aennemen, aen wien hy zulke groote dingen gedaen heeft / en nog doen zal; haer int dien hoefte met liefde, en niet medelyden behandelen / en trachten te overtuigen, en dat met alle bescheidenheid, en zagtmoedigheid, tenende dat Jesus van Nazareth de waere Messias is / of zy bevende mochten komen tot desen Heere haren God, en David hunnen Koning, en zoo zien in den geenen, welken zy in hunne Voorvaders, en door

Korte stellingen van 't gebruik uit allen desen te trekken

752 VERKLARINGE van Jerem. 31.

door eige ongelove en toestemming van hunner Vaders dard, doorkoken hebben. En eindelik boven al daer na staen / dat wy zelve als levende steenen mogen gebouwd worden tot een geestelik Huis, en heilige Tempel, tot een woonstede Gods in den Geest, om zoo mede deel te hebben in de erve der Heiligen, in 't zalig licht, en zoo hebben al zelve sryden, om in te gaen in dat Jeruzalem dat boven is: want zalig dog is hy, die sijne geboden bewaerd, hun magt zal zyn aen den Boom des levens, en zy zullen door de Poorten ingaen in de Stad. Het geene egter helaes! tot veeler overtuiging en beschaming by de stukken, en dat hy mege van tegenstelling / ligtelst kan aengetoond worden / en van yder die maer eenig licht, en ontwaking in sijn gewisse heeft / besonder van hun die ogen van God ontfangen hebben om te zien / en geleerd hebben recht medelyden te veeften omtrent Zions gruis, hier uit ligtelst kan opgemaakt worden / hoe daerby het in deesen met het gros onser Belyderen gesteld is: als namelst; (om 'er maer iets van te melden) hoe (1.) veele Naem-Christenen bynae noyt hun werlt zullen maeken om met een Joodse oer zaeken van de Religie te spreken / en was het mogelst hen uit Moles en de profeten te overtuigen. (2.) Hoe veele zelfs ook de minste kenners niet eens hebben in de Schrift, om zulks te konnen doen / die ligtelst van een Joodse veel eer zouden stom gemaakt worden. (3.) Hoe veele alsoo ontugtig leben als de Jooden; ja! te minsten in het stuk van de uiterlyke yver in den Godsdienst van de Jooden beschaemd worden gemaakt. (4.) Hoe veragtelik veele de Jooden behandelen / en zelfs hen allerley scheldnaemen toevoegen / ja! hen op wagens, in Schepen, en Herbergen ontmoetende / tot een spot, en tyd-verdryf stellen; o sonde! o! schande! dog dit alles laeten wy (om eindelik eens een einde van dit gansche Werk te maeken) aen een berstandig Uitbreider over. Wy eindigen dan dit alles met die zucht tot God, O! Heere, doet dog wel by Zion na uw welbehagen, en bouwd de muiren van Jeruzalem eens op!

En wederom met deeze slotrede: Og! dat Israels verlossingen uit Zion quaemen! als God de gevangenen sijns Volks zal doen wederkeeren, dan zal zig Jacob verheugen, ende Israel zal verblyd zyn: ag! Heere geef daer toe heyl, ag Heere geef nu voorspoed. AMEN.

E Y N D E

REGISTER

R E G I S T E R

Der Aengehaelde

SCHRYVERS en AUCTEUREN

In dit Werk.

N B. In dit en volgende Registers zal *br.* betekenen *brief: nag. nagedagten. T. den Text, en N. de Noten* daer onder, en *Voorb.* het *Voorberigt.*

A.

Abarhanel, *br.* in N. 6 in *br.* 27.
in N. 29. 52. 94. 105. 109. in
T. 110 in T. in N. 131. 159. 177.
in T. 178. 182. in N. 197. 209.
215. 281. 287. in T. 327. in N.
338. 346. 348. 388. 389. 428. 458.
in T. 462. 463. in N. 541.
586. in T. 630. 633. 640. in N.
655. 666. T. 733. 735. T. 736.
743.
Aben Ezra in N. 103. in T. 400.
401.
Abraham (Rabbi) in T. 304.
Adrichomius T. 735.
Albertthoma in *br.* 13. 14. 21.
Alting in *br.* 7. 8. 9. 10. 24. 25. 27.
30.
Alting (Jac.) in T. 393.
Amesius in N. *br.* 27.
Aquila in T. 391.
Arias T. 735. 735.
Aristoteles in N. 257.
Arnoldi in N. 295.
Augustinus in T. 318. 452. 589.

B.

Baldwinus (Franc.) in N. 452.

B.

Basnage in *br.* 7.
Bechas (Rabbi) in N. 197.
Benedictus 735.
Benjamin Tudensis in T. 675.
Bereschit Rabba in T. 393.
Bierman in N. 42. 721.
Bochartus in N. 42.
Boekholt in N. 712. 713.
Brakel (W. van) in N. 667. 668.
in T. 686. 687.
Brief van D. *Joffelyn* *br.* 1—40.
Brissinus in N. 349. 536.
Brocardus T. 735.
Bugenhogius in T. 452.
Bullingerus in N. 257.
Burnet in N. 725.
Buxtorfius in N. 33. 42. 465. 536.

C.

Calovius in N. 395. 439. T. 452.
Calvinus in N. 197.
Capellus in T. 729.
Catechismus (Heidelbergf.) in T.
153.
Chaldaeus (Interpres) in N. 33. 55.
in N. 115. 123. 159. in T. 164. in
Cccc N. 209.

Register der aengebaelde Aucteuren en Schryvers.

C.	G
N. 209. 281. 226. 387. in T. 442.	Giffen (van) in N. 384.
in N. 452. 541. in N. 706.	Giassius in N. 42.
Chaldeensche Overzetter in T. 737.	Greenhil in T. 384.
Chrysothomus in br. 32.	Groenwegen in br. 3. 7. 8. 10.
Clemens in N. 221.	Grotius (Hugo) in br. 27. 31. in Voorb. 2
Coccejus in br. in N. 27. 31. in N. 38.	Gurtierus in br. 19.
66. 288. in T. 393. in N. 401. 443.	Gussetius in T. en N. 650.
in T. 465. 672. in T. 617. 709. in T. 716. 723. in N. 743. 747. 748.	
Codex Berachot.	H.
— Gemara. } in N. 443.	Haccadosch (Rabbi) 403.
— Sanhedrin }	Hadarsan (Rabbi) in T. 404.
Costerus in nag. 46.	Hakspaan in N. 295.
Covinus in T. 399.	Halicarnassens (Dion.) in N. 249.
Cunaeus in br. 7.	Halma in T. 735. in N. 743.
	Hammondus in N. 536.
D.	Harkenroth in N. 284.
Danzius in N. 389.	Hase (Corn.) in Nag. 43.
Dempsterus in N. 668.	Hellenbroek in N. 215 in T. 267. 298.
Diodorus Siculus in N. 249.	Herodotus in N. 295.
Diomedes in T. 315.	Hesiodus in N. 105. 452.
Drieffen (Anth.) in N. 725.	Hieronymus in br. 29. in N. 103. in T. 275. 278. 281. 311 320 391. in N. 746.
E.	Histoire de l'Academie Royale in N. 630.
Elias (een Jood) in N. 693.	Hoeke (P. van) in N. br. 27. in 670.
Elvanus in N. 105.	Homerus in N. 348. 452.
Empereur (L') in br. 7.	Honert (T. H. van) in br. 16. 18. 48.
Ens (Joh) in N. 679.	Honert (Joh. vanden) in nag. 41. 47.
Ensebius in N. 452.	Horatius in N. 536.
F.	Hottingerus in br. 14. 19 30. in T. 732.
Fabritius (Franc.) in br. 21.	Hullius in N. 516.
Foretius in T. 729.	
G.	
Galatinus in N. 31.	
Gansius (een Jood) in T. 642.	
Gerbade in N. 642. in T. 716.	

Jarchi

Register der Hebreewsche Woorden.

ה	ב.
הר	כל in T. 439
הרצ	כלם in T. 349
	כברות in N. 529
	כרות in T. 524
	כתולקיו in N. 250
ו (deletter) in N. 33	
ו (koppelw.) in N. 238	
ווינו in T. 295	מ
	משרף in N. 494
	מלאת in N. 441
הרשה in T. 390	מסכה in N. 494
הוז in T. 531	מרגוע in T. 629
חסד in T. 83	מרגועה in T. 629
חקית in T. 617	
חרופת in T. 331	נ
	נבעת in T. 736
	נהר in N. 209
	נוח in N. 430
טוב in T. 214	נוצרים Br. in N. 6
	נחב in T. 110
י (letter) in N. 33	נקבה in N. 430
יאמר in N. 414	נעלתי in T. 388, 393, 399
יהוה in T. & N. 29. segg.	in T. 543
— in T. 389	ס
יובל in T. 661	סכב in T. 388
יצא in N. 738	סגו in N. 250
יחוד in T. 427	
יקר in T. 360	ע
יש in N. 109	עד in N. 73
ישבו in N. 427	עד in T. 91
	in T. & N. 415
	in T. & N. 73
	in T. 730
כ	in T. 214
כהן הדיוט in N. 250	in N. 456
כהנות in T. 244	in T. 403
כי in T. en N. 108, 131, 434, 550	צחץ

Register der Hebreuwsche en Grieksche woorden.

צחלך	in T.	120	שבר	in T.	456
			שרמות	in T.	745
קח	in T.	324	שמים	in T.	648
קח	in N.	103			
			ותח	in N.	404
ראש	in N.	123	תכנה	in N.	92
ראש בית אב	in N.	250	תמרים	in T.	372
ראש משמר	in T.	629	תסרבב	in T.	388
רבע הים	in T.	629	—	in N.	395
רוח	in T.	223, 256	תצמח	in T.	404
רצה	in T. & N.	650	תקוח	in T.	323
רצו	in T.	650.	תקחוקן	in N.	387

REGISTER VAN DE GRIEKSCHE WOORDEN

In dit Werk aengehaelt, en uitgelegt.

Αἰγυρία	in T.	528	Καιρητάρια	in N.	452
Αἰγυρομανα	in T.	528			
Αφροίς	in T. & N.	606, 607	Μεθύνει	in N.	258
Γομφώσις	in N.	475	Ομφαξ	in N.	474
			Ούσιονδός	in T.	32
Δεσπότης	in T.	542			
Διαθήκη	in T. & N.	494	Πάρσις	in T. & N.	606, 607
Διατίθεσθαι	in T. & N.	494			
			Συνθήκη	in T. & N.	494
Ελεεύς	in N.	41	Υποσταλκός	in T.	34
Κάλυμμα	in T.	349			

REGI-

REGISTER

Der aengehaelde *Schriftuur-plaetzen*, niet van alle, maer bepaeldelyk van *die alleen*, die *opgebel-*
dert worden, en waer aen eenig *ligt* by
verklaringe word toegebracht.

Uit het O. TESTAMENT.

GENESIS.

Cap.	Vers	Text.	Not. bladz.
II.	21, 22.	in T.	447-450
III.	15.	in T.	531 432
V.	29.	in T.	430 431
VIII.	9-11.	in T.	175 176
XV.	5.	in T.	655
—	9.	in T.	554
—	14, 18.	in N.	532, 533
XIX.	5.	Br. in N.	5, 6

EXODUS.

III.	6.	in T.	569
—	14.	in T.	32
VI.	1, 2.	in T.	32
VI.	3, 7.	in T.	532
XII.	8.	in T.	330, 331
—	23-28, 50, 51.	in T.	532
XIX. XX.		in T.	530
XXIV.	8, 9.	in T.	ibid.
XXXII.	28.	in T.	573
XXXII.	30, 31.	in T.	56
XXXIV.	I.	in T.	56, 57

LEVITICUS.

XIII.	25.	in T.	242, 343-
XXV.		in T.	661, 662

LEVITICUS.

Cap.	Vers	Text.	Not. bladz.
XXVI.	4-45.	in T.	321, 322
—	12.	in T.	559
—	40-45.	in T.	670

DEUTERONOM.

XXII.	25.	in N.	536
XXVI.	17, 18.	in T.	569
XXVII.	20.	in T.	536
XXX.	1-9.	in T.	670
XXXII.	26.	in T. en N.	670

JOSUA.

V.	4.	in N.	661
----	----	-------	-----

RUTH.

III.	9.	in N.	536
------	----	-------	-----

I SAMUEL.

XXIV.	4.	in N.	436
-------	----	-------	-----

2 KONINGEN.

II.	16.	in T.	745
-----	-----	-------	-----

Dddd

I CHRO-

Register der aengehaelde Schriftuurplaetsen.

1 CHRONYKEN.

Cap. Vers Text. Not. bladz.
v. 26. in N 663

2 CHRONYKEN.

xx. 23 24. in T. 745
xxiii. 15. in T. 743
xxxvi. 19. in T. 748

NEHEMIAS.

iii. 1. in T. 733, 734
ix. 5. in T. 526
— 7, 8. in N. 532
xii. in T. 734

ESTHER.

Het ganfche Boek. in N. 465

J O B.

ix. 9. in N. 626
xix. 20. in N. 475-478
— 25. in T. 190, 191
xxvi. 7. in T. 652
xxxiii. 24. in N. 547
xxxvi. 7. in T. 652
xxxviii. 4-6. in T. 655
— 31. in N. 626
— 33. in T. 626

P S A L M E N.

viii. 3. in T. en N. 290, 291, 732
xl. 8. in T. 547
l. 5. in T. 555
lxv. 3. in T. 155

P S A L M E N.

Cap. Vers Text. Not. bladz.
lxi. 22. in T. 670, 671
lxxx. 6, 7. in T. 573
lxxxv. in T. 671, 672
lxxxvii. 3. in T. 418, 419
— 7. in T. 230
cvii. in T. 672, 673
cxlvi. 5, 6. in T. 86, 87

S P R E U K E N.

iv. 12. in T. 582-584

J E S A I A S.

vi. 3. in T. 732
xi. 11, 12. in T. 40
— 15, 16. in T. 632, 633
— in N. 673-677
— in N. 679, 680
xxiv. 5. in T. 493
— 16. in T. 676
xxv. 2. in T. 729-730
xxvi. 15. in T. 676
xxvii. 12, 13. in T. 677-679
— in N. 680
xxx. 19. in T. 682
xxxii. in T. 682-684
xxxiii. 14. in T. 730
xlif. 7. in T. 680
xlif. 11, 12. in T. 684, 685
l. 4, 5. in T. 162, 163
li. 10, 11. in T. 631, 632
— in T. 686
liv. 6, 10. in T. 656
lv. 8. in T. 61, 62
lvii. 10, 11. in N. 680
lxi. 4, 7. in T. 686
lxii. in T. 687
lxv. 18, 19. in T. 687, 688
— 21-23.

Register der aengehaelde Schriftuurplaetsen.

J E S A I A.

Cap. Vers Text. Not. bladz.
— 21-23. in T. 749, 750
lxvi. 8. in br. 17
— 8, 9. in T. 643
— 8-12. in T. 656
— 13-20. in T. 689, 690
— 21. in T. 690, 691

J E R E M I A S.

ii. 2. in N. 517
— 34. in N. 536
iii. 16, 17. in T. en N. 691
— 18. in N. 525
— 18. in T. 692
— 21. in T. 162
vii. 23. in T. 743
xxiii. 1-6. in T. 693, 694
xxx. 3, 8, 10, 18, 19. in T. 2
— 23, 27. in T. 27, 28
xxxi. tot Cap. in Voorb. 1-11
— Het ganfche Werk door op alle verffen.

xxxiii. 3, 9-12. in T. 694-696
— 13, 15, &c. in T. ibid.
— 20-22. in T. 642, 649, 655
— 24-26. in T. 643
xxxiv. 11. in T. 555
l. 4, 5. in T. 696
— in N. 525
— 19, 20. in T. 657
li. 2. in T. 615

E Z E C H I E L.

xvi. 8. in N. 517, 518, 536
— 32. in T. 540
— 63. in nag. 43

E Z E C H I E L.

Cap. Vers Text. Not. bladz.
xviii. 20. in T. 479, 480
— 17. in T. 536
— 25. in N. 543, 544
— 27-41. in T. 696, 697
xxviii. 24-26. in T. 699
xxxvi. 24 31. in T. 700
xxxvii. 1-10. in T. en N. 39
— in T. 49-51
— 1-14. in T. 700, 702
— 15-en volg. in T. 702-705
— 16-28. in T. 25, 26
xxxvii. in T. 725
xxxviii. 2, 8, 9, 16. in T. 718
xxxix. 28. in T. 701
— in N. 596
xlvi. in T. 727, 728
xlviii. 29-35. in T. 704, 705
— in T. 728
— 17. in T. 739-641
— 35. in T. 732

D A N I E L.

ix. in N. 547
— 24. in T. 561, 562

H O S E A S.

i. 6, 7. in N. 693
— 6, 7, 11. in T. 705, 706
ii. 14, 15, 17. in T. 706, 707
— 15. in T. 541
iii. 5. in br. 9
— in T. 707
xi. 1. in T. 272, 273
— in N. 291
— 8-11. in T. 707

Register der aengehaelde Schriftuurplaetsen.

JOEL.

Cap.	Vers	Text.	Not. bladz.
II.	28-32.	in T.	707
III.	2.	in T.	743
—	15, 16, 18, 20.	in T.	707, 708
—	17-20.	in T.	750

A M O S.

IX.	14, 15.	in T.	708, 739
-----	---------	-------	----------

O B A D J A.

I.	17, 18, 21.	in T.	709
----	-------------	-------	-----

J O N A.

Jona	—	in T.	709
------	---	-------	-----

M I C H A.

II.	12, 14.	in T.	709, 709
IV.	6-8.	in T.	710
VII.	14, 15.	in T.	710
—	14-16.	in N.	680, 681

N A H U M.

Nahum	—	in T.	709
-------	---	-------	-----

H A B A K U K.

III.	2.	in T.	657
------	----	-------	-----

Uit het N. T E S T A M E N T.

M A T T H E U S.

II.	14-18.	in T. en N.	274, 275, 287, 288, 290, enz.
XXI.	16.	in T.	290, 291

Z E P H A N J A.

Cap.	Vers	Text.	Not. bladz.
III.	13, 15, 20.	in T.	710, 711

H A G G A I.

II.	7, 8.	in T.	487
-----	-------	-------	-----

Z A C H A R I A S.

II.	1, 2.	in T.	733, 739
—	2.	in T.	711, 712
VII.	20-25.	in T.	719, 720
VIII.	3—	in T.	714-715
X.	8-11.	in T.	715
—	11-13	in N.	681, 682

XI.	1—	in N.	715, 716
-----	----	-------	----------

—	—	in T.	730
---	---	-------	-----

XII.	6-9.	in T.	715-719
------	------	-------	---------

—	10, 12.	in br.	4
---	---------	--------	---

XIV.	7.	in T.	584, 585, 596
------	----	-------	---------------

—	10, 11—	in T.	719-723
---	---------	-------	---------

—	—	—	734
---	---	---	-----

—	20, 21.	in T.	746, 750
---	---------	-------	----------

M A L E A C H I A S.

III.	6.	in T.	645, 646
------	----	-------	----------

M A T T H E U S.

XXI.	31.	in T.	140, 141, 678
—	34.	in T.	141

LU.

Register der aengehaelde Schriftuurplaetsen.

L U C A S.

Cap.	Vers	Text.	Not. bladz.
XXI.	24.	in T.	723, 733
XXII.	20, 21.	in T.	494, 495

H A N D E L I N G.

II.	5.	in br.	5, 7
—	5, 6.	in N.	693
—	13-15.	in N.	—
XXVI.	7.	in br.	3, 6
—	7.	in N.	20

R O M E I N E N.

II.	14.	in T.	568
III.	25, 26.	in T.	606, 607
IX.	4.	in T.	515
—	6.	in T.	34
—	11-13.	in T.	74
—	16.	in T.	353, 355
X.	14, 15.	in T.	588
XI.	15, 25, 27.	in T.	656
—	—	in T.	727
XIII.	12.	in T.	584

I C O R I N T H E N.

VIII.	5, 6.	in T.	557
XV.	17.	in T.	602, 603

II. C O R I N T H E N.

IV.	6.	in T.	588
-----	----	-------	-----

G A L A T H E N.

III.	19.	in N.	543, 544.
IV.	1, 2.	in T.	542
—	—	in T.	574
—	4.	in N.	552, 553

G A L A T H E N.

Cap.	Vers	Text.	Not. bladz.
IV.	21-25.	in T.	527, 528
—	22-25.	in T. en N.	542, 543
—	24.	in T.	515, 519, 551

E P H E S E N.

II.	12.	in T.	515, 571
IV.	11-13.	in T.	587, 588

C O L O S S E N S E N.

II.	14, 5.	in T.	575, 576
—	14.	in T.	601, 602
—	16, 17.	in T.	601

H E B R E E N.

II.	15.	in T. en N.	512
IV.	8-11	in T.	57
VII.	19.	in T.	548
VIII.	6.	in T.	490, 491, 558
—	7.	in T.	558
—	9.	in T.	540
—	10.	in T.	555
—	13.	in T.	552
IX.	9.	in T.	548
—	15.	in T.	492, 518
—	15.	in N.	619
—	16, 17.	in T.	494, 495
—	18.	in T.	512, 513, 530

G A L A T H E N.

X.	1, 2.	in T.	548
—	1-4.	in T.	608, 609
XI.	39, 40.	in T.	546, 547
XII.	9.	in T.	575
—	27	in T.	487

Dddd 3 OPEN.

OPENBARINGE.

OPENBARINGE.

Cap.	Vers	Text. Not. bladz.	Cap.	Vers	Text. Not. bladz.
IV.	3. 4.	in T. 612, 613	XXI.	12.	in Br. en N. 20
VI.	32.	in T. 129, 130	—	—	in T. 410, 421,
VII.	3-8.	in Br. en N. 20	—	—	740, 741
—	4-8.	in T. 39, 40	XXII.	—	in T. 728, 729
XX.	8 9.	in T. 718			
—	9.	in T. 714			

REGISTER

Der voornaemste *Woorden*, *Spreekwyzen*,
en *Zaken* van dit *Werk*.

NB. Hier in zal *Br.* betekenen den *Brief* voor het
Werk zelve, zoo ook *Nag.* de *Nagedagten*, en
Voorb. het *Voorberigt*: En in het *Werk* de *T.* den
Text, en als *die* niet voor de *bladzyde* staet,
beduid evenwel de *Text* zelve; de *N.* de *No-*
ten: en eindelyk *l. d.* het *laetste* der *dagen*.

A.

A.

Aanbidden moet men *God* alleen,
en waerom. T. 126.
Aanbrengen (het) van *Israel* on-
dersteld een vorige *vervoering* en
verstroying van *Hen* over de gan-
sche *Aerde*, en een vorige nare
toestand in 't *Kerk-* en *Burgerly-*
ke; beduidende hun *herstel* in bei-
de in het *l. d.* 135. van wat
plaetzen zullen *aengebragt* wor-
den. 137. inde *H.* *Schriftuur* be-

paeldelyk genoemd, en voor-
zegd. *ibid.* gezinspeeld op de *toe-*
stand van *Israel* en *Juda* in *Affy-*
rien en *Babylonien*. 137, 138.
Door wat *middelen*. 139-142.
Aangezigt (voor *Gods*) te zyn, en
niet te wyken, wat betekent. in T.
636, 637.
Aangrypen (yemands *hand*) wat
uitdrukt, en wel van *God* ten op-
zigt van *Israel*, en *wanneer* ge-
schied.

A.

A.

schied. 530-532.
Aarde, *Aardryk* zal in *l. d.* niet van
zelfs, zonder arbeid van Men-
schen, vrugten voortbrengen,
die ook niet gemeen zullen zyn,
even als in de *Sabbath-* en *Jabel-*
jaren. T. 104.
Aarde (zyden der) welke zyn. 137,
138.
Aarde genomen niet altyd voor de
ganfche *Aerdkloot*, maar somtyds
voor een *Deel*, of *Land* van de-
zelve. T. 390.
Aarde na 't *Grondw.* beschreven in
N. en *T.* 750, 651. heeft haer
Fundamenten. 651- zie *Fundamen-*
ten, de *hoogrootheid* daer van.
654.
Aerdkloot of zig beweegt, dan niet,
onderzocht. N. 617, 618.
Academien der *Jooden* in *Babel*, en
Canaan. N. 465.
Accommodatien van *Schriftuurplaet-*
zen te maken, wel *gemakkelyk*,
maer zyn niet *overtuigend* van be-
wys. N. 275. zyn in de *H. S.* zoo
veel mogelijk te vermyden, en
waerom, met bedenkingen daer
over. T. 290. N. 291, 292.
Ach. rith. 325. zie *Nakomelingen*.
Adam de eerste *Stam Vader*, waer-
om by de *Schepping* van *Eva* uit
een *ribbe* van zyn zyde in een *diepe*
slaap gebragt was, en wat *ver-*
borgenheden daer in zyn opgeslo-
ten. T. 447-450
Egypten genaemd 's *Vyands Land*,
en waerom. 319, 310. is voor-
beeldig het *Antichristendom*. 681,
682.
Aegyptenaers eyschten geleertheit in
hunne *Priesters*. N. 259.
Afspreken wat zeggen wil in T.
469.
Afkeerige (*Dogter*) waerom dus
Israel genaemd. 368.
Akkerlieden, wie en wat eigentlyk,
en oneigentlyk zyn, en wie 'er
door te verstaen. in T. 425, 426.
waer *wonen* zouden. 426-
Alle een woord van nadruk, en
wie 'er *Jer.* xxxi. 25. onder be-
grepen zyn. T. 444. 445.
Allegorien (alle) zyn wel juist niet
af te keuren. 528. maer komen
altyd niet te pas. 690.
Alsem daer mede *dronken* gemaakt
te worden. in T. en N. 275.
Amalek de *Eerfeling* der *Heidenen*,
en waerom. 180.
Ammi zal *Israel* zyn in 't *l.* der d.
576, 517. zie *Israel*.
Apheis, wat is, wat betekent, en
hoe te verstaen. 606, 607.
Apostelen genoemd *Nazareners*. 111.
Werkuigen *Gods* tot de *bekeering*
der *Jooden* in 't *l.* der d. niet in
Persoon maer door de *Schriftich*,
die daer toe van bekeerde *Jood-*
sche *Leeraers* als dan zullen ge-
bruikt worden. 112.
Aratz, en *Areiz* wat betekenen.
390.
Arbeid wat 'er niet, maer wel wat
'er eigentlyk door te verstaen zy,
namentlyk een *geestelyke*, en
waer die in bestaet. in T. 316-318.
daer aen word *won* toegezegd.
318, 319.
Armillus word by de *Jooden* hun-
ne

Registret der voornaemste Zaken.

A.

ne *Antichrist* genoemd. in N. 682.
Arthasasta (de Koning) gemeld.
 462.
Avondmael een zinnebeeld der
Kerkstaet des N. T. en waerom.
 T. 201-203. zie *Kerkstaet*.

B.

Babel (Land en Stad) lag Noord-
 waerds van Canaan af. 138.
Bachurim wie zyn. in T. zie *Jon-*
gelingen
Baene (een) wat eigentlyk in onder-
 scheiding van een *weg* is, en wat
 er door verstaen word. in T.
 377, 378.
Babäl, of *Bagnal*, wat beduid.
 540, 541. overgezet *Heere*, in
 wat opzigten *God* zig dus noemt,
 en waerom. 54. 543.
Bära betekend *Scheppen*, en in een
 andere buiging *snyden*, *verdeelen*,
 beide in *Verbonds*-*handelingen*
 bruikbaar, gelyk ook *Bärach*. in
 T. en N. 492— zie *Berith*.
Barende opzigtelyk op de Vrouwe-
 lyke *Sexe*. T. 146. wierden ver-
 schoond in de optogt na Jeruza-
 lem op de Jaer-Feeften. *leuterlyk*,
 en *geestelyk*, beschreven. 150. be-
 denkinge daer ontrent. 150, 151.
 zulk in l. d. aengebragt worden.
 ibid.
Bazuine 't zelfde met *Ramsboorn*,
 in 't *Jubel*-jaer der *Jooden* gebrui-
 kelyk. 661. is het *Evangelium*.
 678.
Bedenkingen voorgesteld en opge-
 lost in T. en N. 126, 127, 159-161.

B.

179, 180. 290-292. en elders 462.
Bedwingen (de stemme) van ge-
 ween, en van *iranen*, wat zeg-
 gen wil. in T. 316.
Beesten ('t zaed der) *wie*, en wat
 er onder *niet*, en wat *al* te ver-
 staen zyn. 462. zie *zaed*, en be-
 zayen. Worden wel genomen
 voor *woeste Menschen*, en *Heide-*
nen 464—
Beginzelen van overwinning in Be-
 keerlingen door *Gods Woord* ge-
 wrogt van *Leeraers*, welke zyn.
 130.
Behouden ziet op een *lighamelyk* en
geestelyk Heil, en wel beide met
 betrekking op 't *overblyfzel* van
Israel in 't l. der d. wat behelst.
 125, 126. ondersteld hunne vorige
plagen, en *oordeelen* tot die tyd
 toe. 126. alleen in en door de
Messias te verkrygen. ibid.
Behoud uw Volk, een *Formulier*
 van *Gebed*, wat vervat. 126, 127.
Bekeering (van een Volk) een stoffe
 van blydschap. 128, 129.
 — der *Heidenen* niet op een tyd
 met die der *Jooden*, maer gaet
 die voor af. in T. 37, 40, 122.
 — der *Jooden* nadrukkelyk
 voorzegt in 't l. d. zie *wederke-*
ring.
 — van *Ephraim* hoe van *God*
 word afgebeden. 350. moet ook
 afgebeden worden, en word dan
 gegeven. 344. hoe bestaet met
 berouw. 345. en gepaert met
schaemte. 353.
Bekend worden aen zig zelve, wat
 al begrypt. T. 347, 348.
 Be-

De Stammen (Witrus) 703, 679, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.